

การศึกษานโยบายการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

ปริญญาานิพนธ์
ของ
ชลันดา พันธุ์พานิช

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย

สิงหาคม 2560

การศึกษานโยบายการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

ปริญญานิพนธ์
ของ
ชลันดา พันธุ์พานิช

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย

สิงหาคม 2560

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การศึกษามิติปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

บทคัดย่อ
ของ
ชลันดา พันธุ์พานิช

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย

สิงหาคม 2560

ชลันดา พันธุ์พานิช. (2560). การศึกษาภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก.

ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ด. (ศิลปวัฒนธรรมวิจัย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์:

รองศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์,

อาจารย์ ดร. มนัส แก้วบุชา.

ปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษา สำรวจ รวบรวมและวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออกได้แก่จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดจันทบุรี ตลอดจนวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก โดยนำหลักการจัดการความรู้ การจัดการมรดกภูมิปัญญาพื้นบ้านและการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ทรงภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกต วิเคราะห์ข้อมูลภูมิปัญญาการต่อเรือเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลวิจัยพบว่า ผู้ทรงภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านใน 3 จังหวัดมีกระบวนการการต่อเรือที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ มีกระบวนการ ขั้นตอนการต่อเรือที่คล้ายกันและมีรายละเอียดบางขั้นตอนแตกต่างกันไปบ้าง เนื่องจากความเจริญด้านเทคโนโลยีและคุณภาพของวัสดุในแต่ละท้องถิ่น ปัจจัยการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก ขึ้นอยู่กับอุดมการณ์ของเจ้าของอู่ต่อเรือ ฝีมือเชิงช่าง ความนิยมของผู้มาว่าจ้างต่อเรือและผู้ประกอบอาชีพประมง ระบบนิเวศที่ส่งผลกระทบต่อจำนวนสัตว์น้ำในทะเล ปัจจัยที่ทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงมีจำนวนลดลง คือ วัสดุและไม้สำหรับต่อเรือขาดแคลนและมีราคาสูง ขาดผู้สืบทอดช่างฝีมือที่มีความชำนาญในการต่อเรือมีน้อยลง การเข้มงวดของกฎหมายของการทำประมงชายฝั่ง คนรุ่นใหม่ไม่นิยมประกอบอาชีพต่อเรือ เนื่องจากค่าแรงน้อยได้เงินช้า ขาดการพัฒนาการจัดการความรู้อย่างยั่งยืน ตามลำดับ

AN EXPLORATIVE STUDY OF THE IMPACT OF INTELLECTUAL PROPERTY ON FISHING
BOAT ARTISANS IN EASTERN THAILAND

Presented in Partial fulfillment of the requirements for the
Doctor of Arts degree in Arts and Culture Research
At Srinakharinwirot University
August 2017

Chalunda Punpanich. (2017). *An Explorative Study of the Impact of Intellectual Property On Fishing Boat Artisan in Eastern Thailand*. Advisor Committee:

Assoc. Prof. Amnade Yensabye, Asst. Prof. Dr. Panupong Udomsilp,
Dr. Manus Keawbucha.

The study aimed to collect, examine and analyze the local wisdom reflected in the construction of fishing boat in the Chonburi, Rayong and Chantaburi provinces. The study also analyzed the factors affecting the changes to and the existence of local wisdom in fishing boat artisans in the Eastern provinces of Thailand. The researcher studied the principles of knowledge management, local wisdom management and education for sustainable development. The data were gathered by interviewing the artisans with expertise in local fishing boat building. The in-depth interviews were conducted along with observations. The data on the local wisdom of fishing boat artisans were analyzed by descriptive analysis.

The studies found that the artisans with expertise in local fishing boat building in the three provinces inherited the boat building process from their ancestors. The building processes in the three provinces are very similar with only minor differences in the details of some steps that vary from place to place and are subject to the technology and the quality of materials in the area. The factors that affect the existence of local boat building artisans in the Eastern provinces depend on factors such as the dock owners, artisanship, the needs of the customers, the fishermen and the ecosystem that has an impact on the number of marine animals. The factors that resulted in the decrease of local wisdom in terms of fishing boat artisans were a lack of material and wood for boat building, the high cost of materials, the generations of artisans who have expertise in boat building and the restriction of laws on coastal fishing. Moreover, the new generation had limited interest in maintaining the fishing boat artisans because they could earn very little, get paid late and the lack of sustainable development on knowledge management, respectively.

ประกาศคุณูปการ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ และดร.มนัส แก้วบุชา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้ความเมตตาเป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำ กระตุ้นเตือน และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ จนวิทยานิพนธ์สำเร็จสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ภารดี มหาขันธ์ ที่ให้ความเมตตาให้คำปรึกษาและแนะนำ ตรวจสอบและแก้ไขข้อมูลด้วยดีตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุภค มหาวรากร และ นิก ที่ห่วงใย คอยกระตุ้นเตือน ให้คำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอกราบขอบพระคุณนายช่างต่อเรือผู้ทรงภูมิปัญญาทั้ง 3 ท่าน คุณเสริม เจือสุวรรณ เจ้าของต่อเรือตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี คุณยศนา แสงเมฆ เจ้าของต่อเรือตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง และคุณปรีชา พิรินยวง เจ้าของต่อเรือตำบลคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี และผู้เกี่ยวข้องทุกคนที่ให้ข้อมูลในการต่อเรือแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดี

ขอบพระคุณปู่เล็ก ปู่ไฟ และพี่กบ ที่ให้ที่อยู่อาศัยอันอบอุ่นระหว่างเรียน และเป็นกำลังใจด้วยดีเสมอมา

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอน้อมเป็นเครื่องบูชาพระคุณคุณพ่อ คุณแม่ ครู อาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน

ชลันดา พันธุ์พานิช

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	5
ขอบเขตของการวิจัย.....	5
วิธีดำเนินการวิจัย.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
นิยามศัพท์.....	8
กรอบการวิจัย.....	9
กรอบแนวคิด.....	10
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	11
ความรู้เกี่ยวกับเรือ.....	12
ความหมายและความสำคัญของเรือ.....	15
ประวัติศาสตร์เรือ.....	13
เรือกับคนไทย.....	15
ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเรือ.....	16
เรือพื้นบ้านและเรือประมงพื้นบ้าน.....	22
เรือพื้นบ้าน.....	22
เรือประมงพื้นบ้าน.....	29
ส่วนประกอบของเรือประมงพื้นบ้าน.....	36
วัสดุและอุปกรณ์ในการต่อเรือประมงพื้นบ้าน.....	37
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา.....	47
ความหมายของภูมิปัญญา.....	47
ความหมายของภูมิปัญญาไทย.....	50
ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	51
ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	52
การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	53

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2 (ต่อ)	
แนวคิดเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม.....	54
ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม.....	54
ประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม.....	56
การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม.....	58
แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลง.....	59
แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่.....	59
แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง.....	61
แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่า.....	64
ความหมายของคุณค่า.....	64
คุณค่าทางประวัติศาสตร์.....	64
คุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจ.....	66
คุณค่าทางภูมิปัญญาของผู้ทรงภูมิปัญญาต่าง.....	67
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....*	68
3 ภูมิสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา: บางพระ ตะพง และคลองขุด.....	73
ภูมิสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี.....	74
ภูมิสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดระยอง.....	86
ภูมิสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี.....	92
4 ภูมิปัญญาและกระบวนการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก.....	101
ประวัติครุภูมิปัญญาต่าง.....	102
ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน.....	108
การเตรียมวัสดุและอุปกรณ์.....	108
ขั้นตอนการต่อเรือประมงพื้นบ้าน.....	115
การวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือ.....	139
ความเชื่อและพิธีกรรม.....	146

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
คุณค่าของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน.....	150
คุณค่าทางประวัติศาสตร์.....	150
คุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจ.....	151
คุณค่าทางภูมิปัญญาของครูภูมิปัญญาช่าง.....	152
การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน.....	154
การสร้างความรู้.....	154
การจัดเก็บองค์ความรู้.....	155
การสืบทอดภูมิปัญญา.....	155
5 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญา	
การต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก.....	156
ปัจจัยที่ทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเปลี่ยนแปลง.....	156
ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน.....	164
6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	171
สรุปผลการศึกษา.....	171
อภิปรายผล.....	177
ข้อเสนอแนะการวิจัย.....	182
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	183
บรรณานุกรม.....	184
ภาคผนวก.....	192
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	195

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 รายชื่อเรือชุด.....	24
2 รายชื่อเรือต่อ.....	26
3 เรือประมงพาณิชย์.....	33
4 เรือประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก.....	35
5 สรุปขั้นตอนการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก.....	139
6 ทัศนคติของทายาทช่างต่อเรือต่อการสืบทอดอาชีพต่อเรือประมงพื้นบ้าน.....	163
7 แสดงอายุของช่างต่อเรือในตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี.....	167
8 แสดงอายุของช่างต่อเรือในตำบลตะพง จังหวัดระยอง.....	168
9 แสดงอายุของช่างต่อเรือในตำบลคลองขุด จังหวัดจันทบุรี.....	169

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 กรอบการวิจัย.....	9
2 กรอบแนวคิด.....	10
3 หัวเป้าไฟแก๊สสำหรับตัดไม้ให้โค้ง.....	39
4 เครื่องขัดไม้ไฟฟ้า.....	40
5 การใช้เครื่องขัดไม้ไฟฟ้า.....	40
6 สว่านไฟฟ้า.....	41
7 เลื่อยยนต์..... *	41
8 การใช้เลื่อยยนต์ตัดท่อนไม้เพื่อทำกงเรือ.....	41
9 เลื่อยวงเดือน.....	42
10 กบไสไม้ไฟฟ้า กบไสไม้ด้วยมือ.....	42
11เหล็กหนีบจับแผ่นไม้กระดาน.....	43
12 สี.....	43
13 ค้อน.....	43
14 เลื่อยลันดา.....	44
15 การใช้เลื่อยลันดา “ไล” ไม้กระดานข้างเรือ.....	44
16 ปากกาเมจิค ตลับเมตร.....	44
17 ตลับเมตร.....	45
18 ชั้นสำหรับยาเรือ.....	45
19 น็อตขนาดต่างๆ.....	46
20 สีทากันการจับตัวของเพรียง.....	46
21 แผนที่แสดงอาณาเขตตำบลบางพระ.....	75
22 แผนที่สังเขปแสดงขอบเขตพื้นที่ตำบลบางพระ.....	76
23 วัดเขาบางพระ.....	82
24 วัดวิเวการาม.....	82
25 พญายมที่ชุมชนบางพระให้ความเคารพนับถือ.....	83
26 บ้านเรือนในชุมชนบางพระ.....	83
27 ศาลเจ้าในชุมชน.....	84
28 บริเวณอุ้งต่อเรือของนายเสริม เจือสุวรรณ.....	84

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
29 แผนที่จังหวัดระยอง.....	92
30 แผนที่จังหวัดจันทบุรี.....	99
31 เจ้าของอุ้มต๋อเรือจังหวัดชลบุรี นายเสริม เจือสุวรรณ.....	102
32 แผนผังการสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือ ต.บางพระ จ. ชลบุรี.....	104
33 เจ้าของอุ้มต๋อเรือจังหวัดระยอง นายยศธนา แสงเมฆ.....	105
34 แผนผังการสืบทอดภูมิปัญญาการต่อจังหวัดระยอง.....	106
35 นายปรีชา พิรินยวง เจ้าของอุ้มต๋อเรือจังหวัดจันทบุรี.....	107
36 แผนผังการสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือจังหวัดจันทบุรี.....	107
37 การไผ่ไม้เตรียมทำกระดูกงูของอุ้มต๋อเรือในจังหวัดชลบุรี.....	109
38 นำเหล็กเส้นมาดัดเป็นต้นแบบก้งท้องเรือ.....	110
39 ต้นแบบก้งเรือ.....	110
40 ต้นแบบก้งท้องเรือ.....	111
41 การแต่งก้งท้องเรือ.....	111
42 การตัดตามต้นแบบก้งโดยใช้เลื่อยไฟฟ้า.....	112
43 เตรียมไม้กระดานข้างเรือ.....	112
44 การเตรียมไม้แสมสารสำหรับทำลูกประสัก.....	113
45 การเหลาลูกประสัก.....	114
46 ลูกประสักที่เหลาเรียบร้อยแล้ว.....	114
47 แสดงตำแหน่งส่วนที่ตัดทิ้งของไม้ทำกระดูกงู.....	116
48 กระดูกงูที่เหลาหัวท้ายเรียบร้อยแล้ว.....	116
49 ตำแหน่งเส้นศูนย์กลางบนกระดูกงู.....	117
50 ตำแหน่งการวางก้งท้องบนกระดูกงู.....	118
51 ตำแหน่งการวางก้งท้องและก้งข้างเรือ.....	118
52 ภายในเรือเมื่อวางก้งท้องและก้งข้างเรียบร้อยแล้ว.....	119
53 ด้านนอกเรือแสดงตำแหน่งการใส่ลูกประสัก.....	119
54 การติดตั้งก้งเรือของจังหวัดจันทบุรี.....	120
55 โป๊ะเรือของจังหวัดจันทบุรี.....	120
56 ไม้หัวโชนเรือของอุ้มต๋อเรือจังหวัดชลบุรี.....	121

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
57 การบากไม้หัวโขนเรือเป็นรูปตัววีของอุต่อเรือจังหวัดชลบุรี.....	122
58 การติดตั้งหัวโขนเรือของอุต่อเรือจังหวัดชลบุรี.....	122
59 นำหัวเป่าไฟมาลง.....	123
60 โขนท้ายเรือติดตั้งเสร็จแล้ว.....	123
61 การติดตั้งสังหัวเรือของอุต่อเรือจังหวัดจันทบุรี.....	124
62 การนำปากกาจักรระหว่างกงกับแผ่นไม้กระดาน.....	125
63 การทาน้ำมันเครื่องใช้แล้วก่อนนำไฟมาลง.....	126
64 การนำหัวเป่าไฟแก๊สมาลงไม้กระดาน.....	126
65 การเข้าไม้กระดานบริเวณหัวโขนเรือ.....	126
66 การติดตั้งแผ่นไม้กระดานข้างเรือของอุต่อเรือจังหวัดชลบุรี.....	127
67 การติดตั้งไม้กระดานแผ่นที่ 1 ของอุต่อเรือจังหวัดจันทบุรี.....	127
68 การเข้ามุมไม้กระดานหัวเรือของอุต่อเรือจังหวัดจันทบุรี.....	128
69 การตอกตะปูแผ่นไม้กระดานข้างเรือของอุต่อเรือจังหวัดระยอง.....	129
70 การติดตั้งไม้กระดานแผ่นแรกโดยใช้เชือก.....	129
71 การวัดระยะเพื่อติดตั้งกงของอุต่อเรือจังหวัดระยอง.....	130
72 อุปกรณ์หนีบจับไม้กระดานของอุต่อเรือจังหวัดระยอง.....	130
73 อุปกรณ์หนีบจับไม้กระดานของอุต่อเรือจังหวัดระยอง.....	131
74 การติดตั้งราโทของอุต่อเรือจังหวัดชลบุรี.....	131
75 การติดตั้งราโทประกบแผ่นไม้ด้านนอกเรือ.....	132
76 การประกอบพื้นเรือของอุต่อเรือจังหวัดชลบุรี.....	132
77 การติดตั้งพื้นเรือ.....	133
78 การประกอบพื้นเรือของอุต่อเรือจังหวัดจันทบุรี.....	133
79 การติดตั้งแก่งเรือของอุต่อเรือจังหวัดชลบุรี.....	134
80 การตกแต่งแก่งเรือของอุต่อเรือจังหวัดชลบุรี.....	134
81 เรือที่ติดตั้งแก่งเรือแล้วของอุต่อเรือจังหวัดชลบุรี.....	135
82 การติดตั้งแก่งเรือของอุต่อเรือจังหวัดจันทบุรี.....	135
83 แก่งเรือหรือคานฟ้าเรือที่ติดตั้งเสร็จแล้วของอุต่อเรือจังหวัดจันทบุรี.....	136
84 การทาสีเรือของอุต่อเรือจังหวัดชลบุรี.....	136

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
85 เรือประมงที่ต่อเสร็จแล้วของอู่ต่อเรือจังหวัดชลบุรี.....	137
86 สรุปขั้นตอนการต่อเรือประมงพื้นบ้านจังหวัดชลบุรีและจันทบุรี.....	137
87 สรุปขั้นตอนการต่อเรือประมงพื้นบ้านจังหวัดระยอง.....	138
88 อุปกรณ์หนีบจับแผ่นไม้กระดานของอู่ต่อเรือจังหวัดระยอง.....	142
89 การนำน้ำมันเครื่องทาแผ่นไม้กระดานก่อนนำไฟมาฉลน.....	143
90 การนำหัวเป่าไฟแก๊สมาฉลนบริเวณที่ต้องการตัดไม้.....	144
91 การตอกตะปูยึดไม้กระดานข้างเรือ.....	145
92 อุปกรณ์หนีบจับไม้กระดานของอู่ต่อเรือจังหวัดระยอง.....	145
93 แผนภูมิปัจจัยที่ทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเปลี่ยนแปลง.....	157
94 แผนภูมิปัจจัยการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน.....	164

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ประเทศไทยได้รับความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตามมุมมองของโลกสมัยใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อพัฒนาประเทศ ให้เจริญรุ่งเรือง โดยนำวิทยาการสมัยใหม่มาเป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ แต่เหมือนว่ายิ่ง พัฒนาประเทศไทยมากขึ้นก็ต้องพึ่งพาภูมิความรู้ของต่างประเทศเพิ่มขึ้น จึงเป็นสาเหตุทำให้คนไทย ลืมเลือนวิถีทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ส่งผลกระทบโดยตรงกับชุมชนท้องถิ่นที่มีการสร้างอาชีพจาก ภูมิปัญญาอันเป็นรากฐานความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่บรรพบุรุษได้คิดค้น สร้างสรรค์ เพื่อใช้ประโยชน์ และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิต นับได้ว่าเป็นความรู้ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่ายิ่ง เพราะเป็น รากฐานของสังคมที่ได้สั่งสมกันมา อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตของคนในสังคมที่เกิดจาก การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกมองข้าม ปัจจุบันการพัฒนาประเทศให้เป็นสังคมอุตสาหกรรมที่ใช้ความรู้สมัยใหม่ ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หายไป เกิดความสูญเสียระบบการผลิตแบบเรียบง่ายของตนเอง ทรัพยากร คนและแรงงานถูกแยก ออกจากชุมชน

ผลจากการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ส่งผลให้ความสนใจเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสืบทอดภูมิปัญญาลดความสำคัญลง การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ได้กำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน โดยนำทุน ของประเทศที่มีศักยภาพมาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน พร้อมทั้งเสริมสร้างให้แข็งแกร่ง เพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาประเทศที่สำคัญได้แก่ การเสริมสร้างทุนสังคม (ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุน ทางวัฒนธรรม) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคมคุณภาพ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกัน ตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชน สามารถจัดการความเสี่ยง และปรับตัวเข้ากับการ เปลี่ยนแปลง มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็น ธรรม สำหรับการเสริมสร้างทุนเศรษฐกิจ มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจให้เข้มแข็ง โดยใช้ภูมิปัญญา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (ราชกิจจานุเบกษา, 2554: 9) เรื่องภูมิปัญญาจึงได้รับการกล่าวถึง ตั้งแต่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 สืบเนื่องมาเรื่อยๆ ทำให้การพัฒนาประเทศก้าวสู่ ระบบทุนเสรีนิยม ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น มีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้น สิ่งแวดล้อมและ ธรรมชาติถูกทำลาย เกิดปัญหาความยากจน เกิดความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบท รวมถึงปัญหาจากวิกฤตเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้วิถี

ชีวิตของคนไทยเปลี่ยนแปลง จึงก่อผลกระทบข้างต้นทำให้เกิดแนวคิดการพัฒนาสังคมแบบทางเลือก ดังที่ อัจฉรา รักยุติธรรม (2554: 16) ให้ทรงเห็นว่า การพัฒนาสังคมแบบทางเลือกเป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับผู้กระทำการหรือศักยภาพของมนุษย์ในการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยยึดเอาประชาชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น คือแนวคิดที่สำคัญดังเช่นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 และฉบับที่ 10 รัฐบาลได้ประกาศพันธสัญญา 4 ด้าน คือ โครงสร้างพื้นฐาน ด้านคน ด้านสังคม ด้านแรงบันดาลใจและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ยังเปิดโอกาสให้สถานศึกษา ร่วมกันสร้างรากฐาน และปลูกฝังความสามารถด้านการคิดและสร้างสรรค์ให้แก่เยาวชน นักศึกษาในสถานศึกษา เพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยอาศัยกิจกรรมจากการค้นคว้าวิจัยของนักศึกษา อาจารย์ เป็นตัวเชื่อมในการพัฒนาเครือข่าย โดยร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนผู้มีความรู้ด้านภูมิปัญญา เพื่อพัฒนาทุนทางวัฒนธรรม เพิ่มมูลค่าในทางเศรษฐกิจ การสืบทอด การเรียนรู้ โดยใช้สื่อในบริบทของสังคมยุคปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญามีความเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินชีวิต วิถีชีวิต หรือเรียกได้ว่าวิถีประชาในชุมชน ดำรงอยู่ในความสัมพันธ์อันเกื้อกูลกัน มีจิตสำนึกของการช่วยเหลือกัน ความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน และการสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อให้เกิดความร่วมมือกัน ในการหาทางออกการแก้ปัญหาของชุมชน และระหว่างชุมชนร่วมกันเป็นระบบอุดมการณ์สัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัย ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อรองรับการดำรงอยู่ของชุมชน และสมาชิกในชุมชนประกอบด้วย อุดมการณ์แห่งวิถีการผลิตเพื่อสนองต่อการดำรงชีพ นั่นคือการผลิตแบบพอมีพอกัน ไม่มุ่งเน้นการผลิตส่วนเกิน เพื่อการค้าด้วยเงื่อนไขดังกล่าวแล้ว อุดมการณ์ของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ ซึ่งอุดมการณ์ชุดนี้ได้แสดงออกในรูปของบรรทัดฐาน ความเชื่อ และความคิดที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผี นับถือธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นอุปนิสัยอันเคยชินของคนในอดีต เพื่อที่จะรักษาแหล่งอาหาร และปัจจัยการผลิตตามธรรมชาติเอาไว้ใช้สืบทอดไปสู่ลูกหลาน (ยศ สันตสมบัติ, 2542: 31)

ภูมิปัญญาหรือความรู้ของมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน ผ่านกระบวนการคิด แล้วพัฒนาเป็นองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อตอบสนองความต้องการและการดำรงชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพสังคมของแต่ละชุมชน ภูมิปัญญาจึงเป็นวัฒนธรรม เพราะเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และครอบคลุมถึงความคิดของบุคคล กลุ่ม หรือสังคม โดยอยู่ในรูปของผลผลิตที่มีความสอดคล้องกับวิถีคิด ค่านิยม และวิถีการดำเนินชีวิต ดังนั้นภูมิปัญญาจึงมีความแตกต่างจากแนวคิดเรื่องการจัดการความรู้ในสังคมอุตสาหกรรม เพราะภูมิปัญญาเริ่มจากการคิดเชิงเหตุผลของปราชญ์หรือผู้รู้ในชุมชน ผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ชุมชน และสภาพแวดล้อม ตลอดจนความเชื่อมโยงของระบบความเชื่อเพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต

หรือแก้ไขปัญหของชุมชน ท้องถิ่น และจัดระบบของภูมิปัญญา แล้วจึงถ่ายทอดมาเป็นองค์ความรู้ เพื่อการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ซึ่งกรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2556: 36 – 37) ได้แบ่งประเภทของมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ออกเป็น 7 สาขา ได้แก่ 1) ศิลปะการแสดง 2) งานช่างฝีมือดั้งเดิม 3) วรรณกรรมพื้นบ้าน 4) กีฬาภูมิปัญญาไทย 5) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล 6) ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล 7) ภาษา ภูมิปัญญาการต่อเรือประมง พื้นบ้านจัดอยู่ในภูมิปัญญาสาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม

ชุมชนในอดีตมักปลูกบ้านเรือนตามแม่น้ำลำคลอง หรือชายทะเล ในลักษณะเป็น “หมู่บ้านริมลำน้ำ” (River Linear village) ชื่อเรียกหมู่บ้านมักจะขึ้นต้นด้วยคำว่า “บาง” เช่น บางกอกน้อย บางปลาหมอ บางปลาสร้อย บางปะกง ในชีวิตประจำวันของคนสมัยก่อนจะมีเรือเป็นพาหนะ จวบจนมีการสร้างถนนและให้เป็นเส้นทางสัญจรหลักแทนแม่น้ำ ลำคลอง รถยนต์ถูกใช้เป็นพาหนะสัญจรแทนเรือ ภาพชีวิตที่เคยเคลื่อนไหวโลดแล่นบนพื้นผิวน้ำก็เริ่มจางหายไปกับกาลเวลา ความเย็นฉ่ำแห่งชีวิตจากไอละอองน้ำ กลับกลายเป็นความร้อนรุ่มของเปลวแดด และกลุ่มหมอกควัน ท่อไอเสีย แม่น้ำลำคลองเริ่มเจือปนเหงา ถูกปล่อยให้ตื้นเขินสกปรก เรือและแพผูกซุงขาดการเอาใจใส่ ภาพเรือในอดีตก็ไม่ต่างไปจากภาพรถยนต์ในปัจจุบัน ที่มีชื่อเรียก รูปลักษณ์ คุณค่าและจุดมุ่งหมายในการใช้สอย หรือการเพิ่มสถานภาพบ่งบอกถึงฐานะ ค่านิยมทางการเงินในสังคม เพราะในอดีตเรือคือปัจจัยสำคัญที่ช่วยนำพาชีวิตของผู้คนไปตามวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิตมายาวนาน “ลักษณะเรือที่ใช้ในสมัยก่อนจะสร้างเป็นเรือ 2 ประเภท คือ เรือขุดและเรือต่อ เรือทั้งสองประเภทนี้อาจนับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาทางสถาปัตยกรรมของคนในสมัยโบราณก็ได้ เนื่องจากวัสดุที่ใช้ในการต่อเรือมาจากธรรมชาติคือต้นไม้เนื้อแข็ง” (ณัฐวุฒิ สิทธิสงคราม, 2542: 27)

แต่ละภูมิภาคของประเทศไทยต่างก็มีเอกลักษณ์ของภูมิปัญญาที่แตกต่างกันไปตามสภาพทางภูมิศาสตร์ และสภาพแวดล้อม ดังเช่นในพื้นที่แถบภาคตะวันออกของประเทศไทย คือ จังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี เป็นพื้นที่ชายฝั่งทะเลและเป็นชุมชนเก่าแก่ ที่ยังสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยว ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเฉพาะการต่อเรือ การแปรรูปอาหารทะเล เป็นต้น ทั้งจังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี เป็นจังหวัดที่มีอาณาเขตติดชายฝั่งทะเล อาชีพ “การต่อเรือประมง” จึงเป็นอาชีพสำคัญของชาวบ้านตามชายฝั่งทะเล และมีแหล่งต่อเรือที่สำคัญหลายแห่ง มีช่างต่อเรือที่มีความชำนาญ เรือส่วนใหญ่เป็นเรือไม้ต้องอาศัยช่างต่อเรือที่มีประสบการณ์สูง ในปัจจุบันยังคงมีการต่อเรือประมงพื้นบ้านแบบดั้งเดิมขนาดเล็กและขนาดกลาง เช่น เรือเบ็ด เรือฉลอม เรือมาด วิธีการต่อเรือยังคงแบบดั้งเดิม ขณะเดียวกันอาจจะมีการปรับเปลี่ยนขั้นตอน กระบวนการผลิตไปบ้าง เช่น การตัดไม้ให้โค้งในอดีตใช้การสุ่มไฟจากไม้ แต่ในปัจจุบันนำเครื่องมือพ่นไฟโดยใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิงมาใช้

ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาที่รังสรรค์ขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยและประกอบอาชีพ ควบคู่ไปกับความชำนาญเชิงช่างไม่ว่าจะเป็นเรื่องรูปทรง การต่อเรือที่ไม่จำเป็นต้องใช้แบบแปลน จึงจัดเป็นงานหัตถกรรมฝีมือช่างที่สำคัญ อันบ่งบอกถึงรากเหง้าแห่งภูมิปัญญา ที่สะท้อนความคิดสร้างสรรค์จากรากฐานแห่งภูมิปัญญาที่ต้องเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ จนกลายเป็นภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านที่มีคุณค่า อีกทั้งยังแสดงความเป็นวิถีชีวิตและความเป็นภูมิปัญญาอันเป็นองค์ความรู้ในท้องถิ่น ที่มีการสืบทอดมีการพัฒนาและปรับปรุงขึ้นมาเพื่อการดำรงชีวิต และสามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนท้องถิ่น จึงถือได้ว่าภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านนี้มีคุณค่าและศักยภาพของภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์จากผลงานด้วยฝีมือช่างที่ไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องมือหรือเทคโนโลยีขั้นสูง อันแสดงให้เห็นถึงกระบวนการที่ผ่านแนวคิดจากในอดีตสู่ปัจจุบันและสามารถดำรงอยู่ได้ ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ซึ่งยังสามารถดำรงอยู่ได้มาจนทุกวันนี้

การต่อเรือประมงพื้นบ้านถือเป็นภูมิปัญญาด้านหนึ่งของคนไทย และมีลักษณะเฉพาะที่สัมพันธ์กับอาชีพและพื้นที่ของคนไทย ในปัจจุบันมีน้อยคนที่สามารถต่อเรือได้ทั้งลำตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จ ส่วนใหญ่จะเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน อาชีพการต่อเรือมีค่อนข้างน้อย ผู้วิจัยเห็นว่าการต่อเรือประมงพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของชาวประมง โดยเฉพาะชุมชนชายฝั่งทะเลแถบจังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี อันได้แก่ผู้ต่อเรือของนายเสริม เจือสุวรรณ ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ผู้ต่อเรือของ นายยศธนา แสงเมฆ ตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง และผู้ต่อเรือของ นายปรีชา พิรินยวง ตำบลคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ซึ่งทั้งสามคู่เป็นผู้ต่อเรือเก่าแก่ที่มีการสืบทอดอาชีพการต่อเรือกันมาช้านาน เหตุผลที่เลือกผู้ต่อเรือทั้งสามคู่นี้เนื่องจากเป็นผู้ต่อเรือพื้นบ้านที่ยังคงมีผู้ว่าจ้างสั่งต่อเรืออย่างต่อเนื่อง ในอดีตทั้งสามจังหวัดดังกล่าวมีผู้ต่อเรือประมงพื้นบ้านอยู่หลายคู่ แต่เลิกกิจการไป เนื่องจากปัญหาไม่มีผู้สืบทอด ไม่มีผู้ว่าจ้างสั่งต่อเรือ ไม่มีราคาแพงและหายาก ลูกจ้างต่อเรือหายากไม่ค่อยมีใครอยากทำงานเป็นลูกจ้างผู้ต่อเรือจึงทำให้ขาดแคลนแรงงาน ผู้ต่อเรือทั้งสามคู่ที่ผู้วิจัยคัดเลือกมานี้ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านอันสำคัญยิ่งต่อชุมชน จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเรื่องของการดำรงอยู่ของผู้ต่อเรือทั้งสามแห่งนี้

ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของคนในภาคตะวันออก ซึ่งมีส่วนสำคัญในการสร้างเศรษฐกิจให้กับคนในชุมชน แต่จะเห็นได้ว่ากลุ่มคนที่จะสืบทอดภูมิปัญญานี้ลดน้อยลง พบว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตและพฤติกรรมการใช้เรือ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาว่าองค์ความรู้ในการต่อเรือประมงพื้นบ้านในสามจังหวัดภาคตะวันออกได้แก่จังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรีมีวิธีการต่อเรืออย่างไร มีปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนอย่างไร มีปัจจัยอะไรบ้างที่

ทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือนี้ยังดำรงอยู่ ตลอดจนจะมีแนวทางในสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในอนาคตได้อย่างไร

ความมุ่งหมายของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาภูมิปัญญาการต่อเรือประมงในภาคตะวันออกนี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านใน 3 จังหวัดภาคตะวันออกได้แก่ ชลบุรี ระยอง และจันทบุรี
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก ได้กำหนดขอบเขตในการวิจัย ได้แก่ ขอบเขตพื้นที่ ขอบเขตกลุ่มวิทยากรผู้ให้ข้อมูล ขอบเขตเนื้อหาในเชิงประวัติศาสตร์และกระบวนการต่อเรือ และขอบเขตด้านระยะเวลา มีรายละเอียดดังนี้

3.1 ขอบเขตพื้นที่

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกอยู่ต่อเรือในจังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี ดังนี้

- 1) อยู่ต่อเรือ ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี
- 2) อยู่ต่อเรือ ตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง
- 3) อยู่ต่อเรือ ตำบลคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

3.2 ขอบเขตกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์

- 1) นายเสริม เจือสุวรรณ
ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี
- 2) นายยศธนา แสงเมฆ
ตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง
- 3) นายปรีชา พิรินยวง
ตำบลคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี
- 4) กลุ่มวิทยากรผู้ให้ข้อมูลที่เคยประกอบอาชีพต่อเรือประมงพื้นบ้าน และยังคงประกอบอาชีพการต่อเรือในแต่ละคู่
- 5) ชาวประมงในเขตพื้นที่ ที่เป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ของการต่อเรือ

3.3 ขอบเขตระยะเวลา

การเก็บข้อมูลภาคสนามเรื่องการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ตำบลบางพระ อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี กำหนดระยะเวลาในการเก็บข้อมูลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 – 2559 โดยแบ่งระยะเวลาดังนี้

1. การสำรวจและเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน ระยะเวลาเก็บข้อมูล 6 เดือน
2. การเก็บข้อมูลการต่อเรือประมงพื้นบ้านและบริบทโดยรอบ ระยะเวลาเก็บข้อมูล 8 เดือน
3. วิเคราะห์ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก ระยะเวลา 6 เดือน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก และสังเคราะห์ถึงปัจจัยการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก เพื่อนำเสนอแนวทางในการสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยวิธีดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1	การศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก
ขั้นตอนที่ 2	วิเคราะห์ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก
ขั้นตอนที่ 3	สรุปผลการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

ขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาและวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 มีขั้นตอน ดังนี้

1.1 ศึกษาเอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติและบริบทของพื้นที่ศึกษา ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก จังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี

1.2 เก็บข้อมูลภาคสนามจากพื้นที่ศึกษา เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติของพื้นที่ที่มีการต่อเรือ องค์ความรู้และขั้นตอนการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ด้วยวิธีการดังนี้

1.2.1 การสัมภาษณ์ (Interview Method) โดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ข้างต่อเรือในภาคตะวันออกดังนี้

1) นายเสริม เจือสุวรรณ ช่างต่อเรือประมงพื้นบ้าน

ต.บางพระ อ.เมือง จ.ชลบุรี

2) นายยศธนา แสงเมฆ ช่างต่อเรือประมงพื้นบ้าน

ต.ตะพง อ.เมือง จ.ระยอง

3) นายปรีชา พิรินยวง ช่างต่อเรือประมงพื้นบ้าน

ต.คลองขุด อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี

1.2.2 สัมภาษณ์กลุ่มวิทยากรที่เคยประกอบอาชีพต่อเรือ และผู้ที่ยังคงประกอบอาชีพต่อเรืออยู่ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง

1.2.3 สัมภาษณ์ผู้ประกอบการอาชีพประมงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่การต่อเรือและเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาช้านาน

1.3 การสังเกตการณ์ (Observation Method) แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับบริบทพื้นที่ สภาพแวดล้อมทั่วไป วัฒนธรรมชุมชน ศึกษาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับช่างต่อเรือ การทำงานของช่างต่อเรือ

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก โดยใช้วิธีการศึกษาภาคสนาม ตามขั้นตอนต่อไปนี้

2.1 ศึกษาสถานภาพของช่างต่อเรือในจังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี

2.2 ศึกษาลักษณะการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการสัมภาษณ์เจ้าของช่างต่อเรือ ช่างต่อเรือ ชาวประมง คนในชุมชน

2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ โดยใช้แนวการวิเคราะห์ พิจารณาจากบริบททางวัฒนธรรมร่วมด้วย ส่วนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน จะวิเคราะห์ถึงลักษณะกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาว่าแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกนั้นมีข้อเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

ขั้นตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

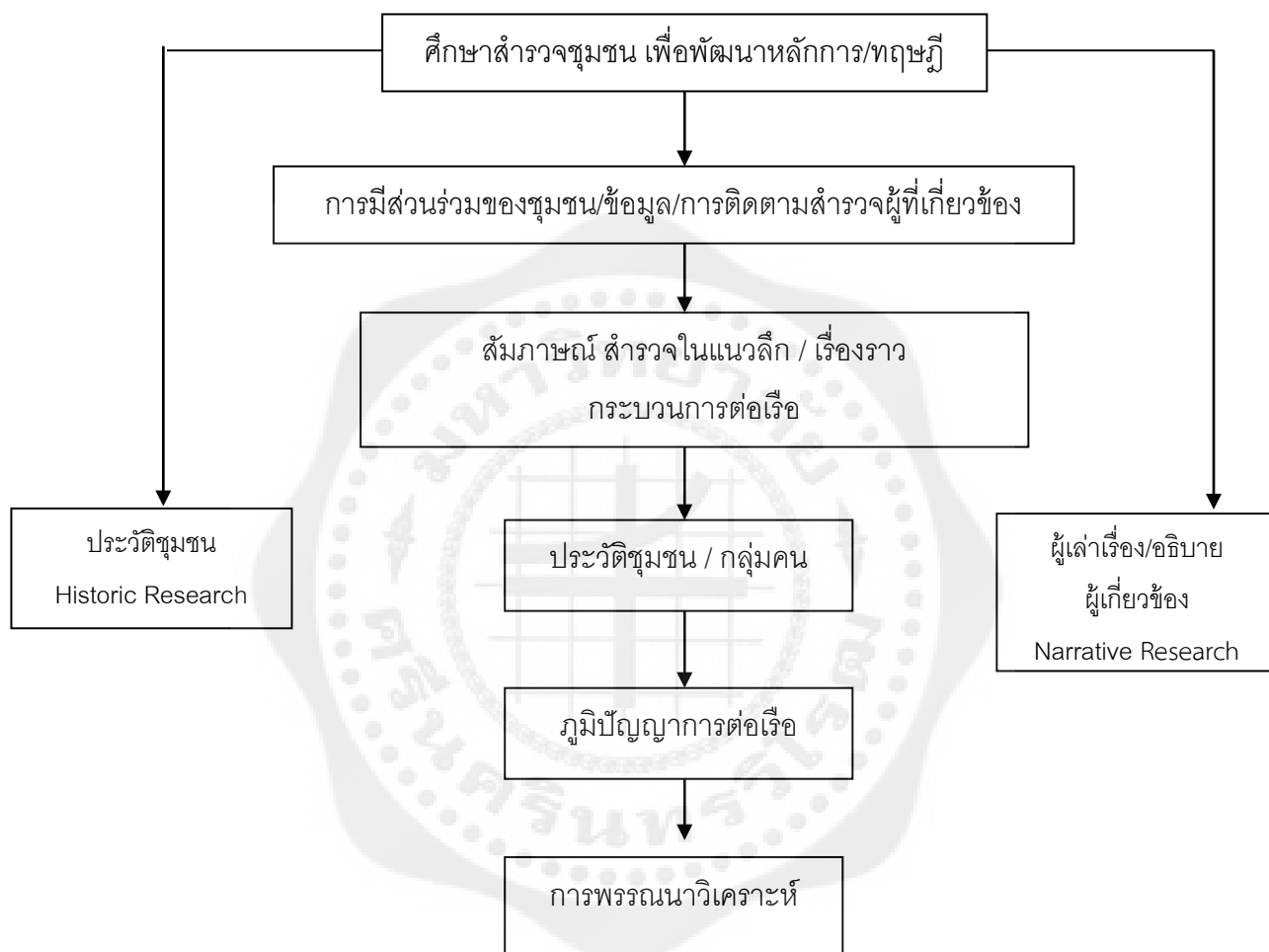
- 5.1 ผลการวิจัยที่ได้เป็นองค์ความรู้กระบวนการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ในภาคตะวันออก
- 5.2 นำองค์ความรู้ที่ได้จากภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน มาเป็นแนวทางเพื่อเป็น
การอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน
- 5.3 ทราบถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อ
เรือประมงพื้นบ้าน

นิยามศัพท์

1. ภูมิปัญญาการต่อเรือ หมายถึง องค์ความรู้ วิธีการ การต่อเรือของช่างต่อเรือประมงพื้นบ้าน
ในจังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี
2. เรือประมงพื้นบ้าน หมายถึง เรือประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก (ยาวไม่เกิน 6 เมตร – ขนาด
กลาง (ยาว 7 – 14 เมตร) ที่มีการต่อเรือในชื่อของนายเสริม เจือสุวรรณ นายยศธนา แสงเมฆ และนาย
ปรีชา พิรินยวง ในจังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี

กรอบการวิจัย

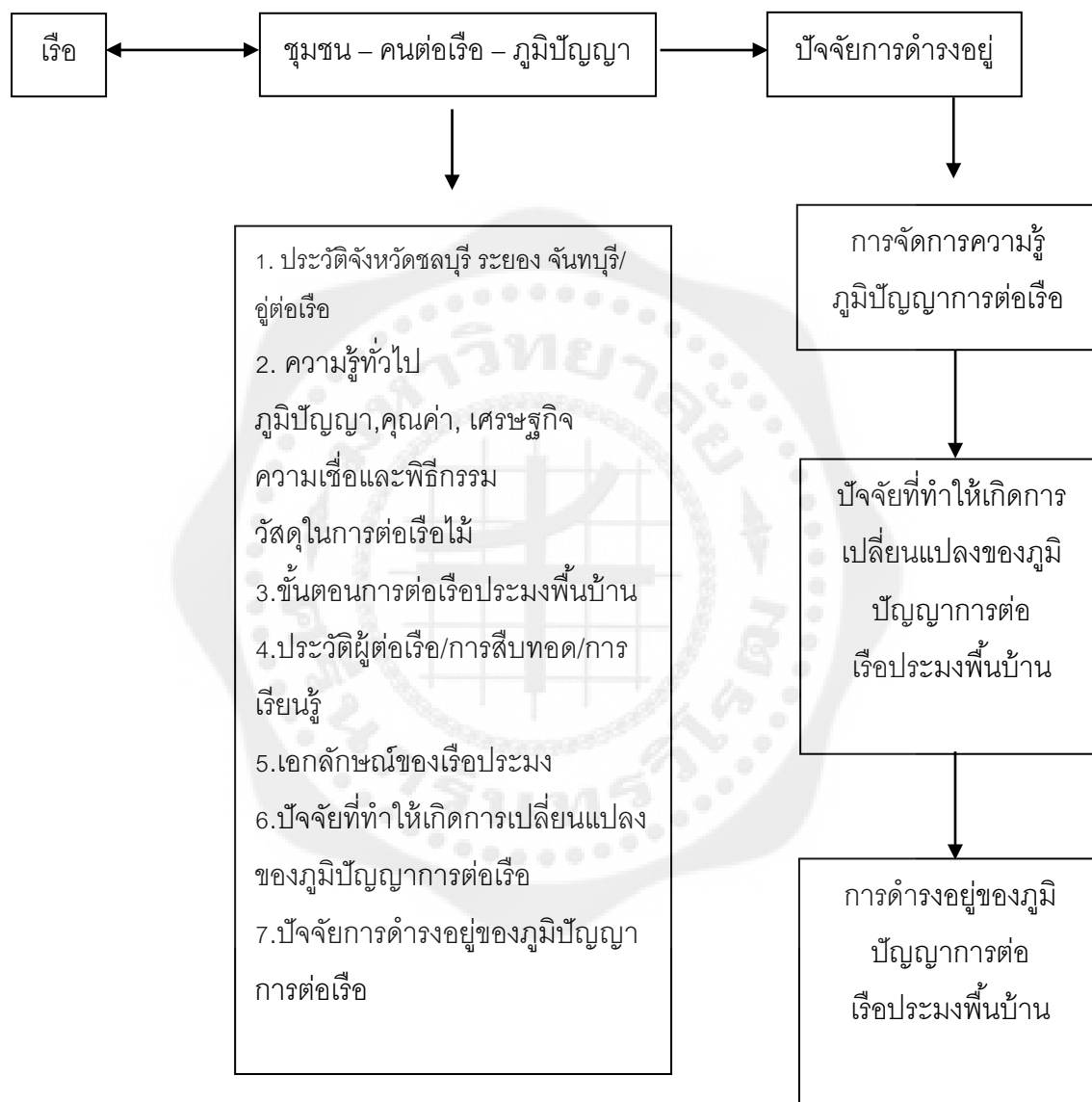
การศึกษากฎมิตินโยบายการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

ภาพประกอบ 1 กรอบการวิจัย การศึกษากฎมิตินโยบายการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

กรอบแนวคิด

การศึกษาภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

ภาพประกอบ 2 กรอบแนวคิด การศึกษาภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร บทความ ผลงานวิชาการ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาวิจัยการศึกษากฎมัญญการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก ดังนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับเรือ
 - 1.1 ความหมายและความสำคัญของเรือ
 - 1.2 ประวัติศาสตร์เรือ
 - 1.3 เรือกับคนไทย
 - 1.4 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเรือ
2. เรือพื้นบ้านและเรือประมงพื้นบ้าน
 - 2.1 เรือพื้นบ้าน
 - 2.2 เรือประมงพื้นบ้าน
 - 2.3 ส่วนประกอบของเรือประมงพื้นบ้าน
 - 2.4 วัสดุและอุปกรณ์ในการต่อเรือประมงพื้นบ้าน
3. แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมาย
 - 3.1 ความหมายของกฎหมาย
 - 3.2 ความหมายของกฎหมายไทย
 - 3.3 ความหมายของกฎหมายท้องถิ่น
 - 3.4 ลักษณะของกฎหมายท้องถิ่น
 - 3.5 การถ่ายทอดกฎหมายท้องถิ่น
4. แนวคิดเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม
 - 4.1 ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม
 - 4.2 ประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม
 - 4.3 การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม
5. แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลง
 - 5.1 แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่
 - 5.2 แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง
6. แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่า
 - 6.1 ความหมายของคุณค่า

6.2 คุณค่าทางประวัติศาสตร์

6.3 คุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจ

6.4 คุณค่าทางภูมิปัญญาของผู้ทรงภูมิปัญญาช่าง

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เรือ เป็นทรัพยากรพื้นบ้านที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน มีคุณค่าและมีความหมายต่อการพัฒนาในทุกยุคสมัย การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก และเพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี เพื่อเก็บรวบรวมองค์ความรู้การต่อเรือประมงพื้นบ้าน และเสนอแนวทางการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือเพื่อการอนุรักษ์และเผยแพร่ความรู้ให้กว้างขวาง เพื่อที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจต่อบริบทเรื่องเรือประมงพื้นบ้านตามบริบทเนื้อหาดังต่อไปนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับเรือ

1.1 ความหมายและความสำคัญของเรือ

“เรือ” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้อธิบายความหมายของเรือว่า เป็นยานพาหนะที่ใช้สัญจรไปมาทางน้ำ มักทำด้วยวัสดุไม้อัดทั้งต้นหรือนำกระดาน สังกะสี หรือเหล็กมาประกอบเข้าด้วยกัน (ราชบัณฑิต, 2542: 102) การที่เรือเป็นพาหนะที่อำนวยความสะดวกในการเดินทางนั้น เนื่องจากสมัยก่อนเส้นทางคมนาคมหลักที่ประชาชนใช้เดินทางในพื้นที่ต่างๆ คือทางน้ำ เนื่องจากยังไม่ค่อยมีการตัดถนนเหมือนในปัจจุบัน ในอดีตประเทศไทยมีแม่น้ำลำคลองหลายสายที่อยู่ตามพื้นที่และภูมิภาคต่างๆ สามารถเดินไปมาหากันได้อย่างสะดวก คนสมัยก่อนจึงได้คิดประดิษฐ์พาหนะที่สามารถเดินทาง อยู่อาศัยและประกอบอาชีพค้าขายได้ด้วย “เรือ” จึงเป็นพาหนะที่สามารถตอบโจทย์ได้ทุกเรือตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเรือยังคงเป็นพาหนะที่มีความสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นเรือขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ สามารถใช้เรือในการประกอบอาชีพประมง อาชีพค้าขาย หรือแม้กระทั่งการท่องเที่ยว ซึ่งเรือแต่ละแบบไม่ว่าจะต่อไว้ในทะเลหรือแม่น้ำ จะมีการต่อเรือตามลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะการประกอบอาชีพ

1.2 ประวัติศาสตร์เรือ

เรือลำแรกเกิดขึ้นเมื่อใดยังไม่มีใครพิสูจน์หรือค้นพบ แต่จากการค้นคว้าของนักวิชาการและการสมมุติฐาน สรุปได้ว่า แรกเริ่มเรือถูกคิดค้นและสร้างมาจากวัตถุที่ลอยน้ำได้ ซึ่งมนุษย์ประดิษฐ์คิดค้น ดัดแปลงจากวัสดุธรรมชาติ จากขอนไม้ ฟาง หย้า เรือที่เก่าแก่ที่สุดจากหลักฐานทางโบราณคดี ภาพจิตรกรรมฝาผนังของอียิปต์ ชนชาติแห่งลุ่มน้ำไนล์ คือเรือที่ทำจากต้นปาปิรุส ซึ่งส.พลายน้อย (2539: 228) ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของเรือในยุคเริ่มต้นที่มีการสร้างเรือไว้ในหนังสือเกร็ดโบราณประวัติศาสตร์ไทย ไว้ว่ายานพาหนะทางน้ำที่มนุษย์เราใช้กันมาแต่สมัยดึกดำบรรพ์นั้น ย่อมใช้ของตามธรรมชาติก่อนเป็นสิ่งแรก ท่อนไม้ต่างๆ ที่เบา ลอยน้ำได้ อาจเป็นต้นกล้วย ต้นนุ่น อะโรกัไดโน ถิ่นที่มีต้นไผ่อาจเอาต้นไผ่มาผูกมัดทำเป็นแพ ในเมืองจีนบางแห่งใช้ไม้ไผ่ทำต่งเรือทอดแหหาปลา บางพื้นที่ทุรกันดารไม้ไผ่หายาก ชาวบ้านจึงหาของใช้ประจำถิ่น เช่น หนังสัตว์แห้งที่ใช้ใส่ข้าว เมื่อจะข้ามน้ำก็เทน้ำออกเป่าลมให้พอง ใช้เป็นท่อนประคองตัวว่ายน้ำข้ามไปได้ มีเรื่องเล่ากันว่า คราวหนึ่งพระเจ้ามหาบุญกษัตริย์อินเดียได้เสด็จหนีข้าศึกที่มารุกราน ได้เสด็จถึงแม่น้ำคงคาหาเรือข้ามฟากไปไม่ได้ ข้าราชการบริพารที่ตามเสด็จจึงเอาหนังความแห้งอัดลมให้พองลอยน้ำ ใช้เป็นพาหนะเพื่อข้ามแม่น้ำคงคาไปได้อย่างปลอดภัย การใช้หนังสัตว์ทั้งตัวเป็นพาหนะลอยข้ามนั้นนิยมใช้กันในหมู่ชนหลายพวก บางประเทศใช้พืชหญ้าบางชนิดมาประดิษฐ์เป็นเรือเช่นในประเทศอียิปต์ ใช้ต้นปาปิรุสประกอบกันเป็นเรือ การดำเนินชีวิตของผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ ทะเล หรือแหล่งน้ำต่างๆ ส่วนใหญ่ก็ต้องเกี่ยวข้องกับเรือ จึงทำให้มีการสร้างหรือต่อเรือขึ้นมาใช้เพื่อให้เหมาะสมกับจุดประสงค์ในการใช้เรือในการดำเนินชีวิตประจำวันรูปแบบต่างๆ กันออกไป เช่น เรือหาปลา เรือสำหรับเดินทาง เรือสำหรับบรรทุกของหรือสินค้า การใช้เรือในงานพิธี การใช้เรือเพื่องานสันถวนการ ต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่มีลักษณะและประเภทของเรือแตกต่างกันออกไปอย่างเห็นได้ชัด จากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์พบว่ามีการใช้เรือไม่ใช่เพียงการดำรงชีวิตพื้นฐาน แต่ยังทำหน้าที่ทางการทูตด้วยเช่น การเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างเมืองกับเมือง ระหว่างประเทศกับประเทศ เป็นต้น และเรื่องราวทางโบราณคดีดังที่ กฤษณา รังสิโย (2556: 16) กล่าวถึงด้านประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า มีภาพเขียนในผนังถ้ำที่เป็นเส้นทางผ่านของคณะผู้เดินทางค้าขาย ตลอดจนแหล่งที่อยู่อาศัยโบราณเช่น ภาพเขียนเรือสำเภาและเรือต่างๆ บนผนังในถ้ำไวกิง หมู่เกาะพีพี จังหวัดกระบี่ นอกจากนี้ยังมีหลักฐานของการให้ความสำคัญกับเรือในอดีต อาทิ เหรียญสำริดรูปเรือ อายุราว 1,700 ปี พบที่เมืองโบราณจังหวัดนครปฐม

ในด้านความเชื่อเกี่ยวกับเรือศาสนาคริสต์ เชื่อว่ามีเรือซึ่งเป็นพาหนะที่พาผู้คนและชาติพันธุ์สิ่งมีชีวิตให้รอดพ้นจากหายนะของโลกจากการที่พระเจ้าทรงบันดาลให้น้ำท่วมโลก (สุทัศน์ ยกส้าน, 2557: 11) และมีการสืบค้นหาซากเรือดังกล่าวเป็นระยะๆ นอกจากศาสนาคริสต์แล้วคนโบราณยังมีความเชื่อว่าเป็นเสมือนพาหนะส่งวิญญาณผู้ตายให้ไปสู่สุคติ ตามความเชื่อในเรื่องเรือทองคำของชาว

อินโดนีเซีย หลายประเทศมีความเชื่อว่าเรือมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่เพื่อคุ้มครองและพิทักษ์เรือที่เรียกกันว่า “แม่ย่านางเรือ” โดยคนจีนมีความเชื่อว่าการสร้างเรือจะต้องติดตั้งตาเรือไว้ด้านหน้าเรือสำเภา เป็นแนวคิดที่แสดงถึงการมุ่งสู่ความสำเร็จ และเรือถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นสิริมงคล โดยชาวจีนเชื่อว่าการตั้งรูปเรือสำเภาแบบจำลองหรือการแขวนภาพวาดรูปเรือสำเภา สื่อถึงการประสบความสำเร็จด้านการค้าขาย เจริญรุ่งเรือง ราบรื่น

เรือในประเทศไทยนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบควบคู่กับวิวัฒนาการของประเทศที่ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม และพยายามต่อต้านขนบธรรมเนียมประเพณีของต่างชาติ ประกอบกับการเลิกรับอิทธิพลความเจริญก้าวหน้าของต่างชาติเข้าไว้ด้วย และเนื่องจากประเทศไทยมีถิ่นกำเนิดทางตอนใต้ของประเทศไทย และได้รับพื้นฐานทางศาสนาจากประเทศอินเดีย จึงทำให้ได้รับอิทธิพลจากชาติทั้งสองมารวมกันเป็นวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง

ประทีป ขาวมาลา (2546: 3) กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางการเมือง ภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมที่ได้สร้างความเจริญให้ประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน จะมีหลักฐานจารึกไว้ในประวัติศาสตร์ อย่างน้อยที่สุดในชั่วระยะเวลาหนึ่งพันปี แต่ไม่มีหลักฐานใดๆ ที่แสดงถึงวิวัฒนาการของเรือต่างๆ ในประเทศไทยเลย เมื่ออิทธิพลของวิชาการทางเทคนิคสมัยใหม่ได้ปรากฏขึ้น อาทิเช่น ทวนท้ายยื่นขึ้นมา เหล่านี้ ถ้าจะตั้งคำถามว่า เหตุใดถึงเป็นเช่นนั้น ก็จะไม่สามารถหาคำตอบได้จากประวัติศาสตร์ แต่พอที่จะสันนิษฐานได้ว่าเป็นกระบวนการทำตามประเพณีนิยมเดิม ซึ่งมีการดัดแปลงให้คล้ายไปตามรูปแบบของต่างชาติในสมัยก่อนประเทศไทยได้ติดต่อกับค้าขายกับต่างประเทศ จีน อินเดีย จึงเดินเรือไปสู่ประเทศจีนเพื่อนำสินค้าจากต่างประเทศเข้าไปขาย แต่ต่อมาในราชวงศ์หมิง และราชวงศ์ชิง (พ.ศ.1943 – พ.ศ. 2343) การค้าขายได้ลดน้อยไป เพราะมีเรือสำเภาจีนขนาดใหญ่ที่สามารถเดินทะเลได้เข้ามามากขึ้น ต่อมาประมาณปี พ.ศ.2043 ชาวตะวันตก เข้ามามีอิทธิพลทางทะเลในเอเชียเป็นครั้งแรก เมื่อชาวโปรตุเกสเข้ามาจากนั้นมาก็มีชาวสเปน ฮอลันดา ฝรั่งเศส และประเทศอังกฤษตามเข้ามา ทำให้เรือของแต่ละประเทศเข้ามามีบทบาท ดังเช่น

เรือแบบอาหรับผสมอินเดีย เป็นเรือที่ใช้กันในทะเลแดงและมหาสมุทรอินเดีย และยังคงใช้ต่อเนื่องมาจนทุกวันนี้ ใช้ใบรูปสามเหลี่ยมขนาดใหญ่เพียงใบเดียวหรือหลายใบ หัวเรือมีลักษณะแหลม และยื่นออกไป ท้ายเรือเป็นรูปตัดเฉียงและลาดขึ้นไปหาดาดฟ้ายก ใช้ติดต่อกับค้าขายระหว่างประเทศอินเดียและประเทศทางตะวันออกใกล้กับประเทศจีนโดยผ่านทางช่องแคบมะละกา (ประทีป ขาวมาลา, 2546: 3)

เรือแบบมลายูแถบประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย และหมู่เกาะอินโด-แปซิฟิก หัวและท้ายเรือมีลักษณะโค้งงอขึ้นมามีหรือยื่นขึ้นมาตรงๆ และมีประทุนคลุม ใบแขวนดัดแปลงมาจากใบรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสของอียิปต์โบราณ และใบรูปสามเหลี่ยมของเรืออาหรับผสมอินเดีย แต่ใบแขวนนี้มีกำเนิดมาจาก

ที่ไต่ยังไม่มีการมีที่มานั่นเอง เรือแบบมลายูนี้มีข้อสังเกตอยู่อีกประการหนึ่งคือ ใช้หางเสือชนิดที่อยู่ทางส่วนท้ายเรือ กราบขวาหรือกราบซ้ายส่วนมากมีสองอัน ปลายบนผูกยึดกับหลักหางเสือซึ่งเป็นวิธีการท้ายเรือแบบดั้งเดิมที่สุด (ประทีป ขาวมาลา, 2546: 3)

เรือสำเภากัน มีรูปร่างลักษณะที่ผสมกันหลายอย่างทั้งแบบของเรือ การต่อเชือก เสาเพลลา และการใช้งาน จึงเป็นการยากที่จะกำหนดได้ โดยทั่วไปมีลักษณะท้ายเรือสูงและยื่นออกไป หัวเรือต่ำ ใช้ใบเขวนชนิดที่มีพรวนใบ (ก้างใบ) ซึ่งมีลักษณะคล้ายพัดขนาดใหญ่ (ประทีป ขาวมาลา, 2546: 4)

1.3 เรือกับคนไทย

เรือในประเทศไทยสมัยโบราณก็เหมือนกับประเทศอื่นๆ คือมีการใช้ไม้ทั้งต้นมาขุดทำเป็นเรือ เมื่อมีการใช้เรือเป็นพาหนะมากขึ้นก็มีการพัฒนาและปรับปรุงรูปแบบของเรือที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของการตั้งถิ่นฐานการสร้างเมืองและการปลูกสร้างบ้านเรือน หรือประโยชน์ใช้สอย โดยอาศัยเส้นทางของแม่น้ำเป็นหลักที่เปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภค การเพาะปลูก การคมนาคมขนส่งสินค้า การค้าขาย หรือแม้แต่การศึกษา สงครามก็ยังต้องใช้แม่น้ำเป็นฐานในการตั้งทัพ มีการสร้างเรือเพื่อใช้ในการเดินทางติดต่อกัน แม้กระทั่งการเจริญความสัมพันธ์ทางการทูตกับต่างประเทศยังคงใช้เรือเป็นพาหนะ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองท่ามีเส้นทางค้าขายติดต่อกับหัวเมืองอื่นทั้งทางบกและทางน้ำ สามารถติดต่อค้าขายกับต่างประเทศทางทะเล เพราะตั้งอยู่ในแม่น้ำใหญ่หลายสายมาบรรจบกัน ความเจริญรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยาเมื่อครั้งเป็นราชธานีได้เกิดชุมชนริมน้ำขึ้น จนล่องเลยมาถึงสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน

ในส่วนของประวัติความเป็นมาของเรือในประเทศไทยนั้น เริ่มเกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยก่อนกรุงสุโขทัย จากศิลาจารึกหลักที่ 5 ได้กล่าวถึงการเดินทางด้วยเรือและมีการสร้างเรือโดยทำจากไม้ซุงทั้งต้น และเรือที่ใช้ไม้กระดานต่อกันแล้วเอาชันมายา พอถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาพบว่าการค้าขายกับต่างประเทศที่อยู่ใกล้ประเทศไทย และประเทศที่ไกลออกไป ทำให้มีการใช้เรือกันมากขึ้นโดยเฉพาะการต่อเรือเดินทะเลข้ามมหาสมุทร เช่น เรือสำเภา และเรือกำปั่น โดยบาทหลวงชาวฝรั่งเศสท่านหนึ่งได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับเรือในสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ว่า “...ในแม่น้ำลำคลองเต็มไปด้วยเรือ จะไปไหนมาไหนก็พบเจอแต่เรือแน่นไปหมด จนไม่สามารถแหวกทางผ่านกันไปได้หากไม่ชำนาญ ทั้งที่เรือแน่นจอแจเช่นนี้ก็ไม่ปรากฏว่ามีอุบัติเหตุเกิดขึ้นแต่อย่างใดซึ่งเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ยิ่ง... (ราชวดี งามสง่า. 2535:14)

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ในด้านทรัพยากรทั้งด้านวัฒนธรรมและธรรมชาติ การมีทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นต้นกำเนิดของแหล่งน้ำธรรมชาติ ทำให้คนไทยรู้จักการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ นำวัตถุดิบจากธรรมชาติมาประดิษฐ์เป็นเครื่องทุ่นแรง และสิ่งอำนวยความสะดวกมากมายด้วยภูมิปัญญาและปรัชญาที่มีเรือเป็นสิ่งสร้างสรรค์ของคนไทย ที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาที่ลึกซึ้ง ละเอียดอ่อน และยิ่งใหญ่ มีคุณค่าต่อระบบสังคมไทย แม้แต่ชาวต่างชาติยังให้ความสนใจที่ใช้เรือพื้นบ้านเป็นพาหนะ เพื่อค้นหาประสบการณ์ในประเทศไทย ดังเช่นการล่องเรือเพื่อหาที่มาของแม่น้ำเจ้าพระยา เขาได้พบเห็นสิ่งต่างๆ และวิถีชีวิตของคนไทย ตั้งแต่ภาคเหนือลงมาถึงอ่าวไทยจากเรือไม้ที่ส่งต่อจากจังหวัดตาก (ศิริโชค เลิศยะโส, 2551: 32-34)

ความคิดสร้างสรรค์ของภูมิปัญญาที่ก่อเกิดเป็นเรือพื้นบ้าน ถ่ายทอดผ่านวัฒนธรรมและประเพณีไทยที่สามารถเห็นได้ชัดเจนจากการที่มีงานประเพณีแข่ง “เรือยาว” ซึ่งมีให้เห็นอยู่บ่อยครั้งในหลายจังหวัด ก็จะมีงานบุญหลังช่วงฤดูกาลออกพรรษาได้ผ่านพ้นไป อีกทั้งการทอดกฐินในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศไทยโดยเฉพาะพื้นที่ที่มีแม่น้ำลำคลอง เป็นเสมือนการจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนแต่ละท้องถิ่น ให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อคนท้องถิ่นอื่นๆ ได้มารวมตัวกัน ณ ท้องถิ่นที่มีการจัดกิจกรรมนั้นๆ เป็นการสร้างจิตสำนึกต่างๆ ในหลายด้านความคิดทั้งทางโลกและทางธรรม ก่อเกิดความภาคภูมิใจในประเพณีและศิลปะท้องถิ่น แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป เรือยาวเริ่มมีความสำคัญน้อยลงไป ไม่เหมือนสมัยก่อน เพราะวิถีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไป เพราะขาดผู้รู้คุณค่าและความสนใจที่จะรักษาไว้

1.4 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเรือ

พิธีทำขวัญเรือ ชาวประมงไทยส่วนมากมีความเชื่อเรื่องศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีระหว่างที่ทำการต่อเรือนั้นจะต้องปฏิบัติตามวิธีการที่ถูกต้องเสมอ ตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณดังที่ ประคอง นิมมานเหมินท์ กล่าวไว้ว่า ขวัญเป็นความเชื่อเก่าแก่ของชนชาติไทย มีความหมายตรงกับคำว่า “วิญญาณ” หรือ “ผี” ที่สิงอยู่กับคนและสรรพสิ่ง ขวัญอาจออกจากตัวคน สัตว์ หรือสิ่งของที่ประจำอยู่เป็นครั้งคราว ถ้าออกจากตัวผู้เป็นเจ้าของแล้วไม่กลับมา ผู้นั้นก็จะเสียชีวิต อนึ่งเนื่องจากเชื่อกันว่าเมื่อขวัญอยู่กับตัวเจ้าของขวัญก็จะมีกำลังกายกำลังใจดี สามารถเคลื่อนไหวและทำกิจกรรมต่างๆ ได้เป็นปกติ เมื่อไรที่ขวัญออกจากตัวไปก็จะทำให้ขาดพลัง หดแรงแง็บป่วย หม่นหมองใจ และสรุปว่าขวัญน่าจะหมายรวมถึง วิญญาณ จิตใจ และพลังแห่งชีวิต (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2521: 34)

ความเชื่อที่เป็นที่มาของการทำขวัญเรือ อาจเป็นความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ วิญญาณ และคติความเชื่อเรื่องการบูชาไม้ของคนไทย ประกอบกับวิถีชีวิตของคนไทยที่ผูกพันกับสายน้ำไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ ลำคลอง หรือทะเล จะเห็นได้ว่าสิ่งไม่มีชีวิตหลายอย่างก็นำมาทำ

ขวัญเห่น ขวัญเรือ ขวัญเกวียน ขวัญเสา ล้วนมีที่มาจากต้นไม้ทั้งสิ้น เนื่องจากไม้ที่นำมาทำเรือส่วนใหญ่เป็นไม้ตะเคียน ซึ่งเชื่อว่ามีนางไม้สิงสถิตอยู่ ดังนั้นการจะทำสิ่งใดที่เกี่ยวข้องกับไม้ เช่น การตัดไม้ไปทำเรือ จะมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อบอกกล่าวและแสดงความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้รับรู้ถึงการเปลี่ยนสถานะและเปลี่ยนที่สถิตจากไม้ในป่าไปเป็นในเรือ ซึ่งส่วนสำคัญที่สุดของเรืออยู่ที่ “ทวนหัว” เพราะเป็นที่สถิตของแม่ย่านางเรือ เจ้าของเรือต้องหาวัน เวลาอันเป็นมงคลฤกษ์ในการวางกระดูกงู และประกอบทวนหัวโดยอาศัยการคำนวณทางโหราศาสตร์

ด้วยเหตุนี้ แม่ย่านางจึงกลายเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของเทพ ผู้พิทักษ์ปกป้องคุ้มครองพาหนะทุกประเภท ทั้งเรือ รถยนต์ ฯลฯ ที่ให้คุณให้โทษได้ ผู้ขับขี่ยานพาหนะจึงมีความเคารพต่อแม่ย่านางจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ในสมัยที่การคมนาคมส่วนใหญ่ใช้ทางน้ำ คนไทยนิยมโดยสารเรือเป็นหลัก และมีการบวงสรวงแม่ย่านางเรือ โดยเฉพาะเรือพระราชพิธีที่ใช้ในการพระราชพิธีสำคัญ เช่น กระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ก่อนออกเรือจริงต้องมีการนำเครื่องบูชามาทำพิธีบวงสรวงเพื่อความเป็นสิริมงคล เพื่อบอกกล่าวแม่ย่านางที่สถิตอยู่กับเรือแต่ละลำได้รับรู้และปกป้องรักษาอย่าให้เกิดอุบัติเหตุใดๆ

เรือของชาวประมงก็มีความเชื่อว่าแม่ย่านางจะคุ้มครองให้ทุกคนปลอดภัยในการเดินเรือ ช่วยให้หาปลาได้มาก ดังนั้นก่อนออกเรือจึงต้องมีการกราบไหว้แม่ย่านางทุกครั้งและเซ่นสังเวยแม่ย่านางก่อนที่จะนำเรือออกทำกิจการต่างๆ ซึ่งชาวประมงทุกคนยังยึดมั่นเกี่ยวกับความเชื่อดังกล่าวอย่างเหนียวแน่นและปฏิบัติอย่างเคร่งครัดที่สุด มิเช่นนั้นแม่ย่านางจะไม่พอใจและจะนำความพินาศมาสู่เรือได้ เช่น ไม่ทะเลาะกันขณะอยู่ในเรือ, ไม่ทำเรือสกปรก, ไม่ดื่มสุราก่อนออกจากเรือ, ไม่เหยียบโขนเรือ

คนไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับผีสงเทวดาตามคติความเชื่อ ว่าการจะทำสิ่งใดที่เกี่ยวข้องข้องกับธรรมชาติต้องทำพิธีแสดงความเคารพ เพื่อบวงสรวงผีสงเทวดาก่อน เพื่อเป็นการขออนุญาตและขอให้เกิดความเป็นสิริมงคลในการทำกิจกรรมนั้นๆ การต่อเรือเช่นกัน ช่างต่อเรือต้องทำพิธีบูชาแม่ย่านาง นางไม้ ซึ่งเป็นผีสงเทวดาที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดไม้ตะเคียน ต้องทำการบวงสรวงนางไม้หรือนางตะเคียนโดยการทำพิธีให้ถูกต้อง ดังนั้นการตัดไม้เพื่อทำเรือจึงต้องมีพิธีกรรมหลายขั้นตอนตั้งแต่ขั้นตอนการตัดไม้ ขั้นตอนการต่อเรือ จนถึงการนำเรือไปใช้

จินตนา กระบวนแสง (จินตนา กระบวนแสง, 2544: 20-24) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับเรือไว้ ดังนี้

พิธีปลีไม้ เมื่อหาไม้ในป่าที่สมจะนำมาขุดเรือตามขนาดและลักษณะที่ต้องการได้แล้ว ไม้ที่นิยมนำมาขุดเป็นเรือส่วนมากจะเป็นไม้ตะเคียน เพราะมีขนาดลำต้นใหญ่กว่าไม้อื่นๆ มีน้ำหนักพอเหมาะไม่หนักหรือเบาเกินไป ลอยน้ำได้ดี และหากได้รับการดูแลรักษาจะมีอายุการใช้งานนานนับ

ร้อยปี ก่อนลงมือตัดไม้จะต้องทำพิธี “พิธีไม้” โดยตั้งศาลเพียงตาขึ้น 2 ศาล ศาลหนึ่งสำหรับบวงสรวง เจ้าป่าเจ้าเขาที่ต้นตะเคียนที่จะตัดขึ้นอยู่ เครื่องสังเวยมี หัวหมูต้ม ไก่ต้ม ข้าวปากหม้อ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว เหล้าขาว หมาก พลู บุหรี่ และบายศรีปากชาม นอกจากนี้อาจมีสิ่งอื่นที่เจ้าป่าเจ้าเขาแห่งนั้นชอบ เมื่อตั้งเครื่องสังเวยเสร็จ ช่างต่อเรือจะจุดธูปเทียนบูชากล่าวคำสังเวย และกล่าวขอขมาในการที่จะต้องขอตัดต้นไม้ในป่าเพื่อนำไปทำเรือ การเซ่นสรวงบูชาเจ้าป่าเจ้าเขาจะทำได้ทั้งวัน ไม่มีกำหนดเวลา แต่ไม่นิยมทำในวันพระ เพราะเชื่อว่าเทวดารักษาป่าจะต้องขึ้นไปเฝ้าเทพยดาบนสวรรค์ ส่วนอีกศาลสำหรับเซ่นสรวงนางไม้ มีเครื่องสังเวยคล้ายศาลแรก แต่ไม่มีเหล้าและบุหรี่ อีกทั้งยังเพิ่มผ้าแพร แป้ง หวี น้ำมัน น้ำอบไทย รวมทั้งเครื่องแต่งกายสำหรับผู้หญิงไว้ด้วย หลังจากนั้นช่างจะจุดธูปเทียนบูชา ขอขมาที่ต้องตัดต้นไม้ และขอเชิญนางไม้ไปด้วยเพื่อเป็นแม่ย่านางเรือที่จะทำจากต้นไม้นั้นต่อไป พิธีเซ่นสังเวยนางไม้มีกำหนดให้ทำได้ภายในเพียงวันเท่านั้น พิธีเชิญนางไม้ขึ้นประทับบนศาลเพียงตา เมื่อชักลากไม้มาถึงที่ที่จะขุดหรือต่อเรือ ช่างจะจุดธูปเทียนและนำพานดอกไม้ พร้อมทั้งผูกผ้าสีต่างๆ ที่นิยมกันมากคือ สีเขียว เหลือง ชมพู และแดง แต่จะใช้สีอะไรก็ได้ บางคนใช้ถึงเจ็ดสี หลังจากนั้นจะสร้างศาลเพียงตา นำเครื่องสังเวยคือขนมต้มแดง ขนมต้มขาว หัวหมูต้ม ไก่ต้ม ไข่ต้ม ทำพิธีอัญเชิญนางไม้ขึ้นประทับบนศาลเพียงตาเป็นการชั่วคราว เป็นการขอขมาต่อรุกขเทวดาก่อนที่จะแปรรูปไม้ให้เป็นส่วนประกอบต่างๆ ของเรือ เมื่อขุดหรือต่อเรือเสร็จแล้วต้องทำพิธีเชิญนางไม้ประทับที่หัวเรือ เพื่อเป็นแม่ย่านางเรือ (จินตนา กระบวนแสง, 2544: 20-24)

พิธีวางกระดูกงู กระดูกงูเป็นส่วนที่แข็งแรงที่สุดของลำเรือ เปรียบเสมือนกระดูกสันหลังของคน ทำด้วยแผ่นไม้หนากว่าไม้ตรงส่วนประกอบอื่นๆ หากไม่มีกระดูกงูโดยเฉพาะเรือต่อ หรือวางกระดูกงูผิดรูปแบบก็จะส่งผลให้รูปร่างและการทรงตัวของเรือทั้งลำผิดไป ชาติต่างๆ ที่ใช้เรือเป็นพาหนะถือว่าการวางกระดูกงูเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากที่สุด ต้องมีพิธีกรรมในการวางกระดูกงู ซึ่งแต่ละชาติแต่ละท้องถิ่นจะมีพิธีกรรมแตกต่างกันออกไปตามความเชื่อ แต่จุดประสงค์สำคัญของการประกอบพิธีก็คือ การบำรุงขวัญและกำลังใจของช่างต่อเรือและความเป็นสิริมงคลนั่นเอง การวางกระดูกงูเรือเป็นพิธีกรรมที่สำคัญและทำกันทั้งพิธีราษฏรและพิธีหลวง ซึ่งจะมีพิธีกรรมคล้ายกันแต่พิธีหลวงเพิ่มรายละเอียดและขั้นตอนในการประกอบพิธีมากกว่าเท่านั้น ขั้นตอนการทำพิธีวางกระดูกงูเป็นการผสมผสานระหว่างคติความเชื่อในศาสนาพุทธหรือการทำพิธีสงฆ์ ศาสนาพราหมณ์คือการบูชาฤกษ์หาฤกษ์ยามในการทำพิธี และคติความเชื่อเกี่ยวกับผีสงเทวดา คือ การเซ่นสรวงสังเวยพระภูมิเจ้าที่ ฯลฯ หากจะเปรียบเทียบกับ การปลุกบ้าน พิธีวางกระดูกงูเรือก็คือการยกเสาเอกบ้าน การวางกระดูกงูเรือในสมัยก่อน การวางกระดูกงูเรือในสมัยก่อนจะมีเพียงการสังเวยธรรมดา เพื่อขอความเป็นสิริมงคลและบันดาลความสำเร็จของงานเท่านั้น ภายหลังจึงเพิ่มพิธีต่างๆ เข้ามาเพื่อให้ดูโอ้อ่าและศักดิ์สิทธิ์ขึ้น อย่างไรก็ตามขั้นตอนการทำพิธียังคงคล้ายกับสมัยก่อน คือ ต้องหาฤกษ์และวันดีในการ

ทำพิธี พร้อมทั้งจัดเตรียมเครื่องเช่นสังเวद्यต่างๆ ประกอบด้วย เครื่องบตรพลี ได้แก่ กุ้งพล่า ปลาขี้ สุนัข ห่อหมก สำหรับบูชาผี เครื่องสังเวद्यทั่วไป ได้แก่ สลัดข้าว ไก่ หมู ปลา กุ้ง ปู ต้มหรือหนึ่ง สำหรับหวาน ได้แก่ ขนมชั้น ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง จันฉับ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ฯลฯ เครื่องสังเวद्यเหล่านี้จัดวางรวมกัน โดยแยกเครื่องบตรพลีไว้ต่างหาก ผู้ประกอบพิธีจัดรูปเทียนและจัดรูปปักเครื่องสังเวद्यทุกอย่าง กล่าวคำสังเวद्य เมื่อประธาน (อาจเป็นเจ้าของเรือหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นประธานในพิธี) ประธานในพิธีจะพรมน้ำพระพุทธมนต์ที่กระดุงกู หากเป็นพิธีหลวงหรือพระราชพิธี โดยเฉพาะกรณีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือพระบรมวงศานุวงศ์เป็นองค์ประธาน พระสงฆ์ที่สวดชยันโตเพิ่มเป็น 10 รูป มีวงพิณพาทย์ ซอสังข์ แตร เมื่อถึงขั้นตอนนี้พระสงฆ์จะสวดชยันโต เมื่อเสร็จพิธีแล้วถวายเครื่องไทยทานแด่พระภิกษุสงฆ์ พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาเป็นอันเสร็จพิธี (จินตนา กระบวนแสง, 2544: 20-24)

พิธีปล่อยเรือลงน้ำ หลักจากชุดเรือ หรือต่อเรือเรียบร้อยแล้วจะนำเรือลงน้ำเพื่อใช้งาน การนำเรือลงน้ำเป็นพิธีที่สำคัญพอกับพิธีวางกระดุงกู ก่อนที่จะนำเรือลงน้ำต้องทำพิธีอัญเชิญนางไม้ขึ้นสถิตบนศาลเพียงตา เมื่อตอนชักลากไม้มาจากปากก่อนที่จะลงมือชุดหรือต่อเรือ ลงมาสถิตเป็น “แม่ย่านาง” ประจำเรือ แม่ย่านางนี้มีความสำคัญมากเชื่อกันว่าหากเช่นไหว้ดีก็จะนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่เจ้าของและลูกเรือ หากเช่นไม่ดีอาจเกิดอุบัติเหตุ บางครั้งอาจถึงกับเสียชีวิตหรือเสียทรัพย์สิน การทำพิธีอัญเชิญแม่ย่านางเรือจึงเป็นพิธีที่สำคัญมาก ทั้งนี้เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้กับลูกเรือ มีขั้นตอนการทำพิธีดังนี้ เครื่องสำหรับแม่ย่านาง คือ หัวหมูต้ม ไก่ต้ม หรือหนึ่ง ข้าวปากหม้อ เหล้าขาว หมาก พลุ บุหรี่ ฯลฯ เครื่องสังเวद्यธรรมดา คือ กุ้ง ปู ปลานึ่งหรือต้ม ผลไม้ตามฤดูกาล เครื่องกระยาบวช คือ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ขนมคันหลวง ขนมหนูข้าง กล้วยสุก มะพร้าวอ่อน และบายศรีปากชาม เมื่อจัดเครื่องสังเวद्यเสร็จแล้ว ประธานในพิธี (นิยมให้สตรีเป็นผู้ปล่อยเรือลงน้ำ) จัดรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย จัดรูปปักตามเครื่องสังเวद्यครบทุกสิ่ง พระสงฆ์ทำน้ำพระพุทธมนต์ พิธีกรตั้งนม 3 จบ ชุมนุมเทวดาถวายเครื่องเช่นพระภูมิ หลังจากนั้นอ่านโองการเชิญแม่ย่านางลงสถิตในเรือ เนื้อหาของโองการแบ่งเป็น 2 ตอน คือตอนแรกเป็นการอัญเชิญแม่ย่านางลงสถิตในเรือและรับเครื่องสังเวद्य ตอนที่ 2 เป็นการขอพระให้ผู้ร่วมงานและลูกเรือให้ประสบแต่ความสุขความเจริญ คลาดแคล้วจากอุบัติเหตุอันตราย เสร็จแล้วพระสงฆ์จะประพรมน้ำพระพุทธมนต์เพื่อเป็นสิริมงคลและเจิมหัวเรือ หากต้องเปิดเนตรเรือก็จะทำในขั้นตอนนี้ ต่อจากนั้นประธานจะปิดทอง คล้องพวงมาลัยผูกผ้าแพรสี เมื่อได้เวลาตามฤกษ์ที่กำหนดก็จะเคลื่อนเรือลงน้ำลอยลำอยู่ในน้ำก่อน และเมื่อถึงเวลาฤกษ์ประธานจะตัดริบบิ้นหรือพวงมาลัยปล่อยเรือให้ลอยน้ำออกไป ขณะเดียวกันพระสงฆ์ 9 รูป สวดชยันโต ในการปล่อยเรือลงน้ำหากเป็นเรือแข่งนิยมให้หัวเรือลงแต่น้ำก่อน เพื่อเป็นเคล็ดว่าเรือจะมีโชคมีชัยชนะเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจแก่ลูกเรือและฝีพาย (จินตนา กระบวนแสง, 2544: 20-24)

พิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์เป็นพิธีโบราณเพื่อช่วยขจัดปัดเป่าโรคโรคร้ายคือ “อหิวาตกโรค” สมัยก่อนเรียก โรคห่า ซึ่งณัฐวุฒิ เรียบเรียง ได้กล่าวไว้ (ณัฐวุฒิ เรียบเรียง. 2541: 94-99) ว่าแรกเริ่มก่อนมีพิธีนี้ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้สร้างราชธานีขึ้นทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา จึงโปรดฯ ให้พระยา เสรฐฐิ และคนจีนที่มีฐานะสร้างบ้านเรืออยู่ใกล้พระบรมมหาราชวังนั้น ย้ายออกไปตั้งใหม่ที่คลองใต้วัดสามปลื้ม (วัดจักรวรรดิราชาวารีราช) ลงไปถึงคลองเหนือวัดลำเพ็ง (วัดปทุมคงคา) ซึ่งสองคลองนี้เป็นจุดเกิดโรคระบาดอย่างหนักจนทำให้ต้องมีพิธีนี้ขึ้น เหตุเกิดโรคระบาดนี้เกิดขึ้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก จากบันทึกของหมอสมิธ ชาวอังกฤษ ได้เขียนไว้ในหนังสือชื่อ “แพทย์ในราชสำนักกรุงสยาม” ว่าได้เริ่มเป็นเมื่อ พ.ศ. 2362 แพร่มาจากอินเดีย ในจดหมายดูเรื่องเกิดอหิวาตกโรคในสมัยรัชการที่ 2 ได้จดไว้ว่า “เมื่อเดือน 2 ข้างขึ้น เวลายามเศษ ทางทิศพายัพ แลเห็นแสงเพลิงติดในอากาศเรียกว่า พันธุมเพลิง แต่นั้นก็เกิดไข้ปวงใหญ่มาแต่ทางทะเล ใช้นั้นเกิดมาแต่เมืองเกาะหมากก่อน แล้วข้ามมาหัวเมืองฝ่ายตะวันตก ติดต่อกันมาจนถึงปากแม่น้ำเจ้าพระยา ชาวเมืองสมุทรปราการล้มตายเป็นอันมาก ประชาชนอพยพขึ้นมากองเทพฯ จนเป็นเหตุแพร่ระบาดมายังเมืองบางกอกอีกด้วย ตามพงศาวดารกล่าวว่า “เริ่มตั้งแต่ปีมะโรง เดือน 7 ขึ้น 6 ค่ำ (ตรงกับวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2383) ไปจนถึงวันเพ็ญ และในระยะเวลา 8 วัน คนชายเพิ่มมากขึ้นจนน่าตกใจ เอาศพไปทิ้งในป่า และศาลาดินในวัดสระเกศ วัดสังเวชวิศยาราม วัดบพิตรพิมุข วัดปทุมคงคา” ทำให้ประชาชนต้องหนีออกจากบ้าน ถนนหนทางไม่มีคนเดินดูเงียบเหงาวังเวง บ้านเมืองไม่มีผู้คนอาศัยอยู่ สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 มีรับสั่งให้ตั้งพระราชพิธีอาพาธพินาศขึ้น แล้วโรคนี้ก็หายไป แต่เกิดขึ้นอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 ตามจดหมายเหตุกล่าวไว้ว่า “เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2392 ปีระกา ไข้ปวงเกิดขึ้นทางประเทศแถบทะเลฝ่ายเมืองตะวันตก ได้ระบาดเข้ามาทางประเทศสยาม พลเมืองเกิดเป็นไข้ปวงกันทั้งแผ่นดิน” สมัยนั้นเรียกวันว่า “ห่าลงปีระกา” เกิดขึ้นในบางกอกเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2392 ตามหนังสือของหมอสมิธ เขียนไว้ว่า “ผู้คนล้มตายกันมากมาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนนั้นยังทรงผนวชอยู่ ได้แนะนำให้เก็บศพไปเผาที่วัดสระเกศ วัดบางลำพู วัดบพิตรพิมุข มีจำนวนมากถึง 5,457 ศพ” แต่กระนั้นก็ดูเหมือนจะตายน้อยกว่าในสมัยรัชกาลที่ 2 ซึ่งทั้งบางกอกและหัวเมือง ตายไปถึงสามหมื่นคน นอกจากนี้ยังเกิดโรคระบาดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสองครั้ง จึงทรงโปรดเกล้าให้ตั้งโรงพยาบาลชั่วคราวขึ้นเพื่อบำบัดโรคนี้ รวมทั้งหมด 48 ตำบล โรคระบาดนี้ทำให้ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะย่านคลองเหนือลำเพ็ง ย่านวัดปทุมคงคา ปรากฏว่ามีบรรดาวิญญาณต่างเข้าฝันบรรดาเจ้าสัวในลำเพ็งว่าอดอยาก ไม่มีกินให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บ้าง แล้วจะช่วยคุ้มครองไม่ให้เกิดโรคห่านี้ขึ้น ในฝันนี้ได้บอกวิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลไว้ว่า ให้นำอาหารคาวหวานมาเซ่นไหว้ แล้วเอาของใส่เรือพร้อมกับตุ๊กตาหักเสีย คือทำเป็น

ตุ๊กตาเสียดบาลใส่เรือไปด้วย แล้วเอาเรือนี้ลอยลงในแม่น้ำเจ้าพระยา จากนั้นพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์จึงได้เกิดขึ้น โดยทำขึ้นทุกวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 6 (เดือนพฤษภาคม) ของทุกปี โดยเจ้าสัวต่างๆ ในลำเพ็ญเป็นผู้อุทิศส่วนกุศลไปให้ โรคหาก็ไม่มีมากล้ากลาย แถมยังช่วยให้การค้าขายดีขึ้นอีกด้วย ปัจจุบันพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์นี้ได้สูญไปแล้ว เหลือเพียงตระกูลของพระอภัยวานิช (จาด) ซึ่งเป็นเจ้าสัวผูกขาดวังนก สร้างบ้านทรงจีนหลังใหญ่ในย่านวัดปทุมคงคาเป็นผู้สืบทอดงานบุญ ของที่เตรียมไว้เพื่อการทำพิธีนั้นมีไม้ไผ่ กระดาษ และอุปกรณ์ต่างๆ มาทำเรือไว้เพื่อประกอบกันเป็นเรือกระดาษจำลอง ประดับของตกแต่งสวยงาม ตัวเรือยาว 3.50 เมตร กว้าง 1.20 เมตร ทำเป็นเรือ 2 ชั้น การกำหนดชื่อเรือจะไม่ซ้ำกัน ขึ้นอยู่กับปีที่ทำพิธี แล้วตั้งชื่อให้สอดคล้องกับปีนั้น เช่น

ปีชวด	ตั้งชื่อว่า “หนูฮู้ด” และ “มุสิกขาว”
ปีเถาะ	ตั้งชื่อว่า “กระต่ายป่า”
ปีมะโรง	ตั้งชื่อว่า “มังกรทอง”
ปีมะเส็ง	ตั้งชื่อว่า “งูเล็ก” และ “จางอานี้ก”
ปีมะเมีย	ตั้งชื่อว่า “ม้าทอง” และ “อาชาไนย”
ปีมะแม	ตั้งชื่อว่า “แพะขาว”
ปีวอก	ตั้งชื่อว่า “ลิงลม” และ “วานรเผือก”
ปีระกา	ตั้งชื่อว่า “เหฟกา” และ “ไก่ฟ้า”
ปีจอ	ตั้งชื่อว่า “ยาเหล” และ “สุนัขป่า”
ปีกุน	ตั้งชื่อว่า “หมูทอง” และ “สุกรน้อย”

อาหารคาวหวานได้แก่ หมี่ผัด ขนมจีนน้ำยา ข้าวเหนียว ถั่วดำ มะม่วงอกร่องสุก ทำการเช่นไหว้บนฝั่งก่อนที่จะนำเรือลงน้ำ ซึ่งในเรือมีพวกเครื่องปรุงรส เช่น กะปิ หอม พริก กระเทียม น้ำตาล น้ำปลา ข้าวสาร และถ่านไว้เพื่อเป็นเสบียงอาหาร เหมือนเรือที่จะออกเดินทาง การทำพิธีสะเดาะเคราะห์ครั้งนี้ได้รับความร่วมแรงร่วมใจจากชาวบ้านอย่างเต็มที่ ไม่จำเป็นแต่ตระกูลที่ต้องทำเท่านั้น หากใครจะทำบุญร่วมด้วยก็ได้ เมื่อถึงเวลาเที่ยงตรงของวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 6 เรือสะเดาะเคราะห์จะถูกนำไปวางบนแพหยวกกล้วยตานี ปัจจุบันใช้กล้วยน้ำว้า 26 ต้น ทำเป็นแพให้เรือนี้วางลงแล้วลอยไป ระหว่างที่ปล่อยเรือจะมีเสียงล่อไก่ว ตีมูยเอาฤกษ์เอาชัย เวลาเดียวกันก็จุดประทัดให้ผีชั่วร้ายหนีไป และมีการชดข้าวสารกับเกลือลงไปที่เรือ ไถ่เสนียดจัญไรที่ทำร้ายผู้คนให้ล้มตาย พิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ไม่เป็นที่แพร่หลายแล้วในปัจจุบัน มีเพียงตระกูลพระอภัยวานิชได้สืบทอดต่อไป นอกจากจะเชื่อถือผีสงเทวดาและโชคลางต่างๆ แล้ว ผู้ที่อยู่ริมน้ำโดยเฉพาะชาวเรือจะต้องเตรียมตัวเพื่อพร้อมรับสถานการณ์ต่างๆ อยู่ตลอดเวลา เช่น น้ำ และลม เป็นเหตุให้เชื่อถือในเรื่องเครื่องรางของขลัง เช่นพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ยันต์กันลม หรือสิ่งอื่นที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ และสามารถป้องกันภัยดังกล่าวได้ คนริมน้ำและ

ชาวเรือจะต้องหามาไว้สำหรับคุ้มครองตนแลครอบครัวให้พ้นจากอันตราย (ณัฐวุฒิ เรียบเรียง, 2542: 94-99)

ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรือ แสดงถึงความผูกพัน การผสมผสานระหว่างความเชื่อต่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติ อำนาจลึกลับ กับลัทธิศาสนาทั้งพุทธและพราหมณ์ได้อย่างลงตัว และยังแสดงถึงความละเอียดอ่อนของบรรพบุรุษที่ใส่ใจในเรื่องที่เหนือธรรมชาติ โดยให้ความเคารพบูชาและนำสิ่งเหล่านี้มาปฏิบัติเข้าด้วยกันอย่างมีระเบียบแบบแผน เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ยึดปฏิบัติตามแบบอย่างอันดีงามสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

2. เรือพื้นบ้านและเรือประมงพื้นบ้าน

2.1 เรือพื้นบ้าน

เรือพื้นบ้านของไทยนั้นมีลักษณะรูปลักษณ์รายละเอียดที่ต่างกันออกไป สามารถแยกประเภทออกไปได้ตามลักษณะการแบ่ง 3 ดังนี้

2.1.1 เรือพื้นบ้านที่แบ่งตามลักษณะการสร้างมี 2 ประเภท คือ

2.1.1.1 เรือขุด คือเรือที่สร้างขึ้นด้วยการขุดให้เป็นลำเรือจากไม้ซุง

2.1.1.2 เรือต่อ คือเรือที่สร้างด้วยการนำไม้มาประกอบเข้ากันเป็นลำเรือ

2.1.2 เรือพื้นบ้านแบ่งตามลักษณะวิธีการใช้ มี 3 ประเภท คือ

2.1.2.1 เรือพาย คือเรือที่ใช้พายเป็นเครื่องมือที่ทำให้เคลื่อนไป มักใช้กับเรือขนาดเล็ก

2.1.2.2 เรือแจว คือเรือที่ใช้พายด้ามยาวที่เรียกว่า แจว ทำให้เรือเคลื่อนไป โดยเรือมักจะกินเฉพาะน้ำตื้น และมีขนาดค่อนข้างใหญ่

2.1.2.3 เรือถ่อ คือเรือหรือแพที่ใช้ไม้ไผ่ค้ำยัน เรียกว่าถ่อ ทำให้เรือเคลื่อนไป โดยเรือมักจะกินเฉพาะน้ำตื้น และมีขนาดค่อนข้างใหญ่

2.1.3 เรือพื้นบ้านแบ่งตามวัตถุประสงค์การใช้งาน มี 3 ประเภท คือ

2.1.3.1 เรือลำเลียง ได้แก่เรือที่ใช้สำหรับบรรทุกสินค้าจำนวนมากๆ เช่น เรือเอี่ยมจุ่น เรือกระแซง เรือข้างกระดาน เป็นต้น

2.1.3.2 เรือยานพาหนะสัญจร ได้แก่เรือลำน้ำทั่วไปที่สัญจรทั้งทางใกล้ ไกล โดยไม่เน้นใช้บรรทุกสินค้า เช่น เรือมาด เรือบด เรือปาบ เป็นต้น

จากการแบ่งประเภทของเรือที่กล่าวไปกล่าวไปในตอนต้น ขอนำการแบ่งประเภทของเรือตามลักษณะการสร้างมาแยกย่อยให้สามารถเข้าใจเนื้อหาได้ดียิ่งขึ้น 2 ประเภท ได้แก่ เรือขุดและเรือต่อ (ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้า, 2545: 134 – 136) ดังนี้

เรือขุด เป็นเรือที่สร้างขึ้นจากไม้เนื้อแข็งทั้งต้น ลำต้นตรง ไม่มีโพรงหรือรอยแตกร้าว นำมาขุดเจาะเนื้อไม้ให้เป็นร่อง โดยเว้นส่วนหัวท้ายแล้วใช้วิธี “เบิกเรือ” ซึ่งมีอยู่ 3 วิธีคือ “เบิกไฟ” คือนำเรือที่ขุดไว้คว่ำลงและใช้แกลบสุมไฟ ปล่อยให้ร้อนทั้งลำเรือ แล้วจึงใช้ไม้ปากกา (รูปร่างเหมือนกรรไกร) ถ่างที่ปากเรือค้ำไว้ จากนั้นค่อยๆ เพิ่มความยาวของไม้ไปจนถึงกลางเรือ และค่อยๆ ลดความยาวลงจนถึงท้ายเรือ แล้วทิ้งไว้ให้ไม้เย็นลงจึงนำไม้ค้ำออก ทำซ้ำหลายๆ ครั้งจนได้ขนาดความกว้างของเรือที่ต้องการ อีกวิธีหนึ่งคือ การ “เบิกน้ำ” เป็นการนำน้ำใส่ลงไปในลำเรือที่ขุดแล้ว ทิ้งไว้หลายๆ วันน้ำจะดันแคมเรือให้กว้างออกไป ส่วนการ “เบิกปากขวาน” คือการตกแต่งด้วยการใช้ขวานฟันให้ได้ขนาดความกว้างและความลึกเท่าที่ต้องการ จากนั้นจึงตกแต่งเรือให้เรียบและสวยงาม โดยมีเรือดังนี้

เรือมอด เป็นเรือที่มีลักษณะท้องกลม ไม่เสริมกราบเรือ มีน้ำหนักมาก กินน้ำลึก และทนทาน ความยาว 3.5 – 4.5 เมตร เป็นเรือที่เป็นต้นแบบของเรือขุดอื่นๆ นอกจากเรือชะล่าของภาคเหนือแล้ว คือถ้าการขุดเรือมอดมีรูปทรงไม่ได้เป็นเรือมอด ช่างจะขุดแต่งเป็นเรือพายมาได้ และถ้าผิดเพี้ยนอีกก็จะดัดแปลงเป็นเรือหมู มักตกแต่งเพื่อใช้ในงานทอดกฐิน และทอดผ้าป่า บรรทุกสิ่งของที่น้ำหนักไม่มากนัก เช่น ข้าว ฟืน หรือใช้หาปลา หากติดประทุนจะเรียก “เรือมอดประทุน” หากมีเก๋งกลางลำจะเรียก “เรือมอดเก๋ง”

เรือพายม้า ขุดจากไม้สักหรือไม้ตะเคียน ท้องเรือกลม บางพื้นที่เรียก เพ่นม้า หรือพะม้า หัวเรือยื่นออกไปมีหูกระต่ายรับกราบเรือ เพื่อเสริมกราบเรือให้สูงขึ้น มีพื้นที่เป็นแคร่สามตอน มีความยาวตลอดลำเรือ 4.5 – 6 เมตร เป็นเรือที่ใช้สัญจรภายในหมู่บ้าน หรืองานทอดกฐิน

เรือชะล่า ขุดจากไม้สักหรือไม้ตะเคียน ท้องเรือกลมแบน ปาดหัวเรือท้ายเรือไม่ให้ด้านน้ำมากนัก ส่วนบนของท้ายเรือและหัวเรือขีดขึ้นเล็กน้อย มีความยาว 6 – 7 เมตร ใช้บรรทุกข้าวเปลือกไปโรงสี ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เรือชะล่าเสด็จประพาสต้น

เรือโปง ขุดจากต้นตาลที่ผ่าออกเป็น 2 ซีกแล้วขุดเอาไส้ออกจนเหลือเปลือกนอก เอากระดานปิดตรงท้ายยาด้วยชัน ใช้ถ่อหรือใช้พาย มีความยาว 3 – 4 เมตร ใช้สัญจรในหมู่บ้าน

เรือหางแมลงป่อง ขุดจากไม้สักหรือไม้ตะเคียนขนาดใหญ่ เมื่อขุดแล้วเบิกปากกว้าง ต่อโชนท้ายเรือให้งอนสูงขึ้นคล้ายหางแมลงป่อง มีประทุนค่อนไปทางท้ายเรือ บางลำใช้กรรเชียงที่ท้ายเรือ มีความยาว 12 – 14 เมตร ใช้บรรทุกสินค้า

เรือม่วง ขุดจากไม้สัก มีความยาว 3 – 4 เมตร หัวท้ายงอนม้วนคล้ายเรือฝรั่ง รูปร่างเพรียวและโคลงมาก ต้องใช้พายที่มีทั้งซ้ายขวา เป็นเรือที่ใช้แข่งขันในงานทอดกฐินหรือทอดผ้าป่า

เรือหมู ขุดด้วยไม้ซุงขนาดเล็กเช่นไม้ตะเคียน ไม้สัก ลักษณะหัวท้ายเรียว ตรงกลางป่อง ส่วนท้ายจะงอนเขิดกว่าส่วนหัวเล็กน้อย มีแคร่กลางลำ พื้นหัวและท้ายเรือมีแคร่เปิดปิดได้ มีความยาว 4 – 5 เมตร ใช้หาปลา หรือสัญจรไปมาในหมู่บ้าน

เรือขุดที่ยังสามารถพบเห็นได้สามารถสรุปประเด็นได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 รายชื่อเรือขุด

รายชื่อเรือต่อ	รูปร่าง	ชนิดของต้นไม้ที่นำมาต่อเรือ	ขนาด	การใช้งาน
เรือขุด				
เรือมาด	หัวเรือแบน ท้องเรือกลม ไม่เสริมกราบเรือ	ไม้ตะเคียน	3.5 – 4.5 เมตร	บรรทุกของหนักได้ดี
เรือพายม้า	ท้องเรือกลม หัวท้ายยื่นออกไป เสริมกราบเรือสูง	ไม้สัก ไม้ตะเคียน	4.5 – 6 เมตร	ใช้สัญจรใกล้ๆ หรือสำหรับเล่นเพลงเรือ
เรือชะล่า	ท้องเรือกลมบ้าน หัวและหางเรือแบนโตตัดตรง	ไม้สัก ไม้ตะเคียน	6 – 7 เมตร	ใช้บรรทุกข้าวเปลือก
เรือโปง (อีโปง)	ขุดจากต้นตาล ผ่าออกเป็นสองซีก แล้วขุดเอาไส้ออกจนเหลือแต่เปลือกนอก	ต้นตาล	3 – 4 เมตร	ใช้เป็นเรือโดยสารข้ามฟาก พายบริเวณน้ำตื้น
เรือแมลงป่อง	โชนท้ายเรือจนสูงคล้ายหางแมลงป่อง มีประทุนท้ายเรือ	ไม้สัก ไม้ตะเคียน	12 – 14 เมตร	ใช้บรรทุกสินค้า
เรือม่วง	หัวท้ายงอนม้วนคล้ายเรือฝรั่ง รูปร่างเพรียวและโคลงมาก	ไม้สัก	3 – 4 เมตร	ใช้พายแข่งขันในงานทอดกฐินหรือผ้าป่า
เรือหนู	หัวท้ายเรือเรียว ตรงกลางป่อง ส่วนท้ายจะงอนและเชิดเล็กน้อย	ไม้สัก ไม้ตะเคียน	4 – 5 เมตร	ใช้สัญจรในหมู่บ้าน หาปลา

เรือต่อ พัฒนามาจากเรือขุดด้วยการนำไม้กระดานมาประกอบกันเป็นลำเรือ แทนที่จะใช้ไม้ทั้งต้นแบบเรือขุด การต่อเรือจะเริ่มจากการวางกระดูกงู ที่ทำด้วยไม้เนื้อแข็งมีความยาวจากทวนหัวถึง

ทวนท้ายเรือ ต้องต่อให้ได้ตามสัดส่วนและแข็งแรง จากนั้นนำกงมาวางตามกระดูกงูตามขวาง แล้วนำไม้กระดานประกบ โดยใช้ลูกประสัก (ไม้หมุดสำหรับยึด) ตอกยึดติดกับกงทุกแถว ส่วนท้องเรือใช้ลูกประสักตอกยึดกับกระดูกงูกับท้องกระดานเรือให้แน่น แล้วจึงตอกหมันชั้นยาเพื่อมิให้น้ำเข้าเรือ ซึ่งเรือต่อมีดังนี้

เรือแหวด 6 แหว ต่อด้วยไม้สัก ท้องเรือกลม มีทวนหัวทวนท้าย ทวนหัวใช้ไม้แท่งตั้งสูงขึ้นไปแกะสลัก บางลำมีแก่งกลางลำเรือ มีแหวหัว 3 แหวท้าย 3 มีความยาว 12 – 15 เมตร ใช้สำหรับขนนางออกตรวจราชการ

เรือลำป็น เป็นเรือรูปร่างอ่อนช้อยสวยงามแบบไทย มีหลายรูปแบบและหลายขนาด เรือลำป็นใหญ่ตรงกลางลำมีประทุนใช้หลักแจวอย่างน้อย 2 หลัก จะเรียกว่าเรือ ลำป็นสวนใช้ค้าขายของสวน เรือลำป็นขนาดกลาง มีที่นั่งกลางลำใช้รับส่งผู้โดยสาร

เรือกระแซง ท้องเรือเกือบจะแบนกว้าง ใช้ไม้สักต่อ กงเรือใช้ไม้เนื้อแข็งโค้งตามท้องเรือวางเรียงถี่มากเพื่อความแข็งแรง ตรงกลางลำมีกระแซงคือใบเตยหรือใบจากที่นำมาเย็บต่อกันเป็นแผงสำหรับกันแดดกันฝน จึงได้ชื่อว่า “เรือกระแซง”

เรือจู้ด ต่อด้วยไม้สักรูปร่างเพรียวยาวประกอบด้วยไม้กระดาน 5 แผ่น ท้องเรือเกือบแบน มีความยาว 4.5 – 5.5 เมตร ใช้สำหรับขายผลไม้

เรือเอี่ยมจุ่น ต่อด้วยไม้สักหรือไม้ตะเคียน ลักษณะคล้ายเรือกระแซง แต่ทวนหัวทวนท้ายเป็นท่อนตรงเอียงไปทางหัว ท้ายเรือไม่มีป้อมเหมือนเรือกระแซง มีความยาว 20 – 25 เมตร ใช้ขนส่งสินค้า

เรือข้างกระดาน ต่อจากไม้สัก ลักษณะคล้ายเรือลำป็นสวน แต่แบนกว่าหางเรือสั้นกว่า กลางลำมีประทุน เก่งเรือกรุดด้วยแผ่นกระดาน มีความยาว 12 – 15 เมตร ใช้บรรทุกของขาย

เรือฉลอม ต่อด้วยไม้ตะเคียน ท้องเรือกลม ทวนหัวและทวนท้ายตั้งขึ้นสูง มีหลังคาเป็นประทุน ขัดแตะเป็นวงโค้งเกือบกลมสานทับบนประทุนหลังคาจาก มีความยาว 11.5 – 15 เมตร ใช้บรรทุกของทะเล เช่น กะปิ น้ำปลา ขึ้นมาขายที่อ่างทอง สุพรรณบุรี

เรือโป๊ะจ้าย ชาวโปรตุเกสเป็นผู้ต่อขึ้นที่เมืองจีน เพื่อใช้ปราบโจรสลัด ภายหลังใช้บรรทุกสินค้าไปส่งขึ้นเรือใหญ่ ต่อด้วยไม้สักและไม้ตะเคียน ท้องเรือกลม มี 3 เสาใบ มีความยาว 20 – 25 เมตร

เรือเข้ม ต่อด้วยไม้สักหรือไม้ยมหอม ลักษณะเพรียว มีทวนหัวและทวนท้ายคล้ายเรือใบ ใช้ไม้กระดาน 5 แผ่น ท้องเรือเหลี่ยม กลางลำเป็นช่องนั่ง มีกราบเรือ มีความยาว 3.5 – 4.5 เมตร ใช้สัญจรระหว่างหมู่บ้าน

เรือใบ ต่อด้วยไม้สัก ไม้ยมหอม หรือไม้ยาง มี 2 แบบคือ เรือใบเพรียว มีลักษณะเพรียว ทวนหัวทวนท้ายโค้งเรียวเลยขึ้นไปบนดาดฟ้า เคลื่อนที่โดยใช้พาย อีกแบบคือ เรือใบเกดัด ลักษณะท้องเรือ

โค้ง แผ่นเปลือกเรือใช้ไม้แผ่นเล็กซ้อนทับกันเป็นเกล็ด มีความยาว 3.5 – 4.5 เมตร ใช้สัญจรระหว่างหมู่บ้าน

เรือป๊าบ ต่อด้วยไม้สัก มีลักษณะหัวท้ายเรียว กลางลำกว้าง ท้องเรือกลมเกือบแบน มีความยาว 3 – 3.5 เมตร ใช้สัญจรภายในหมู่บ้าน

เรือผีหลอก ต่อด้วยไม้สักหรือไม้ตะเคียน ลักษณะเพรียวใช้แจว คอหัวเรือและคอท้ายเรือมีแครงกลางลำโค้งมีไม้กระดานพาดแผ่นเดียวพาดเป็นสะพานเดินจากหัวเรือมาท้ายเรือทางกราบซ้ายเป็นเสาสูงขึ้นประมาณ 1 เมตร ซึ่งด้วยตาข่าย ด้านขวามีแผ่นกระดานทาสีขาววางเอียงให้ลาดลงน้ำ เหตุที่เรียกเรือผีหลอก เพราะเวลากลางคืนที่เรือแล่นไป ส่วนที่เป็นกระดานสีขาวจะสะท้อนแสง ทำให้ปลาตกใจกระโดดข้ามเรือไปติดตาข่ายที่ข้างเรือ และตกอยู่ภายในเรือ เรือผีหลอกจึงเป็นภูมิปัญญาในการหาปลาของชาวบ้าน

เรือตะเต ต่อด้วยไม้สักและไม้ตะเคียน หัวท้ายมน ท้องเรือเป็นเหลี่ยมใช้ไม้กระดาน 5 แผ่นเสริมกราบเรือทั้งสองข้าง มีความยาว 3 – 3.5 เมตร ใช้บรรทุกผลไม้

จากข้อมูลเรือต่อดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปรูปร่างลักษณะเรือ ชนิดของไม้ที่นำมาต่อเรือ ขนาดเรือ และการใช้งาน ได้ดังนี้

ตาราง 2 รายชื่อเรือต่อ

รายชื่อเรือต่อ	รูปร่าง	ชนิดของต้นไม้ที่นำมาต่อเรือ	ขนาด	การใช้งาน
เรือแหวด 6 แจว	ท้องเรือกลม ทวนหัวทวนท้ายตั้งสูงขึ้น มีแจวหัว 3 แจว ท้าย 3 แจว	ไม้สัก	12 – 15 เมตร	ใช้โดยสารสำหรับเจ้านายในอดีต
เรือลำป้าน	ส่วนหัวและท้ายเรือมีขยابสำหรับพักอาศัย	ไม้สัก ไม้ตะเคียน	5 – 6 เมตร	เป็นเรือรับส่งผู้โดยสาร หรือเป็นเรือขายสินค้า ผัก ผลไม้
เรือกระแซง	ท้องเรือกลมและป้อมคล้ายแตงโม	ไม้สัก ไม้ตะเคียน	ประมาณ 18 เมตร	ใช้บรรทุกข้าวสาร ข้าวเปลือก

ตาราง 2 (ต่อ)

รายชื่อ เรือต่อ	รูปร่าง	ชนิดของต้นไม้ ที่นำมาต่อเรือ	ขนาด	การใช้งาน
เรือจู้ด	ท้องเรือเกือบแบน รูปร่างยาวเพรียว	ไม้สัก	4.5 – 5.5 เมตร	ใช้ขายผลไม้ใน ตลาดน้ำ
เรือเอี่ยมจูน	ลักษณะคล้ายเรือ กระแซง ทำายเรียว มีไม้ กระดานเสริมกราบเรือ	ไม้สัก ไม้ตะเคียน	20 – 25 เมตร	ใช้ลำเลียงสินค้า จากเรือใหญ่
เรือ ข้างกระดาน	เป็นเรือแจว กลางลำเรือมี ประทุน ตอนท้ายมีที่นั่ง ระหว่างเสาเก้ง	ไม้สัก ไม้ตะเคียน	12 – 14 เมตร	ใช้เป็นเรือขาย ของ
เรือฉลอม	ท้องเรือกลม ทวนหัวและ ทวนท้ายตั้งขึ้นสูง 1 หลังคา เป็นประทุน ขัดแตะ	ไม้ตะเคียน	11.5 – 15 เมตร	ใช้บรรทุกของ ทะเลอาทิ กะปิ น้ำปลา
เรือโป๊ะจ้าย	ท้องเรือกลม มี 3 เสาใบ หลังคาตอนท้ายมี ประทุน	ไม้สัก ไม้ตะเคียน	20 – 25 เมตร	ใช้บรรทุกสินค้า ไปส่งขึ้นเรือใหญ่
เรือเขม	ลักษณะเพรียว ทวนหัว และทวนท้ายคล้ายเรือ บด มีท้องเรือเหลี่ยม	ไม้สัก ไม้ยมหอม	3.5 – 4.5 เมตร	ใช้สัญจรระหว่าง หมู่บ้าน
เรือบด	มี 2 ชนิดคือ เรือบด เพรียว และเรือบดเก็ดัด	ไม้สัก ไม้ยมหอม ไม้ยาง	3.5 – 4.5 เมตร	ใช้สัญจรระหว่าง หมู่บ้าน

ตาราง 2 (ต่อ)

รายชื่อ เรือต่อ	รูปร่าง	ชนิดของต้นไม้ ที่นำมาต่อเรือ	ขนาด	การใช้งาน
เรือป้าบ	ท้องเรือกลมเกือบแบน หัวท้ายเรียว กลางลำ กว้าง	ไม้สัก	3 – 3.5	ใช้สัญจรระหว่าง หมู่บ้าน
เรือผีหลอก	ลักษณะเพรียวยาว ด้านขวาของเรือมีไม้ กระดานทาสีขาววาง เฉียงลาดลงน้ำเพื่อทำให้ ปลาตกใจกระโดดข้าม เรือไปติดตาข่ายที่ข้าง เรือทำให้ปลาตกอยู่ใน เรือ	ไม้สัก ไม้ตะเคียน	5 – 6 เมตร	ใช้จับปลา
เรือแตะ	ท้องเรือเกือบแบน เรือมี รูปร่างเพรียวยาว		4.5 – 5.5 เมตร	ใช้ขายผลไม้ พืชผัก

จากตารางข้างต้นได้สรุปประเด็นสำคัญของเรือชุดและเรือต่อในเรื่องของประเภทของเรือ รูปร่างลักษณะ ชนิดของต้นไม้ที่นำมาต่อหรือชุด ขนาด และการนำไปใช้งาน เรือจึงเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่ มนุษย์คิดค้นขึ้นมา โดยมีจุดประสงค์เพื่อใช้เป็นพาหนะในการล่าสัตว์ การค้าขาย เรือชุดนั้นจะทามา จากไม้เนื้อแข็งทั้งต้น ลำต้นตรง เช่น ไม้สัก ไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ เป็นต้น ส่วนเรือต่อมีการพัฒนามา จากเรือชุด โดยการนำไม้กระดานมาประกอบกันเป็นเรือ แทนที่จะใช้ไม้ทั้งต้นแบบเรือชุด เรือต่อเป็น เรือที่สร้างขึ้นโดยใช้วิธีการนำไม้มาต่อกันเป็นรูปร่างเรือโดยมีโครงสร้าง ส่วนประกอบต่างๆ มา ประกอบกันเป็นรูปเรือ โดยใช้ประโยชน์ได้เช่นเดียวกับเรือชุด คุณสมบัติของเรือต่อคือสามารถสร้างเรือ ให้มีขนาดใหญ่มากๆ ได้ รูปร่างหลากหลายรูปแบบมากกว่าเรือชุด ซึ่งในขนาดที่เท่ากันเรือต่อสามารถ สร้างได้เร็วกว่า และซ่อมแซมได้ง่ายกว่า แต่ถ้าเปรียบเทียบเรื่องความคงทน เรือชุดจะมีความคงทน แข็งแรงมากกว่าเรือต่อ

2.2 เรือประมงพื้นบ้าน

เรือประมงสมัยโบราณ (ประทับ ขาวมาลา. 2546: 6 – 8) จะใช้การเคลื่อนที่ด้วยแรงลม มีการกางใบคล้ายๆ กับเรือสำเภา เรือประมงดั้งเดิมของไทยที่เห็นได้ปัจจุบันคือ เรือฉลอม ซึ่งนายเอส วารินตันส์ ไมท์ ชาวอังกฤษ เป็นสมาชิกสโมสรเรือยอชท์แห่งแม่น้ำเทมส์ในพระบรมราชูปถัมภ์ เคยรับราชการในแผ่นดินไทยเป็นเวลา 5 ปี ได้เขียนหนังสือเรื่อง “เสาและใบในทวีปยุโรปและเอเชีย” หนังสือเล่มนี้ได้ตีพิมพ์ขึ้นในปี 2449 กล่าวถึงเรื่องราวของเรือแบบดั้งเดิมของไทย ที่สำคัญๆ เท่าที่มีอยู่ในระยะแรกเริ่มของศตวรรษที่ 20 เรือไทยที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในสมัยนั้นคือ เรือเบ็ด และเรือฉลอม ซึ่งเรือเบ็ดจะเรียกตามรูปร่างลักษณะของตัวเรือที่อยู่ใต้น้ำ และเรือฉลอม หมายถึงเรือขนาดเล็กที่มีใบเรือ

เรือฉลอมนับว่าเป็นเรือชนิดหนึ่งในไม่กี่ชนิดที่ยังรักษาแบบดั้งเดิมไว้ได้และยังใช้งานอยู่ในปัจจุบัน ลักษณะของเรือฉลอมเป็นเรือประมงที่มีตัวเรือยาว กินน้ำตื้น กางเรือสูงพื้นน้ำและเกือบไม่มีส่วนโค้งเลย สังเกตได้จากทวนหัว และทวนท้ายตรงและยื่นขึ้นขึ้นมาสูง เสากระโดงใหญ่เอนไปทางท้ายเรือ มักใช้หางเสือสองอันห้อยลงไปข้างกราบท้ายเรือ ตอนบนยึดกับหลักหางเสือ และถัดไปยึดกับกราบเรือ เมื่อจอดเรือเพื่อจับปลา อาจจอดหางเสือขึ้นอีกอันหนึ่งก็ได้ ส่วนท้ายเรือเมื่อนำหางเสือขึ้นก็จะทำหน้าที่เป็นใบเรือ เพื่อให้หัวเรือหันสู่ลม เรือฉลอมขนาดเล็กจะใช้ใบแขวนขนาดใหญ่ใบเดียว โดยทั่วไปจะยึดปลายมุล่างไว้กับเสากระโดงเรือ ส่วนเรือฉลอมขนาดใหญ่จะมีใบหน้าขนาดเล็กอีกหนึ่งใบ ด้วยพัฒนาการด้านเทคโนโลยีทำให้มีการนำเครื่องยนต์มาใช้แทนการอาศัยแรงลม ซึ่งเรือประมงส่วนใหญ่ในปัจจุบันต่างก็อาศัยการขับเคลื่อนด้วยเครื่องยนต์

เรือเบ็ด เป็นเรือที่ใช้กันมากที่สุดในประเทศไทยในสมัยเมื่อ 70 ปีมาแล้ว แต่ปัจจุบันนี้เกือบไม่มีเหลืออยู่เลย เป็นเรือที่แล่นได้เร็วมีสองเสา ใช้ใบแขวน หัวท้ายเรือมีลักษณะแหลมคล้ายกันและยื่นออกไป

เรือสำเภาของไทย มีกำเนิดจากประเทศจีน หรือมีลักษณะเป็นเรือสำเภาแบบทั่วไปตลอดทั้งลำ คือ มีดาดฟ้ายกท้ายเรือ หางเสือรูปบานประตูสามารถยกขึ้นลงได้ ใช้ใบแขวนขนาดใหญ่ที่มีพรวนใบเต็ม (ใบปึกคางคาว) ส่วนที่แตกต่างกันได้แก่ การประกอบกระดูกงูและกง เรือสำเภาไทยมีดาดฟ้ายก ท้ายเรือสูงกว่าหัวเรือเล็กน้อย มีส่วนโค้งน้อยมากและดาดฟ้ายกท้ายเรือก็ไม่ลาดไปทางหัวเรือที่ต่ำกว่ามากนัก จึงมีลักษณะทั่วไปคล้ายกับเรือสำเภาของจีนมาก

สำหรับเรือประมงในปัจจุบัน ประทับ ขาวมาลา (2543: 1 - 15) แบ่งได้เป็น 2 ประเภท ตามที่กรมประมงได้แบ่งไว้ คือ เรือประมงพาณิชย์ แบ่งตามชนิดของเครื่องมือทำการประมง เรือประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก

เรือประมงพาณิชย์ หมายถึง เรือที่มีขนาดความยาวไม่ต่ำกว่า 10 เมตร กรมประมงได้แบ่งตามชนิดของเครื่องมือทำการประมง สามารถจำแนกได้เป็น 11 ประเภท ดังนี้

1. เรืออวนลากแผ่นตะเฆ่ ขนาดเรือยาวตั้งแต่ 15 – 52 เมตร เครื่องยนต์ตั้งแต่ 100 – 1000 แรงม้าเป็นเครื่องมืออวนลากที่ใหญ่ที่สุด ระยะเวลาในการออกเรือจับปลาตั้งแต่ 1 – 4 สัปดาห์ แผ่นตะเฆ่ที่ใช้ทำด้วยไม้และมีโครงเหล็ก มีซุงเป็นแบบหูเหล็กความยาวของแผ่นตะเฆ่ตั้งแต่ 1 – 2.50 เมตร จังหวัดที่มีการทำอวนลากชนิดนี้มาก ได้แก่ จังหวัดสมุทรปราการ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม สงขลา ปัตตานี และจังหวัดภูเก็ต จำนวนคนในเรือตั้งแต่ 4 – 25 คน

2. เรืออวนลากคู่ เป็นการลากอวนที่ใช้เรือ 2 ลำ โดยทั่วไปอวนลากคู่ขนาดเล็ก คือ ขนาดของเรือยาวประมาณ 14 เมตร เครื่องยนต์ 150 แรงม้า ถ้ามีขนาดใหญ่กว่านี้จัดว่าเป็นอวนลากคู่ขนาดใหญ่ อวนลากคู่นี้มีปากอวนกางออกโดยเรือ 2 ลำ จะพยายามรักษาระยะความห่างที่ต้องการ การเตรียมเครื่องมืออวนลากมีวิธีการคือ โดยปักพริกติดกับเหล็กรูปสามเหลี่ยมที่ชาวบ้านเรียกว่า “จิ้งจก” ซึ่งต่อกับสายกวาด แล้วจึงต่อกับสายลาก การวางอวน เมื่อถึงเวลาถู้อวน เรือ 2 ลำจะหันทิศทางกับตรงกันข้ามกับทิศทางที่ลากอวน และกว้านสายลากขึ้นทางรอกที่หัวเรือจนกระทั่งถึงเหล็กจิ้งจก เรือหนึ่งก็จะส่งหูลวนหรือปักพริกให้กับเรืออวน ซึ่งจะถู้อวนต่อไป อวนลากคู่ปกติลากเวลากลางคืน เพราะสะดวกต่อการวางอวนและถู้อวน แหล่งทำการประมงมีทั่วไปในอ่าวไทยและทางทะเลอันดามัน หลายส่วนใหญ่ที่จับได้เป็นปลาหน้าดินและหมึก จังหวัดที่มีการทำประมงชนิดนี้มาก คือ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม สงขลา ระนอง และภูเก็ต

3. เรืออวนลากคานถ่าง เป็นเรือที่มีขนาดตั้งแต่ 6 – 20 เมตร เครื่องยนต์ 5 – 250 แรงม้าแบบลากกึ่งถ้าใช้เรือหางยาวจะมีกว้านแบบมือหมุน และคานถ่าง 1 คู่ ยาวประมาณ 1.30 เมตร ติดตั้งบริเวณหัวเรือ แต่ถ่าใช้เรือมีกึ่งขนาดใหญ่จะมีคานถ่างอยู่หน้าแก่งเหมือนเรืออวนลากแผ่นตะเฆ่ เรืออวนลากคานถ่าง ที่นิยมใช้ในประเทศไทยมีอยู่ 2 ชนิด คือ อวนลากคานถ่างแบบลากกึ่ง และเรืออวนลากคานถ่างแบบแมงกะพรุน แบบลากกึ่งนิยมเรียกว่า “อวนลากข้าง” หรือ “อวนแขก” พบบริเวณอ่าวไทยฝั่งตะวันตกเท่านั้น ลักษณะสำคัญของอวนชนิดนี้คือ ใช้คานที่ทำจากโลหะจำนวนหนึ่งท่อนขวางด้านหน้าใกล้ปากอวน เพื่อให้ปากอวนกางออก และลากอวนพร้อมกันสองปาก ส่วนเรืออวนลากคานถ่างแบบแมงกะพรุน ชาวประมงเรียกว่า “อวนลากจอหนัง” เป็นเครื่องมือที่พบเฉพาะในเขตจังหวัดด้านอ่าวไทยฝั่งตะวันออกปากอวนกางออกโดยใช้ท่อโลหะ 4 ท่อนนำมาประกอปกกันเป็นรูปสี่เหลี่ยม แล้วร้อยอวนรูปถั่วติดกับกรอบ ปัจจุบันชาวประมงได้ปรับอวนแมงกะพรุนแบบจอหนังใหม่ โดยใช้ท่อโลหะเฉพาะด้านล่างเท่านั้น เนื่องจากกรอบสี่เหลี่ยมกะกะไม่สะดวกต่อการทำงาน ใช้จับแมงกะพรุนประมาณ 2 – 3 เดือน/ปี จำนวนคนในเรืออวนลากทั้งสองชนิดประมาณ 2 – 6 คน

4. เรืออวนลากแคะ มีลักษณะคล้ายกับอวนลากแผ่นตะเฒ่าแบบปกติ เพียงแต่มีคันถ่วง 1 คู่ บริเวณกลางลำเรือ คันถ่วงนี้จะใช้กางออกขณะลากอวนเพื่อช่วยให้แผ่นตะเฒ่ากางออกได้มากขึ้น คันถ่วงสามารถพับเก็บไว้ข้างเรือได้ ขณะไม่ได้ใช้ทำการประมง เครื่องมือชนิดนี้ส่วนใหญ่พบบริเวณอ่าวไทยตอนบน ตั้งแต่จังหวัดชุมพรถึงจังหวัดตราด สัตว์น้ำที่จับได้ คือ กุ้ง และปลาหน้าดิน การวางอวนและกู้อวนนั้น คล้ายกับอวนลากแผ่นตะเฒ่า มีเพียงคันถ่วงเท่านั้นโดยสายลากจะสอดผ่านห่วงที่ปลายคันถ่วง เข้ามาผูกกับเรือ สายลากจะผูกติดกับเชือกเล็กๆ บริเวณท้ายเรือขณะที่ต้องการจะกู้อวนขึ้น

5. เรืออวนล้อมจับ หมายถึง เครื่องมือประมงที่มีลักษณะเป็นผืนอวนคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้า วิธีการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำจะปล่อยผืนอวนล้อมรอบสัตว์น้ำ แล้วปิดด้านล่างของผืนอวน เรือประมงมีขนาดความยาวตั้งแต่ 14 – 26 เมตร อุปกรณ์ที่สำคัญได้แก่ วิทยุสื่อสาร เรดาร์ เอกโคชาวเดอร์ โซนาร์ เครื่องกว้านอวน เรือปั่นไฟ 1 – 2 ลำ

6. เรืออวนล้อมแบบสมัยใหม่ เป็นแบบใช้เรือลำเดียว กองอวนท้ายเรือพร้อมกับมีเชือกเล็กไว้สำหรับดึงขณะทำการประมง เป็นการพัฒนาเครื่องมือประมงขึ้นมา ปัจจุบันมีการทำประมงแบบนี้อยู่ 2 แห่ง คือ จังหวัดระยอง และจังหวัดปัตตานี ตัวอวนเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 110 * 1200 เมตร ใช้คนประจำเรือ 35 คน เรืออวนล้อมแบบนี้ติดตั้งเครื่องมือที่ทันสมัย เช่น โซนาร์ เรดาร์ เครื่องกว้านระบบไฮดรอลิค เป็นต้น

7. เรืออวนลอย หมายถึง เครื่องมือประมงที่มีลักษณะเป็นผืนอวนคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้า วิธีใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำจะต้องวางหรือปิดล้อมสัตว์น้ำ เพื่อให้สัตว์น้ำว่ายวนแล้วติดพันตาอวน เรือมีขนาดความยาวตั้งแต่ 14 – 20 เมตร เครื่องยนต์ 40 – 350 แรงม้า จังหวัดที่มีการใช้เรือประเภทนี้ได้ได้แก่ ตราด ระยอง เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ นครศรีธรรมราช สงขลา และปัตตานี

8. เรือโดเหม็ก เรือชนิดนี้ใช้เครื่องมือ “แหยักษ์” ชนิดใหญ่มาก ไม่สามารถเหวี่ยงด้วยแรงคน แต่จะใช้วิธีชิงกับคันไม้และกราบเรือเป็นรูปสี่เหลี่ยมเหนือผิวน้ำ แล้วปล่อยลงมาครอบสัตว์น้ำ เรือมีขนาดความยาวตั้งแต่ 6 – 20 เมตร ติดตั้งเครื่องยนต์ตั้งแต่ 5 – 350 แรงม้า จังหวัดที่พบมากได้แก่ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร ปัตตานี นราธิวาส และจังหวัดฝั่งทะเลอันดามันทุกจังหวัด

9. เรือลอบหมึก มีขนาดความยาวตั้งแต่ 4 – 18 เมตร ติดตั้งเครื่องยนต์ตั้งแต่ 5-300 แรงม้า เครื่องมือชนิดนี้ใช้จับหมึกหอม และหมึกกระดอง หมึกกล้วยไม่สามารถจับได้ การวางลอบมีทั้งแบบเก็บลอบวันต่อวัน ซึ่งเรียกว่า “ลอบลอย” และแบบวางทิ้งไว้ประจำที่ไม่เก็บลอบขึ้นเรือ ยกเว้นช่วงน้ำขึ้นมาทำความสะอาด ลอบชนิดนี้มีวิธีวางแตกต่างไปจากลอบชนิดอื่นคือ ก้นลอบจะอยู่สูงกว่าพื้นทะเล 2 – 3 เมตร และให้ปากทางเข้าหันขึ้นสู่ผิวน้ำ พบได้เกือบทุกจังหวัดของฝั่งอ่าวไทย และฝั่งทะเลอันดามัน

10. เรืออวนรุน หมายถึง อวนรุนที่ใช้เรือกลผลักดันเครื่องมืออวนให้เคลื่อนที่ขณะจับสัตว์น้ำ สัตว์น้ำที่เป็นเป้าหมายของเครื่องมือนี้ คือ กุ้งทะเลทุกชนิด ปลากระตัก หมึก และเคย เรือมีขนาดความยาว 4 – 20 เมตร ติดตั้งเครื่องยนต์ขนาด 3 – 350 แรงม้า จังหวัดที่พบมากได้แก่ ตรัง ระยอง สมุทรปราการ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม เพชรบุรี ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช ปัตตานี ส่วนฝั่งทะเลอันดามันได้แก่ พังงา ตรัง และสตูล

11. เรือคราดหอยลาย เป็นเครื่องมือคราดหอยที่ใช้เรือขนาดใหญ่ที่สุดในบรรดาเครื่องมือประเภทคราด แต่ก็สามารถใช้เรือขนาดเล็กได้เช่นกัน เรือประมงมีความยาวตั้งแต่ 6 – 18 เมตร ติดตั้งเครื่องยนต์ 10 – 250 แรงม้า จังหวัดที่เรือประเภทนี้มากได้แก่ ตรัง สมุทรปราการ สมุทรสาคร เพชรบุรี และสุราษฎร์ธานี ส่วนทางฝั่งทะเลอันดามันพบทุกจังหวัด

จากข้อมูลข้างต้น สรุปตารางข้อมูลเรือประมงพาณิชย์ แบ่งตามชนิดของเครื่องมือทำการประมงได้ดังนี้

ตาราง 3 เรือประมงพาณิชย์ แบ่งตามชนิดของเครื่องมือทำการประมง

ประเภทของเรือ	เครื่องมือประมงที่ใช้กับเรือ	ขนาดเรือ	การใช้งาน
1.เรืออวนลากแผ่นตะเฒ่	แผ่นตะเฒ่ที่ใช้ทำด้วยไม้และมีโครงเหล็ก	15 – 42 เมตร	เป็นเครื่องมืออวนลากชนิดที่ใหญ่ที่สุด
2. เรืออวนลากคู่	อวนลากคู่	18 เมตร	ลากอวนโดยใช้เรือลาก 2 ลำ ปกติลากในเวลากลางวันเพื่อสะดวกต่อการวางและกู้อวน
3.เรืออวนลากคานถ่าง	คานถ่างหนึ่งคู่ติดตั้งบริเวณหัวเรือ มี 2 แบบ คือ 1.อวนลากข้างหรืออวนแขก 2.อวนลากจอหน้	6 – 20 เมตร	อวนลากข้างหรืออวนแขกใช้สำหรับลากกุ้ง อวนลากจอหน้ ใช้สำหรับลากแมงกะปุน
4.เรืออวนลากแคระ	ลักษณะคล้ายเรืออวนลากแผ่นตะเฒ่ มีคันท่าง 1 คู่	6 – 10 เมตร	ใช้จับกุ้งและปลาหน้าดิน
5.เรืออวนล้อมจับ	เครื่องมือประมงเป็นผืนอวนคล้ายสีเหลี่ยมผืนผ้า	14 – 26 เมตร	ใช้จับปลา
6.เรืออวนล้อมแบบสมัยใหม่	มีการติดตั้งเครื่องมือที่ทันสมัย เช่น โซนาร์ เรดาร์	20 – 32 เมตร	ใช้จับปลา
7.เรืออวนลอย	เครื่องมือประมงเป็นผืนอวนคล้ายสีเหลี่ยมผืนผ้า	14 – 20 เมตร	ใช้จับปลาอินทรี

ตาราง 3 (ต่อ)

ประเภทของเรือ	เครื่องมือประมงที่ใช้กับเรือ	ขนาดเรือ	การใช้งาน
8.เรือไโดหมึก	ใช้ “เหย้ากซ์” ในการจับปลาหมึกกล้วยหรือเรียกกันว่าเรือไโดหมึก	6 - 20 เมตร	ใช้จับหมึกกล้วย
9.เรือลอบหมึก	ใช้ “ลอบลอย” ในการจับสัตว์น้ำ	6 - 14 เมตร	ใช้จับหมึกหอมและหมึกกระดอง
10.เรืออวนรุน	อวนรุน เป็นเครื่องมือที่ใช้เรือกลผลักดันเครื่องมืออวนให้เคลื่อนที่ขณะจับสัตว์น้ำ	2 - 20 เมตร	ใช้จับกุ้งทะเลทุกชนิด ปลากระตักตัวแบน หมึก และเคย
11.เรือคราดหอยลาย	เครื่องมือใช้คราดหอยลายเป็นตะแกรงเหล็ก	14 - 20 เมตร	คราดหอยลาย

เรือประมงพื้นบ้าน หมายถึง เรือที่มีขนาดไม่เกิน 5 ตันกรอส หรือความยาวไม่เกิน 10 เมตร ประเทศไทยมีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย เนื่องจากทะเล อ่าวไทยและ ทะเลอันดามันที่ติดชายฝั่งของไทย อาชีพประมงจึงเป็นอาชีพที่มีบทบาทและสำคัญ วิถีชีวิตที่ เรียบง่าย พอเพียง สงบ ประกอบภูมิปัญญาของชาวประมง อาชีพชาวประมง จึงเป็นอาชีพหนึ่งที่มีบทบาท โดยเฉพาะชาวประมงพื้นบ้าน เพราะใช้เรือเล็ก ใช้ คน 2-3 คน ก็ออกได้และไม่ไกลจากชายฝั่ง โดย หาสัตว์น้ำจำพวก กุ้ง หอย ปู ปลา ในทะเล รายได้ที่ไม่แน่นอน พอกิน เครื่องมือเครื่องใช้โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือรูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านสร้างและคิดขึ้นเองและยังคงใช้อยู่ในปัจจุบัน วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งได้ สะท้อนถึงภูมิปัญญาของวิถีชีวิตที่เรียบง่าย พอเพียง สงบสุข เป็นวิถีชีวิตที่ยังคงดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน มุมมองต่าง ๆ ที่ได้แสดงเอกลักษณ์เฉพาะ ทางด้านความงาม ที่แฝงไปด้วยร่องรอยของการดำเนินชีวิต ศิลปะ และวัฒนธรรมจึงเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวประมงพื้นบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือประมงพื้นบ้าน ที่สะท้อนฝีมือเชิงช่างของแต่ละพื้นที่ที่แฝงไปด้วยแนวคิดในวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน

ประทีป ขาวมาลา. (2546: 26 – 57) ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเรือประมงพื้นบ้านได้ดังนี้

เรือฉลอม มีลักษณะหัวเรือ ทำเยื่อคล้ายกัน ทวนหัวเอนตรงย่นสูงขึ้นมา ทวนท้ายเอนตรงและย่นสูงออกไป มีขนาดความยาวตั้งแต่ 6 – 12 เมตร นิยมติดตั้งเครื่องยนต์กลางลำ แหล่งที่พบเรือฉลอม อยู่บริเวณปากแม่น้ำปรางบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

เรือฉลอมแปลง มีลักษณะบริเวณกลางหัวเรือ ทำยเรือคล้ายกัน ทวนหัวเอนตรงและยื่นสูงขึ้นมา ทวนท้ายเอนตรงและยื่นสูงออกไป การดัดแปลงเรือฉลอมในอดีตมาเป็นเรือทำประมงอวนรุน โดยทำการเสริมไม้พื้นท้ายเรือให้มีความยาวประมาณ 2 เมตร กว้าง 1.50 เมตร ใช้ไม้พื้นหนา 2 นิ้ว บริเวณที่เสริมไม้จะติดตั้งก้านด้วยมือ เพื่อใช้ในการหมุนแกนกว้าน จากนั้นนำสายสลิงจากตัวกว้านโยงเข้ากับลอกที่เสากระโดงหัวเรือเพื่อทำหน้าที่บังคับคันรุนให้ก้นน้ำลึกมาน้อยตามต้องการ

เรือฉลอม, เรือโดหมึก มีลักษณะหัวเรือ ทำยเรือคล้ายกัน ทวนหัวเอนและยื่นสูงขึ้นมา ทวนท้ายตั้งตรงยื่นสูงขึ้นไป กลางลำผายออก เรือมีขนาดความยาวตั้งแต่ 6 – 14 เมตร ติดตั้งเครื่องยนต์ตั้งแต่ 90 – 150 แรงม้า แหล่งที่พบเรือประเภทนี้ได้แก่ จังหวัดเพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์

เรือเปิด ลักษณะโดยทั่วไปคือ หัวเรือตัดเอียงยื่นสูงขึ้นมา ทวนท้ายเป็นรูปลิ้นตรงและกว้าง บริเวณกลางลำผายออก เรือมีขนาดความยาวตั้งแต่ 4 – 8 เมตร แหล่งที่พบเรือประเภทนี้ได้แก่ จังหวัดชลบุรี และระยอง ทำประมงโดยวิธีตกเบ็ด และวางอวนลอยปลาและปู จับแมงกะพรุน

เรือมด มีลักษณะคือหัวเรือสูง ทำยเรือต่ำและยื่นออกไป ทวนหัวตรงและยื่นสูงขึ้นมาท้ายเรือมีลักษณะเป็นรูปลิ้น บริเวณกลางลำผายออก มีขนาดความยาวตั้งแต่ 5 – 12 เมตร ติดตั้งเครื่องยนต์ขนาด 10 – 75 แรงม้า ทำการประมงโดยวิธีวางลอบหมึก จับแมงกะพรุน ตกเบ็ดและใช้อวนลอยปลา แหล่งที่พบเรือประเภทนี้ได้แก่ จังหวัดระยอง และชลบุรี

เรือประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ มีขนาดความยาวไม่เกิน 14 เมตร มีตั้งแต่เรือแจวหรือเรือที่ใช้เครื่องยนต์ไม่เกิน 125 แรงม้า และไม่มีเก๋งบนเรือ ชาวประมงพื้นบ้านจะใช้เรือออกหาปลาบริเวณชายฝั่งเป็นการทำประมงแบบเข้าไปเ็นกลับ หรือออกเ็นกลับเข้า จากข้อมูลข้างต้นสรุปข้อมูลของลักษณะเรือ ขนาดและการใช้งานของเรือประมงพื้นบ้านได้ดังนี้

ตาราง 4 เรือประมงพื้นบ้าน

ประเภทของเรือ	ลักษณะของเรือ	ขนาดเรือ	การใช้งาน
เรือฉลอม	หัวเรือและท้ายเรือมีลักษณะคล้ายกัน ทวนหัวเอนตรงและยื่นสูงขึ้นมา ทวน ท้ายเอนตรงและยื่นสูงออกไป	6 - 12 เมตร	ใช้จับปลา
เรือฉลอมแปลง, เรืออวนรุน	บริเวณหัวเรือ กลางเรือและท้ายเรือมี ลักษณะคล้ายกันทวนหัวเอนตรงและ ยื่นสูงขึ้นมา ทวนท้ายเอนตรงและยื่น สูงออกไป	8 – 14 เมตร	ใช้จับปลา

ตาราง 4 (ต่อ)

ประเภทของเรือ	ลักษณะของเรือ	ขนาดเรือ	การใช้งาน
เรือฉลอม, เรือไคหมึก	หัวเรือและท้ายเรือมีลักษณะคล้ายกัน ทวนหัวเอนตรงและยื่นสูงขึ้นมา ทวนท้ายเอนตรงและยื่นสูงออกไป กลางลำผายออก	6 – 14 เมตร	ใช้จับหมึก วางลอบหมึก
เรือเปิด	หัวเรือและท้ายเรือมีลักษณะคล้ายกัน ทวนท้ายโค้งเป็นรูปลิ้มตรงและกว้าง	6 – 14 เมตร	ใช้วางลอบหมึก จับแมงกะพรุน วางอวนลอยปลาและปูม้า
เรือมาด	หัวเรือสูง ท้ายเรือต่ำและยื่นออกไป ทวนหัวตรงและยื่นสูงขึ้นมา ท้ายเรือเป็นรูปลิ้ม	5 – 12 เมตร	ใช้วางลอบหมึก จับแมงกะพรุน วางอวนลอยปลา ตกเบ็ด

2.3 ส่วนประกอบของเรือประมงพื้นบ้าน

ส่วนประกอบของเรือประมงพื้นบ้าน เป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่ทำให้เรือประมงพื้นบ้านมีความแข็งแรง มีรายละเอียดดังนี้

2.3.1 กระดูกงู คือ ส่วนที่เป็นแกนหลักศูนย์กลางของเรือ มีลักษณะเป็นไม้ตรงยาวท่อนเดียวตลอดทั้งลำ เปรียบเสมือนกระดูกสันหลังของคน

2.3.2 กงท้องเรือ คือ ท่อนไม้ที่มีความหนาประมาณ 3 นิ้ว รูปโค้งติดตั้งขวางยึดติดกับกระดูกงูและไม้กระดานข้างเรือแผ่นที่ 1 และ 2

2.3.3 กงข้างเรือ คือ ท่อนไม้ที่มีความหนาประมาณ 3 นิ้ว รูปโค้งติดตั้งขวางยึดติดกับแผ่นกระดานข้างเรือ ความยาวของกงขึ้นอยู่กับความสูงของเรือ

2.3.4 โชนเรือ ท้ายเรือ คือ ไม้สลักรูปลอยตัว ติดตั้งที่หัวเรือ ท้ายเรือ โดยยึดติดกับกระดูกงูและแผ่นข้างกระดานเรือ มีลักษณะเป็นไม้ท่อนเดียว หนา 3 นิ้ว สูง 2 เมตรขึ้นไป

2.3.5 แผ่นกระดานข้างเรือ คือ แผ่นไม้ที่ติดตั้งประกอปกกับแนวของกงข้างเรือ ส่วนใหญ่ใช้ประมาณ 7 แผ่น มีลักษณะเป็นไม้แผ่นหนา 1 เซนติเมตร กว้าง 4 – 5 นิ้ว ยาวแล้วแต่ขนาดของเรือ

2.3.6 รา คือ กราบเรือด้านใน ส่วนที่ติดประกอปกกับแผ่นไม้กระดานข้างเรือด้านใน เพื่อเสริมให้เรือมีความแข็งแรง ป้องกันมิให้เรือปริหรือแยก

2.3.7 ราโท คือ กราบเรื่อด้านนอก ส่วนที่ตีประกบกับแผ่นไม้กระดานข้างเรื่อด้านนอก เพื่อให้เรื่อมีความแข็งแรง

2.3.8 เก่งเรื่อ คือ ส่วนที่สร้างเป็นที่พักอาศัย ลักษณะเป็นห้องมีประตูหน้าต่าง

2.3.9 ดาดฟ้าเรื่อ คือ ไม้กระดานที่ติดตั้งกันใต้ท้องเรื่อกับบนเรื่อ

2.3.10 โป๊ะเรื่อ คือ ส่วนที่เชื่อมต่อระหว่างกระดูกงูกับโคนเรื่อ มีลักษณะเป็นไม้แผ่นหนาเพื่อเสริมให้เรื่อแข็งแรงขึ้น (มีติดตั้งเฉพาะจังหวัดจันทบุรี)

2.3.11 กระณะ โครงหลักหรือกระดูกงูที่ใช้ไม้หน้าบางคือ หนา 2 นิ้ว กว้าง 6 นิ้ว (ชื่อเรียกกระดูกงูเฉพาะในจังหวัดจันทบุรี)

2.3.12 หมัน เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง ชื่อต้นหมัน เป็นพืชที่มีเปลือกมีความยืดหยุ่นสูง การนำเปลือกของต้นหมันไปใช้ต้องนำต้นไม้มาลอกเปลือกออก แล้วนำไปแช่น้ำ หมักจนยุ่ยเปื่อย จากนั้นนำมาทุบจนเป็นใยฟูนิ่ม แล้วคลุกกับผงเส้นเพื่อป้องกันการเน่าหรือผุเมื่อแช่อยู่ในน้ำนานๆ ปัจจุบันต้นหมันหาไม่ได้อีกแล้ว เป็นต้นไม้ที่โตช้า ความต้องการในการใช้สูง ปัจจุบันช่างต่อเรื่อส่วนใหญ่หันมาใช้ด้ายดิบแทน

2.3.13 ตอกหมัน คือ การนำด้ายดิบมาตอกอุดเข้าไปบริเวณร่องของไม้กระดานข้างเรื่อ

2.3.14 ชัน คือ ยางไม้สำหรับยาร่องที่ตอกหมันแล้ว เรียกว่า ยาชัน ใช้ผสมกับน้ำมันยาง

2.3.15 ลูกประสัก คือ หมุดไม้ใช้แทนตะปูสำหรับตรึงระหว่างกระดูกงูกับกงเรื่อ

2.4 วัสดุและอุปกรณ์ในการต่อเรื่อ

การต่อเรื่อประมงพื้นบ้าน เป็นภูมิปัญญาที่ผ่านการเรียนรู้ ลองผิดลองถูก คัดสรรวัสดุและวิธีการอย่างเหมาะสม เพื่อได้งานที่ดีมีคุณภาพ ต้องใช้ประณีตในการสร้างงานด้วยฝีมือที่มีรายละเอียด ผ่านกระบวนการ เทคนิควิธีขั้นสูงเพื่อให้ได้ผลงานที่แข็งแรง ทนทาน สวยงาม หนึ่งในกระบวนการที่สำคัญคือการคัดเลือกวัสดุ อุปกรณ์ สำหรับใช้ในการต่อเรื่อ จากการศึกษาพบว่า

2.4.1 การเลือกวัสดุ

ไม้ เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการต่อเรื่อ ไม้ที่นิยมนำมาต่อเรื่อประมงพื้นบ้านปัจจุบันไม้เนื้อแข็งที่ทำมาต่อเรื่อประมงพื้นบ้านมีจำนวนลดน้อยลง ค่อนข้างขาดแคลนและมีราคาแพง ชาวประมงบางส่วนนิยมซื้อเรื่อเก่านำมาซ่อมให้ใช้งานได้ หรือการมาจ้างต่อเรื่อลำใหม่ที่ช่างต่อเรื่อต้องเลือกไม้ให้เหมาะกับส่วนประกอบของเรื่อว่าส่วนใดต้องการความแข็งแรงมาก และต้องแช่อยู่ในน้ำ

ลดเวลาก็กจำเป็นต้องใช้ไม้เนื้อแข็ง ส่วนใดที่ไม่ต้องแช่น้ำตลอดเวลาอาจใช้ไม้เนื้ออ่อนได้เพื่อเป็นการประหยัดงบประมาณ ซึ่งไม้ที่ช่างต่อเรือนิยมนำมาใช้ต่อเรือมีดังนี้

1. ตระกูลไม้ตะเคียน

ไม้ตะเคียนเป็นไม้เนื้อแข็ง ช่างต่อเรือนิยมนำมาเป็นส่วนประกอบในการต่อเรือ เช่นกระดูกงู กงเรือ โชนเรือ เนื่องจากเป็นไม้ที่มีความแข็งแรง ทนทาน ฝูยากถ้าได้รับการดูแลรักษาดีสามารถอยู่ได้เป็นร้อยๆ ปี ไม้ตระกูลนี้ได้แก่

1.1 ไม้ตะเคียนทราย ลักษณะเนื้อไม้ สีแดงอมเหลืองคล้ายสีอิฐแก่ บางที่มีลายไม้ที่สวยงาม เนื้อไม้ละเอียดปานกลางแข็งแรงและทนทาน

1.2 ไม้ตะเคียนหนู ลักษณะเนื้อไม้มีสีเทาแกมน้ำตาล เนื้อค่อนข้างละเอียด แข็งและเหนียว

1.3 ไม้ตะเคียนทอง ลักษณะเนื้อไม้ เปลือกหนาสีน้ำตาลดำ กระพี้สีน้ำตาลอ่อน แก่นสีน้ำตาลอมเหลือง เนื้อหยาบ แข็ง ทนทาน (สำนักหอพรรณไม้. 2559: ออนไลน์).

2. ไม้สัก ลักษณะเนื้อไม้แบ่งได้เป็น 4 ชนิดได้แก่

2.1 สักทอง เนื้อไม้จะมีสีเหลือง เนื้อไม้จะเป็นเส้นตรง ผ่าง่าย มีความแข็งแรงกว่าสักหยวก สีเข้ม เป็นสีน้ำตาลเหลือง หรือที่เรียกกันว่าสีทอง ในบรรดาไม้สักทั้ง 5 ชนิด ไม้สักทองได้รับฉายาว่าเป็น "ราชินีแห่งไม้" หรือ "Queen of Timbers" เป็นไม้ที่มีคุณภาพดีที่สุด

2.2 สักหยวก เนื้อไม้จะมีสีขาว เนื้อไม้หรือแก่น ถากหรือฟันได้ง่าย ไม้สักหยวก และไม้สักทองจะอยู่ในทำเลที่คล้ายกัน และมีลักษณะภายนอกคล้ายกัน แต่ก็สามารถสังเกตได้อีกเล็กน้อยก็คือ ร่องของเปลือกไม้สักหยวกจะกว้างกว่าไม้สักทอง แต่แตกเป็นร่องตรงเหมือน ๆ กัน

2.3 สักไซ เนื้อไม้จะมีสีอ่อนและลักษณะเป็นมัน พบในป่าโปร่งแล้งเป็นส่วนมาก เจริญเติบโตช้า ร่องของเปลือกเล็กและตัวเปลือกเป็นสันกว้างระหว่างร่อง ลำต้นตรงเปลา เนื้อไม้จะมีไขปน ยากแก่การขัด และทาแล็กเกอร์ สีของไม้สักไซจะมีสีน้ำตาลเข้มปนเหลือง

2.4 สักขี้ควาย เนื้อไม้จะมีสีเขียวปนน้ำตาลแก่ ออกสีคล้ำ ลักษณะของเปลือกแตกเป็นร่องไม่สม่ำเสมอ ขาดเป็นตอน ๆ และมีร่องลึก ลักษณะไม่สมบูรณ์ จะทราบแน่ชัดว่าเป็นสักขี้ควายก็ต่อเมื่อโค่นลงมาเลื่อยดู

3. ไม้มะค่าโมง ลักษณะเนื้อไม้สีน้ำตาลอมเหลือง เนื้อไม้แข็ง เหนียว ทนทาน เนื้อหยาบ

4. ไม้แสมสาร ลักษณะเนื้อไม้ สีน้ำตาลแก่เกือบดำ กระพี้สีขาวนวล เนื้อไม้ แข็ง ทนทาน เหนียว

5. ไม้กระบาก ลักษณะเนื้อไม้หยาบ แข็ง และเหนียว เนื้อไม้สีน้ำตาลอ่อน
แกมแดง
6. ไม้บันจ่า ลักษณะเนื้อไม้ละเอียดสม่ำเสมอ เนื้อไม้มีคุณภาพสูง เนื้อ
เหนียว แข็งแรงทนทาน มีสีขาวยเทาหรือน้ำตาลอ่อน แก่นสีน้ำตาลถึงน้ำตาลเข้ม
7. ไม้ประดู่ ลักษณะเนื้อไม้สีแดงอมเหลือง เนื้อละเอียดปานกลางแข็งแรง
และทนทาน
8. ไม้กระถินณรงค์ ลักษณะเนื้อไม้กระถินณรงค์เป็นไม้ที่มีแก่น เนื้อไม้มีสี
น้ำตาลอ่อน ความแข็งแรงปานกลาง นำมาเลื่อยตากแห้งได้ง่ายและมีการยืดหดตัวน้อยมาก

2.4.2 อุปกรณ์และเครื่องมือช่างทั่วไปสำหรับช่างต่อเรือ

อุปกรณ์พื้นฐานที่หาซื้อได้ทั่วไปที่เป็นเครื่องมือหนักและเครื่องมือเบา เครื่องมือหนัก
เช่น หัวเป่าไฟแก๊ส สว่านไฟฟ้า เลื่อยวงเดือน เลื่อยโซ่ไฟฟ้า เครื่องไสไม้ไฟฟ้า เครื่องขัดผิวไม้ กบไสไม้

2.4.2.1 หัวเป่าไฟแก๊ส

เป็นอุปกรณ์สำหรับตัดไม้กระดานให้อ่อนตัว ตัดให้โค้งได้ง่ายและไม่แตก สิ่งที่ต้องเตรียมคู่กันด้วยคือน้ำมันเครื่องใช้แล้ว ทาน้ำมันเครื่องบริเวณที่ต้องการตัดไม้ เพื่อป้องกันมิให้ไม้ไหม้ไฟ

ภาพประกอบ 3 หัวเป่าไฟแก๊สสำหรับตัดไม้ให้โค้ง

2.4.2.2 เครื่องขัดไม้ไฟฟ้า

เป็นอุปกรณ์สำหรับขัดไม้ให้เรียบ โดยใช้แผ่นกระดาษทรายติดไว้ที่เครื่องขัด เมื่อประกอบเรียบร้อยแล้วจึงขัดไม้ให้เรียบและขัดบริเวณที่ทาน้ำมันเครื่องที่เป็นสีดำออกให้หมด

ภาพประกอบ 4 เครื่องขัดไม้ไฟฟ้า

ภาพประกอบ 5 การใช้เครื่องขัดไม้ไฟฟ้า

2.4.2.3 ส่วนไฟฟ้า

ใช้สำหรับเจาะงวงเรือเพื่อใส่ไม้และใส่ลูกประตักยี่ตระหว่างงวงเรือกับกระดุกและงวงเรือกับไม้กระดานข้างเรือ

ภาพประกอบ 6 ส่วนไฟฟ้า ภาพจาก <http://realmartonline.com>

2.4.2.4 เลื่อยยนต์

ใช้สำหรับเลื่อยไม้ต้องมีรูปทรงโค้งอิสระและไม้มีความหนาประมาณ 2 นิ้วขึ้นไป เช่น การเลื่อยไม้สำหรับทำงวงเรือ จะใช้เลื่อยยนต์ในการตัด

ภาพประกอบ 7 เลื่อยยนต์ ภาพจาก <http://realmartonline.com>

ภาพประกอบ 8 การใช้เลื่อยยนต์ตัดท่อนไม้เพื่อทำงวงเรือ

2.4.3.5 เลื่อยวงเดือน

เลื่อยวงเดือนใช้สำหรับตัดแผ่นไม้กระดานที่มีความยาว และไม้อื่นๆ

ภาพประกอบ 9 เลื่อยวงเดือน ภาพจาก <http://realmartonline.com>

2.4.3.6 กบไสไม้ไฟฟ้า และกบไสไม้ด้วยมือ

กบไสไม้ไฟฟ้า เป็นอุปกรณ์สำหรับไสไม้ให้เรียบ ในการเตรียมไม้สำหรับประกอบเรือ

1

2

ภาพประกอบ 10 1. กบไสไม้ไฟฟ้า 2. กบไสไม้ด้วยมือ ภาพจาก <http://realmartonline.com>

2.4.3.7 ปากกาสำหรับหนีบจับไม้กระดาน

เป็นอุปกรณ์สำหรับหนีบจับในขั้นตอนการแผ่นไม้กระดานข้างเรือ หนีบจับระหว่าง
กบเรือกับแผ่นไม้กระดาน

ภาพประกอบ 11 เหล็กหนีบจับแผ่นไม้กระดาน

2.4.3.8 สี่

สี่ เป็นอุปกรณ์สำหรับเซาะไม้ให้เกิดร่อง ในการต่อเรือจะใช้สี่ในการเซาะร่องลูกประสักเพื่อใส่ลิ้มลงไปตรงกลางลูกประสัก

ภาพประกอบ 12 สี่ ภาพจาก <http://www.ruangsangthai.com>

2.4.3.9 ค้อน

ค้อน ใช้สำหรับตอกตะปู และตอกลูกประสัก

ภาพประกอบ 13 ค้อน ภาพจาก <http://www.ruangsangthai.com>

2.4.3.10 เลื่อยลันดา

เลื่อยลันดาเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญเช่นกัน สำหรับใช้ในการเลื่อยไม้ และการ “ไล” ร่องระหว่างแผ่นไม้กระดาน การไล คือการนำเลื่อยสอดเข้าไประหว่างร่องไม้กระดานข้างเรือแล้วเลื่อยไปในร่องเพื่อให้เกิดช่องว่างสำหรับตอกด้ายดิบเข้าไปได้ง่าย

ภาพประกอบ 14 เลื่อยลันดา ภาพจาก <http://www.ruangsangthai.com>

ภาพประกอบ 15 การใช้เลื่อยลันดา “ไล” ไม้กระดานข้างเรือ

2.4.3.11 ตลับเมตร ปากกาเมจิก

1

2

ภาพประกอบ 16 1.ปากกาเมจิก 2. ตลับเมตร ภาพจาก <http://www.ruangsangthai.com>

2.4.3.12 ด้ายดิบ น้ำมันยาง

ด้ายดิบเป็นวัสดุที่นำมาใช้แทนปอซึ่งปัจจุบันหายาก ช่างต่อเรือส่วนใหญ่จึงใช้ด้ายดิบ นำมาตอกอัดเข้าไปในร่องระหว่างแผ่นไม้กระดานข้างเรือให้แน่น จากนั้นนำชั้นผสมน้ำมันยางคนให้เข้ากัน นำมาทาแนวร่องไม้ให้ทั่วลำเรือเพื่อป้องกันน้ำซึมเข้าเรือ

ภาพประกอบ 17 ด้ายดิบ

2.4.3.13 ชันยาเรือ

ชันเป็นวัสดุที่ทำจากยางของต้นไม้ ซึ่งจะมีน้ำยางไหลออกมาจากที่พ่น เมื่อโดยอากาศจะแข็งตัวจับกันเป็นก้อนอำพันสีเหลืองขุ่น จากนั้นนำก้อนชันมาเข้าเครื่องบดเป็นผง วิธีใช้คือนำผงชันมาผสมกับน้ำมันยางนาจะรวมตัวกันชันและเหนียว ผงชันมีขายตามท้องตลาด การเก็บรักษา ผงชันไม่ควรให้ถูกน้ำ หรือน้ำมัน ถ้าทิ้งไว้นานจะแข็งเป็นเม็ดเสียด่าย ควรเก็บในที่แห้ง ไม่อับชื้นจะทำให้เก็บผงชันได้นานขึ้น

ภาพประกอบ 18 ชันสำหรับยาเรือ

2.4.3.14 น้ำมันยาง

เป็นน้ำมันที่ใช้ผสมกับชันผง ให้มีความเหนียวและแทรกซึมเข้าไปในเนื้อไม้ช่วยรักษาเนื้อไม้

2.4.3.15 น็อต ตะปู สีนํ้ามัน

น็อตขนาดต่างๆ สำหรับยึดติดระหว่างกึ่งท้องเรือกับกระดูก การเลือกใช้ขนาดของน็อตขึ้นอยู่กับความหนาของกระดูกและความหนาของกึ่งท้องเรือ

ภาพประกอบ 19 น็อตขนาดต่างๆ

2.4.3.15 สีสำหรับทาเรือ ข้างต่อเรือใช้สีทาเรือที่มีคุณสมบัติป้องกันการจับตัวของเพรียง จากนั้นชั้นที่สองจึงทาสีน้ำมันสีต่างๆ ทับอีก 2 ครั้ง

ภาพประกอบ 20 สีทาป้องกันการจับตัวของเพรียง

3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา

3.1 ความหมายของภูมิปัญญา (Wisdom)

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นซึ่งได้มาจากประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ การสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน ในวิถีดั้งเดิมนั้นชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ แต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ (ศูนย์กลางความรู้แห่งชาติ. 2555)

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ที่เชื่อมโยงทุกอย่างทุกด้านทุกมิติเข้าด้วยกัน เป็นความรู้ที่มีคุณธรรม และเป็นความรู้ที่รอบด้านอย่างเป็นองค์รวม เพราะเป็นความรู้ที่มาจากชีวิตและสัมพันธ์กับชีวิต การเรียนรู้ในอดีตจึงเป็นการเรียนรู้ที่มีใช้เพียงให้เกิดความรู้ แต่ก่อให้เกิด “ปัญญา” อันเป็นที่มาของชีวิตแบบพอเพียง ไม่โลภและอยู่เย็นเป็นสุข (เสรี พงศ์พิศ, 2551: 172-173)

เสรี พงศ์พิศ (2536: 147) ได้แบ่งภูมิปัญญาเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) นามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน 2) รูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่นการทำมาหากิน การเกษตร ทัศนคติ ศิลปะดนตรี ฯลฯ

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544: 12) กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมที่มีการพัฒนาสืบสานมา

เครือวัลย์ มีเกียรติ (2548: 5) ให้ทัศนะว่า ภูมิปัญญา หมายถึงความรู้ ความเชื่อ ความสามารถในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สั่งสมมาแต่อดีต เป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ การรู้จักปรับเปลี่ยนแบบแผนดำเนินชีวิตของบุคคลในท้องถิ่นให้ดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขและสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปทุกยุคทุกสมัย

สายันต์ ไพเราะญจิตร และคณะ (2549: 62) ได้ให้ความหมาย ภูมิปัญญาว่าหมายถึงระบบความรู้ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม หรือทักษะในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ทั้งในระดับปัจเจกกับปัจเจก ระดับกลุ่มกับกลุ่ม ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติกายภาพ และระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติให้อยู่ในภาวะสมดุล เป็นปกติอยู่เสมอ

จากความหมายของภูมิปัญญาข้างต้น สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาคือ ความรู้ ความสามารถอันเกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลในท้องถิ่นจากประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีพของคนในสังคมหรือท้องถิ่น โดยความรู้แรกเริ่มจะถูกเก็บงำและสะสมไว้ก่อนในตัวบุคคลหรือผู้ริเริ่มเท่านั้น การถ่ายทอดความรู้จะกระทำเฉพาะคนรู้จักหรือภายในครอบครัวเท่านั้น ไม่นิยมนำมาเผยแพร่ในเชิงประจักษ์ให้ทราบ ความรู้ส่วนใหญ่จึงถูกเก็บงำไว้ กาลเวลาผ่านไปส่งผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญสำหรับการดำรงชีพของบรรพบุรุษที่มีมาช้านาน เกิดการสูญหาย อาจเป็นเพราะความรู้ที่ถูกเก็บงำอยู่ในตัวคนของผู้ริเริ่มนั้น ไม่ได้มีการจดบันทึกไว้ จึงทำให้เกิดช่องว่างในการถ่ายทอด เช่นเดียวกับภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก ซึ่งนับวันอาชีพช่างต่อเรือประมงมีจำนวนน้อยลงอย่างน่าใจหาย

ในการจัดการความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญานั้น จำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบของภูมิปัญญา 3 ประการคือ (เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ, 2546: 2)

- 1) ความรู้
- 2) กระบวนการได้มาซึ่งความรู้
- 3) เป้าหมายหรือทิศทางการพัฒนา การนำความรู้ไปใช้ หรือผลกระทบจากความรู้และกระบวนการนั้นๆ (ถือเป็นประเด็นสำคัญ เพราะสะท้อนถึงกระบวนการทัศน์ วิธีคิด ที่กำหนดวิธีการจัดการในเรื่องต่าง ๆ)

วิจารณ์ พานิช (เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ, 2546: 14-15) อธิบายถึงชนิดของความรู้ว่ามี 3 กลุ่มคือ

- 1) ความรู้เปิดเผย (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่หาได้และแลกเปลี่ยนได้ง่าย ความรู้ชนิดนี้มาจากการค้นหาในห้องสมุด หรืออินเทอร์เน็ต เป็นต้น
- 2) ความรู้แฝง (Embedded Knowledge) เป็นความรู้ที่แฝงอยู่ในกระบวนการทำงาน
- 3) ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่มาจากความคิด ความเชื่อ ประสบการณ์ เป็นความรู้ที่มีประโยชน์สูงสุด แต่เอามาใช้งานยากที่สุด จะต้องใช้วิธีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน เห็นหน้ากัน คุยกัน เกิดความสนุกร่วมกัน เกิดแรงบันดาลใจร่วมกัน จึงจะเกิดการแลกเปลี่ยน แล้วนำไปใช้ประโยชน์ การยกระดับความรู้เปิดเผยไปเป็นความรู้ฝังลึก ทำได้โดยกระบวนการฝัง Internalize หรือเอาความรู้เข้าไปในสมองคน ผ่านการกระทำกับการคิดทบทวน ไตร่ตรอง

ยศ สันตสมบัติ (2542: 51) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ว่ามีลักษณะที่ใกล้เคียงกันในประเด็นที่เป็นความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเชิงประจักษ์ ผ่านการพิสูจน์ทดลอง ผ่านกระบวนการคัดสรร ปรับปรุง และพัฒนาอย่างเป็นระบบ แต่ก็อาจมีข้อผิดพลาดไปจากวิทยาศาสตร์ในสองประการ คือ

ประการแรก ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะเจาะจง ท้องถิ่น พื้นที่ หรือระบบนิเวศ เป็นความรู้ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์ สัตว์ พืช พลังตามธรรมชาติ ที่ดิน แหล่งน้ำ และลักษณะภูมิประเทศในอาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงก่อตัวขึ้นจากความเข้าใจอย่างชัดแจ้งในสัมพันธภาพของสรรพสิ่งและสรรพชีวิตต่างๆ ที่ก่อเกิด ดำรงอยู่ และแตกดับไปภายในระบบนิเวศชุดนั้น ซึ่งความเข้าใจอย่างลึกซึ้งนี้นำไปสู่ความสามารถในการบริหารจัดการ ปรับแต่ง ใช้ประโยชน์และพัฒนาทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน ในขณะที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะเป็นสากลทั่วไปมากกว่า อาจจะไม่สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาและจัดการทรัพยากรภายในท้องถิ่นได้เสมอไป

ประการที่สอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะที่เกี่ยวข้องหรือเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับมิติทางสังคมและสิทธิมนุษยชน หมายความว่า ระบบนิเวศวัฒนธรรมทุกชุดประกอบกันขึ้นบนเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างกลุ่มคน ครอบครัว เครือญาติและชุมชน กับสิ่งมีชีวิตกลุ่มอื่นๆ ที่ดำรงอยู่ร่วมกันภายในระบบนิเวศชุดนั้นๆ ซึ่งเรื่องราวความสัมพันธ์ดังกล่าวมักปรากฏอยู่ในทรัพยากรวัฒนธรรมประเภท ตำนาน นิทานพื้นบ้าน เทพนิยาย เรื่องเล่า แสดงออกในรูปความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี วิถีปฏิบัติ การแสดงและศิลปะแขนงต่างๆ ซึ่งเรื่องราวที่ปรากฏนั้นอาจพิสูจน์ไม่ได้ หรือดูไม่น่าเชื่อถือในฐานะคติและมุมมองทางวิทยาศาสตร์

โครงสร้างของระบบนิเวศในภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการจัดระเบียบโดยผ่านการเจรจาต่อรองและการพึ่งพากันระหว่างผี เทวดา คนตาย มนุษย์ สัตว์ พืช ดิน น้ำ ภูเขา และพลังธรรมชาติอื่นๆ ที่เชื่อมโยงกันผ่านความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ การพึ่งพา และการต่อรอง ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งก็คือสิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรมนั่นเอง

ภูมิปัญญาที่เป็นทั้งความรู้และทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีอยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่ (สายันต์ ไพเราะญจิตร และคณะ, 2549)

1) ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) หรือความรู้ในตัวคน ความรู้ที่ติดตัวคนเป็นความรู้ที่เกิดการเรียนรู้สะสมผ่านประสบการณ์ลองผิดลองถูกของแต่ละคน หรือเกิดจากการค้นคว้าทดลองด้วยตนเอง จนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งสามารถนำมาปฏิบัติ หรือแสดงออกเชิงพฤติกรรมจนชำนาญ เป็นทักษะในการทำให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่อย่างปกติของตนเอง กลุ่ม ชุมชน และสังคมที่ตนเองอยู่ ความรู้นี้มีอยู่ในตัวคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นความรู้ที่ฝังแน่นอยู่ในสมองของคนที่เป็นเจ้าของนั้น

2) ความรู้นอกตัวคน ความรู้ในตำรา (Explicit knowledge) เป็นความรู้ที่ฝังตัวหรือแฝงอยู่กับวัตถุสิ่งของ สิ่งก่อสร้าง วัสดุอุปกรณ์หรือทรัพยากรวัฒนธรรมชนิดที่จับต้องได้ (Tangible Culture Resource) ที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาใช้ประโยชน์ตามความรู้ ความสามารถในการแต่ละภูมิภาคแต่ละยุคสมัย หรือแต่ละช่วงเวลา ซึ่งอาจจะต้องมีวิธีการจัดการชุด คั้น สกัด สังเคราะห์เอาความรู้ออกมา และแปรรูปความรู้ให้สามารถนำไปใช้งานได้ เนื่องจากความรู้เก่าผู้คนสมัยปัจจุบันอาจไม่เข้าใจ หลงลืม ขาดทักษะความชำนาญในการใช้สอย หรืออีกลักษณะหนึ่งเป็นความรู้ที่ได้รับการบันทึกถ่ายทอดออกมาในรูปของสื่อ หนังสือ ตำรา เทปบันทึกเสียง คัมภีร์ ป้ายนิเทศ นิทรรศการ ฯลฯ ซึ่งบางเรื่องสามารถนำมาใช้ได้เลย แต่บางเรื่องก็จำเป็นต้องศึกษา แปลความ และทำความเข้าใจก่อนจึงนำไปใช้ประโยชน์

3.2 ความหมายของภูมิปัญญาไทย (Thai Wisdom)

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง แนวคิดหรือวิถีคิดของคนไทยอันเกิดจากความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ ที่ได้รับการบ่มเพาะ อบรมสั่งสอน สั่งสมและสืบทอดกันมา เป็นรากฐานของการดำเนินชีวิต ปรัชญาชีวิต ที่มาของความรู้ความสามารถต่างๆ ที่แสดงออกในวิถีชีวิตของคนไทยทั้งวัฒนธรรม จารีต ประเพณี ความเป็นอยู่ บังคับใช้ เครื่องมือในการทำมาหากิน ศิลปะการแสดง เครื่องประดับตกแต่ง และศิลปหัตถกรรมอย่างเป็นองค์รวม หรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิตของคนที่เกิดจากการผสมผสานความรู้ ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรมเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อช่วยในการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้และการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างสมดุล จนเกิดเป็นลักษณะของตนเอง ทั้งที่ปรากฏในรูปธรรมและนามธรรม โดยแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ (เสรี พงศ์พิศ, 2551: 173)

1) ภูมิปัญญาระดับชาติ คือภูมิปัญญาระดับสูงที่พัฒนาสังคมไทยให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่างๆ ในอดีตไม่ให้เสียเอกราช หรือการสร้างเสริมความศิวิไลซ์ให้แก่ชาติ เช่น การกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือการสร้างสรรค์ศิลปวิทยาการต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ 2 หรืองานจิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัชกาลที่ 3 หรือการป้องกันไม่ให้ประเทศชาติตกเป็นเมืองขึ้นของใครในยุคล่าอาณานิคมของชาวยุโรปในสมัยรัชกาลที่ 5 ฯลฯ

2) ภูมิปัญญาระดับท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะท้องถิ่น เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อเป็นพื้นความรู้ของชาวบ้าน ในการคิดแก้ปัญหาในชีวิตของตนเอง หรือสติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอด ประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่นที่ใช้ชีวิตอย่างถาวรกับป่าเขาถ้ำนาไพร และธรรมชาติรอบด้านเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของคนในท้องถิ่น

3.3 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถและทักษะอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรสร ปรุงแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา (รุ่ง แก้วแดง, 2542: 204)สั่งสมขึ้นจากความจัดเจน วิถีชีวิต และสังคมในท้องถิ่น ที่มาจากประสบการณ์จริง มีการบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีวัฒนธรรมเป็นฐาน มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรม เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุ (ประเวศ วะสี, 2536: 146) แบ่งออกเป็น 10 ประเภท ดังนี้ (จักรกฤษณ์ ดาวโรสง, 2553: ออนไลน์)

1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ มีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากมีพื้นฐานทางความเชื่อในศาสนาที่แตกต่างกัน สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยเกี่ยวกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาเป็นหลักนั้น ได้มีส่วนสร้างสรรค์สังคมโดยการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น

2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม เป็นสิ่งที่คนไทยในท้องถิ่นสร้างขึ้นมา เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในสังคม จึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม และประเพณี พิธีกรรมที่สำคัญในประเทศไทยก็เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเช่นกัน

3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะประเภทต่างๆ โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และสืบทอดพัฒนาอย่างต่อเนื่อง กลายเป็นศิลปะที่มีลักษณะและคุณค่าเฉพาะถิ่น

4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน นอกจากมนุษย์จะนำอาหารมาบริโภคเพื่อความอยู่รอดแล้ว ยังได้นำเทคนิคการถนอมอาหารและการปรุงอาหารมาใช้ เพื่อให้อาหารที่มีมากเกินไปความต้องการสามารถเก็บไว้บริโภคได้เป็นเวลานาน นับว่าเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต

5) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน เป็นการผ่อนคลายโดยเฉพาะในวัยเด็ก ซึ่งชอบความสนุกสนาน ส่วนใหญ่จะใช้อุปกรณ์ในการเล่นที่ประดิษฐ์มาจากธรรมชาติ แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ และรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างกลมกลืน

6) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับ ประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่หลากหลายอันเกิดจากการสร้างสรรค์ของแต่ละภูมิภาค ที่พบหลักฐานได้จากร่องรอยศิลปวัฒนธรรมที่กระจายตัวอยู่ทั่วไปในพื้นที่ต่างๆ เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ฯลฯ แสดงให้เห็นถึงเทคนิค ความคิด ความเชื่อของบรรพบุรุษได้เป็นอย่างดี

7) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน เป็นกิจกรรมที่แสดงออกถึงความสนุกสนาน เป็นคติสอนใจสำหรับคนในสังคม ซึ่งในแต่ละภูมิภาคต่างก็มีเอกลักษณ์ของเพลงพื้นบ้านที่แตกต่างกันไป

8) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับสมุนไพรและยาพื้นบ้าน เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลัง มีความสำคัญเพราะเป็นปัจจัยสี่ มีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ และหากได้รับการพัฒนาและส่งเสริมการวิจัยจะเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ในอนาคต

9) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับประติมากรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน เทคโนโลยีและสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทยในแต่ละภูมิภาค ถือเป็นประติมากรรมและหัตถกรรมชั้นเยี่ยม ซึ่งปัจจุบันยังไม่ได้รับความสนใจในการอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาเหล่านี้เท่าที่ควร

10) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เนื่องจากคนไทยมีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม จึงทำให้เกิดภูมิปัญญาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการประกอบอาชีพเพื่อแก้ปัญหา หรือให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูก เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร

3.4 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

มีวัฒนธรรมเป็นรากฐาน มีการบูรณาการและมีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้ง เน้นความสำคัญของมนุษย์ด้านจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม (ประเวศ วะสี, 2536: 36) เป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเพื่อการดำรงชีวิตในท้องถิ่นที่เหมาะสมกับพื้นที่ท้องถิ่นนั้นๆ หรือเป็นอาชีพที่บรรพบุรุษเคยทำมาก่อน และสร้างสรรค์ไว้ให้ถ่ายทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนมีการปรับเปลี่ยนพัฒนาให้ดีขึ้นอยู่ตลอดเวลา (อังกุล สมคะเนย์, 2535: 37-51) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ (ประเวศ วะสี, 2536: 21-23)

1) ความจำเพาะของท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์หรือความชัดเจนจากการดำรงชีวิตในสังคมท้องถิ่น จึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอก อาจนำไปใช้ในท้องถิ่นอื่นๆ ที่แตกต่างกันไม่ได้ หรืออาจใช้ได้แต่อาจไม่ดี

2) มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเชื่อมโยงกันและมีการบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม

3) มีความเคารพผู้อาวุโส เช่น ความคิดเรื่องแม่ย่านาง แม่พระธรณี แม่พระคงคา แม่พระโพสพ พระภูมิเจ้าที่ ภูเขเทวดา เป็นตัวอย่างของการนำธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปถึง ส่วนลึกของจิตใจ และเชื่อมโยงไปสู่อัตถประโยชน์ โดยการสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง เพื่อให้คนเคารพธรรมชาติ เพราะถ้ามนุษย์เคารพสิ่งใดก็ย่อมจะไม่ทำลายสิ่งนั้น ซึ่งการรู้อะไรถ้าสัมผัสได้เพียงวัตถุธรรมแต่ไปไม่

ถึงนามธรรม ย่อมสัมผัสได้เพียงต้นๆ หยาบๆ ขาดความละเอียดอ่อนที่ขาดสัมผัสทางใจอย่างลึกซึ้ง และการมุ่งอัตตประโยชน์ เช่น ดิน แม่น้ำ ข้าว ต้นไม้ ล้วนแต่เป็นส่วนประกอบของวัตถุตามหลักวิทยาศาสตร์ ถ้ามนุษย์เราไม่มีความเคารพก็จะทำอะไรกับสิ่งเหล่านั้นก็ได้ ความคิดและทำแบบนี้จึงนำไปสู่การทำลายสูง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญกับประสบการณ์จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

3.5 การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง การถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์ด้วยการบอกวิชาความรู้ให้แก่ผู้อื่น โดยผู้สอนไม่ได้เรียนจากสถาบันใด แต่ใช้สามัญสำนึก ความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ ถ่ายทอดและส่งต่อความรู้ไปยังบุคคลอื่นแบบสังคมประกิต การเรียนการสอนจึงเกิดขึ้นจากการเลียนแบบ และจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัว ใช้การถ่ายทอดโดยการอธิบาย การสาธิต ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง การบอกเล่า การลงมือปฏิบัติจริง ฯลฯ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจแล้วนำไปปฏิบัติตามซ้ำๆ จนเกิดความชำนาญ และสามารถนำไปใช้ได้จริง (อบเชย แก้วสุข, 2543)

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น มีหลายรูปแบบดังนี้

3.4.1 การสาธิต คือการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอนให้เข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม เป็นวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ผู้ถ่ายทอดแสดงหรือทำพร้อมกับการบอกหรืออธิบาย เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดได้รับประสบการณ์ตรงในเชิงรูปธรรม จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจถึงวิธีการขั้นตอน และสามารถนำไปปฏิบัติได้ การสาธิตที่นิยมใช้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาคือ การสาธิตวิธีการและการสาธิตประกอบการบรรยาย (กรมพัฒนาชุมชน, 2548: 1-3)

3.4.2 การบอกเล่า คือการบรรยายด้วยวาจา เป็นวิธีที่ผู้ถ่ายทอดเป็นฝ่ายบอกเล่าหรืออธิบาย หรือถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมของตนให้แก่ผู้รับการถ่ายทอดในรูปแบบของคำพูด โดยผู้ถ่ายทอดจะต้องเตรียมเนื้อหาที่จะพูด วิธีนี้ผู้ถ่ายทอดจะมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ให้ความรู้ ส่วนผู้รับการถ่ายทอดจะเป็นผู้รับฟัง จดจำความรู้ และบันทึกสาระสำคัญต่างๆ ที่ได้ฟังตามไปด้วย นอกจากนี้ยังมีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาได้อีกหลายประเภท คือ การถ่ายทอดโดยให้เรียนรู้จากสื่อด้วยตนเอง วิธีการถ่ายทอดโดยจัดในรูปแบบของแหล่งเรียนรู้ วิธีการถ่ายทอดโดยใช้การแสดงพื้นบ้านเป็นสื่อ และวิธีการถ่ายทอดโดยบันทึกองค์ความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ตำรา หนังสือ วีดีโอ เว็บไซต์ ฯลฯ เพื่อให้คนรุ่นหลังศึกษาเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาต่อไป (สุชาดา สุวรรณกรณ์, 2557: ออนไลน์)

3.4.3 การลงมือปฏิบัติจริง คือ การสาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริงซ้ำๆ จนเกิดความชำนาญ เพราะผลงานที่ใช้ดำรงชีวิตต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง นำเอาไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ผลงาน

ที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น ผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากปราชญ์ท้องถิ่นส่วนใหญ่จะเป็นคนในครอบครัว เครือญาติในสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่างผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนมาก จะไม่เผยแพร่ให้ผู้อื่นรู้ ที่เป็นเช่นนี้เพราะ สายเหตุหลายประการ คือ กลัวการแย่งกันทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่ต้องทำผลผลิตเพื่อค้าขาย กลัวเรื่องชื่อเสียง กลัวคนอื่นขโมยความรู้ไป ถ้าถ่ายทอดความรู้ให้คนอื่นแล้วเขาทำดีกว่าเจ้าตำหรับก็จะมีชื่อเสียง มีความเชื่อและถือสัจจะจากบรรพบุรุษที่ต้องการปกปิดเคล็ดลับหรือกลวิธีการผลิต การถ่ายทอดสมัยก่อนมิได้ใช้ตำรา แต่ใช้วิธีการทำเลียนแบบ ปฏิบัติตาม ผ่านหรือไม่ผ่านครูฝึกเท่านั้นจะรู้ดี ผู้รับการถ่ายทอดจะต้องเรียนรู้ด้วยความเคารพ ก่อนจะทำอะไรต้องแสดงความเคารพ เช่น ไหว้ครู ยกครู เป็นต้น (กรมพัฒนาชุมชน, 2548: 1-3)

4. แนวคิดเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม

4.1 มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage)

ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรม คือมรดกทางสังคมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นเมื่อมีวิวัฒนาการและการพัฒนาวิถีการดำรงชีวิตที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ โดยมีการประยุกต์หรือปรับปรุงให้เข้ากับวิถีชีวิตในปัจจุบันและมีการถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลังต่อไป อีกทั้งมีการเผยแพร่สู่ชุมชนสังคม จึงจะทำให้วัฒนธรรมเจริญยั่งยืนเป็นมรดกสืบทอดต่อไป โดยมีนักวิชาการให้ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมในหลายทฤษฎีดังนี้

ศรีศักร วัลลิโภดม (2547: 1-2) ให้ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมว่า หมายถึงแบบแผนหรือเนื้อหาของวัฒนธรรมในลักษณะต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต ได้แก่ การทำมาหากิน การตั้งแหล่งที่อยู่อาศัย การพักผ่อนหย่อนใจ การป้องกันรักษาโรคภัย ระบบความเชื่อ การคมนาคม การศึกษา และการปกครอง หรือเนื้อหาของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในอดีตเหล่านี้บางอย่างก็หมดหน้าที่ความสำคัญไป แต่บางอย่างก็ยังคงมีความสำคัญสืบเนื่องอยู่ เพราะมนุษย์ในสังคมนั้นยังคงยึดถือปฏิบัติต่อมา องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (World Intellectual Property Organization) ได้อธิบายความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมว่าหมายถึง องค์ความรู้ที่มีการสั่งสม และสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยใช้ศัพท์ในภาษาอังกฤษว่า Tradition Knowledge

เมื่อพิจารณาความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม จะเห็นได้ว่า แนวคิดในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของการสงวนรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ไม่ให้สูญหาย เพื่อให้มีการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมนั้นจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จึงเป็นสิ่งที่พึงงามและมีความจำเป็นเพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่วัฒนธรรมดั้งเดิมนั้น โดยต้องเริ่มจากคนในชุมชนที่ต้องมีความตระหนักภาคภูมิใจและให้ความสำคัญในของตนเพื่อให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์และถ่ายทอด การให้

ความสำคัญกับวัฒนธรรมอันเป็นรากฐานดั้งเดิมของตนจะทำให้คนในชุมชนสังคมนั้นยอมรับว่าเป็นมรดกแห่งชุมชนและชุมชนมีหน้าที่ต้องรักษาไว้

สรุปได้ว่า มรดกทางวัฒนธรรม คือวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าในฐานะที่เป็นสิ่งแสดงถึงรากฐานและความเป็นมาของชุมชนซึ่งสมควรที่ต้องช่วยกันอนุรักษ์ ดูแลรักษาไว้เพื่อให้เป็นมรดกของคนในสังคม ดังนั้นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมจึงไม่ได้อยู่ที่ลักษณะทางกายภาพ แต่อยู่ที่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมนั้น โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับชุมชนในแง่ของจิตใจ ดังที่สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย (2542: 20 – 21) ได้สรุปลักษณะสำคัญของสิ่งสมควรจะได้รับการยกย่องว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมไว้ ดังนี้

- 1) ให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิชาการ หรือศิลปะ และหาได้ยากยิ่ง
- 2) แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของวิถีชีวิตของกลุ่มชนนั้นๆ
- 3) มีรูปแบบดั้งเดิมสามารถสืบค้นถึงที่มาในอดีตได้
- 4) มีลักษณะปกป้องถึงชุมชนท้องถิ่น
- 5) หากไม่มีการอนุรักษ์ไว้จะสูญหายไปในที่สุด

“มรดกทางวัฒนธรรม” เป็นคำที่กำหนดโดยองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) ได้บัญญัติความหมายคำว่ามรดกวัฒนธรรมไว้ในอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ หรือ “อนุสัญญามรดกโลก” ที่ครอบคลุมถึงสิ่งต่างๆ ดังนี้

- อนุสรณ์สถาน ผลงานทางสถาปัตยกรรม ผลงานทางประติมากรรมหรือจิตรกรรม ส่วนประกอบโครงสร้างของโบราณคดีธรรมชาติ จารึก ถ้ำ ที่อยู่อาศัย ซึ่งมีคุณค่า และโดดเด่นในมิติทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์
- กลุ่มอาคารหรือสถานที่ที่มีมิติทางประวัติศาสตร์ ศิลปะหรือวิทยาศาสตร์
- แหล่ง หรือที่ตั้ง ซึ่งรวมถึงผลงานที่เกิดจากมนุษย์ หรือผลงานที่เกิดจากมนุษย์และธรรมชาติ แหล่งโบราณคดีที่มีมิติทางประวัติศาสตร์ ศิลปะหรือวิทยาศาสตร์

มรดกวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ และถูกนำไปใช้ประโยชน์อยู่เสมอ เนื่องจากมีคุณค่าและมีความหมายหลายอย่างต่อมนุษย์ ซึ่งธนิช เลิศชาญฤทธิ (2554: 32) ได้อธิบายเรื่องคุณค่ามรดกวัฒนธรรมว่า มรดกวัฒนธรรมถูกให้ค่าโดยมนุษย์เป็นผู้สร้างและแตกต่างกันไปตามพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม คุณค่าของมรดกวัฒนธรรม ซึ่งมีคุณค่าและความหมาย 4 ประการ คือ คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Value) คุณค่าเชิงวิชาการ (Informal Value) คุณค่าเชิงสุนทรียะ (Aesthetic Value) และคุณค่าเชิงเศรษฐกิจ (Economic Value)

การกำหนดคุณค่ามรดกวัฒนธรรมโดยองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกวัฒนธรรม อาทิ องค์การยูเนสโก องค์การโอไอโมส ได้ร่วมกันกำหนดแนวทางในการพิจารณาคุณค่ามรดกวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมรดกวัฒนธรรมที่ควรได้รับประกาศให้เป็นมรดกโลก 2 ประการสำคัญได้แก่ คุณค่าทางวัฒนธรรมและคุณค่าเชิงเศรษฐกิจและสังคมร่วมสมัย

4.2 ประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม

มรดกทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างหรือคิดค้นขึ้นมาและมีการสืบทอดกันมาจากชนรุ่นหนึ่งสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง เช่น เพลงพื้นบ้าน ภาษา หรือขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ด้วยเหตุนี้ คำว่า “มรดกทางวัฒนธรรม” จึงมีลักษณะพิเศษเพิ่มขึ้นจากคำว่า “วัฒนธรรม” ตรงที่มีเรื่องของระยะเวลาในการดำรงอยู่และการสืบทอดเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เนื่องจากเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ในสังคม ชุมชนนั้นๆ ตลอดจนมีการสืบทอดให้แก่ชนรุ่นต่อไป ลักษณะของมรดกทางวัฒนธรรมจึงประกอบด้วย

- 1) เป็นสิ่งที่บ่งชี้ความต้องการของคนในสังคม
- 2) เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างหรือคิดค้นเองจากการเรียนรู้และถ่ายทอด
- 3) เป็นสิ่งที่คนในสังคมประพฤติปฏิบัติร่วมกันต่อกันมา
- 4) เป็นสิ่งที่สามารถปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา
- 5) เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าและดำรงอยู่ตั้งแต่อดีตและสืบทอดมาสู่คนรุ่นปัจจุบัน

องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) ได้แบ่งมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสองประเภท คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) มีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage)

วัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้ทางกายภาพ โดยครอบคลุมถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ได้และเป็นวัตถุเคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบราณสถาน อนุสาวรีย์ เครื่องแต่งกาย ภาพจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม รวมถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น และได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่าในทางวัฒนธรรมและสมควรได้รับการอนุรักษ์ สงวนรักษา เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้ทางกายภาพ โดยครอบคลุมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่เคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ภาพจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม รวมไปถึงวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้นที่ได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งถูกจัดอยู่ในประเภทของมรดกโลกตามอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ (Convention Concerning

the Protection of World Cultural and Natural Heritage : the World Heritage Convention) ซึ่งองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) ได้ให้ความหมายมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ไว้สองความหมาย ได้แก่ ความหมายที่หนึ่ง มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึงสถานที่ซึ่งเป็นโบราณสถานด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม หรือแหล่งโบราณคดีทางธรรมชาติ หรือสถานที่สำคัญที่เป็นผลงานของมนุษย์ ความหมายที่สอง มรดกทางธรรมชาติ หมายถึงสถานที่ที่มีสภาพธรรมชาติ ลักษณะทางกายภาพและชีวภาพ หรือสภาพทางธรณีวิทยา ที่ได้รับการวิเคราะห์แล้วว่าเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ พันธุ์พืชที่หายาก เป็นต้น

4.2.2 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage)

กามินี วิเจสุรียา. (2551: 4) กล่าวถึง องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) ให้ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ว่า หมายถึง การปฏิบัติ การสื่อสาร การแสดงออก ความรู้ ทักษะ รวมทั้งเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรม ซึ่งชุมชน กลุ่มบุคคล หรือปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม มีการสืบทอดกันมาหลายรุ่น โดยมีการสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอ ในลักษณะที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อม การมีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติและประวัติศาสตร์ มีการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์และมีความต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้มีการเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ยังมีการกำหนดคุ้มครองสิ่งซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น มุขปาฐะ การแสดงออก ภาษาศิลปะการแสดง แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล ความรู้และการปฏิบัติต่างๆ เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ฝีมือช่าง แนวประเพณี

วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) ได้มีการพูดถึงการอย่างแพร่หลายเมื่อองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) ได้จัดทำอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยเน้นให้ความสำคัญกับชุมชนมากกว่าอนุสัญญามรดกโลก โดยความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมตามอนุสัญญาดังกล่าว ได้แก่แนวทางปฏิบัติ การนำเสนอ การแสดงออก ทักษะ รวมไปถึงเครื่องมือ วัตถุโบราณ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ชุมชนหรือกลุ่มคนหรือปัจเจกบุคคลเห็นว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง (กามินี วิเจสุรียา (2551): 4) ซึ่งสอดคล้องกับที่องค์การ UNESCO มองว่าวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นี้เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมและให้ความหมายของวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ว่าหมายถึง ความรู้ ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือแนวปฏิบัติทั้งที่เป็นสากลและของท้องถิ่น ซึ่งถูกสร้างขึ้นจากคนรุ่นหนึ่งสู่

คนอีกรุ่นหนึ่ง ไม่ว่าจะด้วยวาจาหรือวิธีการอื่นใดผ่านช่วงระยะเวลาหนึ่งมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลง ได้โดยกระบวนการสั่งสมความรู้จากรุ่นสู่รุ่นเพื่อตอบสนองกับอาชีพหรือวิถีการดำเนินชีวิต

4.3 การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

ธนิช เลิศชาญฤทธิ (2554: 13) ได้กล่าวถึงคำนิยามวัฒนธรรมว่าได้ปรากฏคำนี้ขึ้นตาม พระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช 2485 ซึ่งหมายถึงลักษณะที่แสดงออกถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน นิยาม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานและนิยามตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรม เป็นการให้ความหมายวัฒนธรรมในเชิงบวก และอยู่ในขอบเขตของภาษาศาสตร์มากกว่าครอบคลุมไปในทิศทางอื่น ซึ่งยังมีส่วนประกอบของสังคมอยู่ด้วย ในขณะที่นิยามคำว่าวัฒนธรรมโดยนักมานุษยวิทยาชาว อังกฤษ Edward B. Tyler ใช้คำว่า Culture หมายถึง “องค์รวมแห่งผลผลิตของสังคมมนุษย์”

ดังนั้นเมื่อวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยมีองค์ประกอบหลายอย่างผนวกเข้าด้วยกัน ทรัพยากรวัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมที่มีความหมายและมนุษย์นำมาใช้ประโยชน์ เช่นเดียวกับสายันต์ ไพเราะญจิตร (2547: 79) ได้ให้ความหมายของการจัดการภูมิปัญญาในฐานะที่เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมไว้ว่า หมายถึง กระบวนการหรือชุดการกระทำใดๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับ ทรัพยากรวัฒนธรรมในอดีตของชุมชน ซึ่งเรียกว่า มรดกหรือ Heritages ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องได้ (Tangible Forms) และที่เป็นความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนเพื่อการปฏิบัติ จินตนาการและความรู้สึกนึกคิดที่ไม่สามารถจับต้องได้ (Intangible Forms) เป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตในชุมชนได้ โดยมีความมุ่งหมายการพัฒนาในระดับต่างๆ ตั้งแต่การสร้างพลังปัญญาและความสามารถในการแก้แค้นที่มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการทรัพยากร วัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากอดีต และสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญานั้นมีที่มาจากการที่มนุษย์มีวิวัฒนาการทางความคิดในการที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในดำเนินชีวิต เป็นการสั่งสมและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของ ธรรมชาติซึ่งการเกิดขึ้นของภูมิปัญญานี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของ และมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในสังคม ซึ่งการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นมีเรื่องสำคัญที่ต้องเกี่ยวข้อง กันในเรื่องที่เกี่ยวกับระบบโครงสร้างของสังคม ระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นกิจกรรมที่เป็นปัจจัยให้ชีวิตดำรง อยู่ได้เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค และสุดท้ายคือระบบความเชื่อหรือความ จำเป็นทางด้านจิตใจ ภูมิปัญญาจึงถือได้ว่าเป็น “มรดกทางวัฒนธรรม” ซึ่งมีการถ่ายทอดจากคนรุ่น หนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นสิ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมที่มีต่อธรรมชาติและ

ประวัติศาสตร์ของตน โดยมีการแบ่งมรดกวัฒนธรรมได้เป็น 2 แบบคือ วัฒนธรรมที่จับต้องได้และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

สำหรับเนื้อหาสาระด้านการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ที่ทบทวนจากเอกสารมาโดยสังเขปนี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรมที่มีได้จัดการได้ทั่วถึงนั้นมิได้จัดจำแนกประเภทให้เกิดลายลักษณรูปธรรมชัดเจน ตลอดจนยังมิได้นำ อัตลักษณ์วิทยาการความรู้ รูปแบบต่าง ๆ มาสร้างเป็นชุดความรู้ให้เยาวชนในสถานศึกษาได้ใช้เรียนรู้อย่างเหมาะสมในรูปแบบหลักสูตรท้องถิ่นศึกษา หรือเผยแพร่ให้นักท่องเที่ยวได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ดังแผนภูมิด้านล่างนี้

5. แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลง

การเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งที่เป็นไปตามวัฏจักรของวิถีธรรมชาติ วัฒนธรรม ความเชื่อ ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงหนีจากการเปลี่ยนแปลงได้พ้น ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมความเชื่อนั้นจะได้รับการสืบทอดต่อกันมาอย่างมั่นคงเพียงใดก็ตาม กาลเวลาและเงื่อนไขปัจจัยหลายอย่างก็สามารถทำให้รูปแบบและรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ แตกต่างไปจากเดิมไม่มากนักน้อย หากแต่แก่นหรือรากฐานของวัฒนธรรมความเชื่อยังมีการคงอยู่ จึงควรทำความเข้าใจยอมรับในการเข้าถึงกฎของการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ (กานต์ทิศา สีหมาสุก, 2558: 22)

สำหรับภูมิปัญญาการต่อเรือประมงในภาคตะวันออก ที่ดำรงอยู่ของจังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี มีการสืบทอดต่อกันมายาวนาน จนเป็นงานฝีมือเชิงช่างที่มีคุณค่า และมีแนวโน้มว่าภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านนี้จะมีจำนวนลดลงไปเรื่อยๆ หากไม่มีการจัดการความรู้ในการจัดเก็บอนุรักษ์และส่งเสริม ที่จะหาวิธีการให้ภูมิปัญญานี้ยังคงดำรงอยู่ได้ ต่อไปภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน อาจกลายเป็นเพียงเรื่องเล่าอย่างหนึ่งที่บางภูมิปัญญาได้สาบสูญไปแล้ว

ดังนั้นการวิเคราะห์ถึงปัจจัย ที่ทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออกเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องศึกษาแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะนำมาใช้วิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก เพื่อที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คนรุ่นหลังเห็นความสำคัญที่จะอนุรักษ์ให้คงอยู่ โดยจะนำเสนอหลักการเรื่องการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลง ตามลำดับ ดังนี้

5.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการดำรงอยู่

Emile Durkheim (1858 อ้างถึงใน สุพัตตรา สุภาพ, 2533: 9-13) กล่าวว่า Bronislaw Malinowski และ A.R. Radcliffe-Brown (1881-1951) คือ ผู้ที่วางรากฐานสำคัญของทฤษฎีหน้าที่

นิยม โดยกล่าวว่าเป็นความจริงที่ว่า สิ่งมีชีวิตทั้งหลายแสดงให้เห็นว่าการดำรงชีวิตจะต้องสามารถสนองความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่งเสียก่อน และสังคมมนุษย์มีความต้องการจำนวนนั้นด้วย หรือเป็นความที่ สิ่งมีชีวิตต้องมืองค์ประกอบหรือส่วนต่างๆ หลายส่วน สุพัตรา สุภาพ (2533: 13) ได้กล่าวถึง Bronislaw Malinowski (1884 – 1942) นักมานุษยวิทยาคนแรกที่ได้ทดลองนำเอาหน้าที่นิยมมาใช้กับอินทรีย์นิยม เกี่ยวกับหลักความคิดในการวิเคราะห์สังคม คือ องค์ประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรมทุกส่วน ทำหน้าที่สนองความต้องการจำเป็นของมนุษย์และวัฒนธรรม ทศนะของหน้าที่นิยมที่มีต่อวัฒนธรรม เน้นหลักสำคัญว่าประเพณีทุกอย่าง วัฒนธรรมทุกอย่าง ความคิดทุกความคิด ความเชื่อทุกความเชื่อของวัฒนธรรมสนองตอบความต้องการจำเป็น หรือทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง มีหน้าที่ที่จะต้องทำหรือเป็นตัวแทนของสิ่งที่จะขาดเสียไม่ได้ในวัฒนธรรมนั้น

หลักทฤษฎีแลกเปลี่ยน ตอบคำถามเชิงทฤษฎีที่ว่า องค์การสังคม เกิด ดำรงอยู่ เปลี่ยนแปลง และแตกสลายได้อย่างไร และด้วยเหตุผลใด โดยใช้หลักเรื่องเศรษฐศาสตร์ คือ ชีวิตสังคมที่กล่าวถึงนี้เป็นเสมือนตลาดสินค้าที่มีแม่ค้าและลูกค้าต่อรองราคากัน โดยแม่ค้าพยายามขายให้ได้ราคา ขณะที่ลูกค้าพยายามต่อรองราคาให้ถูกลง โดยเชื่อว่ามนุษย์ไม่ได้ยึดหลักอรรถประโยชน์นิยมอย่างเดียว แต่มนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจก้าวหน้า (Advanced economic man) ที่เลือกได้เป็น 1) ไม่ได้มุ่งแต่จะบรรลุเป้าหมายใดเป้าหมายหนึ่ง แล้วจะทิ้งเป้าหมายอื่นทั้งหมด 2) ไม่ชอบอะไรไม่คงที่ 3) ไม่เคยมีข้อมูลเกี่ยวกับทางเลือกต่างๆ อย่างสมบูรณ์ และ 4) มีข้อจำกัดทางสังคมในการเลือกทางออก สามารถวัดด้วยมาตรอื่น เช่น พอใจ ถูกใจ ตรงกับวัตถุประสงค์ที่จะใช้ได้อีกด้วย (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2534: 27)

การเกิดขึ้นของชุมชนชนบท ที่มีการดำรงอยู่มานานมีความเป็นอิสระและพึ่งตัวเองได้ เพราะวิธีการผลิตในอดีตเป็นการผลิตเพื่อดำรงชีพ แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกในระบบทุนนิยม ซึ่งปัจจุบันถือว่าเป็นกระแสสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจของชุมชนชนบท ความเชื่อแบบชนบทยังคงอยู่ จึงพบเห็นการบูชาผีบรรพบุรุษ และการจัดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยที่บางชุมชนได้เปลี่ยนแปลงเป็นเมืองไปแล้ว แต่ปรากฏการณ์เหล่านี้ยังคงเกิดขึ้นในสังคมนั้น (ประจวบ จันทรหมื่น, 2552: 35) การที่ความเชื่อดำรงอยู่ได้ก็เพราะมันยังมีหน้าที่ตอบสนองบางสิ่งบางอย่าง แก่ผู้คนในสังคมและในวัฒนธรรมนั้นๆ อยู่ โดยสิ่งใหม่ที่ก้าวเข้ามายังทำหน้าที่ได้ไม่เต็มที่ หรือยังไม่สามารถแทนที่และแทรกเข้าไปในระบบจิตสำนึกเดิมของผู้คนได้ (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2537: 71) เงื่อนไขสำคัญที่สุดที่ทำให้ระบบความเชื่อดำรงอยู่ได้แก่ การต้องการตอบสนองความต้องการทางกายและใจของคนในสังคม (ทิพวรรณ คำมา, 2546: 18) สิ่งที่ยึดทนต่อการพิสูจน์ สิ่งที่ยึดงามและเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง ตลอดจนสิ่งที่เหมาะสมกับกาลสมัยเท่านั้น จึงจะสามารถเก็บรักษาไว้และคงอยู่ได้ (อานนท์ อาภาภิรม, 2525: 127) แม้ว่าวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญานั้นจะได้รับการสืบทอดมาเพียงใด

ก็ตาม แต่กาลเวลาและปัจจัยหลายอย่างก็สามารถทำให้รายละเอียดต่างๆ แตกต่างไปจากเดิมบ้างไม่มากนักน้อย

จำนง อติพัฒนสิทธิ และคณะ (2540: 22-23) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า การที่วัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งจะสามารถดำรงอยู่ได้ในชุมชนหรือสังคมนั้น แสดงว่าวัฒนธรรมนั้นได้รับการตัดสินจากคนในชุมชนหรือในสังคมนั้นแล้ว ว่าเป็นสิ่งที่ให้คุณค่ามีประโยชน์ จนได้รับการยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ โดยผ่านกระบวนการคิด เลือกรับ จนกลายเป็นแบบแผนของภาคปฏิบัติ รวมถึงความคิด ความเชื่อ วัตถุ หรือสิ่งใดๆ ที่คนในสังคมได้สร้างขึ้น สะสมไว้ มีการถ่ายทอด ปรับปรุงเรื่อยมาจนสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคม จนกลายเป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า วัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาใดสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้ จะต้องประกอบด้วย

1. วัฒนธรรมหรือภูมิปัญญานั้นได้รับการยกย่องว่ามรดกทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีคุณค่าต่อคนในสังคม สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ และเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษสร้างขึ้นและถ่ายทอดองค์ความรู้ให้คนรุ่นต่อไป
2. วัฒนธรรมหรือภูมิปัญญานั้นต้องมีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับยุคสมัยและสภาพสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน หากไม่มีการปรับปรุงอาจเสื่อมความนิยมและสูญหายในที่สุด
3. วัฒนธรรมหรือภูมิปัญญานั้นต้องมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับคนรุ่นต่อไป มีการสืบทอดต่อเนื่องกัน

5.2 แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง

แนวคิดนี้มีผู้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงไว้หลายท่าน ดังที่ ชลธิชา ศาลิคุปต (2550: 38) ให้ความหมายว่าโดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์ไม่เคยหยุดนิ่ง มักจะพยายามปรับตัวให้สอดคล้องกับธรรมชาติเสมอ บางทีพยายามปรับธรรมชาติให้เข้ากับตัวมนุษย์เองด้วย ฉะนั้นมนุษย์จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จะเห็นได้ชัดเจนเมื่อเวลาผ่านไปช่วงหนึ่ง

เมื่อสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง ผู้ที่อยู่ในสังคมนั้นอาจจะไม่รู้สึกรู้สึถึงความเปลี่ยนแปลง เพราะความเปลี่ยนแปลงนั้นค่อยๆ เปลี่ยน การเปลี่ยนแปลงทางสังคม จึงเป็นการเปรียบเทียบของสิ่งเดียวกันในเวลาที่แตกต่างกัน ปล่อยให้เวลาผ่านไปจึงจะสามารถสังเกตเห็นปรากฏการณ์ หรือสถานการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นได้ (สัจญา สัจญาวิวัฒน์, 2534: 55) เช่นเดียวกับที่ สนิท สมักรการ (2538: 4) อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึงการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่มีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคม เกิดมีความแตกต่างกันขึ้นไป ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง แล้วการเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ว่าจะเล็กน้อยหรือใหญ่โตเพียงใด ย่อมถือเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ทั้งสิ้น

การเปลี่ยนแปลง (Change) จึงหมายถึง การที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลงจากสภาพที่เคยดำรงอยู่ไปสู่สภาพใหม่ เมื่อเวลาผ่านไปการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจจะดีขึ้นหรือแย่ลงกว่าเดิมก็ได้ หรืออาจจะเปลี่ยนแปลงเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งก็ได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งจากการกระทำของมนุษย์และเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (สนธยา พลศรี, 2529: 10) เช่นเดียวกับที่ พัทยา สายหนู (2540: 228-229) กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง กลไกของสังคมว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคม เป็นการเปลี่ยนระเบียบของสังคมในการกระทำเรื่องต่างๆ ของชีวิต ระเบียบที่กำหนดการกระทำและความสัมพันธ์ของคนในสังคม ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ส่วนการเปลี่ยนแปลงของสังคม ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีที่กำหนดการกระทำและความสัมพันธ์ของคนที่มีต่อกัน เช่นเดียวกับที่ นิเทศ ดินณะกุล (2544: 10) ได้นิยามว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง จำนวนคนส่วนมากรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งความสัมพันธ์ในการร่วมกันทำกิจกรรมดังกล่าวอาจมีความแตกต่างกันไปจากเดิม ที่คนนั้นหรือพ่อแม่ของเขาเคยกระทำ หรือมีความสัมพันธ์มาก่อน ดังที่ William F" Ogburn (1886-1959) (อ้างถึงใน กานต์ทิศา สีหมากสุก, 2558: 25) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน มีความเชื่อว่า ตัวการสำคัญที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมคือ เทคโนโลยี โดยเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางบรรทัดฐานเป็นไปช้ากว่าการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เพราะเป็นสิ่งที่สามารถเลียนแบบได้ง่ายกว่า รับมาใช้ได้เลยโดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงทางความคิด หรือการกระทำอื่นใด เช่นนี้ ทำให้วัฒนธรรมเกิดความล่า (Cultural lag) ขึ้นได้ เพราะวัฒนธรรมส่วนสำคัญของสังคมสองส่วนเจริญไปไม่เท่ากัน ทั้งที่การกระทำและวัตถุควรจะเจริญไปพร้อมกัน

สุเทพ สุนทรนาถ (2540: 57) กล่าวว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงมีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงแบบวัฏจักร ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นซ้ำๆ เช่น เกิด แต่งงาน ตาย ซึ่งการเข้ามาแทนที่และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างซ้ำๆ เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหรือการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ส่วนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น นิยพรรณ วรณศิริ (2550: 248-250) กล่าวว่า มี 9 แนวทาง ได้แก่ 1) ขบวนการทางจิตวิทยา ได้แก่ การรับรู้โดยไม่รู้ตัวและการรับรู้ที่รู้ตัว 2) ประสพการณ์ที่ผ่านมานานจนลืมไปแล้ว 3) การเรียนรู้ที่มาจากการเรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆ 4) การเปลี่ยนแปลงนิสัยหรือพฤติกรรมโดยอัตโนมัติ 5) การเลียนแบบ 6) ความคิดเห็น 7) การโยกย้ายถิ่น ที่อยู่อาศัยไปแหล่งใหม่ 8) ภาวะจิตไร้สำนึก และ 9) การสร้างความรู้สึกร่วมและความผูกพันทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงจึงเป็นเรื่องของขบวนการของพฤติกรรม ที่เป็นผลมาจากการทำงานโดยอัตโนมัติของระบบจิตใจของมนุษย์ ซึ่งรับเอาความคิดใหม่ๆ เข้ามาโดยไม่ระลึกรู้ ซึ่งการอธิบายถึงการรับเข้ามาอย่างไม่ตั้งใจของมนุษย์ เป็นสาเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วน

ใดส่วนหนึ่งแล้ว ย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนอื่นๆ ด้วย ส่วนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มี 2 สาเหตุ ดังที่ ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ (2521: 53) ได้กล่าวไว้ 2 ประเด็น ดังนี้ 1) สาเหตุภายนอกสังคมหรือความกดดัน (Stresses) และ 2) สาเหตุภายในสังคมหรือความเครียด (Strains)

การที่คนในสังคมจะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ ต้องมีปัจจัยอีกหลายประการเป็นตัวกระตุ้น โดยมองในมุมกว้างเป็นภาพรวม ไม่ใช่มองเป็นรายบุคคล เพราะทุกคนในสังคมได้รับผลกระทบนี้อย่างทั่วถึง แต่อาจแตกต่างกันไป เนื่องจากมีปัจจัยเรื่องการปลูกฝังทางวัฒนธรรมเป็นตัวแปร เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งหมด เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติ และวิถีชีวิต เป็นต้น สมาชิกทุกคนในสังคมมีส่วนเป็นเจ้าของในผลผลิตของพฤติกรรมดังกล่าว และถ่ายทอดต่อไปยังชนรุ่นหลัง โดยมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2520: 4) การมองให้เป็นภาพรวมแบบนี้ จะเห็นว่าขบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจะเป็นไปในรูปแบบใด ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงคือ ผู้ที่คาดหวังให้เกิดการเคลื่อนไหว แล้วมีผลดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่ประสบอยู่ การเปลี่ยนแปลงต่างๆ สามารถเกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติและเกิดจากการกระทำของมนุษย์ การเรียนรู้จะทำให้มนุษย์มีความเข้าใจ เนื่องจากตามการเรียนรู้ยังมีความหมายครอบคลุมถึงการรับรู้และการเข้าใจ (สนธยา พลศรี, 2529: 16)

แนวคิดของการเปลี่ยนแปลงจะรวมถึงปรากฏการณ์ทั้งหมดของสังคม ซึ่งจะไม่สามารถศึกษาและเข้าใจความเปลี่ยนแปลงได้ หากปราศจากความรู้เกี่ยวกับที่มาหรือสถานที่ที่เกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติ ความเชื่อ ความปรารถนา และแรงจูงใจ (นิเทศ ดินณะกุล, 2544: 3) ซึ่งภูมิปัญญาในการปรับตัวเพื่อความเป็นตัวของตัวเองที่น่าพิจารณา คือ การนับถือพุทธศาสนาของชาวบ้านภาคกลาง ที่ในขณะเดียวกันก็สามารถรักษาคติการนับถือผี อันเป็นความเชื่อที่ฝังรากลึกอยู่เดิมไว้ได้ โดยชาวบ้านไม่รู้สึกรว่าอุดมการณ์ของความเชื่อทั้งสองขัดแย้งกัน (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540: 108)

จากแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของนักวิชาการดังที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลง หมายถึง ความพยายามในการเปลี่ยนสภาพที่เป็นอยู่ไปสู่สภาพที่พึงประสงค์ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงนั้นจะเกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่ต้องการเอาชนะธรรมชาติ เพื่อให้ได้สิ่งที่มนุษย์ต้องการ หรือจะเป็นการค้นคว้าวิจัยอันเกิดจากความคิดสร้างสรรค์ที่ทำให้เกิดสิ่งที่เป็นนวัตกรรมขึ้นใหม่ขึ้นมาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำรงอยู่ของมนุษย์

สิ่งที่มีอยู่เดิมเมื่อกาลเวลาผ่านไป หลายสิ่งหลายอย่างย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของแต่ละพื้นที่ เมื่อทราบถึงการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาก็จะทราบถึงการเปลี่ยนแปลงด้วย สิ่งเหล่านี้

เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่การกำเนิดของเรือ เมื่อกาลเวลาผ่านไปเรือชนิดต่างๆ เข้ามาอยู่ในประเทศไทย จึงมีการเรียนรู้สิ่งใหม่ในสภาพแวดล้อมใหม่ สังคมและเศรษฐกิจ การคมนาคมในรูปแบบต่างๆ จึงเกิดขึ้นจากปัจจัยต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก เช่น สภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจและเทคโนโลยี มีผลทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือในภาคตะวันออกเปลี่ยนแปลงไปมาก จากแนวคิดปัจจัยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลง จะนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ถึงปัจจัยของการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออกต่อไป

6. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณค่า

6.1 ความหมายของคุณค่า

“คุณค่า” (value) หมายถึง ค่านิยม หรือความเชื่อหลัก (อันเป็นสิ่งที่ดีงาม) เป็นสิ่งที่มีประโยชน์หรือมีมูลค่าสูง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 253) เป็นปรัชญาทางคุณวิทยา คือ ทฤษฎีที่ว่าด้วยคุณค่า เป็นการศึกษาที่ว่าด้วยคุณค่าของสิ่งของสิ่งของและมนุษย์ โดยพิจารณาว่าความดี ความงาม จริยะ และสุนทรียะนั้นคืออะไร มีลักษณะการตัดสินคุณค่าอย่างไร การศึกษานี้เน้นการประเมินคุณค่าทั้งด้านความดีและความงาม แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ 1) จริยศาสตร์ เป็นการประเมินค่าการกระทำต่างๆ ของมนุษย์ว่าดีหรือไม่ดี ถูกหรือผิด 2) สุนทรียศาสตร์ เป็นการประเมินค่าวัตถุต่างๆ ว่ามีความงามหรือไม่งามอย่างไร (กาญจนา คุณารักษ์, 2540: 34) คุณค่าไม่ได้ขึ้นอยู่กับความชอบของบุคคลอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับคุณภาพของวัตถุด้วย การตัดสินคุณค่าจึงเป็นทั้งจิตวิสัยและวัตถุวิสัย ที่เป็นจิตวิสัยเพราะขึ้นอยู่กับการวิจักษณ์และการประเมินค่า ที่เป็นวัตถุวิสัยเพราะขึ้นอยู่กับคุณภาพของวัตถุและการกระทำ กล่าวคือคุณค่าเป็นวัตถุวิสัยเพราะคุณคามีอยู่ในวัตถุ แต่การวิจักษณ์คุณค่าและการประเมินคุณค่าขึ้นอยู่กับจิตจึงเป็นจิตวิสัย (อมร ไสภณวิเศษสูงศักดิ์, 2536: 327-327)

6.2 คุณค่าทางประวัติศาสตร์

การศึกษาประวัติศาสตร์ เป็นการศึกษาเรื่องราวของมนุษย์ในสังคมแต่อดีตที่ได้ถูกบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์และถ่ายทอดมาถึงสังคมในยุคปัจจุบัน ทำให้ได้รับรู้เรื่องราว ค่านิยม อุดมการณ์ ความรู้สึกนึกคิดของคน เป็นบทเรียนให้เห็นคุณค่าของชีวิต เป็นแรงบันดาลใจให้เราสืบทอดและสร้างสรรค์ความเจริญทางวัฒนธรรมอันเป็นพื้นฐานของการยืนหยัด และอยู่ร่วมกันของคนในสังคม สามารถพัฒนาความรู้สึกนึกคิด เจตคติต่างๆ ในจิตใจ ช่วยให้เกิดนิสัยมีความสงสัยในปัญหาต่างๆ รู้จักคิดวิเคราะห์ สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์ ช่วยให้มนุษย์รู้จักใช้เหตุผลสนับสนุนหรือคัดค้าน มองสิ่งต่างๆ ในมุมมองหลายด้าน ใช้วิธีการตั้งปัญหาแล้ววินิจฉัยปัญหาโดยอาศัยข้อมูลทางประวัติศาสตร์เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ ความสำคัญของประวัติศาสตร์จะเน้นศึกษาประสบการณ์

ในอดีตของสังคมมนุษย์ทุกด้าน โดยอาศัยหลักฐานที่สำคัญคือ การบันทึกเหตุการณ์ของคนในสมัยก่อน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมแต่ละยุคสมัยอย่างละเอียดลึกซึ้ง การศึกษาเหตุการณ์ในอดีตเพื่อให้เกิดความเข้าใจสังคมในปัจจุบัน โดยเชื่อว่าเหตุการณ์ของสังคมปัจจุบัน เป็นผลมาจากเหตุการณ์ในอดีต ไม่อาจนำเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มาเป็นเครื่องทำนายเหตุการณ์ในอนาคตได้อย่างแม่นยำ เหตุการณ์แต่ละตอนจะมีลักษณะเฉพาะตัวไม่อาจเกิดซ้ำซ้อนขึ้นได้ คุณค่าของประวัติศาสตร์มีหลายประการ เช่น การปลูกฝังคุณค่าในการแสดงความคิดเห็น การวิเคราะห์ การสืบสวนข้อเท็จจริง การตัดสินใจอย่างชาญฉลาดและเป็นธรรม โดยไม่นำตนเองเป็นศูนย์กลางของการตัดสินใจ ความถูกต้อง ชั่วดี แต่จะวินิจฉัยไปตามสภาพของสังคมและเจตคติของคนในสมัยนั้น และประวัติศาสตร์ยังสามารถปลูกฝังความเป็นพลเมืองดี เสริมสร้างความรักและความปรารถนาดีต่อชาติบ้านเมืองได้ (สุรินทร์ เหลือทองคำ, 2530: 19-20)

ในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ ไม่มีใครสามารถตอบได้ว่าข้อเท็จจริงที่ถูกต้องคืออะไร จึงต้องมีกระบวนการศึกษา การใช้เหตุผลในการตรวจสอบความถูกต้องของหลักฐานและนำไปใช้อย่างถูกต้อง ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์เป็นศาสตร์ที่สะท้อนข้อเท็จจริงที่แตกต่างจากนิทาน นิยาย หรือเรื่องบอกเล่าที่เลื่อนลอย ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ได้แก่ การรวบรวมหลักฐาน การคัดเลือกหลักฐาน การวิเคราะห์ การตีความ ประเมินหลักฐาน การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของหลักฐาน และการนำเสนอข้อเท็จจริง โดยมีขั้นตอนในวิธีการทางประวัติศาสตร์ คือ (กรมวิชาการ, ม.ป.ป. : ออนไลน์)

- 1) กำหนดเป้าหมายหรือประเด็นคำถามที่ต้องการศึกษา แสวงหาคำตอบ (ศึกษาอะไร ช่วงเวลาไหน สมัยใด และเพราะเหตุใด)
- 2) ค้นหาและรวบรวมหลักฐานประเภทต่างๆ ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่ใช่ลายลักษณ์อักษร ได้แก่ วัตถุโบราณ ร่องรอยถิ่นที่อยู่อาศัย หรือการดำเนินชีวิต
- 3) วิเคราะห์หลักฐาน (ตรวจสอบหลักฐาน ประเมินความน่าเชื่อถือ ประเมินคุณค่าของหลักฐาน ตีความอย่างเป็นเหตุเป็นผล มีความเป็นกลางและปราศจากอคติ)
- 4) สรุปข้อเท็จจริงเพื่อตอบคำถามด้วยการเลือกสรรข้อเท็จจริงจากหลักฐานอย่างเคร่งครัด โดยไม่ใช้ค่านิยมไปตัดสินพฤติกรรมของคนในอดีต พยายามเข้าใจความคิดของคนในยุคนั้นหรือนำตัวเข้าไปอยู่ในยุคสมัยที่ตนศึกษา
- 5) การนำเสนอเรื่องที่ศึกษาได้อย่างสมเหตุสมผล ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย มีความต่อเนื่อง น่าสนใจ มีการอ้างอิงข้อเท็จจริงเพื่อให้ได้งานทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าและมีความหมาย

6.3 คุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจ

การเพิ่มคุณค่าทางสังคมและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยการนำทุนภูมิปัญญาทางศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมของสังคมไทย ที่ปรากฏในลักษณะระบบความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีการดำเนินชีวิต โบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ มาสร้างคุณค่าทางสังคมและจิตใจให้แก่คนในชุมชนและสังคม ก่อให้เกิดความรักและความภาคภูมิใจในถิ่นเกิด การพิทักษ์ ปกป้อง และแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นในชุมชน ทั้งยังสามารถนำระบบคุณค่าในสังคมท้องถิ่น มาสร้างผลิตภัณฑ์ของชุมชนให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2552: 11)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2534: 42) กล่าวถึงวัฒนธรรมชุมชน คือ วัฒนธรรมของชาวบ้านที่ทำให้คุณค่ากับคนและชุมชน ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความอิสระของตัวเองในการพัฒนา มีการปรับปรุงตัวเอง ถ้าจะมีการผสมผสานวัฒนธรรมสิ่งใหม่ๆ เข้าไปก็เพื่อทำให้ดีขึ้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมเดิม และต้องไม่มีลักษณะการครอบงำ หรือการพัฒนาชนบทเพื่อประโยชน์ของรัฐหรือธุรกิจมากกว่าชุมชน สังคมในหมู่บ้านอยู่ได้เพราะระบบเศรษฐกิจที่เลี้ยงตัวเอง มีความเป็นญาติพี่น้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในหมู่บ้าน ศักยภาพของชุมชนในการดำรงความรู้สึกและจิตใจแห่งมนุษยธรรม การพึ่งตนเองที่เป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย นั่นคือความรู้สึกรักเพื่อนมนุษย์ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงเทคโนโลยีขึ้น แต่ความรู้สึกและจิตใจแห่งมนุษยธรรมที่ดั้งเดิมไม่เปลี่ยนแปลง ปัจจัยที่ทำให้ดำรงความเป็นชุมชนไว้ได้ก็คือ การรักษาสายใยความเกี่ยวพันภายในไว้อย่างเข้มแข็ง เพราะสถาบันหมู่บ้านมีความเข้มแข็ง สมาชิกช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นส่วนรวม น้ำใจของชาวบ้านที่มีต่อกันนั่นเองที่รักษาชุมชนไว้ และน้ำใจนี้ได้ส่งต่อให้ลูกหลานต่อเนื่องกัน มีการพึ่งตนเองทั้งด้านความคิด มีภูมิปัญญาของตัวเอง และระบบเศรษฐกิจแบบยั่งยืน

นอกจากนี้ พลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุดจะใช้เป็นประโยชน์ได้เมื่อมีการปลูกให้สมาชิกแห่งชุมชนมีจิตสำนึกรับรู้ในวัฒนธรรมของตนนั้น การค้นพบจิตสำนึกที่แท้จริงของชุมชนเพื่อสู้กับจิตสำนึกที่ผิดพลาด ที่ถูกสร้างขึ้นโดยสิ่งภายนอกชุมชน มีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว คือ มีระบบคุณค่าที่รวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์เป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชนนั้นๆ เป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาชุมชนที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมา แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชนคือ การให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและความผสมกลมกลืนกันในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องเพิ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นรากที่แข็งแกร่งของชาวบ้าน ถ้ามีวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมจะสำเร็จได้ไม่ยาก ลักษณะที่ดั้งเดิมของสังคมคือ น้ำใจที่งดงาม เปี่ยมด้วยความรักและไม่ตรีอยู่ล้นเหลือ เป็นความสัมพันธ์อย่างมีคุณค่าทางศีลธรรม มนุษยธรรมและอธิสธรรม

การพัฒนาทักษะของชาวบ้าน คือการสืบทอดวัฒนธรรมชุมชนอันดีงาม ซึ่งชาวบ้านจะค้นหาทางออกในงานพัฒนาด้วยตนเอง ไม่มีความจำเป็นต้องสยบยอมกับวัฒนธรรมแบบใหม่ และฉีกแบบแผนอันดีงามของสังคมแม่บทเราทิ้งไป พร้อมกับสร้างความพหุ มวลของคุณค่าชีวิตอันแท้จริง และจุดรั้งให้ตกต่ำลง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2534: 215)

6.4 คุณค่าทางภูมิปัญญาของผู้ทรงภูมิปัญญาชาว

ภูมิปัญญา คือความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความชัดเจน ความสามารถ เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับมาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อม และบริบททางสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาว่าอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก ภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ไขปัญหาและการปรับตัว เพื่อให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540: 11)

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2544) กล่าวว่า ระบบคุณค่า คือจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์ ระบบภูมิปัญญา คือวิถีคิดของสังคมโดยเฉพาะการจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม มักปรากฏให้เห็นในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์กรทางสังคมในท้องถิ่น เพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม และยังเห็นได้จากความสัมพันธ์ทางเครือญาติและเครือข่าย เป็นภูมิปัญญาที่สะท้อนคุณค่าทางศีลธรรมของสังคม อยู่ภายใต้เงื่อนไขว่าสังคมนั้นจะต้องมีอิสระ และมีความเป็นตัวของตัวเอง ระบบอุดมการณ์ คือ มีศักดิ์ศรีและสิทธิของความเป็นมนุษย์ ถือเป็นสิทธิที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้แก่คนในชุมชน หรือสังคมเพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ผลิตใหม่ และถ่ายทอดภูมิปัญญา เป็นการพัฒนาสังคมให้เป็นไปตามหลักของศีลธรรม ที่เคารพความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรม และความยั่งยืนของธรรมชาติ แสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการผลิตใหม่ และเป็นพลังสำคัญในการพัฒนา การมองวิถีคิดของชาวบ้านจะช่วยให้สามารถเชื่อมโยงประเด็นปัญหาต่างๆ เข้าด้วยกันเป็นองค์รวม เป็นการมองจากมุมมองของชาวบ้าน ต้องวิเคราะห์มุมมองของชาวบ้านว่าเขาใช้ระบบวิถีคิดอย่างไร เชื่อมโยงวิถีคิดในระบบนิเวศกับความสัมพันธ์ของคนในสังคมอย่างไร ดังนั้น มิติทางวัฒนธรรมของชุมชนจึงต้องมองความสัมพันธ์ของคนในสังคมแบบองค์รวม มองที่ระบบคิด มองออกจากมุมมองของชาวบ้าน และมองให้เป็นการเชื่อมโยงกัน มองในเชิงเคลื่อนไหว เพราะวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาอย่างมีทิศทาง และเกิดขึ้นจากพลังทางสังคม ให้ยอมรับศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ให้เข้าใจภูมิปัญญาของตน และปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนา

คุณค่าทางภูมิปัญญาของช่างจึงเกิดจากความคิดสร้างสรรค์ จินตนาการ การรู้จักแก้ไขปัญหา และการเลือกสรรวัตถุดิบ หรือวัสดุอุปกรณ์ที่มีคุณภาพดีมาใช้งาน สอดคล้องกับจุลทรรศน์ พยาหรานนท์ (2533: 50) ได้กล่าวถึงคุณค่าภูมิปัญญาในงานประติมากรรมไทย หมายถึง คุณค่าอันเกิดจากพื้นความรู้ที่สะสมกันมาในการเลือกใช้วัสดุ การแก้ไขปัญหาต่างๆ และการริเริ่มสร้างสรรค์

คุณค่าทางภูมิปัญญาที่ช่างแสดงออกมาปรากฏให้เห็นคือ (กรมศิลปากร, 2537: 137-138)

1. การรู้จักและเข้าใจในการนำวัตถุดิบมาใช้สร้างสรรค์เพื่อแสดงออกในงานศิลปะและตอบสนองความต้องการของคนในสังคมที่มีความศรัทธาและนับถือศาสนา
2. การรู้จักคิดสร้างสรรค์รูปแบบทางทัศนศิลป์ให้สอดคล้องกับวัสดุและกลมกลืนเหมาะสมในการแสดงออก
3. การรู้จักแก้ปัญหาในพื้นที่ว่า ตกแต่งอย่างมีอิสระ มีความเหมาะสม
4. การปรับประยุกต์รูปแบบให้เหมาะสมและกลมกลืนในแต่ละยุคสมัย
5. ช่างสามารถแสดงออกทางความคิดอย่างสร้างสรรค์ ตลอดจนเทคนิคต่างๆ ด้วยตนเองโดยไม่ต้องเลียนแบบครูเสมอไปทั้งหมด

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภูมิปัญญาต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีดังนี้

เลิศชาย ศิริชัย และนฤทธิ ดวงสุวรรณ (2557) ศึกษาเรื่อง ประมงพื้นบ้านลุ่มทะเลสาบสงขลา: วิถีและการเปลี่ยนแปลง ผลการวิจัยพบว่าครัวเรือนในชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาแต่เดิมทำการผลิตแบบหลายอย่างไปพร้อมๆ กัน เนื่องจากอยู่ในระบบนิเวศที่มีทรัพยากรหลายอย่างแต่ตัวมีขนาดเล็ก การจับสัตว์น้ำในทะเลสาบก็เป็นเพียงการผลิตอย่างหนึ่งในหลายอย่างดังกล่าว ไม่สามารถเป็นการผลิตหลักได้เนื่องจากตลาดซื้อขายสัตว์น้ำยังแคบ การทำประมงแต่เดิมชุมชนมีอำนาจในการจัดการใช้ทรัพยากรด้วยตนเอง โดยมีพื้นฐานอำนาจมาจากศาสนาแบบประเพณีและความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน การเปลี่ยนแปลงในการใช้ทรัพยากรของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาเห็นได้ชัดเจนนับแต่ยุคการปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา โดยรัฐบาลกลางสามารถควบคุมทรัพยากรได้ในขอบเขตทั่วประเทศ นอกจากนี้ยังมีการเคลื่อนย้ายของผู้คนไปตั้งชุมชนใหม่เพื่อบุกเบิกที่ทำกิน และการค้าขายก็มีการขยายตัว เรื่องการทำประมงก็มีการขยายตัวมากขึ้น ทั้งด้านที่มีผู้ทำประมงมากขึ้น และการปรับปรุงเครื่องมือจับสัตว์น้ำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ชาวบ้านก็ยังไม่สามารถยึดเอาการจับสัตว์น้ำเป็นอาชีพหลักได้เพราะตลาดยังขยายตัวไม่มากพอ ในยุคนี้ทะเลสาบสงขลาเริ่มได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ คือการบุกรุกเบิกที่ทำกินทำให้เกิดการโค่นป่ารอบๆ

ทะเลสาบ นอกจากนี้ยังพบว่าปัญหาของทะเลสาบนั้นมี 2 ส่วน คือ ปัญหาระบบนิเวศถูกทำลาย และปัญหาการใช้ทรัพยากรแบบล้นเกิน ซึ่งรัฐบาลต้องแสดงบทบาทสำคัญในการแก้ปัญหาพร้อมกับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ชุมชนประมงพื้นบ้าน ชุมชนเครือข่าย และภาคประชาสังคมต่างๆ ส่วนปัญหาหลัก รัฐต้องเห็นความสำคัญในการเปิดพื้นที่เพื่อให้ชุมชนสามารถฟื้นฟูระบบการจัดการทรัพยากรของตนเองขึ้นมาได้อย่างเหมาะสม ในขณะที่ขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านจะต้องสร้างปฏิบัติการเพื่อก่อรูปอัตลักษณ์ใหม่ๆ ของตนเอง สร้างองค์กร เครือข่าย และระบบการจัดการทรัพยากรของตนเองที่มีประสิทธิภาพ สร้างการเคลื่อนไหวต่อรองที่จะทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจกับคนกลุ่มอื่นๆ ไปในแนวทางที่ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านได้รับการยอมรับให้มีอำนาจในการจัดการทะเลสาบได้มากขึ้น

เปรมวัคมี ธรรมรัตน์ และธีรศักดิ์ อุ่ณอรรถนิเลิศ (2553) ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์คุณค่าและการดำรงอยู่ของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน: กรณีศึกษาหนังใหญ่วัดชนอน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยสรุปว่า ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังใหญ่วัดชนอน มีคุณค่าที่สำคัญ 2 ด้าน ได้แก่ คุณค่าต่อการพัฒนาบุคคล และคุณค่าต่อการพัฒนาสังคม คุณค่าต่อการพัฒนาบุคคลนั้นทำให้ผู้ที่สืบทอดและผู้ชมการแสดงหนังใหญ่ ได้รับการส่งเสริมการพัฒนาสติปัญญา การพัฒนาอารมณ์ การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาร่างกาย และการปรับตัวทางสังคมทำให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ส่วนคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมเป็นการส่งเสริมด้านการศึกษาในฐานะแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน ส่งเสริมด้านจริยธรรมมีการสอดแทรกข้อคิดในการประพฤติ ปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม รู้จักความดีความชั่ว ส่งเสริมศิลปะในแขนงต่างๆ ทั้งหัตถศิลป์ คีตกศิลป์ นาฏศิลป์ วรรณศิลป์ และดุริยางคศิลป์ รวมทั้งเป็นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจโดยสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่ชุมชน สร้างความภาคภูมิใจและความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และแสดงถึงพลังของชุมชนที่ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาด้วย ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังใหญ่วัดชนอน ได้แก่ การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังใหญ่ภายในชุมชน มีการปรับตัวทางสังคมทั้งรูปแบบการถ่ายทอดความรู้และการแสดง ชุมชนมีการปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน เห็นคุณค่าความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังใหญ่ เกิดความร่วมมือมีการเผยแพร่และสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากสังคมภายนอก หน่วยงานองค์กรต่างๆ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในสังคมไทย

สุพัตรา โอทาศรี (2554) ศึกษาเรื่อง การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย : กรณีศึกษาชาวนาจังหวัดลพบุรี ผลการวิจัยพบว่า สถานการณ์การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทยในจังหวัดลพบุรี มีจำนวนชาวนาที่อยู่ในพื้นที่เขตชลประทานเพิ่มขึ้นจากเดิม เนื่องจากการมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ พื้นที่เหมาะสมแก่การทำนา มีเครื่องมือทางการเกษตรที่ทันสมัย ช่วยทุ่นแรง ให้กับชาวนาได้ทำนา

สะดวกและรวดเร็วขึ้น อีกทั้งยังมีแรงงานภาคเกษตร ที่ช่วยในการทำนาแทนชาวนาได้อีกด้วย ตลอดจนการสนับสนุนทางนโยบายการเกษตรของรัฐบาล แต่สำหรับชาวนาที่อยู่นอกเขตพื้นที่ชลประทานก็มีจำนวนชาวนาลดลงจากเดิม ทั้งนี้เพราะไม่มีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ต้องรอเพียงน้ำฝนในการทำนาเท่านั้น จึงสามารถทำนาได้เพียงปีละครั้ง นอกจากนี้ต้นทุนการทำนาก็สูงขึ้น ราคาผลผลิตตกต่ำ อีกทั้งยังประสบภัยธรรมชาติต่างๆ ทำให้ชาวนาที่อยู่นอกเขตพื้นที่ชลประทานบางส่วนเปลี่ยนไปทำไร่อ้อยแทนการทำนา เพราะว่าได้ราคาดี และมีวิธีปฏิบัติที่ง่ายกว่าการทำนา อย่างไรก็ตาม จำนวนของชาวนาในจังหวัดลพบุรีในอนาคตมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เป็นเพราะความแตกต่างทางการสนับสนุนเชิงนโยบายของรัฐบาล ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของชาวนาในจังหวัดลพบุรี คือ 1) ปัญหาเรื่องแหล่งน้ำ และภัยทางธรรมชาติ เนื่องจากการไม่มีการจัดการบริหารเรื่องแหล่งน้ำที่ดี ถึงแม้เป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตชลประทาน แต่ก็ยังพบปัญหาการขาดแคลนน้ำสำหรับชาวนาที่อยู่นอกเขตพื้นที่ชลประทาน 2) ปัญหาการแทรกแซงจากนักการเมืองท้องถิ่น ทำให้เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรอำเภอและเกษตรจังหวัดไม่สามารถควบคุมการกำหนดระยะเวลาการทำนาให้กับชาวนาได้ 3) ปัญหาเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์ที่ไม่มีคุณภาพ ไม่มีแหล่งผลิตเมล็ดพันธุ์ 4) ความไม่แน่นอนของราคาผลผลิตและการขนส่งที่เป็นไปด้วยความยากลำบาก 5) ปัญหาจากการสนับสนุนเชิงนโยบายในลักษณะประชานิยมของรัฐบาลที่ให้การช่วยเหลือชาวนาเกินไป ทำให้ต่อไปชาวนาไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้

ยุวณู ทินนะลักษณ์ (2549) ศึกษาเรื่อง การสร้างความรู้ในสังคมไทยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: บริบทแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การนำเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาบูรณาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือได้ว่าเป็นแนวทางในการสร้างความรู้ที่เหมาะสมกับสังคมไทย อันจะนำไปสู่วิถีทางการพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังสามารถสร้างองค์ความรู้เพื่อแก้ปัญหาและเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างเป็นสุขด้วยวิธีการดังต่อไปนี้ 1) วิเคราะห์สถานการณ์และอุปสรรค 2) จัดทำแผนแม่บท แผนชีวิตให้สอดคล้องกับชุมชนและครอบครัว 3) แสวงหาความรู้จากสื่อต่างๆ จากผู้เฒ่า ผู้แก่และนักวิชาการ 4) นำจุดพัฒนามาสู่การปฏิบัติ เรียนรู้ลงมือทดลองและพัฒนางานให้ดีกว่าเดิม 5) แสวงหาคนร่วมอุดมการณ์เพื่อสร้างเครือข่ายในการทำงานร่วมกันและส่งผลถึงการรวมกลุ่มองค์กรชุมชน 6) สรุปผลบทเรียน สะท้อนผลการทำงานเพื่อวางแผนพัฒนางานให้ได้มาตรฐาน 7) แบ่งปันความรู้ เผยแพร่ผลงานตนเอง กลุ่มองค์กรชุมชนไปยังผู้สนใจโดยการเปิดเวทีชาวบ้านหรืออื่นๆ

วิมลศรี ชาญจารจิตร์ (2550) ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการภูมิปัญญาของเล่นพื้นบ้าน ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการจัดการภูมิปัญญาของเล่นพื้นบ้านในฐานะที่เป็นกระบวนการฟื้นฟูพลังชุมชนนั้นประกอบด้วยกิจกรรม 7 ลักษณะคือ 1. การศึกษาวิจัยทรัพยากร 2. การประเมินคุณค่า

และศักยภาพทรัพยากร 3.การจัดการความรู้ของเล่นพื้นบ้าน 4.การดำเนินธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน 5.การสร้างเครือข่ายขยายความร่วมมือ 6.การครองป้องกันภูมิปัญญาของเล่นพื้นบ้าน 7.การฟื้นฟูผลิตซ้ำ ประดิษฐ์ใหม่ นั้น ก่อให้เกิดพลังชุมชนในด้านต่างๆ อาทิ กระบวนการกลุ่ม, การจัดการตนเองของชุมชนที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนและการเปลี่ยนแปลงในสังคม พลังเหล่านี้ทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อทำงานร่วมกันระหว่างนักพัฒนา คนเฒ่าคนแก่และเยาวชน และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ และทำให้หลายฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมกระบวนการจัดการความรู้ซึ่งก่อนให้เกิดการพึ่งพาตนเอง ที่มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนและการเปลี่ยนแปลงในสังคมของกลุ่มคนเฒ่าคนแก่

ฉลาด จันทรสมบัติ (2548) ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน มีจุดประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ 8 องค์กร ชุมชนในพื้นที่กลุ่มเป้าหมาย 2 หมู่บ้าน ซึ่งผลการวิจัยพบว่า (1) รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนที่พัฒนาประกอบด้วย ขั้นตอนเตรียมชุมชน เช่นการสร้างแรงจูงใจ และสร้างจิตสำนึกในการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน ขั้นสร้างวิสัยทัศน์ขั้นจัดทำแผนพัฒนาศักยภาพ ขั้นการนำแผนไปปฏิบัติและพัฒนางาน และขั้นประเมินผลสรุป (2) ผลการนำรูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนไปทดลองใช้กับกลุ่มเป้าหมาย 8 องค์กรเป็นเวลา 8 เดือน พบว่า ทุกกลุ่มองค์กร เกิดนักจัดการความรู้ในชุมชน มีการดำเนินการจัดการความรู้ การตั้งคำถามและการปฏิบัติ โดยการแก้ปัญหากระบวนการเรียนรู้ซึ่งประกอบด้วย การสร้างความรู้และการจำแนกความรู้ การจัดเก็บ การนำไปใช้ การแลกเปลี่ยนและการประเมินผลความรู้ มีศูนย์จัดการความรู้ขององค์กรที่ขับเคลื่อนให้กลุ่มพึ่งตนเองได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ (3) กลุ่มเป้าหมายมีความพึงพอใจในการดำเนินการจัดการความรู้โดยรวมอยู่ในระดับมาก และ (4) ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการจัดการความรู้ขององค์กร

ปัญญา เมืองริน (2554) ศึกษาเรื่อง การศึกษากระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศึกษากรณีเครือข่ายศูนย์กสิกรรมธรรมชาติ จังหวัดระยอง พบว่า กระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนเป็นลักษณะของการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้เรื่องของการจัดการดินสู่คน โดยการพูดคุย แนะนำ และการให้ลงมือปฏิบัติจริง จนเกิดความชำนาญและสามารถนำไปปฏิบัติได้ทันที และมีการนำความรู้ไปถ่ายทอดต่อไปยังบุคคลอื่นอย่างต่อเนื่อง ส่วนการเปรียบเทียบรูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้มีลักษณะคล้ายคลึงกับ Knowledge management process โดยมีการกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ มีการเสาะแสวงหาความรู้ โดยการพูดคุยหรือการลงมือปฏิบัติจริงจากสิ่งที่ผู้ถ่ายทอดให้ลงมือกระทำ มีการรวบรวมหรือดึงความรู้ต่างๆ มาทำเป็นเนื้อหาที่เหมาะสม แล้วนำความรู้ที่ปฏิบัติจริงแล้วเก็บไว้ในตัวบุคคลหรือการจดบันทึก จากนั้นมีการแยกแยะข้อมูลต่างๆ เมื่อถ่ายทอดการถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้โดยมีรูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้ในบริบทของเครือข่าย คือ 1.การเรียนรู้ 2.การปฏิบัติ

3.การกลั่นกรองหรือทดลอง 4.การถ่ายทอดความรู้ ซึ่งจะนำมาถึงการถ่ายทอดความรู้ที่จะมีการขยายเครือข่ายไปอย่างต่อเนื่อง และมีรูปแบบของการเรียนรู้และถ่ายทอดอย่างไม่รู้จักจบสิ้น เป็นเกลียวแห่งความรู้ในบริบทของชุมชน

น้ามนต์ อยู่อินทร์ (2553) ศึกษาเรื่อง การดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวในสังคมไทยปัจจุบัน: กรณีศึกษาหมู่บ้านดอนโพธิ์ ตำบลขายนา อำเภอสว่าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่าความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวที่พบในหมู่บ้านดอนโพธิ์ เป็นหลักฐานที่สามารถยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า ชาวนาในหมู่บ้านดอนโพธิ์ยังคงมีความเชื่อและยังคงประกอบพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับข้าว จะเห็นได้จากจำนวนชาวนา 75 ครอบครัว ยังคงมีผู้ประกอบพิธีทำขวัญข้าวถึง 45 ครอบครัว ถึงแม้ว่าความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยก็ตาม ความเชื่อเกี่ยวกับข้าวที่พบคือความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพ ซึ่งเป็นความเชื่อที่สำคัญที่สุดนอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ เช่น เจ้าทุ่ง เจ้าที่ แม่ธรณี แม่คงคา เป็นต้น ความเชื่อ ตำนาน และพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวในหมู่บ้านดอนโพธิ์มีบทบาท 2 ด้าน คือ บทบาททางด้านจิตใจ ได้แก่พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้ชาวนา และบทบาททางด้านสังคม คือ บทบาทของความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับแม่โพสพที่ทำให้เกิดพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมในฐานะเป็นองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม และที่นำไปสร้างรูปเคารพ ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการสืบทอดและดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว พบว่ามีอยู่ 5 ประการคือ การดำรงอยู่ของผู้ประกอบพิธีกรรมเพื่อสืบทอดพิธีกรรม การดำรงอยู่ของความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ การมีภัยพิบัติทางธรรมชาติศัตรูข้าวและโรคข้าว ต้นทุนในการทำนา และทำเลที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ห่างไกลจากถนนสายหลัก

บทที่ 3

ภูมิสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา: บางพระ ตะพง และคลองขุด

สังคมและวัฒนธรรมของภาคตะวันออกในจังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี ประชาชนมีวิถีการดำรงชีวิตที่มีความคล้ายคลึงกันโดยเฉพาะสภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีพื้นที่ชายฝั่งทะเล สภาพสังคมและการประกอบอาชีพประมงเป็นพื้นฐาน ประมงเป็นอาชีพที่ต้องใช้เรือดังนั้นอาชีพการต่อเรือจึงเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นสำคัญที่ใช้ในการดำรงชีพ ซึ่งอาชีพต่อเรือเป็นอาชีพที่ต้องอาศัยประสบการณ์ ความชำนาญ และมีมือแข็งช่างในการต่อเรือเป็นอย่างดี ดังนั้นภูมิปัญญาเหล่านี้จึงเป็นองค์ความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวช่างต่อเรือผู้มากประสบการณ์ เป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่เฉพาะบุคคล ไม่ค่อยมีการเผยแพร่ ทำให้องค์ความรู้ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อยๆ สูญหายไป หากไม่มีการศึกษาภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเหล่านี้ไว้จะทำให้สูญหายไปตามกาลเวลาได้

ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก เป็นภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพที่มีคุณค่าจากแนวคิดและความเชื่อที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตและสภาพภูมิศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ สุวิถีการดำเนินชีวิตกับทะเลได้อย่างกลมกลืน จนก่อให้เกิดวัฒนธรรมการประมงพื้นบ้านไปสู่ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ซึ่งทั้งสองอย่างนี้จะแยกจากกันไม่ได้เลย

การกำหนดพื้นที่ในการทำวิจัย ผู้วิจัยได้สำรวจพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่จังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี พบว่าในจังหวัดชลบุรีในอดีตมีอยู่ต่อเรือที่ตำบลบางปลาสร้อย 4 ชู ตำบลอ่างศิลา 3 ชู (ปัจจุบันเหลือเพียงอยู่เป็นคานเรือสำหรับซ่อมเท่านั้น ไม่ต่อเรือใหม่) ตำบลแสนสุข 3 ชู ตำบลบางพระ 3 ชู มีอยู่ต่อเรือรวมทั้งสิ้น 13 แห่ง ในจังหวัดระยองที่ตำบลตะพง เดิมมีอยู่ต่อเรือ 5 ชู จังหวัดจันทบุรีที่ตำบลคลองขุด เดิมมีอยู่ต่อเรือ 6 แห่ง จากการสัมภาษณ์คนในพื้นที่พบว่าส่วนใหญ่ที่เลิกต่อเรือเพราะอายุมากขึ้น และไม่มีทายาทสืบทอด ผู้วิจัยจึงทำการได้คัดเลือกอยู่ต่อเรือที่มีระยะเวลาการต่อเรือประมงพื้นบ้านไม่น้อยกว่า 15 ปี และมีการการว่าจ้างต่อเรืออย่างต่อเนื่อง จึงได้อยู่ต่อเรือมาดังนี้

1) ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

ผู้ทรงภูมิปัญญา คือ นายเสริม เจือสุวรรณ อายุ 78 ปี

2) ตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

ผู้ทรงภูมิปัญญา คือ นายยศธนา แสงเมฆ อายุ 48 ปี

3) ตำบลคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

ผู้ทรงภูมิปัญญา คือ นายปรีชา พิรินยวง อายุ 68 ปี

1. ภูมิสังคมและวัฒนธรรม

1.1 ภูมิสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี

ชลบุรี เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของประเทศไทย ริมฝั่งทะเลด้านตะวันออกของอ่าวไทย ตามประวัติเป็นเมืองเก่า อยู่ในราวสมัยทวารวดีและสมัยขอมนั่นเอง เขตจังหวัดชลบุรีมีเมืองที่เกิดขึ้นใน สมัยนั้น 3 เมืองด้วยกัน คือ เมืองพญาแร่ ในเขตอำเภอบ่อทอง เมืองพระรถในเขตอำเภอพนัสนิคม และ เมืองศรีพระโลในเขตอำเภอเมืองชลบุรี เมือง 3 เมืองนี้ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน คือ เมืองพญาแร่ติดต่อกับเมืองพระรถโดยคลองหลวง ปัจจุบันคลองยังอยู่และเป็นคลองสายที่สำคัญและยาวที่สุดของจังหวัดชลบุรี การทำนาในอำเภอพนัสนิคม และอำเภอบ่อทอง อาศัยน้ำจากคลองนี้ ซึ่งมีแควหลายแคว แควใหญ่ที่สุดคือ แควที่เกิดจากทิวเขาป่าแดง ไหลผ่านตลาดอมพูนม และ เมืองพระรถติดต่อกับเมืองศรีพระโลทาง ถนน (ปัจจุบันแนวถนนยังมีอยู่) จากการสันนิษฐานโดยอาศัยหลักฐานทางโบราณสถาน และลักษณะทาง ภูมิศาสตร์ประกอบกันเมืองโบราณทั้งสามเมืองนี้น่าจะเกิดขึ้นก่อนหลังกันไม่นานนักกล่าวคือเมืองพญาแร่ เกิดขึ้นก่อนจากนั้นเมืองพระรถเกิดขึ้นและเมืองศรีพระโล เกิดขึ้นในระยะต่อมา ซึ่งอาณาเขตของเมืองโบราณ ทั้งสามรวมกันเป็นพื้นที่ของจังหวัดชลบุรีในปัจจุบัน

ลักษณะทางกายภาพ

จังหวัดชลบุรีมีพื้นที่ 4,363 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสลับเนินเขา และที่ราบชายฝั่งทะเล ตอนเหนือเป็นที่ราบเหมาะแก่การกสิกรรม ทิศตะวันออกและทิศใต้เดิมเป็นป่าเขา พื้นที่ลุ่มตอน แต่ปัจจุบันเปลี่ยนสภาพจากป่าไม้เป็นที่โล่งเตียน ใช้เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ มันสำปะหลัง อ้อย ข้าว สับปะรด ยางพารา ซึ่งจะพบแหล่งเพาะปลูกเกือบทุกอำเภอ มีชายฝั่งทะเล และหาดสวยงาม เหมาะแก่การท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจหลายแห่ง เช่น ชายหาดบางแสน พัทยา ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดชลบุรีมีการผสมผสานกันมากถึง 5 แบบ ทั้งที่ราบลูกคลื่นและเนินเขา ที่ราบชายฝั่งทะเล ที่ราบลุ่มแม่น้ำบางปะกง พื้นที่สูงชันและภูเขา รวมถึงเกาะน้อยใหญ่อีกมากมาย

จังหวัดชลบุรีมีชายฝั่งทะเลยาวถึง 160 กิโลเมตร มีเกาะอยู่หลายแห่ง เช่น เกาะสีชัง เกาะค้างคาว เกาะรีน เกาะไผ่ เกาะลอย เกาะล้าน เกาะครก เกาะสาก เกาะขาม เกาะแสมสาร และเกาะครามที่อยู่ในเขตทหารเรือของอำเภอสัตหีบ เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และอนุบาลเต่าทะเลที่หายากและใกล้สูญพันธุ์ของไทย เป็นต้น โดยเกาะเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นปราการธรรมชาติช่วยป้องกันคลื่นลมทำให้ชลบุรีไม่ค่อยมีคลื่นขนาดใหญ่ ชายฝั่งของชลบุรีจึงเหมาะแก่การทำจอดเรือประมง และทำจอดเรือพาณิชย์ขนาดใหญ่ อาทิ ท่าเรือแหลมฉบัง

อาณาเขตของจังหวัดชลบุรี

ทิศเหนือ ติดต่อกับ จังหวัดฉะเชิงเทรา และ จังหวัดสมุทรปราการ

ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดระยอง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ จังหวัดจันทบุรี ฉะเชิงเทรา และจังหวัดระยอง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อ่าวไทย

อาณาเขตตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

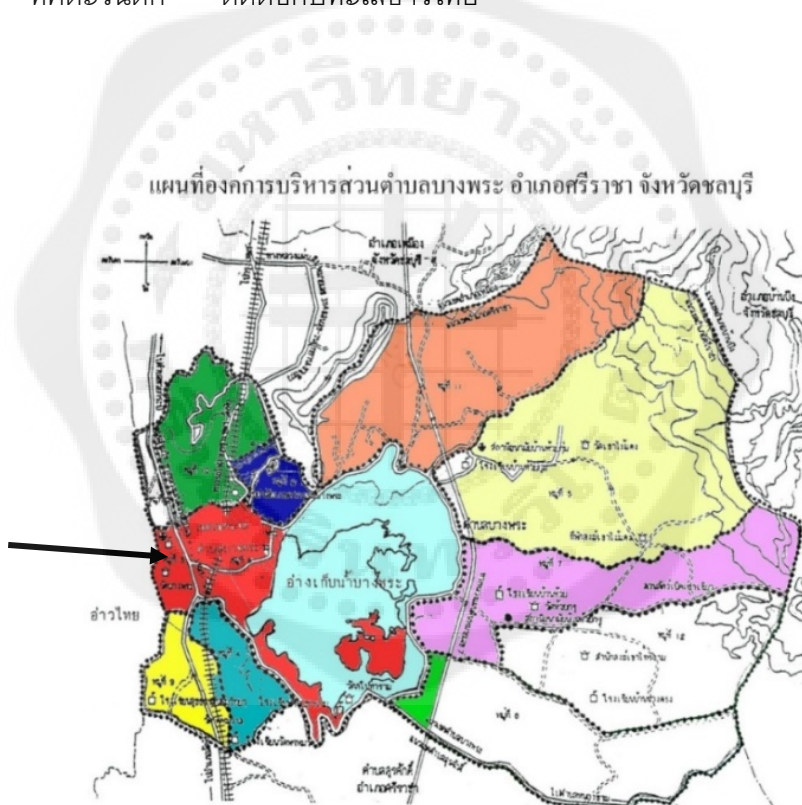
ทิศเหนือ ติดต่อกับ หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 10 ของอบต.บางพระ

ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 4 ของ อบต.บางพระ

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อ่างเก็บน้ำบางพระ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ทะเลอ่าวไทย

หมู่ที่ 3
(พื้นที่เก็บข้อมูล)

ภาพประกอบ 21 แผนที่แสดงอาณาเขตตำบลบางพระ

ที่มา: ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลบางพระ

การปกครอง

จังหวัดชลบุรีแบ่งการปกครองออกเป็น 11 อำเภอ 92 ตำบล 687 หมู่บ้าน โดยมีอำเภอต่าง ๆ ดังนี้ อำเภอเมืองชลบุรี บ้านบึง บางละมุง พานทอง พนัสนิคม ศรีราชา สัตหีบ หนองใหญ่ บ่อทอง เกาะสีชัง และเกาะจันทร์ การปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลนคร 1 แห่ง เทศบาลเมือง 10 แห่ง เทศบาลตำบล 33 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล 53 แห่ง และมีรูปแบบ การปกครองพิเศษ 1 แห่ง ได้แก่ เมืองพัทยา จำนวนประชากรตามทะเบียนราษฎร (ข้อมูล ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2558) รวม 1,455,039 คน เป็น ชาย 712,875 คน (คิดเป็นร้อยละ 48.99 ของประชากร ทั้งหมด) และหญิง 742,164 คน (คิดเป็นร้อยละ 51 ของประชากรทั้งหมด) มีครัวเรือนทั้งสิ้น 719,524 ครัวเรือน จำนวนประชากรแฝง ประมาณ 1,200,000 คน (จังหวัดชลบุรี, 2558: ออนไลน์)

เศรษฐกิจ เกษตรกรรมและการประมง

ชลบุรีเป็นเมืองเกษตรกรรม ผู้คนยังพึ่งพิงอยู่กับวิถีธรรมชาติ ใครอาศัยอยู่ใกล้ทะเลก็ประกอบอาชีพประมง ใครอยู่ใกล้ป่าก็ได้เก็บหาผลผลิตจากป่ามาเลี้ยงชีพ ใครอาศัยอยู่ใกล้กับที่ลุ่ม-ที่ราบก็มักทำนาทำสวน ปลูกพืชไร่ตามความเหมาะสม ควบคู่ไปกับการเลี้ยงสัตว์ ทั้งหมดนี้ ไร่ โค และกระบือ มีพื้นที่ทำการเกษตร รวม 1,228,692 ไร่ ประกอบด้วย พื้นที่เพาะปลูกข้าว พืชไร่ พืชผัก ไม้ผล/ไม้ยืนต้น และไม้ดอกไม้ประดับ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญที่มีการเพาะปลูกมากที่สุด 5 อันดับ ได้แก่ มันสำปะหลัง อ้อยโรงงาน สับปะรด ข้าวนาปี และข้าวนาปรัง

ชลบุรีมีท่าเทียบเรือแหลมฉบังที่เชื่อมโยงภาคอุตสาหกรรม ภาคเกษตร และวิถีชีวิตผู้คนท้องถิ่นเข้าด้วยกัน ความทันสมัยได้มาตรฐาน ผลงานวิสัยทัศน์กว้างไกล ทำให้ชลบุรีมีท่าเรือนานาชาติ ด้วยปัจจัยความได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ มีชายฝั่งทะเลยาวกว่า 160 กิโลเมตร อีกทั้งคลื่นลมไม่รุนแรงมากนักแม้ในฤดูมรสุม เป็นบริเวณที่เหมาะสมในการสร้างท่าจอดเรือพาณิชย์ ทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กได้เป็นอย่างดี ด้วยตำแหน่งที่ตั้งของชลบุรีที่อยู่ใกล้กรุงเทพมหานคร ยิ่งเสริมให้ชายฝั่งทะเลตะวันออกของชลบุรีกลายเป็นศูนย์กลางการส่งออกทางทะเลของประเทศในเวลาอันรวดเร็ว รัฐบาลจึงจัดให้ชลบุรีเป็นพื้นที่เป้าหมาย โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard)

ชลบุรีมีพื้นที่ทำประมง 61,483.22 ไร่ การประกอบอาชีพประมง แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ การประมงทะเล การเพาะเลี้ยง สัตว์น้ำจืด และ การประมงชายฝั่ง โดยมีการทำประมงทะเล เพาะเลี้ยง สัตว์น้ำจืดและประมงชายฝั่ง ซึ่งสัตว์น้ำที่จับได้มากที่สุด 5 อันดับ ได้แก่ ปลาเกะตัก ปลาเปิด หมึก (ประมงจังหวัดชลบุรี, 2558: ออนไลน์)

ประชากร วิถีชีวิต

จังหวัดชลบุรีมีประชากรประมาณ 1,455,039 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2558) ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผู้โยกย้ายเข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรม คนพื้นถิ่นจริงๆ ของชลบุรีมีอาชีพผูกพันอยู่กับท้องทะเล นาไร่ ทำปศุสัตว์ และทำเหมืองแร่ โดยลักษณะนิสัยของคนชลบุรีดั้งเดิมได้ชื่อว่าเป็นคนจริง ใช้ชีวิตเรียบง่าย ประหยัดอดออม เอาการเอางาน นักเอาเบาสู้ มีความเป็นมิตร

ประชากรในจังหวัดชลบุรีส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ส่วนที่เหลือนับถือศาสนาคริสต์ อิสลาม และอื่นๆ อีกทั้งเป็นย่านชุมชนจีนที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออก คนจีนในชลบุรีส่วนใหญ่เป็นเชื้อสายแต้จิ๋ว ซึ่งเชี่ยวชาญการค้า ประมง อุตสาหกรรม เกษตรกรรม และเข้ามาตั้งถิ่นฐาน อยู่แถบชายทะเลเมืองบางปลาสร้อย ทำการค้า และประมงอย่างกว้างขวาง

ด้วยความที่มีจุดเด่นของทะเลที่มีความอุดมสมบูรณ์จึงยังมีชุมชนประมงเล็กๆ ประกอบอาชีพทำมาหากินอยู่อย่างเรียบง่าย กระจายตัวอยู่ห่างๆ กัน คนชลบุรีรุ่นเก่าจึงสามารถก่อร่างสร้างตัวขึ้นจากต้นทุนทรัพยากรที่ธรรมชาติจัดสรรไว้ให้ อาชีพประมงพื้นบ้านจึงยังได้รับการสืบสานต่อเนื่อง เกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาแห่งทะเลให้ลูกหลานสืบมา

ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชลบุรีเป็นเมืองที่มีคนหลายเชื้อชาติศาสนา ทั้งไทย จีน คริสต์ และอิสลาม อาศัยอยู่ร่วมกันแต่ก็เต็มไปด้วยความสงบสุขมาช้านาน ความหลากหลายทางด้านเชื้อชาตินั้นมิได้นำมาซึ่งความขัดแย้ง แต่นำพาไปสู่การผสมกลมกลืนท่ามกลางกระแสแห่งเวลาที่ผันผ่าน คนไทยที่นับถือพุทธศาสนายังคงรักษาประเพณีวัฒนธรรมของตนเอาไว้อย่างเหนียวแน่น ดังจะเห็นได้จากประเพณีไทยหลายงานที่ยังจัดสืบสานกันอยู่ เช่น ประเพณีวิ่งควายที่มีมากกว่า 100 ปีเศษแล้ว และประเพณีกองข้าวเพื่อบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ช่วยพิทักษ์รักษาตนให้รอดพ้นจากภัยอันตราย

แม้ทุกวันนี้สภาพบ้านเมืองของชลบุรีจะเจริญเจริญก้าวหน้าไปมาก อีกทั้งมีผู้คนต่างถิ่นโยกย้ายเข้ามาอาศัยผสมกลมกลืนกับชนดั้งเดิม คนชลบุรีก็ยังคงรักษาขนบธรรมเนียม และประเพณีอันดีงามของตนเอาไว้อย่างเหนียวแน่น สะท้อนออกมาในรูปแบบงานเทศกาลประจำปีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบุญกลางบ้าน และงานเครื่องจักสานพนัสนิคม งานประเพณีวันไหล (งานก่อพระทรายวันไหล) ในช่วงหลังวันสงกรานต์ งานประเพณีกองข้าวอำเภอสัตร์ราชา งานประเพณีวิ่งควายอันคึกคัก สนุกสนาน รวมถึงงานแห่พระพุทธรูปและงานกาชาดชลบุรี เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ความโดดเด่นของคนชลบุรีได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังมีความสามารถในการประดิษฐ์งานหัตถกรรมอันประณีตงดงาม อาทิ เครื่องจักสานพนัสนิคม ซึ่งเป็นมรดกสืบสานมาจากบรรพบุรุษชาว

ลาวที่อพยพเข้ามา ประดิษฐ์เป็นกระเจาด ผ่าชี กระบุง ตะกร้า ที่รองจาน ฯลฯ โดยแหล่งผลิตใหญ่อยู่ที่ ตำบลไผ่หลักทอง และบริเวณถนนเกาะแก้วย่านตลาดเก่า

ประเพณีกองข้าว

เป็นประเพณีอันเก่าแก่ของจังหวัดชลบุรีปัจจุบันมีที่อำเภอศรีราชา ที่ยังคงรักษาประเพณีนี้อยู่ โดยจัดเป็นประจำทุกปีระหว่างวันที่ 19-21 เดือน เมษายน ของทุกปี สถานที่จัดอยู่บริเวณหน้าสำนักงานเทศบาลตำบลศรีราชา และที่บริเวณเกาะลอยศรีราชา กิจกรรมของงานจะประกอบไปด้วย การจัดขบวนแห่ที่นำโดยกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่และหน่วยงานต่าง ๆ ที่แต่งกายด้วยชุดไทยประจำบ้านเข้าร่วม ขบวน พิธีบวงสรวงและเซ่นสังเวยผี การสาธิต ประเพณีกองข้าว การละเล่นพื้นบ้าน การสาธิตและ จำหน่ายขนมพื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง

ประเพณีก่อบพระทรายวันไหล บางแสน

เป็นงานประเพณีที่ชาวตำบลแสนสุข ได้ถือปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยโบราณ เดิมเรียกว่า งานทำบุญวันไหล คือ การที่ประชุมในหมู่บ้านต่างๆ ได้มาทำบุญร่วมกันเนื่องในเทศกาลวันสงกรานต์หรือวันปีใหม่ของไทย โดยการนิมนต์พระทุกวัดที่อยู่ในเขตตำบลแสนสุขมาประกอบพิธีสงฆ์ หลังจากนั้นก็เป็นกิจกรรมก่อบพระเจดีย์ทราย เล่นสาดน้ำ การละเล่น และกีฬาพื้นบ้าน

ประเพณีบุญกลางบ้าน

เป็นงานประเพณีที่สืบทอดกันมาช้านานของชาวอำเภอนันทนาค ซึ่งจะจัดขึ้นในราวเดือน 3-6 โดยผู้เฒ่าหรือชาวบ้านที่เป็นที่นับถือจะเป็นผู้กำหนดวันทำบุญ และทำพิธีสะเดาะเคราะห์ เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของชาวบ้าน หลังพิธีสงฆ์จะมีการรับประทานอาหารร่วมกันและมีการละเล่นพื้นบ้าน

ประเพณีวิ่งควาย เป็นประเพณีเก่าแก่ของจังหวัดชลบุรี จัดขึ้นเดือนตุลาคมของทุกปี นอกจากที่จัดที่อำเภอลชลบุรีแล้วยังมีการจัดในช่วงเวลาใกล้เคียงกันในอำเภอบ้านบึง อำเภอนนทบุรี ในวันงานชาวไร่ ชาวนาจะตกแต่งควายของตนอย่างสวยงามด้วยผ้าแพรสีต่างๆ และนำควายมาชุมนุมกันที่บริเวณสนามหน้าศาลากลางจังหวัด มีการแข่งขันวิ่งควาย ประกวดสุขภาพควาย ประกวดการตกแต่งควาย

ประเพณีแห่พญายม

จังหวัดชลบุรียังมีภูมิปัญญาที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือประเพณีแห่พญายม เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับความเชื่อของชาวบางพระ จังหวัดชลบุรี ซึ่งมีการประกอบพิธีกันในช่วงวันสงกรานต์คือวันที่ 17 - 18 เมษายน เป็นประเพณีซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาของชาวตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ตำบลบางพระในสมัยนั้นเป็นชุมชนชายทะเลและภูมิประเทศเป็นป่ารก ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำไร่ นา และประมง ต่อมาได้เกิดการแพร่ระบาดของโรคมาลาเรียทำให้คนเจ็บป่วยล้มตายจำนวนมาก ไม่มีวิธีการใดแก้ไขได้ จนวันหนึ่งมีชาวบ้านฝันว่ามีวิธีการที่จะลบล้างให้พ้นจากความทุกข์ภัยนั้นได้ ต้อง

ป็นองค์พญายมและให้ชาวบ้านมารวมตัวกันที่กลางลานบ้านเพื่อทำพิธีบวงสรวง เช่นไหว้ ขอมมาลา โห่ปากความทุกข์โศกโรคภัยไข้เจ็บแล้วนำองค์พญายมไปลอยในทะเล ในเทศกาลวันไหลสงกรานต์ของตำบลบางพระ จะอัญเชิญองค์พญายมประทับบนโต๊ะที่จัดเตรียมไว้โดยหันหน้าท่านออกสู่ทะเล มีเครื่องบูชาประกอบด้วยกระถางรูป บายศรี แจกันดอกไม้ พร้อมอาหารเครื่องเช่นคาวหวานและผลไม้จำนวน ๕ โต๊ะ ก่อนนำท่านลอยลงสู่ทะเลชาวบ้านได้นิมนต์พระสงฆ์จากวัดต่างๆ ในชุมชน ๙ รูปเจริญพระพุทธมนต์ จากนั้นจะช่วยกันหามองค์พญายมประทับลงบนแพลอยลงสู่ทะเล องค์พญายมท่านจะนำความทุกข์ยากลำบาก ความเศร้า ความโศก โรคภัยไข้เจ็บอันตรายทั้งหลายจะเสื่อมไปสิ้นไป ประเพณีแห่พญายมของชาวตำบลบางพระ เป็นประเพณีที่มีความโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ คุณลักษณะบ่งบอกความเป็นท้องถิ่นที่มีวัฒนธรรม มีคุณค่าทางจิตใจ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิชาการและศิลปะ เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากชาวบ้านเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาให้ชุมชนผ่านพ้นวิกฤตมีจิตสำนึกในการทำดี ยึดมั่นปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนา จนสามารถดำรงความเป็นชุมชนอยู่ได้ ประเพณีแห่พญายมจึงเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงามที่จรรโลงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล

ประวัติพื้นที่ต่อเรือตำบลบางพระ อ.ศรีราชา จังหวัดชลบุรี

ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี เป็นท้องถิ่นที่มีความเจริญและมีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต ดังปรากฏชื่อเมือง “บางพระเรือ” อยู่ในแผนที่ไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนด้านการปกครองตำบลบางพระเคยมีฐานะเป็นเมือง เรียกว่า “เมืองบางพระ” ส่วนที่มาที่ไปของชื่อ “บางพระเรือ” ภาวดี มหาพันธ์ (2553: หน้า 47) ให้เหตุผลไว้ว่า ทำไมเรียกบางพระ “บาง” หมายถึงถิ่นที่อยู่สถานที่ หรือชุมชน “บางพระ” อาจหมายถึงมีวัดมากทำให้มีพระมาก หรือเมื่อมีเทศกาลสำคัญจะมีพระมาชุมนุมกันมาก ชื่อ “บางพระเรือ” อาจมีที่มาจากปากคลองสุครีพเป็นท่าเรือที่มีเรือมาติดต่อดำขายมาก หรือเป็นที่หลบพายุก็ได้ แต่ต่อมาเรือน้อยลง คำว่าเรือจึงกร่อนไปเหลือเพียง “บางพระ”

ก่อนที่จะถูกลดบทบาทด้านการปกครองมาเป็นตำบลบางพระเช่นในปัจจุบัน บางพระเป็นหนึ่งในบรรดาเมืองท่าชายทะเลตะวันออก ที่มีการเดินเรือไปมาค้าขาย และมีการจอดพักขนส่งสินค้า บางพระในอดีตมีความสำคัญในด้านการทหาร เนื่องจากเคยเป็นที่ตั้งของกองทัพบกเรือมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ โดยมีการจัดตั้งกองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๕ ที่ตำบลบางพระ ต่อมาได้ถูกยุบเลิกไป จนกระทั่งกระทรวงทหารเรือได้จัดตั้งโรงเรียนจำเรือบางพระ และกระทรวงทหารเรือได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนจำเรือบางพระเป็นกองโรงเรียนพลทหารประจำเรือบางพระต่อมาถูกยุบเลิกไป เนื่องจากประเทศขาดแคลนงบประมาณ และกระทรวงทหารเรือได้ส่งคืนที่ดินที่เคยเป็นที่ตั้งของกองโรงเรียนพลทหารประจำเรือบางพระให้แก่พระคลังมหาสมบัติ ในปีพ.ศ. ๒๕๐๐ กองทัพบกเรือจึงขอใช้พื้นที่ดังกล่าว

เป็นที่ตั้งกองพันต่อสู้อากาศยานที่ ๑๒ กรมต่อสู้อากาศยานที่ ๑ หน่วยบัญชาการต่อสู้อากาศยานและรักษาฝั่งจนถึงปัจจุบันก่อนที่จะมีการตั้งฐานทัพเรือสัตหีบ (ภารดี มหาขันธ์ .2553: 19)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชวินิจฉัยให้สร้างทางรถไฟสายบางพระ ด้วยทรงตระหนักถึงความสำคัญของบางพระในด้านความมั่นคงปลอดภัยและด้านเศรษฐกิจ เพราะการสร้างทางรถไฟจะช่วยพัฒนาพื้นที่นั้นให้เจริญได้เร็ว เนื่องจากต้องมีการการสร้างและมีการจ้างแรงงานซึ่งในสมัยก่อนเป็นคนจีน จึงทำให้เกิดเป็นชุมชนใหญ่ขึ้นมา คนจีนเหล่านั้นจึงสร้างครอบครัวและประกอบอาชีพทำมาหากินอยู่ที่บางพระ ประกอบกับช่างชาวจีนเหล่านี้ก็มีทักษะ ความชำนาญและภูมิปัญญาที่ติดตัวมาด้วย ทำให้บางพระเติบโตกลายเป็นชุมชนขึ้นมา และขยายตัวไปเรื่อย ๆ จนเป็นชุมชนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน (ภารดี มหาขันธ์. 2553: 12)

ประชาชนในตำบลบางพระส่วนใหญ่มีอาชีพทำประมง การเกษตร ทำไร่ ทำสวน ลักษณะสังคมเป็นสังคมชนบท คนในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นคนพื้นที่ดั้งเดิม มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม มีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกัน แต่ในปัจจุบันสภาพสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีการอพยพย้ายถิ่นของประชาชน เพื่อเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง ตำบลบางพระในอดีตมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ในสมัยนั้นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี อดีตเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ จึงได้ขอสัมปทานทำป่าไม้ศรีราชา และมีคนจีนไปตั้งโรงเลื่อยจักรเลื่อยไม้ จึงทำให้เกิดเป็นชุมชนเล็กๆ กระจายไปตามคลองสุครีพ บางพระไม่มีแม่น้ำ แต่มีคลองสุครีพ (ห้วยสุครีพ) เป็นลำห้วยสายยาวมีต้นน้ำอยู่ที่เขาเขียว มีท่าเรือขายทะเลหลายแห่ง ชุมชนชาวทะเลส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่มีอาชีพค้าขายของป่า โดยใช้เรือสำเภาเป็นพาหนะ เมื่อเดินทางมาทำมาค้าขายที่บางพระ ก็ได้แต่งงานกับคนพื้นเมือง ตั้งบ้านเรือน บางคนก็ประกอบอาชีพประมงด้วยเรือขนาดเล็ก

ภาพประกอบ 23 วัดเขาบางพระ

ภาพประกอบ 24 วัดวิเวการาม

ภาพประกอบ 25 พญายมที่ชุมชนบางพระให้ความเคารพนับถือ

ภาพประกอบ 26 บ้านเรือนในชุมชนบางพระ

ภาพประกอบ 27 ศาลเจ้าในชุมชน

ภาพประกอบ 28 บริเวณคู่อเรือของนายเสริม เจือสุวรรณ

ด้วยลักษณะภูมิประเทศของตำบลบางพระมีพื้นที่ติดอยู่กับชายทะเลเป็นแนวยาว อาชีพการต่อเรือจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งมาแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน เพื่อต่อเรือสำหรับการใช้สอยและสัญจรไปมาของชุมชนที่อยู่ชายฝั่งพร้อมไปกับต่อเรือประมงเพื่อออกจับปลา หรือสัตว์น้ำต่าง ๆ ดังนั้นช่างต่อเรือจึงเป็นกลุ่มช่างที่มีประโยชน์และความสำคัญต่อวิถีชีวิตผู้คนแถบชายฝั่งทะเลเป็นอย่างยิ่ง ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพพาณิชย์กรรม ประมง ธุรกิจส่วนตัว มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย

จากการสังเกตลักษณะชุมชนบริเวณอู่ต่อเรือที่ตำบลบางพระ พบว่ามีลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง มีวิถีชีวิตเรียบง่าย ที่ความเอื้ออาทรต่อกันและด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเล ทำให้ชุมชนนี้ประกอบอาชีพประมงและการต่อเรือทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของอู่ต่อเรือของลุงเสริม เจือสุวรรณ เมื่อองค์การบริหารส่วนตำบลบางพระต้องการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายทะเลให้เป็นระเบียบเรียบร้อยจึงมีการสร้างสวนสาธารณะ โดยชาวบ้านขอให้เว้นพื้นที่อู่ต่อเรือไว้ แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านเห็นความสำคัญ นอกจากนี้การที่มีอู่ต่อเรือยังทำให้เกิดการจ้างงานในชุมชน โดยจ้างชาวประมงที่ต่อเรือเป็นมาทำงานในอู่ต่อเรือ เมื่อว่างเว้นจากการออกเรือประมงหาปลา ทำให้คนในชุมชนมีรายได้ ในขณะเดียวกันการที่มีอู่ต่อเรือหากเรือของชาวประมงมีปัญหาต้องการซ่อมแซมเองก็สามารถมาหยิบยืมอุปกรณ์เครื่องมือที่อู่ของลุงเสริมได้ แสดงให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อต่อกัน

จากการสัมภาษณ์นางสมบัติ เกตุปรางค์ เกี่ยวกับชุมชนในระยะเริ่มแรก ได้เล่าว่า ชุมชนนี้มีมานานแล้ว มีมาตั้งแต่สมัยก่อนท่านเจ้าคุณมาทำโรงเลื่อยไม้ชะอีก เห็นแม่เคยบอกว่ายายได้ตั้งรกรากที่ศรีราชาแน่ละ ห่างจากตมเมืองบางพระไปไม่กี่กิโล ซึ่งตอนนี่ที่ตรงนั้นเขาเรียกกันว่าหนองขาม ตอนแม่ของป้าเกิดก็ประมาณ ปี 2548 แม่ก็เคยอยู่ที่นั่นมาตั้งแต่เกิด แล้วตอนหลังที่แม่ของป้ามาเจอพ่อก็พากันย้ายมาอยู่ที่นี่ (ชุมชนบางพระ) สมัยนั้นแม่บอกว่าตอนที่พ่อมาจับจองที่แถวนี้ พ่อซื้อที่ในราคา 40 บาทเอง “ (สมบัติ เกตุปรางค์. 2557: สัมภาษณ์)

“ ป้าเกิดและโตที่นี่มาตลอด ตอนนั้นป้าฟังจากแม่แล้วก็คนแก่ในชุมชนเล่าว่า สมัยก่อนแถวเมืองศรีราชาจะเป็นป่า ส่วนใหญ่คนที่นี่ก็อยู่กันมาตั้งแต่รุ่นพ่อ รุ่นแม่ รุ่นตา รุ่นยายกันทั้งนั้นแหละ เป็นคนที่มาทำงานในโรงเลื่อยไม้ของท่านเจ้าคุณทั้งนั้น รุ่นพ่อ รุ่นตาไปทำงานในโรงเลื่อยไม้ รุ่นแม่ รุ่นยายก็ทำมาหากินกันไป เป็นแบบนี้กันมานาน ท่านเจ้าคุณแก่ใจดี ก็เลยมีคนมาทำงานกับท่านคนรักท่านเยอะ ท่านก็เลยมีคนงานช่วยงานเยอะมาก แล้วพอถางป่าที่รกร้างออก คนงานในโรงเลื่อยท่านก็จับจองที่แถวนั้นตั้งรกรากทำมาหากิน ส่วนบริเวณชุมชนเรา (ชุมชนตลาดล่างบางพระ) ก็มีมาพอกันแหละ คนส่วนใหญ่ทำประมงกัน ” (สมบัติ เกตุปรางค์. 2557: สัมภาษณ์)

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวชุมชนบางพระในระยะแรกมีเพียง 4-5 หลังคาเรือน ต่อมามีการขยายขยาย แต่งงานกันออกไปทำให้จำนวนคนในชุมชนบางพระมีจำนวนครัวเรือนมากขึ้น มีลูกหลานมากขึ้น จึงทำให้ชุมชนบางพระมีประชากรเพิ่มขึ้นจนถึงปัจจุบัน

นางจรัสศรี สุขประเสริฐ ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของคนในชุมชนบางพระระยะเริ่มแรก ว่าการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของคนในสมัยก่อน จะมีลักษณะเรียบง่ายตลอดแนวริมทะเลอาศัยทะเลในการดำรงชีวิตและทำประมง โดยในระยะเริ่มแรกมีคนมาตั้งถิ่นฐานไม่กี่ครัวเรือน พวกเราจะรู้จักกันหมด คนอื่นๆ ที่เข้ามาแล้วแต่งงานกันในชุมชนเราก็มีเยอะ แต่งกันแล้วก็ทำมาหากินอยู่ที่นี้ถามว่าผูกพันกันไหม ก็ต้องบอกว่ามีเยอะก็ลูกหลานเราทั้งนั้น อีกอย่างชุมชนเรามันเล็ก เห็นกันหมด รู้จักกันหมด บางทีพ่อแม่บางบ้านต้องออกไปทำงาน เขาก็เอาลูกมาฝากเลี้ยง อย่างพี่เนี่ยต้องรับเลี้ยงลูกพี่เยาว์กับลูกเจี๊ยะเป็นประจำ เพราะเขาต้องทำงาน ตัวพี่มีเรือประมง ทำงานที่บ้าน ก็รับไว้ก็อย่างไว้เล่นเป็นเพื่อนกับลูกหลานเรา เด็กที่นี้จึงโตมาด้วยการเลี้ยงของคนข้างบ้านก็เลยทำให้เด็กที่นี้โตมาแบบสนิทกัน (จรัสศรี สุขประเสริฐ, 2557: สัมภาษณ์)

1.2 ภูมิสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดระยอง

ในอดีตเมืองระยองเริ่มปรากฏชื่อในพงศาวดารเมื่อปี พ.ศ. 2113 ในสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา โดยมีประวัติตั้ง เดิมตามข้อสันนิษฐานว่า น่าจะก่อตั้งเมืองขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 1500 สมัยที่ขอมมีอำนาจแถบดินแดนสุวรรณภูมิ นักโบราณคดีได้สันนิษฐานจากหลักฐานที่พบ คือ ชากศิลาแลงและคูค่ายที่ยังหลงเหลืออยู่ในเขตอำเภอบ้านค่าย อันเป็นศิลปะการก่อสร้างแบบขอม นอกจากนี้ระยองยังมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญคือ เป็นที่หยุดพักกองทัพของพระเจ้าตากสิน โดยผูกช้างทรงไว้ที่ใต้ต้นสะเดา วัดส้มมหาชัยชุมพล เพื่อเดินทางไปที่เมืองจันทบุรี ยึดเป็นที่มั่นและกอบกู้อิสรภาพจากพม่าได้ในที่สุด

ในการสำรวจทางโบราณคดีที่บ้านเขาวง ตำบลกองดิน จังหวัดระยองพบว่าเป็นแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในนามแหล่งโบราณคดีกลุ่มเขาวงซึ่งประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีถ้ำละคร แหล่งโบราณคดีถ้ำเสือแก้ว และแหล่งโบราณคดีถ้ำเจ็ดชั้น ซึ่งมีการขุดค้นพบภาชนะดินเผาเปลือกหอย และเศษกระดูกสัตว์ (ภารดี มหพันธ์, 2555: 53)

ลักษณะทางกายภาพ

ระยองเป็นจังหวัดขนาดเล็กแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกของประเทศไทย มีพื้นที่ประมาณ 3,552 ตารางกิโลเมตร เป็นที่รู้จักกันดีในฐานะเมืองแห่งผลไม้ เป็นแหล่งท่องเที่ยว และแหล่งอุตสาหกรรมหลักของประเทศ มีภูมิประเทศเหมาะสม เนื่องจากมีชายหาดยาวสวยในฝั่งอ่าวไทย ส่วนชื่อของ

จังหวัดระยองนั้นสันนิษฐานว่ามาจากภาษาของซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นของชนพื้นเมือง ที่แปลว่าดินแดนหรือต้นประดู่ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดระยองประกอบด้วยที่ราบชายฝั่งที่เกิดจากการทับถมของดินตะกอนบริเวณแอ่งลุ่มน้ำระยองและที่ราบสลับเนินเขาและภูเขาสลับกันไปกับทิวเขาชะเมา เป็นแนวยาวตามแนวชายฝั่งตะวันออก – ตะวันตก ประมาณ 100 กิโลเมตร มีแม่น้ำสำคัญสองสายคือแม่น้ำระยอง และแม่น้ำประแสร์ โดยมีต้นกำเนิดจากทิวเขาในจังหวัดจันทบุรี ไหลลงสู่ทะเลที่ตำบลปากน้ำประแสร์ โดยลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดระยองแบ่งได้เป็น 5 ลักษณะ คือ 1) หาดทรายและสันทราย 2) ที่ลุ่มต่ำและที่ราบเรียบ 3) ลูกคลื่นลอนลาด และลูกคลื่นลอน 4) เนินเขาและที่ลาดเชิงเขา 5) ที่สูงชันและมีความลาดชัน

อาณาเขตของจังหวัดระยอง

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอหนองใหญ่ อำเภอบ่อทอง และอำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดระยอง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ จังหวัดจันทบุรี ฉะเชิงเทรา และจังหวัดระยอง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำวไทย

อาณาเขตตำบลตะพง

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลบ้านเลน

ทิศใต้ ติดต่อกับชายฝั่งทะเลอ่าวไทย

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลเพ ตำบลกระเจ็ด อำเภอเมืองระยอง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมืองระยอง

จังหวัดระยองแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 8 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอแกลง อำเภอบ้านค่าย อำเภอปลวกแดง อำเภอบ้านฉาง อำเภอวังจันทร์ อำเภอเขาชะเมา และอำเภอนิคมพัฒนา อาชีพประมงเป็นอาชีพที่สำคัญซึ่งมีทั้งประมงน้ำเค็ม และน้ำกร่อย (ข้อมูลจังหวัดระยอง, 2558: ออนไลน์)

การปกครอง

จังหวัดระยองแบ่งการปกครองออกเป็น 8 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองระยอง อำเภอแกลง อำเภอบ้านค่าย อำเภอปลวกแดง อำเภอบ้านฉาง อำเภอวังจันทร์ อำเภอเขาชะเมา และอำเภอนิคมพัฒนา ประกอบด้วย 54 ตำบล 439 หมู่บ้าน 80 ชุมชน การปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลนคร 1 แห่ง เทศบาลเมือง 2 แห่ง เทศบาลตำบล 24 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล 40 แห่ง ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและประมง

เศรษฐกิจ เกษตรกรรมและการประมง

ปัจจุบันโครงสร้างทางเศรษฐกิจของจังหวัดระยองเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่มีภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยเฉพาะอุตสาหกรรมปิโตรเคมี เนื่องจากจังหวัดระยองได้รับการกำหนดบทบาทให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Sea Board) และกำหนดแนวทางการพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่ เป็นศูนย์บริการมาตรฐานการศึกษาและวิจัยด้านเทคโนโลยี และกำหนดให้ชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นประตูทางออกให้กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือในการส่งสินค้าออกไปจำหน่ายต่างประเทศ โดยกำหนดพื้นที่บริเวณมาบตาพุดเป็นที่ตั้งนิคมอุตสาหกรรม ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้จังหวัดระยอง เป็นจังหวัดที่มีการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว สำหรับภาคเกษตรกรรมในระยะหลังพื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดลดลงเกือบทุกชนิด ยกเว้นยางพารา และมังคุด นอกจากนี้จังหวัดระยองยังมีชายฝั่งทะเลจึงมีการประกอบอาชีพประมงน้ำเค็ม ประมงน้ำจืด และประมงน้ำกร่อยด้วย (ภารดี มหาขันธ์, 2555: 306)

อาชีพทำการประมงเป็นอาชีพดั้งเดิมของประชาชนชาวระยอง เนื่องจากสภาพภูมิประเทศสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสม ด้วยพื้นที่ที่มีชายฝั่งทะเลยาวกว่า 100 กิโลเมตร ส่งผลให้ท้องทะเลจังหวัดระยองมีสัตว์น้ำที่อุดมสมบูรณ์ มีสัตว์น้ำที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เป็นสัตว์น้ำประจำถิ่น อาชีพประมงจึงเป็นอาชีพที่สำคัญของจังหวัดระยองมีประชากรที่ประกอบอาชีพประมง ซึ่งรวมไปถึงประมงน้ำกร่อย และประมงน้ำจืดในเขตพื้นที่ที่ไม่ติดทะเล ผลผลิตจากการประมงแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อาหารทะเลเช่น น้ำปลา กะปิ ปลาแห้ง ปลาเค็ม ฯลฯ ซึ่งรายได้จากการทำประมงน้ำเค็มในจังหวัดระยองจึงเป็นอาชีพที่สำคัญและทำรายได้ให้ประชากรในชุมชนได้

การคมนาคม

จังหวัดระยองมีความพร้อมทางด้านการคมนาคมขนส่งทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ ดังนี้ทางบกมี ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 3 (สุขุมวิท) หมายเลข 34 (ถนนบางนา-ตราด) หมายเลข 36 (บางละมุง-ระยอง) หมายเลข 3138 (บ้านค่าย-บ้านบึง) ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 334 (สายบ้านบึง-แกลง) และทางหลวงพิเศษหมายเลข 7 (สายมอเตอร์เวย์) ทางรถไฟ จังหวัดระยองมีเส้นทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ผ่านจังหวัดฉะเชิงเทรา นิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง ถึงนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด เป็นเส้นทางที่ใช้ขนส่งวัตถุดิบ ผลิตภัณฑ์และสินค้าของโรงงานบริเวณนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด และนิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง การขนส่งทางเรือ โดยมีท่าเรือน้ำลึกที่นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดเพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม และการขนส่งที่เกิดขึ้นตามแผนพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ในปัจจุบันจัดเป็นท่าเรือสำคัญที่เปิดบริการให้แก่ผู้ประกอบการในนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด และนิคมอุตสาหกรรมอื่นๆ สนามบินนานาชาติระยอง - อู่ตะเภา เป็น

สนามบินพาณิชย์ ตั้งอยู่ที่ตำบลพลลา อำเภอบ้านฉาง ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของกองการบินทหารเรือ กองเรือยุทธการ และกองการทำอากาศยานอู่ตะเภา

ประชากรและวิถีชีวิต

ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่มีชายฝั่งทะเลทำให้อาชีพประมงเป็นอาชีพที่สำคัญ และสามารถทำได้ทั้งประมงน้ำจืดและน้ำกร่อย ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพประมง เกษตรกรรม และการป่าไม้ การตั้งถิ่นฐานของชาวบ้าน ระยองมีชนพื้นเมืองดั้งเดิมเผ่าหนึ่งคือชาวชอง ซึ่งเป็นเผ่าที่อาศัยอยู่ในท้องถื่นของจังหวัดระยองและจันทบุรี ในปัจจุบันนี้ชนเผ่านี้ยังคงมีอยู่และมีความชำนาญในป่าเขา มีภาษาพูดเป็นของตนเอง ชาวชองมีถิ่นฐานดั้งเดิมอาศัยอยู่ตามป่าเขาและที่ราบที่เป็นป่าระหว่างหุบเขาในภาคตะวันออก ปัจจุบันนี้มีชาวชองเหลืออยู่น้อยมากในจังหวัดระยอง เพราะชาวชองไม่ชอบอยู่ผ่านชุมชนที่มีผู้คนพลุกพล่าน เมื่อบ้านเมืองเจริญพัฒนาเข้าสู่สมัยใหม่ทำให้ชาวชองซึ่งเป็นชาวพื้นเมืองปัจจุบันได้ผสมกลมกลืนกันหมดแล้ว ประชากรส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรม อาชีพประมง

เดิมชาวจังหวัดระยองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม เช่น ทำสวนผลไม้ สวนยางพารา ไร่มันสำปะหลัง ไร่อ้อย และอาชีพประมง ส่วนการค้าและอุตสาหกรรม เป็นธุรกิจและอุตสาหกรรมขนาดเล็ก เช่น โรงสีข้าว โรงแปรงมัน และน้ำตาลอ้อย ในสมัยที่การคมนาคมยังไม่สะดวก พาหนะที่ผู้ใช้เดินทางมีเพียง ม้า และเกวียน ผู้คนจึงต้องเดินเท้าเป็นส่วนใหญ่ พื้นที่ส่วนมากยังเป็นป่าทึบและหนองน้ำ การนำผลผลิตจากสวนหรือไร่นาไปจำหน่ายในเมืองต้องไปพร้อมกันหลายๆ คน ถ้าเป็นพื้นที่ริมแม่น้ำลำคลองหรือริมทะเล จะใช้เรือเป็นพาหนะ เมื่อถึงตลาดหรือในเมือง และขายผลผลิตของตนแล้ว ก็จะซื้อของใช้ที่จำเป็นสำหรับครอบครัวกลับไป เมื่อเศรษฐกิจเปลี่ยนไปเป็นทุนนิยมมากขึ้น การคมนาคมสะดวกขึ้น มีถนนเชื่อมต่อ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต และเทคนิคการผลิต การประกอบอาชีพคล่องตัวขึ้น (ภารดี มหพันธ์. 2555: 305)

ชาวระยองส่วนใหญ่มีการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยตามบริเวณชายฝั่งทะเลและแม่น้ำ โดยประกอบอาชีพประมง ต่อมาเมื่อจังหวัดระยองมีการพัฒนาและการขยายตัวขึ้น ในบริเวณที่ราบชายฝั่งเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีการตั้งบ้านเรือนตามลักษณะของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ต่อมารัฐบาลได้มีการกำหนดให้จังหวัดระยองเป็นที่ตั้งของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเพื่อเป็นศูนย์ปิโตรเคมีของประเทศ โดยมีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและมีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ทำให้มีแรงงานจากต่างจังหวัดหลั่งไหลเข้ามาเป็นจำนวนมาก ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตและลักษณะทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปจากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมอุตสาหกรรม

ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ระยองมีงานประเพณีห่มผ้าพระเจดีย์กลางน้ำ จัดขึ้นทุกปี ช่วงวันเพ็ญเดือน 12 ณ วัดปากน้ำ ซึ่งเป็นประเพณีที่มีมานานกว่า 100 ปี จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนประแสร์ เล่าว่าประเพณีของชาวประแสร์ ผู้ที่มีบ้านเรือนอยู่ริมน้ำถ้าจะทำบุญทอดผ้าป่าส่วนใหญ่อายุต้องอาศัยเรือ ชาวบ้านจะตัดไม้มาทำพุ่มผ้าป่าใช้ไม้ไผ่ปักไว้ด้านหัวและท้ายเรือ แล้วนิมนต์พระไปสวดที่บ้าน แต่การทำบุญทุกครั้งต้องทอดผ้าป่าก่อนทุกครั้ง อาจเป็นเหตุที่ทำให้เกิดประเพณีทำบุญทอดผ้าป่ากลางน้ำของชาวประแสร์มีกิจกรรมการเล่น ความสนุกสนานของชาวบ้านและชุมชนชาวประมง

ประเพณีทอดผ้าป่ากลางน้ำ

เป็นประเพณีของชาวปากน้ำประแสร์ อำเภอกาญจนบุรี จังหวัดระยอง เป็นประเพณีที่มีแห่งเดียวในประเทศไทย มีการทอดผ้าป่าในเวลากลางวันและล่องกระทงในเวลากลางคืน การทอดผ้าป่ากลางน้ำของชาวประแสร์ เป็นไปตามวิถีชีวิตของผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ติดกับแม่น้ำประแสร์ ประชาชนมีอาชีพประมง ชาวประแสร์นับถือศาสนาพุทธมาแต่บรรพบุรุษ เมื่อมีเงินทองก็คิดที่จะทำบุญ แต่ชาวประแสร์ในอดีตนั้นจะมีประเพณีอยู่อย่างหนึ่งว่า ถ้าผู้ใดทำบุญบ้าน ทำบุญแต่งงาน หรือทำบุญอะไรก็ตาม จะต้องทอดผ้าป่าด้วย หลังจากประกอบพิธีกรรมทอดผ้าป่ากลางน้ำแล้ว ประชาชนจะร่วมกิจกรรมสนุกสนานรื่นเริง โดยการจัดการละเล่นอันได้แก่ การแข่งเรือพาย แข่งพายกะล่ แข่งพายเรือข้ามลำไม้ไผ่ แข่งชกมวยทะเล การทอดผ้าป่ากลางน้ำได้วิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันจะมีขบวนเรือประมงขนาดใหญ่จำนวนนับร้อยลำมาแห่พุ่มผ้าป่า ภายในเรือจะมีเครื่องดนตรีบรรเลงตลอดเวลา และตามหน้าบ้านของชาวบ้านปากน้ำประแสร์จะนำพุ่มผ้าป่ามาปักไว้หน้าบ้านของตนบ้านละ 1 พุ่ม ตามความศรัทธา ตกแต่งให้สวยงาม แล้วนิมนต์พระสงฆ์จากวัดตะเคียนงามมาชักพุ่มผ้าป่า

ประเพณีทำบุญกลางทุ่ง

ประเพณีทำบุญกลางทุ่งมีสองอย่างคือ ทำบุญขอฝน และทำบุญข้าวใหม่หรือทำบุญข้าวหลาม จัดขึ้นช่วงเดือนสาม หลังเก็บเกี่ยวข้าวในนาแล้ว การทำบุญข้าวใหม่นั้นทำเพื่อรับขวัญข้าวใหม่ที่เก็บเกี่ยวเสร็จ ถือเป็นงานมงคลประจำหมู่บ้านและเป็นการสร้างขวัญ กำลังใจให้แก่ชาวนา เมื่อถึงวันงานชาวบ้านจะนิมนต์พระมาสวดมนต์ที่ปะรำพิธีกลางทุ่งนา เรียกว่าสวดมนต์เย็น พอรุ่งเช้าจะร่วมกันทำบุญตักบาตร แล้วกลับบ้านไปเผาข้าวหลามเตรียมไว้ วันรุ่งขึ้นชาวบ้านจะนำอาหารและข้าวหลามมาทำบุญ ถือว่าเป็นการทำบุญสะเดาะเคราะห์ โดยนำข้าวปลาอาหาร ขนม และย่ำใส่ในกาบหมาก โดยสมมติว่าเป็นเรือ หลังจากพระฉันภัตตาหาร และสวดมนต์แล้ว ก็นำกาบหมากออกไปทิ้งไว้ข้างทาง เพื่อให้ผีไม่มีญาติได้กินกันตกกลางคืนจะมีมหรสพต่างๆ เช่น ลิเก ภาพยนตร์ วงดนตรี

ประเพณีห่มผ้าพระเจดีย์กลางน้ำ

เป็นงานประเพณีจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในช่วงวันเพ็ญเดือน 12 ณ วัดปากน้ำ อำเภอเมือง จังหวัดระยอง โดยทางจังหวัดระยองถือว่า พระเจดีย์กลางน้ำนั้นเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดระยอง และเป็นสิ่งที่ชาวระยองเคารพนับถือ โดยรวบรวมงานลอยกระทงไว้ด้วย ทั้งนี้ชาวระยองเชื่อกันว่าการห่มผ้าพระเจดีย์จะได้บุญกุศลอย่างมาก และจัดงานเพียงปีละครั้งเท่านั้น ชาวบ้านในแต่ละอำเภอจะรวมเงินกันซื้อผ้าห่ม โดยผ้าที่จะนำมาห่มพระเจดีย์ต้องเป็นผ้าสีแดง มีความยาว 6 เมตร ใช้คน 2 คนปีนขึ้นไปห่มส่วนบนของเจดีย์ ซึ่งงานประเพณีนี้ถือว่าเป็นการทำบุญร่วมกัน บางปีมีการห่มผ้าพระเจดีย์ซ้อนทับกันหลายผืนเลยทีเดียว แต่ก่อนชาวบ้านจะพายเรือมาทอดกฐินเป็นขบวนยาวเต็มแม่น้ำระยอง เริ่มจากวัดปากน้ำไปถึงพระเจดีย์กลางน้ำ แล้วนำผ้าแดงไปห่มพระเจดีย์ แต่ปัจจุบันน้ำขึ้นเร็วเกินไป ไม่สะดวก จึงเปลี่ยนเป็นริ้วขบวนรถที่ตกแต่งอย่างสวยงามแทน นอกจากจะมีการห่มผ้าห่มผ้าเจดีย์กลางน้ำแล้ว ยังมีกิจกรรมต่างๆ อีกมากมาย อาทิเช่น การแข่งขันเรือยาว การลอยกระทง และมีการแสดงมหรสพพื้นบ้านประเภทต่างๆ

ประวัติพื้นที่ต่อเรือตำบลตะพง

ประวัติตำบลตะพง มีเรื่องเล่าว่าสมัยก่อนมีเรือสำเภามาของพ่อค้าชาวจีน เดินทางมาค้าขายผ่านมาทางนี้ และเรือสำเภามาของพ่อค้าได้เกิดอุบัติเหตุล่มลง บางแห่งเรียกว่า เขาสำเภาคำว่า ส่วนคำว่า “ ตะพง ” นั้นก็มาจากท้องเรือ ที่เรียกกันว่า กะโพงเรือ มีกะโพงนอก กะโพงใน นาน ๆ เข้าคนเรียกเป็น “ ตะพงนอก ” และได้ตั้งคำว่า “ ตะพง ” เป็นชื่อตำบลมาจนถึงทุกวันนี้ มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ อาณาเขตติดต่อกับ ตำบลบ้านแลง ทิศใต้ อาณาเขตติดต่อกับ ชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ทิศตะวันออก อาณาเขตติดต่อกับ ตำบลเพและตำบลกะเณด ทิศตะวันตก อาณาเขตติดต่อกับ ตำบลเชิงเนิน

ตำบลตะพงมีพื้นที่ประมาณ 55.93 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 34,955 ไร่ โดยมีพื้นที่การเกษตร 15,850 ไร่ ภูมิประเทศ สภาพพื้นที่และลักษณะภูมิประเทศของตำบลตะพง โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มสลับกับที่ดอนลูกฟูก มีภูเขาอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของตำบล มีชื่อเรียกว่าเขายายดา และเขาพระบาทซึ่งเป็นต้นกำเนิดของ คลองหลายสาย อาทิเช่น คลองตะพง, คลองยายดา, คลองตะเคียน เป็นต้น คลองเหล่านี้ไหลมาจากภูเขาผ่าน ตำบลตะพงลงสู่ทิศใต้ซึ่งติดกับทะเลอ่าวไทย ซึ่งเป็นชายหาดที่สวยงาม (หาดแม่รำพึง) นับเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดระยอง และของภาคตะวันออกประชากร ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพประมงพาณิชย์ และประมงพื้นบ้าน

ภาพประกอบ 29 แผนที่จังหวัดระยอง (จากเว็บไซต์ <http://www.thetoytour.com>)

ตำบลตะพงเป็นตำบลเล็กๆ แต่มีแหล่งท่องเที่ยวสำคัญและสวยงามแห่งหนึ่งของจังหวัดระยอง ได้แก่หาดแม่รำพึง ตลาดผลไม้ตะพง และเขายายดา ซึ่งเป็นพื้นที่เหมาะแก่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เนื่องจากอยู่ติดเชิงเขา มีลำห้วยไหลผ่าน หาดแม่รำพึงเป็นชายหาดที่มีความสวยงาม สะอาด เหมาะเป็นแหล่งท่องเที่ยว และแหล่งทำประมงของชาวประมงพื้นบ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนผลไม้ ทำประมง ที่สำคัญคือที่ตำบลตะพงนี้ยังคงมีการประกอบอาชีพต่อเรือประมงพื้นบ้านอยู่ ซึ่งค่อนข้างหาได้ยากในจังหวัดระยอง

1.3 ภูมิสังคมและวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี

จังหวัดจันทบุรี เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก มีเนื้อที่ 6,338 ตารางกิโลเมตร เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ ดินฟ้าอากาศเอื้ออำนวย ต่อการปลูกผลไม้หลายชนิด โดยเฉพาะทุเรียน เงาะ มังคุด และพืชผลทางการเกษตรอื่นๆ เช่น พริกไทย ยางพารา จันทบุรียังเป็นศูนย์กลางธุรกิจอัญมณี และมีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจมากมายไม่ว่าจะเป็นภูเขา ป่าไม้ น้ำตก ชายทะเล และโบราณสถาน โบราณวัตถุต่างๆ จันทบุรีเป็นเมืองเก่าแก่ มีอายุไม่ต่ำกว่า 1,000 ปีมาแล้ว เริ่มมีการตั้งเมืองครั้งแรกที่บริเวณหน้าเขาสระบาปโดยชนชาวขอม ต่อมาได้ย้ายมาสร้างเมืองใหม่ที่บ้านลุ่มซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจันทบุรี เมื่อปีพ.ศ. 2200 และหลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในปีพ.ศ. 2310 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้เข้ายึดเมืองจันทบุรี เพื่อใช้เป็นแหล่งสะสมเสบียงอาหาร และรวบรวมกำลังพล เพื่อใช้ในการกอบกู้ กรุงศรีอยุธยาคืนจากพม่า ในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ย้ายเมือง ไปตั้งที่บ้านเนินวงซึ่งอยู่ในที่สูงเพื่อเป็นที่มั่นในการป้องกันการถูกรุกราน

ของญวน แต่เนื่องจากห่างไกลจากแหล่งน้ำ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงย้ายเมืองจันทบุรีกลับมาตั้งที่บ้านลุ่มตามเดิม ตราบจนทุกวันนี้ ในปี พ.ศ. 2436 เกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และฝรั่งเศสได้เข้ามายึดครองเมืองจันทบุรีไว้นานถึง 11 ปี จนไทยต้องยอมยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศสเพื่อแลกเมืองจันทบุรีกลับคืนมา และอีกหนึ่งปีต่อมาไทยยอมยกเมืองพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ เพื่อแลกเมืองตราดคืนมา แต่ฝรั่งเศสไม่ได้คืนเมืองประจันตคีรีเขตแต่อย่างใด ปัจจุบันเมืองประจันตคีรีเขตจึงอยู่ในประเทศกัมพูชา เมื่อมีการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ต่อมาในปี พ.ศ. 2476 ได้มีการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินขึ้นใหม่ เมืองจันทบุรีจึงมีฐานะเป็นจังหวัดมาจนถึงปัจจุบัน (ภารดี มหาขันธ์, 2555: 214-217)

ในอดีตจังหวัดจันทบุรี มีอยู่ต่อเรือเสม็ดงาม สันนิษฐานว่าเป็นสถานที่ซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใช้เป็นอยู่ต่อเรือ เมื่อครั้งเตรียมยกทัพไปตีพม่าเพื่อกู้เอกราชชาติไทย มีการต่อเรือประมาณ 100 ลำที่เมืองจันทบุรี บริเวณวัดเสม็ดงามที่อยู่ไม่ไกลพบตอไม้ตะเคียนทองจำนวนมาก และยังได้มีคำบอกเล่าว่า มีคลองที่ขุดเพื่อที่จะใช้ลำเลียงขุงไม้ตะเคียนมายังอยู่ต่อเรือ จึงสันนิษฐานว่าบริเวณนี้เคยเป็นอยู่ต่อเรือของพระเจ้าตาก

ลักษณะทางกายภาพ

จังหวัดจันทบุรีมีลักษณะภูมิประเทศอยู่ 3 ลักษณะ คือ ภูเขาและเนินสูง ที่ราบสูงและที่ราบเชิงเขา ที่ราบลุ่มแม่น้ำและชายฝั่งทะเล โดยในบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ทิศเหนือและทิศตะวันออกของจังหวัดจะเป็นเขตภูเขาสูง เช่น เทือกเขาบรรทัด เทือกเขาจันทบุรี เป็นต้น บริเวณนี้เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำลำธารหลายสาย รวมถึงเป็นแนวที่กั้นเขตแดนระหว่างจังหวัดจันทบุรีและจังหวัดระยอง จังหวัดฉะเชิงเทราและจังหวัดสระแก้ว ในส่วนของที่ราบสูงและที่ราบเชิงเขานั้นจะตั้งอยู่ในเขตอำเภอสอยดาว อำเภอโป่งน้ำร้อน พื้นที่ตอนกลางของอำเภอขลุง รวมไปถึงทางตะวันออกของอำเภอมะขาม อำเภอแก่งหางแมว อำเภอเขาฉิมชุก และทางตอนเหนือของอำเภอท่าใหม่ โดยบริเวณนี้ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นที่ราบลูกคลื่น ในส่วนพื้นที่สุดท้ายของจังหวัดมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำและชายฝั่งทะเล โดยพื้นที่เหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่มีแม่น้ำไหลผ่าน เช่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำคลองโดนด ที่ราบลุ่มแม่น้ำพังราด ที่ราบลุ่มแม่น้ำจันทบุรีและที่ราบลุ่มแม่น้ำเวฬุ เป็นต้น โดยส่วนใหญ่แล้วพื้นที่เหล่านี้จะอยู่ในเขตอำเภอนายายอาม เมืองจันทบุรีและขลุง รวมถึงพื้นที่บางส่วนของอำเภอแก่งหางแมว เขาฉิมชุกและอำเภอท่าใหม่ สำหรับพื้นที่ชายฝั่งทะเลมักมีลักษณะเป็นที่ราบชายฝั่งทะเลแคบ ๆ มีการทับถมของตะกอนทราย ที่ราบชายฝั่งทะเลบางแห่งอยู่ใกล้ปากแม่น้ำส่งผลให้บริเวณนั้นมีดินโคลนผสมด้วย บริเวณที่พบที่ราบชายฝั่งทะเลได้แก่ พื้นที่ทางตอนใต้ของอำเภอนายายอาม อำเภอท่าใหม่ อำเภอแหลมสิงห์ และอำเภอขลุง (หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก, ออนไลน์)

อาณาเขตจังหวัดจันทบุรี

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอท่าตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา และอำเภอวังสมบูรณ์
จังหวัดสระแก้ว

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด และราชอาณาจักรกัมพูชา

ทิศใต้ ติดต่อกับอ่าวไทย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอแกลง อำเภอเขาชะเมา จังหวัดระยองและอำเภอ
บ่อทองจังหวัดชลบุรี

การปกครอง

จังหวัดจันทบุรีมีรูปแบบการปกครองทั้งในรูปแบบการแบ่งอำนาจและการกระจายอำนาจ โดยในปัจจุบันจังหวัดจันทบุรีมีการแบ่งอำนาจออกเป็น 10 อำเภอและมีจำนวนเทศบาลตามหลักการกระจายอำนาจ 45 เทศบาล 1 องค์การบริหารส่วนจังหวัดและ 34 องค์การบริหารส่วนตำบล มีหน่วยการปกครองในรูปแบบกระจายอำนาจทั้งสิ้น 80 แห่ง แบ่งออกเป็น องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 5 แห่ง เทศบาลตำบล 40 แห่งและองค์การบริหารส่วนตำบล 34 แห่ง ในส่วนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดจันทบุรีได้รับการจัดตั้งตามพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 โดยมีขอบเขตครอบคลุมพื้นที่ทั้งจังหวัดจันทบุรี โดยมีหน้าที่หลักในการให้บริการสาธารณะแก่ประชาชนในพื้นที่ รวมถึงประสานและร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการวางแผนพัฒนาจังหวัด สำหรับหน่วยการปกครองท้องถิ่นในระดับเทศบาลนั้นเริ่มขึ้นครั้งแรกในเขตอำเภอเมืองจันทบุรี โดยมีการจัดตั้งสุขาภิบาลจันทบุรีขึ้นในปี พ.ศ. 2451 ซึ่งต่อมาก็ได้มีการยกฐานะเป็นเทศบาลเมืองจันทบุรีในปี พ.ศ. 2478

เศรษฐกิจ เกษตรกรรม และการประมง

จังหวัดจันทบุรีเป็นจังหวัดที่มีเกษตรกรรมเป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจ รองลงมาเป็นอุตสาหกรรม การก่อสร้าง เกษตรกรรมที่มีความสำคัญของจังหวัดจันทบุรีส่วนใหญ่เป็นการเพาะปลูก โดยพืชที่นิยมปลูกมากในจังหวัดจันทบุรีคือพืชไม้ผล พริกไทยและยางพารา ผลไม้ในจังหวัดจันทบุรีที่นิยมปลูกมากคือมังคุด ทุเรียน สละและเงาะ เนื่องจากจันทบุรีมีสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศเหมาะสมสำหรับปลูกผลไม้เหล่านี้ทำให้จังหวัดจันทบุรีมีผลไม้เหล่านี้เป็นจำนวนมากและมีคุณภาพดี

พื้นฐานทางเศรษฐกิจของจังหวัดจันทบุรีอยู่ในภาคการเกษตร และการค้าเนื่องจากมีลักษณะภูมิประเทศ และทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยกับการทำสวนผลไม้ ผลไม้เป็นสินค้าเกษตรที่สร้างชื่อเสียงและรายได้ให้แก่จังหวัดจันทบุรี จนเป็นที่รู้จักกันทั้งในประเทศและต่างประเทศได้แก่ ทุเรียน

เงาะ มังคุด สละ และพริกไทย และทางตะวันออกเฉียงใต้ที่มีอาณาเขตติดทะเล มีการทำประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น กุ้งกุลาดำ เป็นต้น (ภารดี มหาชนธ์. (2555): 312)

การประมงของจังหวัดจันทบุรี แม้จะมีส่วนแบ่งในผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในจังหวัดค่อนข้างน้อย กว่าผลไม้และพืชผักทางการเกษตรแต่เป็นภาคส่วนที่มีความสำคัญของจังหวัดจันทบุรี เนื่องจากจังหวัดจันทบุรีมีชายฝั่งทะเลยาว 108 กิโลเมตร จึงมีประชาชนที่ประกอบอาชีพประมง

ประชากร วิถีชีวิต

จันทบุรีเป็นจังหวัดที่มีประชากรชนชาติต่าง ๆ อาศัยอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ เช่น ชุมชนชาวขอมถือได้ว่าเป็นชนพื้นเมืองของจังหวัดจันทบุรี ชุมชนชาวนวนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในจันทบุรี ตั้งแต่สมัยอยุธยา ตอนปลาย คาทอลิกชาวนวนได้ร่วมกันสร้างโบสถ์ จากนั้นชุมชนชาวนวนคริสต์ก็ค่อย ๆ ขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ โดยมีโบสถ์เป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นศูนย์รวมจิตใจต่อมาเมื่อชุมชนนวนแถบริมแม่น้ำจันทบุรีไม่สามารถขยายเขตออกไปได้อีกจึงได้แยกไปตั้งในที่อื่น เช่นอำเภอลอง อำเภอกาฬโง่ และบ้านท่าฉลอม (โรงเรียนสตรีมารดาพิทักษ์. 2559. ออนไลน์)

กลุ่มชนชาวจีน เนื่องจากเมืองต่าง ๆ ทางแถบชายฝั่งทะเลตะวันออกอยู่ในเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างไทยและจีนมาแต่โบราณ จึงมีชุมชนของชาวจีนอยู่ในบริเวณนี้เป็นจำนวนมากเฉพาะที่จันทบุรีมีชุมชนชาวจีนดั้งเดิมอยู่ตามชายฝั่งทะเลหลายแห่ง ทั้งในเขต อำเภอลอง แหลมสิงห์ และท่าใหม่ ส่วนใหญ่ทำอาชีพประมงและค้าขาย ชาวจีนเหล่านี้เป็นผู้บุกเบิกกิจการหลายอย่าง อาทิ การต่อเรือสำเภา การค้า

กลุ่มชนชาวขอม ในแถบตอนเหนือของจันทบุรีมีชนพื้นเมืองดั้งเดิมกลุ่มหนึ่งซึ่งมีนามเรียกว่า ขอม และเชื่อกันว่าเป็นคนพื้นเมืองเดิมในดินแดนแถบนี้ส่วนใหญ่รวมกลุ่มกันอยู่ในบริเวณเชิงเขาสอยดาวและเขาคิชฌกูฏในพื้นที่อำเภอง่วงน้ำร้อน อำเภอมะขาม และอำเภอเขาคิชฌกูฏ โดยเฉพาะในเขตตำบลตะเคียนทองคลองพลู และพลวง ชาวขอมมีรูปร่างสันทนต์ สูงประมาณ ๕ - ๕.๕ ฟุต ผมหักขอด ตาโต ริมฝีปากหนานักมนุษยวิทยาจัดชนกลุ่มนี้ เดิมชาวขอมอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าเชิงเขา ปลุกบ้านเรือนอาศัยอยู่อย่างง่าย ๆ และมักโยกย้าย หากมีคนตายในบ้าน นอกจากจะทำมาหากินเลี้ยงชีพด้วยการปลูกข้าวไร่แล้ว ยังเป็นนักเก็บของป่าและพรานที่ชำนาญ ปัจจุบันจะประกอบอาชีพทำสวนผลไม้และรับจ้าง

กลุ่มชนชาวเขมร เนื่องจากจันทบุรี มีเขตแดนติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐกัมพูชา ประชาธิปไตย จึงมีหมู่บ้านชาวเขมรอยู่ตามแนวชายแดนหลายแห่ง เช่น บ้านแหลม บ้านโกล้ำเจียก และบ้านผักกาด อำเภอง่วงน้ำร้อน

ชาวภูหฺล่าเป็นชนกลุ่มน้อยจากพม่า ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในจังหวัดจันทบุรีช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวภูหฺล่าเรียกตัวเองว่า "ไต" แต่คนไทยจะเรียก "ไทยใหญ่" ชาวเขมรจะเรียกชาวต่างชาติที่เข้าไปในเขมรว่า "กาลา" ชื่อภูหฺล่า ก็เรียกตามภาษาเขมรแต่เพี้ยนเสียงเป็น "ภูหฺล่า" ผู้สูงอายุของชาวภูหฺล่าเล่าให้ฟังว่า พวกเขาอพยพ " มาตามพลอย " โดยเริ่มเข้ามาทำพลอยที่ตำบลบางกะจะ ต่อมาได้อพยพไปทำพลอยที่บ่อไร่ ข้ามไปถึงบ่อโพลิน บ่อเวฬุ และได้กลับมาตั้งถิ่นฐานในจันทบุรีในช่วงหลัง พ.ศ. ๒๔๙๘

ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญา

จังหวัดจันทบุรีเป็นจังหวัดที่มีการแสดงพื้นบ้านอย่างหลากหลาย โดยเป็นการแสดงที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ชาติพันธุ์ การประกอบอาชีพ รวมไปถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น การแสดงพื้นบ้านของจังหวัดจันทบุรีมีทั้งที่เกิดจากการถ่ายทอดของบรรพชนภายในท้องถิ่นหรือการแสดงพื้นบ้านบางอย่างอาจเกิดขึ้นจากการประดิษฐ์คิดค้นของผู้คนในปัจจุบัน เช่น ละครเท่งตุ๊ก ระบายเก็บพริกไทย ระบายของ

ประเพณีการแข่งขันเรือวัดจันทนาราม สมัยก่อนเป็นที่นิยมมากและได้สูญหายไปเมื่อประมาณเกือบสิบปีที่ผ่านมา โดยวัดจันทนารามได้จัดให้มีการฟื้นฟูประเพณีการแข่งขัน โดยเชิญเรือจากที่ต่างๆ มาร่วมแข่ง ขณะที่ทำการแข่งเรือ กองเชียร์ของแต่ละฝ่ายมีการเล่นกลองยาวอวยุริมแม่น้ำเพื่อให้กำลังใจผู้แข่งขัน นอกจากจะฟื้นฟูประเพณีแล้วยังเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์อีกด้วย

การเล่นพื้นบ้านที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษชาวจันทบุรี และมีรูปแบบที่พัฒนาและปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาโดยให้สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่และสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ยังคงมีเอกลักษณ์เฉพาะของชาวจันทบุรีไว้อย่างเด่นชัด ได้แก่ (โรงเรียนสตรีมารดาพิทักษ์, 2559: ออนไลน์)

การเล่นสะบ้าล้อ ชาวจันทบุรีมีการเล่นสะบ้าล้อกันมานาน นิยมเล่นกันในช่วงเทศกาลสงกรานต์ นอกจากจะเล่นเพื่อความสนุกสนานแล้วยังมีการแข่งขันกันระหว่างตำบลว่าผู้ใดมีฝีมือมากกว่ากัน แต่ในปัจจุบันมีผู้เล่นได้น้อยมาก เด็กๆ ก็ไม่นิยมเล่น การเล่นสะบ้าจึงไม่แพร่หลาย

ระบำทอเสื่อ เสื่อเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านของชาวจังหวัดจันทบุรี โดยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ทรงฟื้นฟูการทอเสื่อขึ้น เมื่อครั้งประทับอยู่ ณ วังสวนบ้านแก้ว คณะจารย์ของวิทยาลัยนาฏศิลป์จันทบุรี ได้นำวิธีการทอเสื่อมาประดิษฐ์เป็นท่ารำโดยเริ่มจากตัดกก จักกก ย้อมสีกก แล้วทอเป็นผืนการแต่งกาย สวมเสื้อแขนกระบอกผ่าหน้า นุ่งผ้ากรอมเท้า อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดง 1) มีดสำหรับตัดกก 2) ผืนเสื่อกก ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงระบำทอเสื่อ คือ วงปี่พาทย์ไม้แข็ง เพลงและจังหวะใช้จินตนาการไปตามลีลาท่ารำ ทำนองเพลงมีสำเนียงเขมร

ระบำของ เป็นระบำของชาวช่องที่แสดงถึงความสนุกสนานในงานเทศกาล การแต่งกายนุ่งผ้าถุงสีเขียว สวมเสื้อแขนสั้นสีขาว สวมเครื่องประดับ ต่างหู กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้าเป็นลูกกระพรวนดนตรีประกอบการแสดง คือ วงปี่พาทย์ไม้แข็ง โดยมีทำนองเพลงไปทางสำเนียงเขมร

ประวัติพื้นที่ต่อเรือ

เดิมพื้นที่แห่งนี้สมัยก่อนเรียกว่า ตำบลบุญเกิดบุหงา ตามภาษามลายู แปลเป็นไทยว่า “ภูเขาดอกไม้ที่สวยงาม” เนื่องจากมีภูเขาสูงหนึ่งอยู่ริมคลองมาบัง คือ ภูเขาบุญเกิดบุหงา เมื่อถึงฤดูกาลต้นไม้บนภูเขาจะออกดอกบานสะพรั่ง สวยงาม จึงเป็นที่มาของชื่อ และมีหลักฐานชื่อเดิมที่น่าเชื่อถือได้ คือ มัสยิดบุญเกิดบุหงา ตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ตำบลคลองขุด ริมถนนยนตรการกำธร ตรงข้ามวัดมงคลมิ่งเมือง มีนายพันธุ มุขวัลย์ เป็นกำนันคนแรก เมื่อครั้งอดีต สมัยนายสมาน ผลทวี กำนันคนที่สองของตำบล

บุญเกิดบุหงา ได้เกิดเหตุน้ำท่วมหนักทำให้บ้านเรือนราษฎรและพืชผลทางการเกษตรเสียหายเป็นจำนวนมาก เนื่องจากภูมิประเทศทั่วไปเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมขังก้ำกั้นจึงขอความช่วยเหลือจากทางการพร้อมด้วยขอความร่วมมือราษฎรให้ร่วมกันแก้ไขปัญหาน้ำท่วม โดยพร้อมใจกันขุดคลองจากหมู่บ้านเชื่อมคลองมาบังไปจนถึงคลองตายายเพื่อระบายน้ำที่ท่วมขัง และบริเวณนี้จึงถูกเรียกกันติดปากว่า “คลองขุด” (ปัจจุบันอยู่ในซอยผลทวี หมู่ที่ 7) นับแต่นั้นเป็นต้นมาตำบลบุญเกิดบุหงาก็ไม่เคยประสบกับภavnน้ำท่วมอีกเลย ส่งผลให้ราษฎรมีความเป็นอยู่ที่ดี มีความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารตลอดมาเพื่อแสดงถึงวิกรรมของพลังมวลชนในการร่วมแรงร่วมใจและการฝ่าฟันปัญหาอุปสรรคต่อความยากลำบากในยุคนั้น ที่ต้องใช้ทั้งเวลาและกำลังแรงงานผู้คนเป็นจำนวนมากกว่าจะขุดคลองได้สำเร็จ กำนันสมาน ผลทวี พร้อมด้วยราษฎร จึงได้เปลี่ยนชื่อตำบล “บุญเกิดบุหงา” เป็นตำบล “คลองขุด” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (จากwww.klongdhudcity.go.th)

นอกจากนี้ อำเภอเสม็ดงาม จังหวัดจันทบุรียังเป็นสถานที่ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ คือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงใช้สถานที่แห่งนี้เป็นที่เตรียมกองทัพเรือ ยกทัพไปตีพม่าเพื่อกอบกู้เอกราชชาติไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ หลังการสถาปนากรุงศรีอยุธยาแล้วมีการขยายเมืองจากบริเวณเขาสระบาปมาตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ และข้ามมาฝั่งตะวันตกของแม่น้ำในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในสมัยอยุธยาเป็นช่วงที่การค้าทางทะเลเฟื่องฟู มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศโดยใช้เส้นทางเดินเรือสำเภา เริ่มมาจากปากแม่น้ำเจ้าพระยา ผ่านเกาะสีชัง ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด แล้วแยกออกเป็นสองเส้นทาง ทางแถบตะวันออกเลียบชายฝั่งทะเลไปเขมร ญวน มุ่งสู่จีน หรือญี่ปุ่น อีกเส้นทางหนึ่งคือตัดเข้าอ่าวไทยที่เกาะช้าง เกาะกง มุ่งลงใต้สู่ปากน้ำชุมพร หรือปากน้ำ

นครศรีธรรมราช ก่อนเดินทางตัดข้ามสู่ทะเลอันดามันทางบก หรืออ้อมแหลมมลายูทางช่องแคบมะละกาเพื่อติดต่อการค้ากับประเทศทางแถบตะวันตก (ภารดี มหาขันธ์. 2554: 236-238)

จันทบุรีเป็นเมืองท่าที่สำคัญในสมัยอยุธยาเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลที่ตั้งลึกเข้ามาจากชายฝั่ง บรรดาเรือสำเภาจึงสามารถเดินทางเข้ามาหลบมรสุมได้อย่างปลอดภัย อีกทั้งยังเป็นแหล่งน้ำจืดและแหล่งเสบียงอาหารที่ดี ตลอดจนเป็นแหล่งที่มีผลิตผลซึ่งสามารถเป็นสินค้าส่งออกที่สมบูรณ์ ทำให้คนต่างถิ่นเดินทางเข้าออกอย่างสม่ำเสมอ หรือเข้ามาตั้งถิ่นฐานผสมผสานกับคนท้องถิ่น สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเห็นว่า เมืองจันทบุรีเป็นหัวเมืองชายฝั่งทะเลที่ไม่ได้รับผลกระทบจากศึกพม่า เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร และเต็มไปด้วยผู้คนที่ยอพยพหนีภัยสงครามมา ซึ่งจะเป็นกำลังได้ต่อไป และเป็นเมืองที่มีชาวจีนแต่จิวเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก อีกทั้งพระองค์ก็มีเชื้อสายชาวจีนและเคยเป็นพ่อค้ามาก่อน จึงมุ่งหวังให้ชาวจีนเหล่านี้ช่วยเหลือ ดังนั้นเมื่อพระองค์ทรงเข้ายึดเมืองจันทบุรีแล้ว จึงทรงรวบรวมพล สะสมเสบียงอาหารและยุทโธปกรณ์ โดยเฉพาะกองเรือที่จะใช้ลำเลียงกองทหารเพื่อกลับไปตีพม่า โดยส่วนหนึ่งพระองค์ทรงยกทัพไปปราบบรรดาพ่อค้าเรือสำเภาที่เมืองตราด ทรงรวบรวมอยู่ประมาณ ๖ เดือน ก็สามารถยกทัพเรือเข้ามาตีพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้นในเมืองธนบุรีได้สำเร็จ และได้ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้ากรุงธนบุรี (ภารดี มหาขันธ์. 2554: 236-238)

ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา เมื่อจันทบุรีมีบทบาทที่สำคัญในฐานะเป็นเมืองยุทธศาสตร์ ด้วยความที่เป็นเมืองที่มีอาณาเขตติดต่อกับเขมร ซึ่งในขณะนั้นเวียดนามเริ่มมีบทบาทเหนือลาวและเขมรมากขึ้น ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าอนุวงศ์เมืองเวียงจันทน์ ยกกองทัพเข้าเมืองนครราชสีมา แต่ถูกกองทัพทหารไทยปราบจนพ่ายแพ้ เจ้าอนุวงศ์จึงขอให้กองทัพญวนเข้าช่วยเหลือ จึงเกิดสงครามระหว่างไทยกับญวนขึ้นเรียกว่า อาณานิคมสยามยุทธ ในครั้งนั้นกองทัพไทยได้ยึดเมืองไซ่ง่อนได้ในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ ครั้นเสร็จศึกญวนพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่า จันทบุรีเป็นเมืองชายแดนที่สำคัญและล่อแหลม จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) เป็นแม่กองสร้างป้อมค่าย โดยเลือกพื้นที่บริเวณบ้านเนินวง ซึ่งเป็นที่สูงแทนการสร้างที่เมืองเดิมซึ่งเป็นที่ลุ่ม (ภารดี มหาขันธ์. 2554: 236-238)

ด้วยความที่จังหวัดจันทบุรีมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ทำให้มีประเพณีและวัฒนธรรมที่หลากหลาย โดยประเพณีและวัฒนธรรมเหล่านี้ล้วนแล้วแต่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษทั้งสิ้น โดยมากแล้ววัฒนธรรมและประเพณีส่วนใหญ่ของจังหวัดนี้จะเกิดจากวิถีชีวิตและความเชื่อของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นด้านประเพณี ศิลปวัฒนธรรม การแสดงพื้นบ้าน เป็นจังหวัดที่มีการแสดงพื้นบ้านอย่างหลากหลาย โดยมักเป็นการแสดงที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ชชาติพันธ์ การประกอบอาชีพ รวมไปถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นที่มีชายฝั่งทะเล การประมงของจังหวัดจันทบุรี แม้จะมีส่วนแบ่งในผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในจังหวัดค่อนข้างน้อย แต่ก็ป็นภาคส่วนที่มีความสำคัญของจังหวัด

จันทบุรี เนื่องจากจังหวัดจันทบุรีมีชายฝั่งทะเลยาวและมีแม่น้ำหลายสาย ชาวประมงในจันทบุรีมีทั้งที่จับปลาในแหล่งน้ำและเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ การที่มีชายฝั่งทะเลที่ยาวทำให้มีผู้ประกอบการอาชีพประมง การต่อเรือประมงพื้นบ้านเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ยังคงดำรงอยู่ แต่ก็มีจำนวนลดน้อยลงไปมากถ้าเทียบกับในอดีต

ภาพประกอบ 30 แผนที่จังหวัดจันทบุรี (จากเว็บไซต์ <http://www.thetoytour.com>)

จากการสำรวจพื้นที่ชุมชนการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก พบว่าทุกพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพแวดล้อมซึ่งแตกต่างกันไปตามเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม โดยสรุปได้ดังนี้

พื้นที่ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี มีการเปลี่ยนแปลงสภาพบ้านเรือนและวิถีชีวิตความเป็นอยู่มาก เนื่องจากพัฒนาของจังหวัดจึงมีการสร้างถนนคอนกรีตและปรับปรุงทัศนียภาพบริเวณชายทะเลบางพระให้มีความสวยงามและเป็นระเบียบ และเนื่องจากอยู่ต่อเรืออยู่บริเวณชายฝั่งทะเล ซึ่งมีผลกระทบกับอุตสาหกรรมของนายเสริม เจือสุวรรณ ที่มีกิจการต่อเรืออยู่ตรงบริเวณนั้น แต่ชาวบ้านในชุมชนบางพระยังเห็นความสำคัญของต่อเรือ จึงร่วมแรงร่วมใจเจรจากับองค์การบริหารส่วนตำบลบางพระขอให้ยกเว้นพื้นที่ต่อเรือไว้คงเดิมเนื่องจากเป็นต่อเรือแหล่งสุดท้ายของตำบลบางพระ จะเห็นได้ว่าพื้นที่ต่อเรือของตำบลบางพระมีความได้เปรียบเพราะเมื่อต่อเรือเสร็จสามารถนำลงน้ำได้ทันที

พื้นที่ตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ยังคงมีต่อเรือของนายยศธนา แสงเมฆ เพียงคู่เดียว เป็นพื้นที่ที่มีการทำสวนผลไม้ชาวบ้านมีอาชีพทางการเกษตรและทำประมง เนื่องจากอยู่ไม่ไกลจากทะเลมากนัก และทะเลค่อนข้างมีความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำชาวบ้านบริเวณนั้นจึงประกอบ

อาชีพประมงด้วย เนื่องจากการตัดถนนใหม่และการปลูกสร้างบ้านเรือนมากขึ้นทำให้พื้นที่ต่อเรือต้องเข้าไปอยู่ในซอย ทำให้ลำบากต่อการเคลื่อนย้ายเรือเมื่อต่อเสร็จแล้วระยะทางระหว่างคูต่อเรือไปทะเลประมาณ 3 กิโลเมตร จึงทำให้ไม่สามารถต่อเรือที่มีขนาดความยาวเกิน 8 เมตรได้

พื้นที่ตำบลคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี สถานที่ตั้งของคูต่อเรืออยู่ติดริมถนนใหญ่อยู่ห่างจากทะเลประมาณ 3 กิโลเมตร บริเวณชุมชนประกอบอาชีพทั่วไป และอาชีพประมง ในชุมชนยังคงมีการต่อเรืออยู่ 2-3 คู แต่ไม่ค่อยมีผู้มาว่าจ้างต่อ ยกเว้นคูต่อเรือของนายปรีชา พิณยวงที่ยังคงมีผู้มาว่าจ้างต่อเรืออยู่

จากการศึกษาพบที่พบว่าคูต่อเรือประมงพื้นบ้านที่ตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรีมีความเป็นศูนย์รวมของชุมชนมากกว่าที่อื่น เนื่องจากทำเลที่ตั้งคูต่อเรืออยู่บริเวณชายทะเล ทำให้ผู้คนที่ผ่านมาสามารถแวะดู ศึกษาหาความรู้ หรือมาว่าจ้างต่อเรือ ได้อย่างสะดวก อีกทั้งยังเป็นที่พบปะพูดคุยกันระหว่างชาวบ้าน ชาวประมง และช่างต่อเรือคนอื่นๆ ก็แวะเวียนมาที่คูของนายเสริมอยู่เสมอๆ ทำให้พื้นที่คูมีชีวิต มีความเคลื่อนไหวของผู้คนจากที่ต่างๆ ในขณะที่คูต่อเรือประมงพื้นบ้านในจังหวัดระยองและจันทบุรี มีคูต่อเรืออยู่ภายในบ้านทำให้ไม่ค่อยสะดวกในการเคลื่อนย้ายเรือลงทะเล และมีความเป็นชุมชน

บทที่ 4

ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

การศึกษาภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก จากการศึกษาข้อมูลและเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่วิจัย 3 จังหวัด ได้แก่จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดจันทบุรี จากวัตถุประสงค์การวิจัย การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีและแนวคิดต่างๆ ที่ศึกษามา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์รายบุคคล การสังเกต และจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ โดยยึดแนวคิดตามคู่มือแนวทางการดำเนินงาน เรื่องการปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม การจัดการความรู้ และการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยผลการศึกษาผู้ศึกษานำเสนอในประเด็นหลักได้แก่

1. ประวัติครุภูมิปัญญาช่าง
2. ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน
 - 2.1 การเตรียมวัสดุและอุปกรณ์
 - 2.2 ขั้นตอนการต่อเรือประมงพื้นบ้าน
 - 2.3 การวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือ
 - 2.4 ความเชื่อและพิธีกรรม
3. คุณค่าของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน
 - 3.1 คุณค่าทางประวัติศาสตร์
 - 3.2 คุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจ
 - 3.3 คุณค่าทางภูมิปัญญาของครุภูมิปัญญาช่าง
4. การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน
 - 4.1 การสร้างความรู้
 - 4.2 การจัดเก็บองค์ความรู้
 - 4.3 การสืบทอดภูมิปัญญา

1. ประวัติครุภูมิปัญญาช่าง

1.1 นายเสริม เจือสุวรรณ ครุภูมิปัญญาช่าง ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

เจ้าของอู่ต่อเรือประมงพื้นบ้านของจังหวัดชลบุรี ได้แก่ นายเสริม เจือสุวรรณ ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี อายุ 79 ปี ซึ่งเป็นเจ้าของอู่ต่อเรือ เป็นคนบางพระโดยกำเนิด มีอาชีพเป็นชาวประมงมาก่อน เริ่มต่อเรือมาตั้งแต่อายุ 30 ปี สำหรับการต่อเรือไม่เคยเรียนหรือเป็นลูกจ้างใครมาก่อนแต่เรียนรู้ด้วยตัวเองจากการที่ซื้อเรือเก่ามาซ่อมบำรุงเอง ลองผิดลองถูกเอง ทำให้มีความรู้ในการต่อเรือเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งมีคนเห็นว่าต่อเรือได้จึงมาจ้างต่อเรือประมงจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

นายเสริมกล่าวว่า

“จะต่อเรือไปเรื่อยๆ จนกว่าจะทำไม่ไหว ไม่เคยคิดจะเลิกยังมีแรงอยู่ก็ทำต่อไปเพราะมีลูกค้ามาจ้างต่อเรื่อยๆ” (เสริม เจือสุวรรณ. 2558: สัมภาษณ์)

นายเสริม ได้กล่าวเสริมว่า

“ผมก็ซื้อเรือเก่ามาทำมาใช้ ซ่อมเรือใช้เอง คือผมประกอบอาชีพประมงอยู่แล้วก็ซ่อมเองเรียนรู้ด้วยตัวเองไม่เคยไปเป็นลูกจ้างตามอู่ต่อใหญ่ๆ ก็ทำไปดัดแปลงแก้ไขเอาดูเองว่าแบบไหนสวยหรือดี” (เสริม เจือสุวรรณ. 2558: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 31 เจ้าของอู่ต่อเรือจังหวัดชลบุรี นายเสริม เจือสุวรรณ

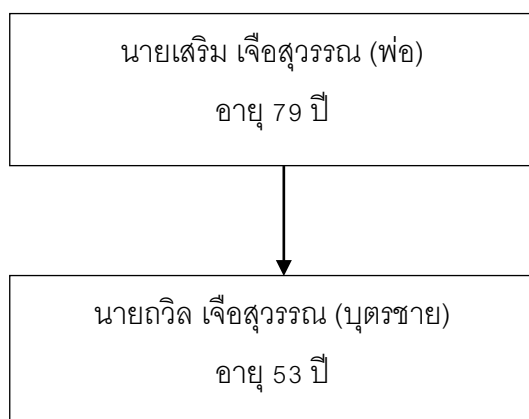
ในการต่อเรือหนึ่งลำจะมีผู้ช่วยช่าง ซึ่งไม่มีจำนวนที่แน่นอนและไม่ใช้ช่างประจำ แต่จะมีลูกชายซึ่งเป็นผู้ช่วยหลักที่ต่อเรืออยู่ประจำหลังจากที่ว่างจากอาชีพประมงก็จะมาต่อเรือ แต่ถ้ามีผู้มาว่าจ้างต่อเรือเยอะจนทำไม่ทัน จึงจะจ้างผู้ช่วย ช่างที่อุ้นายเสริมส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เคยต่อเรือมาก่อน ช่างเหล่านี้ส่วนใหญ่มีอาชีพประมง เมื่อว่างจากการออกเรือหาปลาแล้วก็จะมารับจ้างนายเสริมต่อเรือซึ่งรายได้จะเป็นรายวัน วันละ 300 - 500 บาท จึงกำหนดไม่ได้ว่าแต่ละวันจะมีผู้ช่วยกี่คน ขึ้นอยู่กับจำนวนเรือที่มาต่อหากมีลูกค้าไม่เยอะก็จะต่อกับลูกชายสองคน ซึ่งลูกชายก็ประกอบอาชีพประมง เมื่อว่างจากออกเรือหาปลาจึงมาต่อเรือ

การบริหารจัดการภายในอู่ต่อเรือ เมื่อรับงานมาจากผู้ว่าจ้างแล้วเจ้าของอู่จะแจกงานให้กับผู้ช่วยต่อเรือ ส่วนวัสดุอุปกรณ์พื้นฐานที่อู่ต่อเรือจะมีให้ ช่างไม่ต้องนำมาเอง และเนื่องจากผู้ช่วยช่างส่วนใหญ่มีประสบการณ์การต่อเรือมาแล้วจึงไม่ต้องมีการมาสอนงานกันใหม่ สิ่งนี้คือข้อได้เปรียบของอู่ต่อเรือที่ตำบลบางพระ เนื่องจากมีช่างต่อเรือที่มีความชำนาญหลายคนที่เป็นกำลังสำคัญอู่ต่อเรือนี้สามารถดำเนินกิจการได้อย่างคล่องตัว

ข้อได้เปรียบของอู่ต่อเรือนายเสริม คือ ท่าเลที่ตั้งเหมาะสมต่อการต่อเรือเป็นอย่างยิ่งคือ อยู่บริเวณริมชายทะเล และใกล้สะพานปลา เมื่อต่อเรือเสร็จสามารถเข็นเรือลงน้ำได้เลย นอกจากนี้ยังมีถนนใหญ่ผ่าน เดินทางไปมาสะดวก ทำให้มีผู้ว่าจ้างต่อเรือตลอดทั้งปี โดยมีผู้ว่าจ้างมาจากพื้นที่ต่างๆ เช่น ระยอง ฉะเชิงเทรา สัตหีบ สมุทรปราการ จากการที่มีท่าเลที่ตั้งที่ดี ทำให้ผู้คนผ่านไปผ่านมาเห็นว่ามีเรือต่อเรือประมง ทำให้อู่ต่อเรือของนายเสริม เจือสุวรรณ มีผู้สนใจมาขอข้อมูลและถ่ายทำวิดีโอเกี่ยวกับการต่อเรือมากมาย นอกจากคนไทยที่สนใจแล้วยังมีฝรั่งชาวสวีเดนมาขอให้ต่อเรือเพื่อนำกลับไปตั้งที่ประเทศสวีเดนอีกด้วย นายเสริม เล่าให้ฟัง ว่า “ เมื่อประมาณ 6 ที่แล้ว มีฝรั่งชาวสวีเดนเขามาเที่ยวที่ไทย แล้วมาแวะท่องเที่ยวที่ชลบุรี ชี้จักรยานมา แล้วมาเจออู่ต่อเรือผมเขาพูดไทยได้นิดหน่อย เขาสนใจและชอบเรือที่นี่ จึงสั่งต่อไปหนึ่งลำ เพื่อเอากลับไปสวีเดน” (เสริม เจือสุวรรณ. 2558: สัมภาษณ์)

การสืบทอด

ลุงเสริมมีบุตรชาย 1 คน คือ นายถวิล เจือสุวรรณ ประกอบอาชีพต่อเรือและทำประมงด้วย ซึ่งเป็นกำลังหลักที่สำคัญของอู่ต่อเรือนี้ ดังนั้นกิจการต่อเรือของอู่นี้จึงมีทายาทสืบทอดต่อ

ภาพประกอบ 32 แผนผังการสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน
ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

1.2 นายยศนา แสงเมฆ ครูภูมิปัญญาช่าง ตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

เจ้าของคู่มือต่อเรือประมงพื้นบ้านตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง คือนายยศนา แสงเมฆ อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 61/2 ตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง รับจ้างต่อเรือประมงพื้นบ้านขนาดเล็กถึงขนาดกลาง เริ่มต่อเรือตั้งแต่อายุ 14 ปี โดยมีคุณตาและพ่อเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ การต่อเรือให้ เมื่อก่อนคุณตาและพ่อต่อเรือมาก่อนแต่ตอนนี้เลิกแล้ว คุณยศนาเล่าว่า “ ตอนนี้อยู่เลิก ต่อแล้วไปทำรับเหมาร้างบ้าน เขาให้ผมต่อเรือคนเดียว น้องชายก็ต่อเป็นแต่ไม่เอาเขาไปทำประมง พี่ชายอีกคนก็มีอาชีพซ่อมเครื่องเรือ น้องชายอีกคนเป็นช่างซ่อมมอเตอร์ไซด์ อีกคนทำงานบริษัทขนถ่าย ผสมเกิดมาก็เห็นที่บ้านต่อเรือกันแล้ว คุณตาก็ทำต่อเรือ พี่น้องทางแม่ต่อเรือกันหมด4คน เมื่อก่อนต่อเรือ กันอยู่ข้างถนนด้านหน้า ต่อมาแบ่งที่ให้พี่น้องไปก๊วยกันบางส่วนเลยย้ายมาต่อเรือด้านหลังบ้าน ปัจจุบันพี่น้องแม่เลิกต่อกันหมดแล้ว (ยศนา แสงเมฆ. 2558: สัมภาษณ์)

นางนงเยาว์ แสงเมฆ พี่สาวนายยศนา ได้เล่าเรื่องการต่อเรือของที่บ้านว่า “ เมื่อก่อนพ่อมี อาชีพต่อเรือมาก่อนแต่ตอนนี้ไม่ได้ต่อแล้ว พ่อ(นายสมบุญ แสงเมฆ) เลิกต่อมาเกือบ25 ปีแล้วตอนนี้ พ่ออายุ 74 ปี เลิกต่อเรือเพราะเปลี่ยนอาชีพไปรับเหมาต่อเติมบ้าน ส่วนใหญ่ต่อเรือขนาดเล็กเรือ ตะพง ช่วงนี้คนต่อน้อยลง เมื่อก่อนคนต่อเรือเยอะกว่านี้ สมัยก่อนพ่อกับตาทำกันสองคน ทำเรือชุดเอา ไม้ทุงมาสูมไฟเพื่อถ่างไม้ แล้วมาตากให้เข้ารูป ที่ระยองชาวประมงจะไม่เอาเรือจอดลอยไว้ในทะเล เนื่องจากคลื่นทะเลลมแรงมากทำให้เรือจม จึงต้องนำเรือขึ้นมาจอดบนบก สาเหตุเพราะแถวหาดแม่รำพึงไม่มีอ่าวหรือ แหลมที่สามารถกันลมได้ทำให้คลื่นลมทะเลแรงมาก เวลามีคนมาสั่งต่อเรือที่ลำ ใหญ่มาก ต้องไปที่ทะเลที่บ้านไม่ได้เพราะเอาออกจากคูไม่ได้ เมื่อก่อนตอนพ่อต่อก็ต่อตรงนี้ที่

บ้านนี้ เมื่อก่อนแถวตะพงมีคู่อู่อีกรีก 2 คู แต่ตอนนี้เลิกไปนานแล้วพ่อตายเลยไม่มีใครทำต่อ ทำประมงเดี๋ยวนี้หาकिनยาก ต้องออกไปไกล ทำให้ต้องต่อเรือใหญ่ถึงจะออกไปไกลๆ ได้ เป็นเหตุทำให้ชาวประมงต่อเรือเล็กน้อยลง” (นายเยาว์ แสงเมฆ, 2558: สัมภาษณ์)

นายยศนา แสงเมฆ กล่าวเสริมว่า “คนที่สอนผมต่อเรือคือตา ตอนเด็กพอลบจากโรงเรียนก็มาทำเรือ เริ่มแรกก็สอนใส่ลูกประสัก เขาเจาะรูไว้ให้ พอลบจากโรงเรียนก็มาใส่ลูกประสัก ใส่ลิ้ม ตอนสักประถม 4 ประถม 5 หลังจากนั้นให้หัดผ่ากงโดยใช้เลื่อยลันดา เขาจะขีดเส้นไว้ให้ วันหนึ่งทำกงได้แค่ 1-2 ตัว” (ยศนา แสงเมฆ. 2558: สัมภาษณ์)

การที่คุนตาเริ่มแรกสอนให้ใส่ลูกประสัก อาจเนื่องมาจากต้องการฝึกทักษะการใช้ค้อน และเป็นการสอนที่เริ่มจากง่ายไปหายากก่อนเพื่อให้เด็กรู้สึกเบื่อ จากนั้นจึงสอนให้ผ่ากงโดยใช้เลื่อยลันดาเพื่อฝึกการเลื่อยไม้ และที่ยังไม่ให้ใช้เลื่อยยนต์เพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้เลื่อยไฟฟ้า เนื่องจากเด็กตัวยังเล็กหากใช้เลื่อยไฟฟ้าจะเกิดอันตรายได้

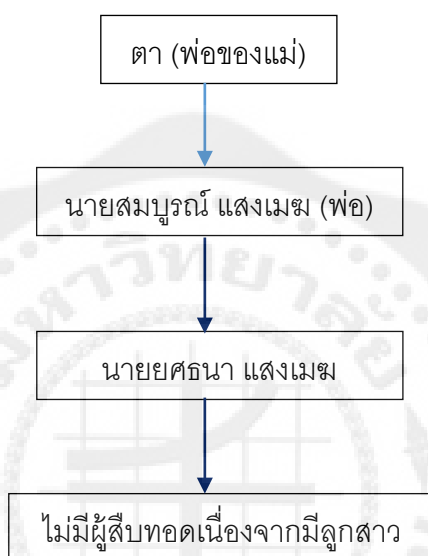

ภาพประกอบ 33 เจ้าของคู่อู่อีกรีกจังหวัดระยอง นายยศนา แสงเมฆ

การสืบทอด

การสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือของอู่ต่อเรือในจังหวัดระยอง ซึ่งมีนายยศธนา แสงเมฆ เป็นเจ้าของอู่ ซึ่งได้รับความรู้การต่อเรือมาจากบรรพบุรุษ คือคุณตา และคุณพ่อ แต่เนื่องจากไม่มีบุตรชาย จึงทำให้อู่ต่อเรือแห่งนี้ไม่มีทายาทสืบทอด

แผนผังการสืบทอด

ภาพประกอบ 34 แผนผังการสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือจังหวัดระยอง

1.3 นายปรีชา พิรินยวง ครูภูมิปัญญาช่าง ตาบลดคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

นายปรีชา พิรินยวง อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 4/1 หมู่ 6 ตาบลดคลองขุด อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี ตาบลดคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ประกอบอาชีพต่อเรือมาตั้งแต่อายุ 19 ปี รับจ้างต่อเรือประมงพื้นบ้านขนาดเล็กถึงขนาดกลาง โดยเรียนรู้จากพ่อตา เดิมประกอบอาชีพประมง ต่อมาได้ช่วยพ่อตาต่อเรือด้วยและได้สอนวิธีการต่อเรือให้เรียนรู้จนต่อเป็นจึงรับจ้างต่อเรือมาเรื่อยจนถึงปัจจุบัน โดยมีบุตรชายเป็นผู้ช่วยและเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญา การรับจ้างต่อเรือจะมี 2 ลักษณะคือ มีผู้มาว่าจ้างต่อเรือ อีกลักษณะคือการต่อเรือไว้เพื่อขาย ซึ่งการต่อเรือไว้เพื่อขาย เจ้าของอู่จะเลือกไม้ที่มีราคาไม่สูงมากนัก เนื่องจากหากใช้ไม้ที่มีราคาสูงทำให้ต้นทุนการผลิตสูง และต้องทำให้ขายเรือในราคาแพงขายออกได้ช้า จึงต้องต่อเรือที่ใช้ไม้ราคาไม่สูงมากทำให้ต้นทุนต่ำขายออกได้เร็ว จำนวนเรือที่มาต่อในหนึ่งเดือนเขาจำนวนที่แน่นอนไม่ได้บางเดือนไม่มีเลย บางเดือนมี 2 – 3 ลำ การต่อเรือทำในลักษณะกิจการในครัวเรือนไม่จ้างผู้ช่วยช่างทำกันสองคนพ่อลูก บางครั้งมีลักษณะการมาขอยืม

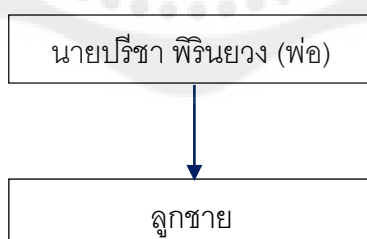
สถานที่เพื่อต่อเรือกรณีที่เป็นคนรู้จักหรือสนิทสนมกัน แสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันและกัน

ภาพประกอบ 35 นายปรีชา พิรินยวง เจ้าของคู่อเรือจังหวัดจันทบุรี

การสืบทอด

การสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือของคู่อเรือในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งมีนายปรีชา พิรินยวง เป็นเจ้าของคู่อ ซึ่งได้รับความรู้การการต่อเรือมาจากพ่อภรรยา ปัจจุบันนายปรีชา มีลูกชายเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือ

ภาพประกอบ 36 แผนผังการสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือจังหวัดจันทบุรี

2. ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

การต่อเรือประมงพื้นบ้านในจังหวัดชลบุรี ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเป็นภูมิปัญญาที่มีมาช้านานตั้งแต่บรรพบุรุษ กว่าที่จะมาถึงวันนี้ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ถูกพัฒนาและสั่งสมประสบการณ์ การคิดค้นเทคนิคต่างๆ และกระบวนการสำคัญที่จำเป็นต้องเรียนรู้คือ การเลือกและเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ ไม้ ที่ใช้ในการต่อเรือ จากการศึกษาพบว่ามิดังนี้

2.1 การเตรียมวัสดุและอุปกรณ์

การเลือกไม้สำหรับต่อเรือ

ไม้สำหรับต่อเรือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ ในการเลือกไม้ช่างต่อเรือส่วนใหญ่เลือกไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ ไม้มะหาด ไม้เต็ง ฯลฯ ในส่วนประกอบที่เป็นโครงสร้างที่ต้องแช่น้ำตลอดเวลา ได้แก่ กระดูกงู กงเรือ และโชนเรือ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นไม่ได้เป็นกฎตายตัวว่าจะต้องใช้ไม้เนื้อแข็งเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับงบประมาณของเจ้าของเรือ ซึ่งข้อดีของไม้เนื้อแข็งคือมีความทนทาน มีอายุการใช้งานที่นาน ไม่ผุง่ายเหมือนไม้เนื้ออ่อน จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปเป็นประเด็นของแต่ละจังหวัดดังนี้

ช่างต่อเรือในจังหวัดชลบุรี และจังหวัดจันทบุรีมีวิธีการในการเลือกไม้สำหรับทำกระดูก ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่สุดต้องการความแข็งแรงทนทาน ไม่ผุง่าย ดังนั้นจึงต้องเลือกไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตะเคียน ไม้สัก ไม้ประดู่ โดยมีความยาวเป็นท่อนเดียวไม่มีการนำไม้มาต่อกันเพราะจะทำให้ไม่แข็งแรง ไม้ที่ใช้เป็นไม้ที่มีขนาดหนา 2 นิ้ว กว้าง 6 นิ้ว ยาวตามความยาวที่ต้องการ เมื่อได้ไม้มาแล้วนำมาไสให้เรียบ

ช่างต่อเรือในจังหวัดระยอง มีการเตรียมไม้สำหรับทำกระดูกในจังหวัดระยองจะแตกต่างจากที่อื่นคือ จะต้องเหลาขอบไม้ซ้ายขวาของหัวเรือและท้ายเรือให้เข้ารูป จะมีทรงสอบเข้ามาเล็กน้อยเพื่อให้เข้ารูปทรงได้ง่าย

ภาพประกอบ 37 การใส่ไม้เตรียมทำกระดูกของอุต่อเรือในจังหวัดชลบุรี

การเตรียมไม้สำหรับทำทงเรือและกงช้าง

กงเรือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่ ต้องเป็นตัวยึดระหว่างกระดูกและแผ่นกระดานข้างเรือ ดังนั้นการตัดแต่งกงเรือให้ได้รูปทรงโค้งที่ได้องศาที่ดีจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุด หากตัดแต่งรูปทรงกงเรือไม่ดีอาจทำให้เรือเอียงได้ ข้างต่อเรือแต่ละจังหวัดมีการเตรียมดังนี้

ข้างต่อเรือในจังหวัดชลบุรี เตรียมไม้ท่อนที่มีความหนา 4 นิ้ว กว้าง 3-4 นิ้ว ต้องใช้ไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ หรือไม้แสมสาร กง คือไม้ที่มีลักษณะคล้ายกับตัว U ที่วางขวางอยู่ในลำเรือ ตามขนาดความโค้งของเรือตั้งแต่หัวเรือจนถึงท้ายเรือ กงจะมีขนาดความกว้างที่สุดตรงกลางลำเรือ แล้วค่อย ๆ เรียวเล็กแคบลงไปทางส่วนหัวและส่วนท้ายตามลำดับ กงจึงเปรียบเสมือนโครงสร้างหรือโครงกระดูก เพราะไม้กระดานแต่ละแผ่นที่ประกอบขึ้นเป็นลำเรือ จะต้องถูกตอกตรึงกับกงด้วยตะปู จึงสร้างความแข็งแรงให้กับลำเรือ เรือหนึ่งละจะมีกงทงเรือเป็นจำนวนคี่ เช่น 7, 9, 11, 13 อัน ขึ้นอยู่กับขนาดความยาวของเรือ ส่วนกงทงเรือจะมีจำนวนคี่เช่นกัน เช่น 9, 11, 13 อัน ขึ้นอยู่กับขนาดความยาวของเรือเช่นกัน โดยมีต้นแบบสำหรับตัดกง 2 ชนิดคือ เป็นแผ่นไม้อัด และเป็นเหล็กเส้น จากนั้นนำไม้กงต้นแบบมาวางบนท่อนไม้ที่เตรียมไว้ นำปากกาเมจิกมาวาดเสร็จแล้วจึงนำเลื่อยยนต์มาตัดให้ได้ตามต้นแบบ เสร็จแล้วนำกบไฟฟ้ามารีดให้เรียบ

ข้างต่อเรือจังหวัดระยอง เตรียมไม้ท่อนที่มีความหนา 4 นิ้ว กว้าง 3-4 นิ้ว ต้องใช้ไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ หรือไม้แสมสาร โดยมีต้นแบบเป็นแผ่นไม้อัดที่ตัดเป็นรูปกง นำกงต้นแบบมาวางบนท่อนไม้ที่เตรียมไว้แล้วใช้เลื่อยยนต์ตัดให้ได้ตามต้นแบบ จากนั้นนำกบไฟฟ้ามารีดให้เรียบ การต่อเรือในจังหวัดระยองมีความแตกต่างจากที่อื่นคือ ถ้าเป็นเรือเล็กที่มีขนาดความยาวไม่เกิน 8 เมตร จะไม่ติดตั้งกงทงเนื่องจากทำให้เรือมีน้ำหนักมาก ทำให้เรือแล่นได้ไม่เร็ว

ช่างต่อเรือจังหวัดจันทบุรี มีวิธีการตัดกงที่ไม่แตกต่างจากทั้งสองจังหวัด โดยมีต้นแบบซึ่งที่เป็นแผ่นไม้อัดตัดเป็นรูปกงแต่ละอันไว้ โดยมีการเตรียมไม้ที่เป็นท่อนมีความหนา 4 นิ้ว กว้าง 3-4 นิ้ว ต้องใช้ไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ หรือไม้แสมสาร กง คือไม้ที่มีลักษณะคล้ายกับตัว U ที่วางขวางอยู่ในลำเรือ ตามขนาด □ ความโค้งของเรือตั้งแต่หัวเรือจนถึงท้ายเรือ กงจะมีขนาดความกว้างที่สุดตรงกลางลำเรือ แล้วค่อย ๆ เรียวเล็กแคบลงไปทางส่วนหัวและส่วนท้ายตามลำดับ กงจึงเปรียบเสมือนโครงสร้างหรือโครงกระดูก เพราะไม้กระดานแต่ละแผ่นที่ประกอบขึ้นเป็นลำเรือ จะต้องถูกตอกตรึงกับกงด้วยตะปู จึงสร้างความแข็งแรงให้กับลำเรือ เรือหนึ่งละจะมีกงท้องเรือเป็นจำนวนคี่ เช่น 7, 9, 11, 13 อัน ขึ้นอยู่กับขนาดความยาวของเรือ ส่วนกงท้องเรือจะมีจำนวนคี่เช่นกัน เช่น 9, 11, 13 อัน ขึ้นอยู่กับขนาดความยาวของเรือเช่นกัน นำไม้กงต้นแบบมาวางบนท่อนไม้ที่เตรียมไว้ นำปากกาเมจิคมาวาดเสร็จแล้วจึงนำเลื่อยยนต์มาตัดให้ได้ตามต้นแบบ เสร็จแล้วนำกบไฟฟ้ามารไสแต่งให้เข้ารูป

ภาพประกอบ 38 นำเหล็กเส้นมาตัดเป็นต้นแบบกงท้องเรือ สำหรับร่างแบบลงบนไม้
ที่นำมาทำกงท้องเรือ ของอู่ต่อเรือในจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 39 ต้นแบบกงเรือ สำหรับร่างแบบลงบนไม้ของอู่ต่อเรือในจังหวัดจันทบุรี

ภาพประกอบ 40 ตันแบบกึ่งทองเรือ สำหรับร่างแบบลงบนไม้ของคู่อเรือในจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 41 การแต่งกึ่งทองเรือให้เข้ารูป ไล่ให้เรียบด้วยกบไฟฟ้าของคู่อเรือในจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 42 เมื่อร่างแบบเสร็จแล้ว จึงนำมาตัดตามต้นแบบกงโดยใช้เลื่อยไฟฟ้าของคู่อเรือในจังหวัดชลบุรี

การเตรียมไม้กระดานข้างเรือ

การเตรียมไม้กระดานข้างเรือของช่างต่อเรือทั้ง 3 จังหวัด ส่วนใหญ่เลือกใช้ไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้กระบาก ไม้กระถินณรงค์ เนื่องจากเป็นไม้ที่สามารถตัดให้โค้งได้ง่าย ราคาไม่แพง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับเจ้าของเรือว่าต้องการไม้อะไร ไม้เนื้อแข็งอย่างไม้ตะเคียน ไม้เต็ง ไม้มะหาด ฯลฯ ก็สามารถทำได้แต่ราคาจะสูงมาก เรือหนึ่งลำจะใช้ไม้กระดานข้างประมาณ ข้างละ 7 แผ่น สองข้างรวมเป็น 14 แผ่น ซึ่งความสูงนี้สามารถปรับได้ขึ้นอยู่กับเจ้าของเรือเช่นกัน

ภาพประกอบ 43 เตรียมไม้กระดานข้างเรือของคู่อเรือในจังหวัดชลบุรี

การเตรียมไม้สำหรับทำลูกประสัก

ลูกประสัก คือ ไม้หมุดที่ใช้แทนตะปูเพื่อตรึงระหว่างกงเรือกับกระดุกงและไม้กระดานข้างเรือ เนื่องจากกงส่วนท้องเรือเป็นส่วนที่ต้องแช่น้ำทะเลตลอดเวลา ดังนั้นหากใช้ตะปูจะทำให้ผุเร็ว นับเป็นภูมิปัญญาที่ช่างสมัยก่อนมีความคิดสร้างสรรค์ในการประดิษฐ์คิดค้นหาสิ่งที่สามารถใช้แทนตะปู ซึ่งในสมัยก่อนยังไม่มีตะปูใช้

ช่างต่อเรือจังหวัดชลบุรีจึงได้นำไม้เนื้อแข็งเช่น ไม้แสมสาร มาทำเป็นลูกประสัก โดยก่อนที่จะนำมาเหลาต้องนำไม้ไปแช่น้ำให้นิ่มก่อน 2 วัน หากไม่แช่น้ำให้นิ่มจะเหลายากมาก นับว่าเป็นภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ลูกประสักที่ทำมาจากไม้แสมสารสามารถมีอายุการใช้งานที่ยาวนานมาก ดังที่ลุงเสริม เจือสุวรรณ ให้สัมภาษณ์ว่า “ ถ้าใช้ลูกประสักมันมันคงกว่าแต่ราคาแพงกว่า ลูกหนึ่ง 6- 7 บาท แต่ตะปูก็ไล่ละ 80 บาท แล้วก็ต้องมีลิ้มไล่ลงไปอีกอันหนึ่งใช้ไม้แสมสาร , มีคุณสมบัติคือมีความทนทานอยู่ได้เป็น 100 ปี ” (เสริม เจือสุวรรณ. 2558: สัมภาษณ์) ซึ่งการทำลูกประสักนั้นมีการทำที่เดียวคือ อู่ต่อเรือในจังหวัดชลบุรี เนื่องจากมีปริมาณการต่อเรืออย่างต่อเนื่อง คือใน 1 เดือน มีผู้จ้างต่อเรือประมาณ 5 ลำ บางเดือนอาจมีมากกว่านั้น ทำให้มีความคุ้มค่าที่จะทำเนื่องจากใช้ลูกประสักจำนวนมาก และทำให้มีราคาถูกกว่าไปซื้อ ลูกประสักที่ขายกันในท้องตลาดลูกละ 12 – 15 บาท ส่วนอู่ต่อเรือในจังหวัดระยองและจันทบุรีไม่เหลาลูกประสักใช้เอง เป็นการซื้อลูกประสักที่ขายในท้องตลาด เนื่องจากปริมาณการต่อเรือมีจำนวนน้อย คือในหนึ่งปีมีผู้ว่าจ้างต่อเรือประมาณไม่เกิน 5 ลำ

ภาพประกอบ 44 การเตรียมไม้แสมสารสำหรับทำลูกประสักของอู่ต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 45 การเหลาลูกประสักของอู่ต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 46 ลูกประสักที่เหลาเรียบร้อยแล้วจะมีลักษณะหัวใหญ่ด้านบนส่วนด้านล่างเรียว
เล็กลงมาต้องทำมาจากไม้แสมสาร ใช้ลูกประสักแทนตะปูเพื่อความคงทนแข็งแรงเพราะไม่
เป็นสนิม เมื่อแช่อยู่ในน้ำทะเลตลอดเวลาของอู่ต่อเรือจังหวัดชลบุรี

2.2 ขั้นตอนการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

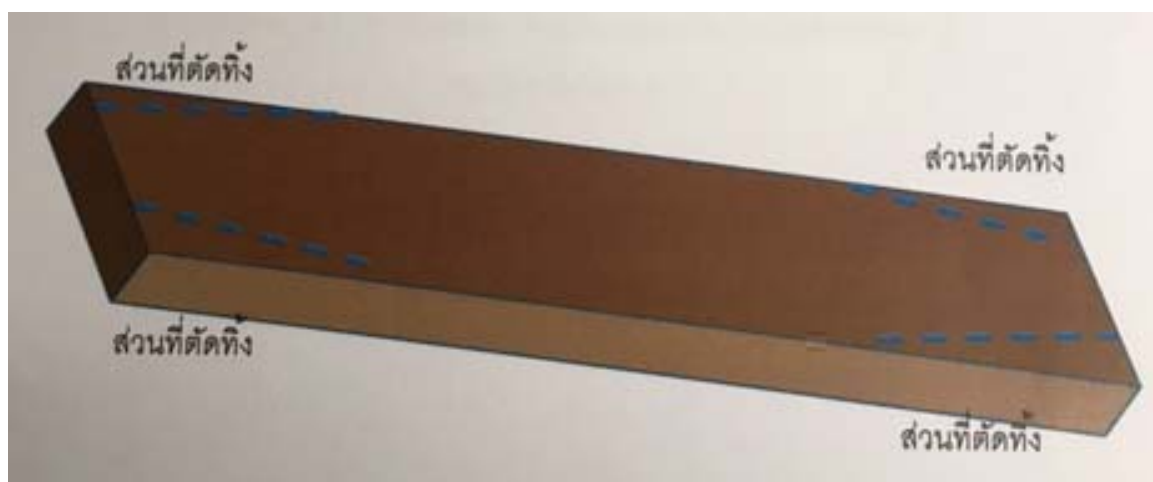
ในขั้นตอนการต่อเรือประมงพื้นบ้านนั้น มีความสลับซับซ้อนหลายขั้นตอน อันประกอบด้วย 9 ขั้นตอนได้แก่ การเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ การเลือกและเตรียมไม้สำหรับต่อเรือ การวางกระดูกงู การติดตั้งกงเรือ การติดตั้งโชนเรือ การติดตั้งแผ่นกระดานข้างเรือ การติดตั้งราและราโท การทำพื้นเรือ การทำแกงหรือดาดฟ้าเรือ การตอกหมัน และการทาสีเรือ ซึ่งแต่ละขั้นตอนต้องอาศัยความละเอียดในการทำงาน เพื่อให้ได้ผลงานออกมาดีที่สุด นอกจากอาศัยประสบการณ์ทำงาน การฝึกฝน อดทน และความละเอียดแล้ว ยังต้องใช้ภูมิปัญญาที่เป็นทักษะเฉพาะตัวของช่างในการขึ้นรูปเรือที่จะไม่ทำให้เรือเอียงหรือโคลงเคลงนั้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวางกระดูกงู

กระดูกงู คือ ส่วนที่เป็นโครงหลักวางยาวตลอดลำเรือ เปรียบเสมือนเป็นสันหลังของเรือ ต้องรับน้ำหนักทั้งหมดของเรือ เป็นขั้นตอนที่สำคัญในการต่อเรือเพราะฉะนั้นไม้ที่นำมาเป็นกระดูกงูจะต้องเป็นไม้เนื้อแข็งชิ้นเดียวตลอดไม่มีการตัดต่อ ความยาวแล้วแต่เจ้าของเรือ เรือจะเอียงหรือไม่อยู่ที่ขั้นตอนนี้

ช่างต่อเรือในจังหวัดชลบุรี เรียกว่าขั้นตอนนี้ว่าการขึ้นรูป โดยนำไม้เนื้อแข็งซึ่งมีความยาวตามที่เจ้าของเรือสั่ง (ความหนาของกระดูกงูขึ้นอยู่กับขนาดของเรือ) มีขนาดหน้า 2 นิ้ว กว้าง 6 นิ้ว ส่วนใหญ่ใช้ไม้เนื้อแข็งเป็นกระดูกงู เช่นไม้ตะเคียน ไม้มะค่า ไม้มะหาด เมื่อได้ไม้ขนาดที่ต้องการแล้ว จึงนำไม้มาไสด้วยเครื่องกบไฟฟ้าเพื่อให้หน้าไม้เรียบสวยและได้ขนาดตามที่ต้องการ การวางกระดูกงูจะใช้ไม้เนื้อแข็งเป็นแกนกลางนำมาวางบนหลักที่เตรียมไว้เพื่อต่อเรือ

การติดตั้งกระดูกงูของอุ้งต่อเรือจังหวัดระยองจะต้องทำการเลาหัวและท้ายกระดูกงูให้ได้สัดส่วนก่อนดังรูป

ภาพประกอบ 47 แสดงตำแหน่งส่วนที่ตัดทิ้งไม่ทำกระดูกงู ของอุ้งต่อเรือในจังหวัดระยอง

ภาพประกอบภาพประกอบ 48 แสดงภาพกระดูกงูที่เหลาหัว เหลาท้ายแล้ว ของอุ้งต่อเรือใน

ช่างต่อเรือในจังหวัดจันทบุรี จะเรียกกระดุกงว่า “กระเนาะ” มีลักษณะเหมือนกระดุกงของอุ้มอเรือในจังหวัดชลบุรีคือไม่ต้องเหลาหัวเหลาท้าย เพียงแต่เรียกชื่อต่างกัน

สรุปขั้นตอนการวางกระดุกงของทั้ง 3 จังหวัด พบว่าการวางกระดุกงของจังหวัดชลบุรี และจังหวัดจันทบุรีมีวิธีการเหมือนกันคือไม่ต้องตัดแต่งกระดุกง ส่วนกระดุกงจังหวัดระยอง มีการเหลาส่วนหัว ท้ายของกระดุกงให้สอบเข้ามาเล็กน้อยอย่างเป็นสัดส่วน

ขั้นตอนที่ 2 การติดตั้งกง

กง เป็นส่วนประกอบที่ยึดติดกับกระดุกงและไม้กระดานด้านข้างเรือ โดยเลือกไม้เป็นลักษณะโค้งเท่ากันสองด้าน กงเรือมี 2 ประเภท คือ กงท้อง และกงข้าง กงท้องเป็นส่วนที่ยึดติดระหว่างกระดุกงกับไม้กระดานข้างเรือแผ่นที่ 1 และ 2 จำนวนกงท้องจะมีจำนวนคี่เท่านั้น เช่น 5, 7, 9, 11 13 ขึ้นอยู่กับความยาวของเรือ ส่วนกงข้าง คือ กงที่ยึดติดกับไม้กระดานข้างเรือตั้งแต่แผ่นที่ 3 เป็นต้นไป กงข้างจะมีความยาวมากกว่ากงท้องการตัดไม้สำหรับกงข้างถ้าตัดความยาวไม่เท่ากันอาจทำให้เรือโคลงได้เช่นกัน เนื่องจากเป็นขั้นตอนที่ต้องอาศัยความชำนาญและประสบการณ์ขั้นสูง

ช่างต่อเรือในจังหวัดชลบุรีและจันทบุรี มีวิธีการและขั้นตอนการติดตั้งกงเรือที่เหมือนกัน การติดกงข้างโดยยึดกับแผ่นกระดานข้างเรือเมื่อติดแผ่นกระดานข้างเรือไปได้ประมาณ 3 แผ่น ก็เริ่มติดกงข้างพร้อมกันได้เลย โดยนำมาปากกามายึดกงข้างกับแผ่นกระดานให้แน่น จากนั้นนำส่วานมาเจาะแผ่นไม้กระดานแผ่นที่ 1 จากด้านนอกเรือ เสร็จแล้วนำลูกประสักที่ทำเตรียมไว้แล้วมาใส่โดยใช้ค้อนตอกลงไปให้แน่นที่สุด ทำอย่างนี้ไปเรื่อยๆ จนครบไม้กระดานข้างเรือทุกแผ่น (ไม้กระดานข้างเรือจะเป็นตัวกำหนดส่วนสูงของเรือ) เริ่มต้นติดกงท้องตรงกลางกระดุกงก่อนเป็นอันดับแรก โดยการนำส่วานมาเจาะที่กง 2 รู ให้ทะลุลงไปถึงกระดุกง จากนั้นนำน็อตขนาด 5 นิ้ว จำนวน 2 ตัวมาใส่ขันให้แน่น สิ่งสำคัญในการวางกงท้องเรือตรงจุดศูนย์กลาง คือ ห้ามวางกงท้องทับตำแหน่งศูนย์กลาง ให้วางเยื้องหลังเส้นศูนย์กลางเล็กน้อย เนื่องจากเป็นความเชื่อว่าการวางกงท้องทับศูนย์กลางแล้วจะทำมาหากินไม่ดี มีแต่เรื่องไม่ดีเข้ามา

ภาพประกอบ 49 ตำแหน่งเส้นศูนย์กลางบนกระดุกงของอุ้มอเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 50 ตำแหน่งการวางกึ่งท้องบนกระดูกงูของอุต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ตำแหน่งการวางกึ่งข้าง

ตำแหน่งการวางกึ่งท้อง

ภาพประกอบ 51 ตำแหน่งการวางกึ่งท้องเรือและกึ่งข้างเรือของอุต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 52 ภายในเรือเมื่อวางก้งท้องและก้งข้างเรียบร้อยแล้วของอู่ต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 53 ด้านนอกเรือแสดงตำแหน่งการใส่ลูกประตักเพื่อยึดระหว่างก้งข้างกับแผ่นกระดานของอู่ต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 54 การติดตั้งกงเรือของจังหวัดจันทบุรี

มีข้อสังเกตคือ ชูต่อเรือในจังหวัดจันทบุรี มีติดตั้งส่วนประกอบเพิ่มเติม เรียกว่า “โป๊ะ” เรือ คือส่วนที่เชื่อมต่อระหว่างกระดูกงูกับหัวโชนเรือ เพื่อให้เรือมีความแข็งแรงมากขึ้น

ภาพประกอบ 55 โป๊ะเรือ ของชูต่อเรือจังหวัดจันทบุรี

ช่างต่อเรือต่อเรือในจังหวัดระยอง ในขั้นตอนนี้จะเป็นการติดตั้งไม้กระดาน ส่วนการติดตั้งจะอยู่ในขั้นตอนที่ 3 เมื่อติดตั้งไม้กระดานช่างเรือได้ประมาณ 3 - 4 แผ่น แล้วจึงจะเริ่มติดตั้งกึ่ง เหตุที่ติดตั้งไม้กระดานข้างเรือก่อนติดกึ่ง เนื่องจากมีวิธีการติดตั้งไม้กระดานที่ไม่เหมือนกับจังหวัดชลบุรีและจันทบุรี

สรุปขั้นตอนการวางกึ่งของอุต่อทั้งสามแห่ง พบว่า ช่างต่อเรือในจังหวัดชลบุรีและจังหวัดจันทบุรีมีขั้นตอนการวางกึ่งที่เหมือนกัน ส่วนในจังหวัดระยองขั้นตอนนี้จะมีการขั้นตอนการติดตั้งไม้กระดานข้างเรือ

ขั้นตอนที่ 3 การตั้งโขนเรือหรือหัวเรือ และท้ายเรือ

โขนเรือเป็นส่วนสำหรับยึดไม้ของเรือทั้งลำ และสำหรับยึดไม้กระดานข้างเรือให้เข้ารูปของหัวเรือ ไม้ทุกแผ่นจะต้องโค้งเข้าหาโขนเรือและท้ายเรือ เป็นส่วนประกอบที่สำคัญเช่นกันเนื่องจากชาวเรือมีความเชื่อว่าหัวโขนเรือเป็นที่สถิตของแม่ย่านางเรือ ซึ่งโขนเรือนี้จะมีลักษณะรูปร่างแตกต่างกันไปตามการออกแบบของช่างต่อเรือ นอกจากนี้ยังมีชื่อเรียกที่ต่างกันอย่างอื่นคือ ในจังหวัดจันทบุรีเรียกโขนเรือว่า “สังหัวเรือ” “สังท้ายเรือ” เหตุที่เรียกเช่นนี้ เนื่องจากช่างต่อเรือไม่ได้ผ่านการครอบครุ ผู้ที่จะตั้งโขนเรือได้ต้องเป็นผู้ที่มีครุ มีวิชา

ช่างต่อเรือในจังหวัดชลบุรี ส่วนใหญ่ต่อเรือที่มีโขนทั้งโขนหัวเรือ และโขนท้ายเรือ ถ้าไม่มีวิชาก็สามารถขึ้นโขนได้ วิธีการติดตั้งโขนเรือช่างจะใช้ไม้ท่อนหนาขนาด 4*4 นิ้ว หรือ 6*6 นิ้ว แล้วแต่ความยาวของเรือ ตรงส่วนที่จะประกบกับกระดูกงูต้องบากไม้ให้เป็นตัววีเพื่อที่จะประกบแนบสนิทกับกระดูกงู ดังนั้นการตั้งโขนเรือจึงต้องตั้งให้ได้ศูนย์กลางห้ามเอียงเด็ดขาด

ภาพประกอบ 56 เตรียมไม้หัวโขนเรือของอุต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 57 การบากไม้หัวโขนเรือเป็นรูปตัววีของอุ้งต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 58 การติดตั้งหัวโขนเรือของอุ้งต่อเรือจังหวัดชลบุรี

การติดตั้งไชนท่ายเรือของจังหวัดชลบุรี นำไม้เนื้อแข็งมาไสให้ได้ทรงไชนท่ายเรือมาตั้งบนกระดูกงู จะต้องตั้งให้ตรงเช่นเดียวกับไชนเรือ เมื่อหาตำแหน่งการตั้งได้แล้วจึงใช้ปากกาจับไว้ให้ติดกันระหว่างไชนเรือกับกระดูกงู นำสว่านมาเจาะตรงด้านล่างตำแหน่งที่วางไชนท่ายเรือแล้วใส่น็อตยึดให้แน่น การตั้งไชนและท่ายเรือจะต้องมีการตั้งศูนย์เรือให้ตรงห้ามเอียงแม้แต่นิดเดียวมิฉะนั้นจะทำให้เรือเอียงได้ ซึ่งวิธีการตั้งศูนย์ไชนและท่ายเรือของลุงเสริมจะใช้การมองด้วยสายตา โดยไม่ต้องอาศัยเครื่องมือวัดความโค้งของเรือ นอกจากจะใช้เชือกหนึ่งเส้นผูกไว้ตรงกลางไชนเรือและท่ายเรือ จากนั้นจึงอาศัยความชำนาญและประสบการณ์ในการดูศูนย์เรือเพื่อให้เรือเอียงเวลานำเรือลงน้ำ

ภาพประกอบ 59 การติดตั้งไชนท่ายเรือของคู่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 60 ไชนท่ายเรือติดตั้งเสร็จเรียบร้อยโดยใช้น็อตยึดของคู่อเรือจังหวัดชลบุรี

การติดตั้งโขนเรือของจังหวัดระยอง จะมีการติดตั้ง 2 แบบ แบบแรกคือ มีโขนหัวเรือและโขนท้ายเรือ แบบที่สอง คือ มีโขนหัวเรือ ท้ายเรือเป็นแผ่นไม้นำมาต่อกันเพื่อประหยัดงบประมาณ เมื่อติดตั้งแผ่นไม้กระดานแล้วจึงนำโขนหัวเรือและโขนท้ายเรือมาติดตั้ง

การติดตั้งโขนเรือของจังหวัดจันทบุรี จะเรียกโขนเรือว่า สั้ง การตั้งสั้งหัวเรือ สั้งท้ายเรือ และโป๊ะหัว โป๊ะท้าย สั้ง ก็คือ หัวโขนเรือ ท้ายเรือ นำสั้งหัวเรือมาติดตั้งให้ได้ศูนย์กลาง เจาะรูนำน๊อตมายึดติดกับกระดูกงูโดยต้องหันหัวเรือไปทางทะเล จากนั้นนำโป๊ะ (คือส่วนที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างสั้งหัวเรือกับกระดูกงู) มาติดเชื่อมต่อกับกระดูกงูเพื่อให้โครงสร้างเรือมีความแข็งแรงขึ้น เมื่อติดตั้งสั้งหัวเรือเสร็จแล้วต่อไปก็ติดตั้งสั้งท้ายเรือซึ่งมีวิธีการติดตั้งเหมือนกับการติดตั้งสั้งหัวเรือ ข้างต่อเรือที่จันทบุรีจะไม่เรียกว่าโขนเรือเนื่องจากข้างต่อเรือไม่มีครุ ไม่ได้ผ่านการครอบครุ จึงเรียกหัวโขนเรือว่า “สั้งหัว” และเรียกโขนท้ายเรือว่า “สั้งท้าย

ภาพประกอบ 61 การติดตั้งสั้งหัวเรือของอุต่อเรือจังหวัดจันทบุรี

สรุปขั้นตอนการติดตั้งโขนเรือและท้ายเรือของทั้งสามจังหวัด พบว่าข้างต่อเรือในจังหวัดชลบุรี นิยมใช้ไม้ท่อนยาวเป็นโขนเรือ ส่วนข้างต่อเรือในจังหวัดระยองและจันทบุรีนิยมใช้ไม้ท่อนยาวเป็นโขนหัวเรือ ส่วนโขนท้ายเรือนิยมนำไม้แผ่นมาทำเพื่อประหยัดงบประมาณ นอกจากนี้ข้างต่อเรือในจังหวัดจันทบุรีเรียกชื่อ โขนเรือ ที่แตกต่างออกไปจากทั้งสองจังหวัด คือ จะเรียกโขนเรือว่า “สั้ง”

ขั้นตอนที่ 4 การติดตั้งไม้กระดานข้างเรือ

ไม้กระดานข้างเรือ เป็นไม้กระดานที่มีความกว้าง 5 นิ้วขึ้นไป ความยาวมากกว่าความยาวเรือเล็กน้อย ข้างต่อเรือส่วนใหญ่ใช้ไม้เนื้ออ่อนเพื่อให้ติดตั้งได้ง่าย ไม้ไม่แตก เช่น ไม้กระบาก ไม้กลิ้ง ญรงค์ ไม้ยาง

ข้างต่อเรือในจังหวัดชลบุรี และจังหวัดจันทบุรี มีวิธีการติดตั้งไม้กระดานข้างเรือเหมือนกัน คือ เริ่มต้นการติดตั้งไม้กระดานข้างเรือ โดยวางแผ่นที่ 1 จากข้างล่างท้องเรือโดยนำไม้กระดานแผ่นมาทำให้โค้งเพื่อยึดติดกับโชนเรือ ท้ายเรือ กงท้อง และกงข้าง ในการทำนำไม้กระดานมาโค้งเพื่อเข้ารูปตรงส่วนหัวเรือและท้ายเรือ จำเป็นต้องใช้ความร้อนโดยการใช้หัวเป่าไฟแก๊ส พ่นใส่ไม้กระดาน ก่อนที่จะพ่นไฟจะต้องทาน้ำมันเครื่องที่ใช้แล้วลงบนไม้กระดานก่อน เพื่อป้องกันการไหม้เวลานำไฟมาลง เมื่อพ่นไฟจนไม้อ่อนตัวสามารถโค้งงอได้ตามที่ต้องการแล้ว จึงนำตะเกียบสำหรับจับยึดระหว่างไม้กระดานกับโชนเรือ และยึดบริเวณไม้กระดานกับกงท้อง เมื่อยึดติดเข้ารูปแล้วจึงนำส่วมาเจาะรูแล้วใส่ลูกประสัก เพื่อยึดกงท้องกับไม้กระดานให้แน่นทำจนครบ 6 – 7 แผ่น (ความสูงของกระดานข้างเรือขึ้นอยู่กับเจ้าของเรือว่าต้องการสูงมากน้อยแค่ไหน

ภาพประกอบ 62 การนำปากกาจับระหว่างกงข้างกับไม้กระดานแผ่นที่ 2 ของอุ้งต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 63 การทาน้ำมันเครื่องใช้แล้วก่อนนำไฟมาลน ของอุ้งต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 64 การนำหัวเป่าไฟแก๊สมาลนไม้กระดานเพื่อตัดไม้ของอุ้งต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 65 การเข้าไม้กระดานบริเวณหัวโขนเรือของอุ้งต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 66 การติดตั้งไม้กระดานข้างเรือของคู่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 67 การติดตั้งไม้กระดานแผ่นที่ 1 ของคู่อเรือจังหวัดจันทบุรี

ภาพประกอบ 68 การเข้ามูมไม้กระดานด้านหัวเรือของอุต่อเรือจังหวัดจันทบุรี

การติดตั้งไม้กระดานข้างเรือของจังหวัดระยอง มีขั้นตอนและเทคนิคการตัดไม้ให้โค้งแตกต่างจากจังหวัดชลบุรีและจังหวัดจันทบุรี คือ เมื่อวัดตำแหน่งการวางกวางเรียบร้อยแล้ว ต่อไปเป็นขั้นตอนการขึ้นไม้กระดานข้างเรือ นำไม้กระดาน (ไม้กระบาก) หน้ากว้าง 5 นิ้ว มาเจาะรู 2 รูด้านหัวไม้และท้ายไม้สำหรับร้อยเชือกเพื่อตัดไม้ให้เข้ารูปโค้งตามสัดส่วน โดยแผ่นแรกจะเจาะ 2 รู ซ้ายและขวา ด้านหัวไม้และท้ายไม้ ใช้อุปกรณ์ที่ชื่อ “ตะเกียบ” ช่วยในการหนีบไม้กระดานให้ชิดกระกระดูกงู เมื่อหนีบไม้กระดานกับกระดูกงูชิดกันแล้ว ต่อไปจึงตีตะปู (ต้องงอเล็กน้อย) ยึดระหว่างไม้กระดานกับกระดูกงู ที่ต้องตอกตะปูยึดไว้ก่อนเพราะยังไม่ใส่กวางเรือ เมื่อขึ้นไม้กระดานแผ่นแรกได้แล้ว ก็ขึ้นแผ่นที่ 2 ต่อไปเรื่อยๆ จนถึงแผ่นที่ 7 ซึ่งความสูงของไม้กระดานข้างเรือจะขึ้นอยู่กับเจ้าของเรือว่าต้องการให้มีความสูงระดับไหน ถ้าต้องการให้สูงกว่านี้ก็ใส่ไม้กระดานเพิ่มขึ้นไปอีกก็ได้ การขึ้นไม้กระดานข้างเรือแผ่นที่ 2 เป็นต้นไป จะมีวิธีการขึ้นที่คล้ายกัน มีจุดที่ต่างกันคือตำแหน่งการเจาะไม้สำหรับร้อยเชือก จะเจาะรูเดียวตรงกลางแผ่นด้านหัวไม้และด้านท้ายไม้

ภาพประกอบ 69 การตอกตะปูแผ่นไม้กระดานข้างเรือของคู่อริจังหวัดระยอง

ภาพประกอบ 70 การติดตั้งไม้กระดานแผ่นแรกโดยใช้เชือกดิ่งเพื่อตัดไม้ให้โค้งเข้ารูป
ของคู่อริจังหวัดระยอง

ภาพประกอบ 71 การวัดระยะเพื่อติดตั้งกงของอุ้งต่อเรือจังหวัดระยอง

สรุปขั้นตอนการติดตั้งไม้กระดานข้างเรือของทั้ง 3 จังหวัด พบว่า ข้างต่อเรือทั้ง 3 จังหวัด เลือกไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้กระบาก ไม้กฐินณรงค์ และไม้ยาง เป็นไม้กระดานข้างเรือเนื่องจากราคาไม่แพงและตัดไม้ให้เข้ารูปง่าย ไม้ไม่แตก ข้างต่อเรือในจังหวัดชลบุรีและจังหวัดจันทบุรีมีวิธีการติดตั้งไม้กระดานข้างเรือเหมือนกัน โดยใช้ความร้อนในการตัดไม้ให้โค้งเข้ารูปบริเวณหัวเรือและท้ายเรือ ใช้เครื่องมือที่เรียกว่าหัวเป่าแก๊ส และมีวิธีทาน้ำมันเครื่องที่ใช้แล้ว บริเวณที่จะตัดไม้ให้โค้ง เพื่อที่เวลาเป่าไฟจะไม่ไหม้ถึงเนื้อไม้ ข้างต่อเรือในจังหวัดชลบุรีและจันทบุรี ใช้อุปกรณ์หนีบจับที่เป็นเหล็กเป็นเครื่องเป็นเครื่องมือที่ใช้จับแผ่นไม้กระดานซึ่งหาซื้อได้ทั่วไป แต่ข้างต่อเรือในจังหวัดระยองจะใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า “ตะเกียบ” มีลักษณะเป็นไม้ท่อน 2 ท่อนประกบกันมีสายพานรถยนต์เป็นตัวรัดให้แน่น สำหรับหนีบจับระหว่างกาติดตั้งไม้กระดานข้างเรือ ซึ่งเป็นที่บรรพบุรุษประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาปัจจุบันก็ยังใช้อยู่

ภาพประกอบ 72 อุปกรณ์หนีบจับไม้กระดานของอุ้งต่อเรือจังหวัดระยอง

ภาพประกอบ 73 อุปกรณ์หนีบจับไม้กระดานของอุต่อเรือจังหวัดชลบุรีและจันทบุรี

ขั้นตอนที่ 5 การขึ้นราและราโท

รา” คือ ไม้แผ่นยาว หนาประมาณ 1-2 เซนติเมตร กว้างประมาณ 6.5 เซนติเมตร ยาวเท่าความยาวเรือ ตีประกบกับแผ่นไม้กระดานด้านในเรือ ยาวตลอดลำเรือ “ราโท” คือ ไม้แผ่นยาว หนาประมาณ 1-2 เซนติเมตร กว้างประมาณ 6.5 เซนติเมตร ยาวเท่าความยาวเรือ ตีประกบแผ่นไม้กระดานด้านนอกลำเรือ

ช่างต่อเรือทั้งสามจังหวัดมีขั้นตอนการติดตั้งราและราโทกับเรือเหมือนกัน คือถ้าเรือมีความยาวเกิน 8 วา ต้องติดตั้งราและราโท หากเป็นเรือเล็ก 4 - 6 วา ไม่ต้องติดราโทก็ได้ มีวิธีติดตั้งคือ เมื่อติดตั้งไม้กระดานข้างเรือเสร็จแล้ว นำราตีประกบแผ่นไม้กระดานด้านในตลอดลำเรือ ใช้นอตยึดกับกงข้างทั้งหมดเพื่อให้มีความแข็งแรงมั่นคงมากขึ้น เนื่องจากไม้กระดานเมื่อเปียกน้ำหรือแช่น้ำนาน ๆ จะมีการคลายตัว จากนั้นจึงติดตั้งราโท บริเวณด้านนอกลำเรือตำแหน่งประมาณไม้กระดานข้างเรือแผ่นที่ 2 เพื่อให้เกิดความแน่นหนามากขึ้น กรณีถ้าเป็นเรือลำเล็ก (ยาวไม่เกิน 8 วา) ใส่ราอย่างเดียวก็น่าได้ ถ้าเป็นเรือลำใหญ่ (ยาวตั้งแต่ 8 วาขึ้นไป) ต้องใส่ทั้งราและราโท เพื่อให้เรือมีความแข็งแรงมากขึ้น

ภาพประกอบ 74 การติดตั้งราโทของอุต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 75 การติดตั้งราโทประกบแผ่นไม้ด้านนอกตลอดลำเรือของ
คู่อู่เรือจังหวัดชลบุรี

ขั้นตอนที่ 6 การทำพื้นเรือ

พื้นเรือ คือการนำแผ่นไม้กระดาน (ไม้กระบาก) มาวางปิดระหว่างด้านบนเรือกับใต้ท้องเรือ ทำ
เพื่อกันน้ำลงท้องเรือและทำไว้สำหรับเดิน บางลำจะใส่พื้นเรือบางส่วน บางลำใส่พื้นเรือเรือทั้งลำ และ
มีฝาเปิดปิดสำหรับเก็บของต่างๆ

ช่างต่อเรือทั้งสามจังหวัดมีวิธีการทำพื้นเรือที่แตกต่างกันไปตามสภาพและประสบการณ์ของ
ช่างแต่ละคน และขึ้นอยู่กับผู้ว่าจ้างว่าต้องการพื้นเรือแบบไหน แต่โดยพื้นฐานเรือส่วนใหญ่จะทำห้อง
ใต้พื้นเรือไว้สำหรับเก็บปลา และสำหรับเก็บอุปกรณ์และเครื่องมือจับสัตว์น้ำ

ภาพประกอบ 76 การประกอบพื้นเรือของคู่อู่เรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 77 การติดตั้งพื้นเรือของคู่อู่เรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 78 การประกอบพื้นเรือของคู่อู่เรือจังหวัดจันทบุรี

ขั้นตอนที่ 7 การติดตั้งเก้งหรือดาดฟ้าเรือ

การติดตั้งเก้งหรือดาดฟ้าเรือ ช่างต่อเรือทั้งสามจังหวัด ทำเฉพาะการต่อเรือขนาดใหญ่ ตั้งแต่ 8 วาขึ้นไป สำหรับกันแดด และฝน สำหรับพักผ่อนและค้างคืนบนเรือ เนื่องจากเรือขนาดใหญ่จะออกทะเล 3 – 5 วัน จึงกลับเข้าฝั่ง ส่วนเรือขนาดเล็กไม่นิยมทำเก้งเรือ เพราะออกเรือเข้า เย็นๆ ก็กลับเข้าฝั่ง เหตุผลอีกประการที่เรือขนาดเล็กกว่า 8 วา ไม่นิยมทำดาดฟ้าเรือเพราะด้วยขนาดเล็ก มีน้ำหนักเบาทำให้ต้านลมไม่ไหว การทรงตัวอาจจะไม่ดี ทำให้เรือโคลงเคลงได้ง่าย ไม่มั่นคง หากเจอลมแรงทำให้เรือโคลง และพลิกคว่ำได้ง่าย

ภาพประกอบ 79 การติดตั้งเก้งเรือของช่างต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 80 การตกแต่งเก้งเรือของช่างต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 81 เรือที่ติดตั้งแก๊วเรือแล้วของคู่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 82 การติดตั้งแก๊วเรือของคู่อเรือจังหวัดจันทบุรี

ขั้นตอนที่ 8 การตอกหมัน

การตอกหมัน คือ การนำด้ายดิบตอกอัดเข้าไปในช่องว่างระหว่างแผ่นไม้กระดานข้างเรือเพื่อไม่ให้น้ำเข้าเรือ จากนั้นใช้ชันปิดรอยหมัน จากนั้นใช้ชันทาปาดรอยแนวที่ตอกหมันไว้ เพื่อไม่ให้น้ำเข้าเรือ ซึ่งการใช้ด้ายดิบมีข้อดีคือ มีคุณสมบัติใกล้เคียงเส้นใยธรรมชาติที่สุด สามารถแทรกซึมเข้าไปในร่องไม้ได้ดี ข้างต่อเรือทั้งสามจังหวัด มีสูตรการผสมชันยาเรือเหมือนกัน คือ ใช้ชันผงผสมน้ำมันยาง แล้วคนให้เข้ากัน

ภาพประกอบ 83 เก่งหรือดาตไฟฟ้าเรือที่ติดตั้งเสร็จแล้วของอู่ต่อเรือจังหวัดจันทบุรี

ขั้นตอนที่ 9 การทาสีหรือน้ำมันยางนา

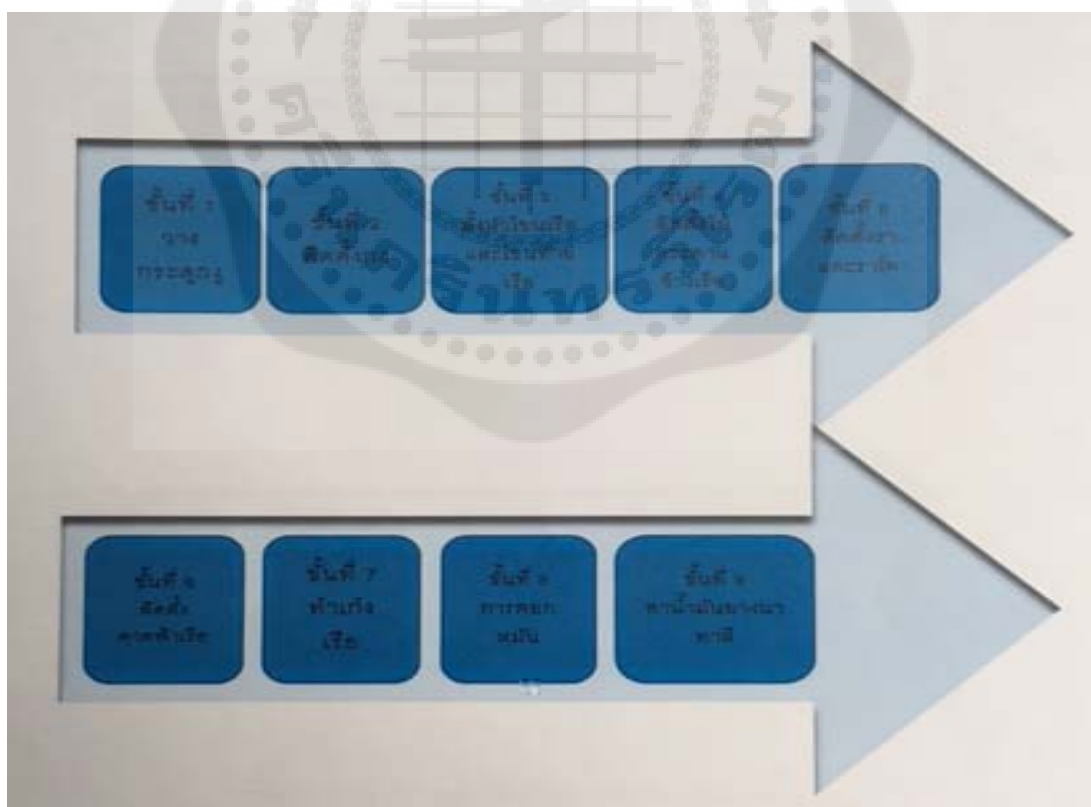
การทาสีที่ตัวเรือด้านนอก จะช่วยรักษาเนื้อไม้ไม่ให้ผุได้มากกว่าการไม่ทาสีซึ่งแล้วแต่เจ้าของเรือ บางคนอาจนำเรือไปทาสีเองก็ได้ ข้างต่อเรือทั้งสามจังหวัดมีขั้นตอนในการทาสีเรือ คือ ขั้นที่ 1 ทาน้ำมันยางนาให้ทั่วลำเรือ จากนั้นขั้นที่ 2 ทาสีกันตัวเพรียงเกาะ ขั้นที่ทาทาสีน้ำมัน 2 รอบ

ภาพประกอบ 84 ทาสีเรือของอู่ต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 85 เรือประมงที่ต่อเสร็จแล้วของอู่ต่อเรือจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 86 สรุปขั้นตอนการต่อเรือประมงพื้นบ้านในจังหวัดชลบุรีและจังหวัดจันทบุรี

ภาพประกอบ 87 สรุปขั้นตอนการต่อเรือประมงพื้นบ้านตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

กล่าวโดยสรุป ได้ว่าขั้นตอนการต่อเรือของทั้งสามจังหวัด มีขั้นตอนการต่อเรือ 9 ขั้นตอนเหมือนกัน แต่รายละเอียดบางขั้นตอนที่ต่างกันเล็กน้อย เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาด้านเทคนิคการผลิตที่มีความละเอียด และซับซ้อน ตั้งแต่การเลือกไม้ วัสดุและอุปกรณ์ อุปกรณ์พิเศษที่เป็นการประดิษฐ์คิดค้นของบรรพบุรุษ เช่น ไม้หนีบจับแผ่นกระดานของจังหวัดระยอง ที่เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการใช้ความร้อนในการดัดไม้

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

จากการศึกษากระบวนการต่อเรือประมงพื้นบ้านจังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดจันทบุรี สามารถสรุปกระบวนการต่อได้ดังนี้

ตาราง 5 สรุปขั้นตอนการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

ขั้นตอนการต่อเรือ	จังหวัดชลบุรี	จังหวัดระยอง	จังหวัดจันทบุรี
การเตรียมวัสดุ	1.การเลือกไม้ 2.การเหลาลูกประสัก 3.การเตรียมกมท้องเรือและ กมข้างเรือ	1.การเลือกไม้ 2.การเตรียมกมท้อง เรือและกมข้างเรือ	1.การเลือกไม้ 2.การเตรียมกมท้อง เรือและกมข้างเรือ 3. การเตรียมโปะหัว โปะท้ายเรือ
ขั้นตอนการต่อเรือ	1.วางกระดูกงู	1.เหลากระดูกงู ส่วนหัวเรือและ ท้ายเรือ	
	2.ติดตั้งกมท้อง	2.ติดตั้งไม้กระดาน ข้างเรือ	2.ติดตั้งกมท้อง
	3.ตั้งโชนหัวและท้ายเรือ	3.ติดตั้งกมท้อง	3.ตั้งโชนหัวและท้าย เรือ
	4.ติดตั้งไม้กระดานข้างเรือ พร้อมกมข้าง	4.ติดตั้งหัวโชนเรือ และท้ายเรือ	4.ติดตั้งไม้กระดาน ข้างเรือพร้อมกมข้าง
	5.ติดตั้งราและราโท	5.ติดตั้งราและราโท	5.ติดตั้งราและราโท
	6.ทำดาตฟ้าเรือ	6.ทำดาตฟ้าเรือ	6.ทำดาตฟ้าเรือ
	7.ทำแกงเรือ	7.ทำแกงเรือ	7.ทำแกงเรือ
	8.ตอกหมัน	8.ตอกหมัน	8.ตอกหมัน
	9.ทาน้ำมันยางนา หรือทาสี	9.ทาน้ำมันยางนา หรือทาสี	9.ทาน้ำมันยางนา หรือทาสี

วิเคราะห์ขั้นตอนการเตรียมวัสดุ

จากตาราง ที่ 5 กล่าวโดยสรุป พบว่าการเลือกใช้วัสดุ การเลือกไม้ในแต่ละพื้นที่ทั้งสามจังหวัด เลือกใช้ไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ ไม้เต็ง ในส่วนประกอบของเรือ คือ กระดูกงู กงเรือ โขนเรือ และโป๊ะหัว โป๊ะท้าย (เฉพาะอยู่ต่อเรือในจังหวัดจันทบุรี) เนื่องจากเป็นส่วนที่ต้องแช่อยู่ในน้ำทะเลตลอดเวลา ไม้เนื้อแข็งเหล่านี้มีคุณสมบัติพิเศษคือ ยิ่งแช่นานเท่าไรก็ยิ่งมีความแข็งแรงมากขึ้น โดยเฉพาะไม้ตะเคียนถ้าดูแลดีๆ สามารถมีอายุใช้งานได้เกิน 100 ปี ส่วนที่เป็นไม้กระดานข้างเรือ ข้างต่อเรือจะไม่เลือกไม้ที่มีเนื้อแข็งมากนัก เพื่อให้ตัดเข้ารูปได้ง่ายไม้ไม่แตก แต่อยู่ต่อเรือในจังหวัดจันทบุรีมีความแตกต่างจากที่อื่นเล็กน้อยในเรื่องการเลือกไม้ เนื่องจากการต่อเรือไว้เพื่อขาย ดังนั้นจึงต้องทำต้นทุนให้ต่ำ ไม้ที่ใช้จึงเป็นไม้ที่ราคาไม่แพงนัก มีความแข็งแรงของเนื้อไม้ปานกลาง ทำให้ขายเรือได้เร็ว เพราะราคาไม่สูงเกินไป

การเตรียมลูกประสัก หรือไม้หมุดสำหรับตรึงกงเรือต่างตะปู อยู่ต่อเรือจังหวัดชลบุรีเป็นอยู่เดียวที่เหลาลูกประสักเองโดยใช้ไม้มะหาด เนื่องจากมีปริมาณการต่อเรือประมาณ 4 – 5 ลำต่อเดือน ทำให้การเหลาลูกประสักเองมีความคุ้มค่ากว่าการไปซื้อมาใช้ หากไปซื้อที่ร้านจะขายลูก 15 - 18 บาท ส่วนอยู่ต่อเรือในจังหวัดระยองและจันทบุรีซื้อลูกประสักจากร้านค้าเนื่องจากปริมาณการต่อเรือมีไม่มากเท่าที่อยู่ต่อเรือจังหวัดชลบุรี

วิเคราะห์ขั้นตอนการต่อเรือ

จากตารางที่ 5 กล่าวโดยสรุป ในพื้นที่ต่อเรือทั้งสามจังหวัด พบว่า ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน ในด้านของรูปทรง และขั้นตอนการต่อเรือที่แตกต่างกันของจังหวัดระยอง เทคนิควิธีการเชิงช่างแต่ละพื้นที่ก็มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง ทุกพื้นที่ยังสามารถอนุรักษ์ขั้นตอนการต่อเรือแบบโบราณไว้ได้ แม้จะมีบางขั้นตอนที่ต้องมีการปรับเปลี่ยนไปตามสังคมและสิ่งแวดล้อม หรือมีการพัฒนาเทคนิควิธีการที่สามารถทำงานได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น ที่เกิดจากความช่างคิดและสร้างสรรค์งานของครุภูมิปัญญาช่าง ขั้นตอนการต่อเรือในจังหวัดชลบุรี ครุภูมิปัญญาช่างมีประสบการณ์ในการต่อเรือโดยการลองผิดลองถูก ผึกฝน ทดลองเอง ความรู้ที่ได้จึงเกิดขึ้นจากการฝึกซ้อมเรือแล้วจึงเริ่มต่อเรือไว้ใช้งานเอง มีการพัฒนารูปแบบเรือตามความต้องการของลูกค้า ต่อเรือได้หลายแบบ อาทิ เรือฉลอม เรือเปิด เรือยนต์ เรือหางยาว เป็นต้น ซึ่งขั้นตอนการต่อเรือจะคล้ายกับอยู่ต่อเรือในจังหวัดจันทบุรี ส่วนขั้นตอนการต่อเรือในจังหวัดระยองพบว่า ครุภูมิปัญญาช่างมีขั้นตอนการต่อเรือที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ที่มีขั้นตอนแตกต่างจากที่อื่นคือเมื่อวางกระดูกงูแล้วขั้นต่อไปคือการติดตั้งไม้กระดานข้างเรือก่อนใส่กง ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญ

2.3 เชิงช่าง รูปแบบ เทคนิควิธีการ

เชิงช่าง ในที่นี้หมายถึง ความสามารถหรือสมรรถนะในการใช้เครื่องมือช่างพื้นฐานเพื่อสามารถประกอบ ติดตั้ง ต่อเรือ ปรับปรุง และซ่อมแซมเรือได้ รวมถึงทักษะการใช้เครื่องมือต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นทักษะที่ต้องผ่านการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี ทำซ้ำๆ จนเกิดความเชี่ยวชาญ นอกจากนั้น “เชิงช่าง” ยังแสดงถึงการจัดระบบความคิดในการแก้ปัญหาที่ต้องใช้วิธีการหรือเทคนิคในการต่อเรือเรือที่เหมาะสมกับเรือแต่ละรูปแบบ ซึ่งในแต่ละพื้นที่ก็มีความแตกต่างกันไปตามการเรียนรู้ที่ได้รับมา และประสบการณ์ที่ช่างแต่ละคนสั่งสมมา

เชิงช่างของช่างต่อเรือในจังหวัดชลบุรี มีลักษณะเด่นอยู่ที่การขึ้นรูปโครงเรือ ที่มีความความเที่ยงตรง และแม่นยำ ในการใช้สายตาพิจารณาทรงของเรือ โดยที่ไม่ต้องใช้เทคโนโลยีใดๆ ทักษะในการใช้เลื่อยยนต์ในการตัดงัดให้ได้รูป ซึ่งมีความสำคัญเช่นกันที่จะทำให้เรือเอียงหรือไม่เอียง เชิงช่างในการเข้าลิ้นของส่วนประกอบหัวโชนเรือและท้ายเรือให้เชื่อมกับกระดูกงูอย่างแนบสนิทและมีความแข็งแรง

เชิงช่างของช่างต่อเรือในจังหวัดระยอง มีลักษณะเด่นอยู่ที่การเหลาทรงกระดูกงูให้ได้รูป และขั้นตอนในการต่อเรือที่ต่างจากพื้นที่อื่น คือการติดตั้งไม้กระดานในขั้นตอนที่ 2 เนื่องจากหากติดตั้งหัวโชนเรือและโชนท้ายเรือก่อนจะทำให้ติดตั้งไม้กระดานข้างเรือไม่ได้ เพราะการติดตั้งไม้กระดานข้างเรือต้องใช้พื้นที่บริเวณหัวโชนและโชนท้ายเรือ สำหรับดึงเชือกเพื่อนำไม้กระดานให้โค้งเข้ามา การใช้แรงงานน้อยกว่าที่อื่นแต่ก็มีความแข็งแรง

เชิงช่างของช่างต่อเรือในจังหวัดจันทบุรี มีลักษณะเด่นอยู่ที่ฝีมือเชิงช่างมีความเรียบร้อย งานละเอียด การเข้าไม้กระดานข้างเรือทำให้แนบสนิทมาก

วิเคราะห์เชิงช่าง และเทคนิควิธีการ

การวิเคราะห์กระบวนการเชิงช่างและเทคนิควิธีการต่อเรือประมงพื้นบ้านของจังหวัดชลบุรี พบว่ามีเทคนิควิธีการติดตั้งแผ่นไม้กระดานเพื่อให้โค้งเข้ารูปโดยการใช้ความร้อนจากหัวไฟแก๊สก่อนที่จะใช้ไฟลงช่างจะทาน้ำมันเครื่องที่ใช้แล้วก่อนเพื่อป้องกันมิให้ไม้ไหม้ไฟ

การวิเคราะห์กระบวนการเชิงช่างและเทคนิควิธีการต่อเรือประมงพื้นบ้านของจังหวัดระยอง พบว่ามีเทคนิคในการติดตั้งแผ่นไม้กระดานข้างเรือที่ไม่เหมือนใคร คือเมื่อวางกระดูกงูเสร็จแล้วก็ติดตั้งแผ่นไม้กระดานเลยโดยใช้วิธีเจาะรูที่หัวไม้และท้ายไม้แล้วนำเชือกในลอนมาผูกยึดดึงเข้ามาให้โค้งเข้ารูปกับกระดูกงู

การวิเคราะห์กระบวนการเชิงช่างและเทคนิควิธีการต่อเรือประมงพื้นบ้านของจังหวัดจันทบุรี พบว่ามีเทคนิคการต่อเรือที่เสริมความแข็งแรงของเรือคือ มีการติดตั้งโป๊ะหัว โป๊ะท้ายเรือ คือส่วนที่เชื่อมต่อระหว่างหัวโชนเรือกับกระดูกงู

อุปกรณ์การต่อเรือพบว่าอยู่ต่อเรือทั้ง 3 แห่ง มีอุปกรณ์พื้นฐานทั่วไปเหมือนกัน ซึ่งหาซื้อตามร้านได้ทั่วไป แต่อยู่ต่อเรือของจังหวัดระยองมีอุปกรณ์พิเศษที่บรรพบุรุษประดิษฐ์ขึ้นเองคือ ไม้หนีบจับแผ่นไม้กระดานมีลักษณะเป็นแผ่นไม้สองแผ่นประกบกัน หน้า 2 นิ้ว กว้าง 4 นิ้ว ยาว 15 นิ้วตรงด้ามจับเหลาไม้ให้แคบลง แล้วใช้หวายหรือสายพานรัดให้แน่น

ภาพประกอบ 88 อุปกรณ์หนีบจับแผ่นไม้กระดานของอยู่ต่อเรือตำบลตะพง จังหวัดระยอง

รูปแบบ หมายถึงรูปแบบเรือแต่ละชนิด ขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ของมีผลต่อรูปทรงของเรือ

รูปแบบเรือ เนื่องจากวิถีการทำประมงพื้นบ้านของชาวตำบลบางพระเป็นการทำประมงชายฝั่งเรือประมงที่ใช้ส่วนใหญ่จึงเป็นเรือประมงพื้นบ้านขนาดเล็กและขนาดกลาง ที่ทำการประมงไม่เกิน 10 กิโลเมตรจากชายฝั่ง รูปแบบเรือที่ต่อมี 3 แบบ คือ เรือฉลอม เรือเปิด เรือยนต์ ส่วนใหญ่นิยมจ้างต่อเป็นเรือเปิด มีลักษณะคือ หัวโชนเรือและโชนท้ายเรือคล้ายหัวฉลอมแต่สั้นกว่า เรือฉลอม มีลักษณะคือ มีหัวโชนเรือยื่นออกไปและมีโชนท้ายเรือยื่นออกไป เรือยนต์ มีลักษณะ คือหัวโชนสั้น ท้ายเรือตัด แต่ในปัจจุบันก็มีการประยุกต์รูปแบบเรือเช่นหัวเป็นเรือฉลอม ท้ายเป็นเรือเปิด ซึ่งเป็นความนิยมหรือความชอบส่วนตัวของเจ้าของเรือไม่ได้มีกฎเกณฑ์ตายตัว รูปแบบที่คนนิยมมาจ้างต่อมากที่สุดคือเรือเปิด เรือยนต์คือเรือที่มีลักษณะท้ายตัด ส่วนโชนจะสั้นหรือยาวอยู่ที่เจ้าของเรือต้องการ ดังที่นายวินัย สามะกิจ กล่าวไว้ว่า เรือที่ต่อจากอู่นายเสริม จะมีลักษณะดังนี้...

“เรือที่มีลักษณะหัวแหลมป้อม ท้ายเรือมีลักษณะเหมือนกัน เรียกว่า เรือท้ายเปิด โชนจะสั้นเรือฉลอมโชนจะยาวยื่นขึ้นไป ถ้าท้ายฉลอมก็จะมีลักษณะโชนยาวขึ้นไปเหมือนกัน เรียกฉลอมหัวฉลอมท้าย เรือฉลอมท้ายเปิด มีลักษณะคือหัวเรือมีโชนยื่นไป ท้ายเรือไม่มีโชนยื่นเรียกว่าท้ายเปิด”
(สัมภาษณ์นายวินัย สามะกิจ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2559)

รูปแบบเรือ เรือประมงพื้นบ้านของชาวตำบลตะพงเป็นการทำประมงชายฝั่ง เรือประมงที่ใช้ส่วนใหญ่จึงเป็นเรือประมงพื้นบ้านขนาดเล็กและขนาดกลาง ชาวประมงที่จังหวัดระยองจะเรียกว่า

“เรือตะพง” มีความยาวเรือไม่เกิน 10 เมตร ที่ทำการประมงไม่เกิน 10 กิโลเมตรจากชายฝั่ง รูปแบบเรือที่ต่อส่วนใหญ่เป็นเรือตะพง มีลักษณะหัวผ่อง(หัวโต)ท้ายเรียว ตรงกลางลำเรือมีลักษณะป่องเล็กน้อย ไม่กว้างมากเท่าของที่อื่น เอกลักษณะของเรือตะพงคือ ทำความเร็วได้ดี มีน้ำหนักเบา สาเหตุที่เรือตะพงมีน้ำหนักไม่มากเนื่องจากชาวประมงไม่สามารถจอดเรือในทะเลได้เพราะคลื่นลมแรงมาก อาจทำให้เรือจมได้ ดังนั้นชาวประมงจึงต้องลากเรือขึ้นมาจอดบนฝั่ง

เทคนิควิธีการ

การต่อเรือประมงพื้นบ้านของตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี และตำบลคลองขุด จังหวัดจันทบุรี มีเทคนิคในการต่อเรือเหมือนกัน โดยเมื่อขึ้นกระดูกงูเสร็จขั้นต่อไปจะวางก้งท้องเรือก่อน จากนั้นจึงเริ่มขึ้นไม้กระดานแผ่นแรกทั้งสองข้างของเรือ แล้วต่อด้วยไม้กระดานแผ่นที่สองและสาม หลังจากนั้นจึงใส่ก้งข้างเรือประกบตามจนครบ ส่วนหัวเรือจะมีลักษณะสูงเรียวเพื่อป้องกันน้ำกระเด็นเข้ามาในเรือ ตรงกลางลำป่องเพื่อให้กินน้ำได้ดี สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการวางก้งเรือต้องวางให้ได้ศูนย์หากวางไม่ตรงจะทำให้เรือโคลงได้

เทคนิคในการตัดไม้กระดานโค้งเข้ารูปโดยใช้ไฟจากหัวไฟแก๊ส ลนแผ่นไม้กระดานข้างเรือ ความร้อนจะทำให้ไม้อ่อนดัดเข้ารูปได้ง่าย ก่อนที่จะนำไฟมาลนต้องนำน้ำมันเครื่องที่ใช้แล้วทาบริเวณที่ต้องการดัดไม้ เพื่อป้องกันมิให้ไม้ไหม้ไฟ

ภาพประกอบ 89 นำน้ำมันเครื่องใช้แล้วทาไม้กระดานก่อนนำไฟมาลนของอู่ต่อเรือในจังหวัดชลบุรี

ภาพประกอบ 90 นำหัวเป่าไฟแก๊สมาลนบริเวณที่ต้องการตัดไม้ให้โค้งของอุ้งต่อเรือในจังหวัดชลบุรี

การต่อเรือประมงพื้นบ้านของตำบลตะพง จังหวัดระยอง มีเทคนิคในการต่อเรือคือ การเหลา กระดูกงูส่วนหัวเรือและท้ายเรือให้สอบเข้ามาเล็กน้อย เพื่อให้เวลานำไม้กระดานมาใส่จะเข้ารูปง่ายกว่าจากนั้นจึงวัดระยะสำหรับวางกงเรือ เมื่อกำหนดจุดวางกงเรือแล้วจึงขึ้นไม้กระดานข้างเรือแผ่นแรก ซึ่งวิธีการขึ้นยังคงใช้เครื่องมือสมัยโบราณ ได้แก่ “ตะเกียบ” หรือไม้หนีบจับแผ่นกระดานข้างเรือ (เป็นเครื่องมือโบราณปัจจุบันนี้ที่อื่นๆ ไม่มีใครใช้มีที่อื่นที่เดียว) หรืออุปกรณ์หนีบจับแผ่นไม้กระดานสำหรับหนีบไม้กระดานให้ติดกับกระดูกงู จากนั้นจึงโค้งไม้กระดานส่วนหัวเรือและท้ายเรือดึงเข้ามาหากระดูกงู โดยใช้วิธีใช้เชือกดึง ร้อยเชือกผ่านรูที่เจาะไว้ที่แผ่นไม้กระดาน จากนั้นจึงดึงเชือกให้ไม้โค้งเข้ามาให้ได้รูป ในส่วนของกงเรือถ้าเป็นเรือขนาดเล็ก ถึงขนาดกลาง คือไม่เกิน 9 วา จะไม่ใส่กงท้องเรือ เพราะเอกลักษณ์ของเรือตะพงคือ เรือที่แล่นได้เร็ว ดังนั้นจึงต้องทำให้เรือมีน้ำหนักเบาที่สุด การใส่กงท้องเรือจึงไม่จำเป็น จะมีแต่กงข้างเรือเท่านั้น นอกจากนี้ครุภูมิปัญญาช่างยังมีเทคนิคการติดตั้งแผ่นไม้กระดานข้างเรือโดยสามารถทำคนเดียวได้และใช้เวลาน้อย โดยใช้วิธีการตีตะปูระหว่างแผ่นไม้กระดานยึดกันไว้ก่อน ดังรูป

ภาพประกอบ 91 การตอกตะปูยึดไม้กระดานข้างเรือของคู่อัดเรือในจังหวัดระยอง

ข

ข

ภาพประกอบ 92 อุปกรณ์หนีจับไม้กระดานของคู่อัดเรือในจังหวัดระยอง

เทคนิควิธีการ เทคนิควิธีการต่อเรือประมงพื้นบ้านของจังหวัดจันทบุรี นอกจากนี้ยังมี ส่วนประกอบที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งคือโป๊ะหัว โป๊ะท้าย คือส่วนที่เชื่อมต่อระหว่างกระดูกงูกับสังหัวเรือ และสังท้ายเรือ เป็นส่วนที่ทำให้เรือมีความแข็งแรงมากขึ้น ซึ่งเป็นเทคนิคการต่อเรือที่คู่อัดเรือจังหวัดอื่น ไม่มี

2.4 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเรือและการต่อเรือ

ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรือ และมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตชาวเรือ ช่างต่อเรือ และผู้ประกอบการอาชีพประมงมาตั้งแต่สมัยโบราณ เพราะเรือเป็นพาหนะที่ใช้เดินทางอำนวยความสะดวกในการคมนาคม การประกอบอาชีพไปมาหาสู่กัน จึงทำให้ผู้ที่มิอาชีพในการต่อเรือมีความสำคัญนำมาซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์กับคนหลายกลุ่ม ดังที่ ญัฐธัญญา พรพรรณรัตน์ (2559: 35) กล่าวว่า สังคมชาวเรือที่ใช้เรืออันมีแบบแผนการสร้างร่วมกันแล้วเทคโนโลยีการต่อเรือเป็นที่ยอมรับร่วมกันจนทำให้วัสดุสำหรับต่อเรือกลายเป็นสินค้าสำคัญในสังคมชายฝั่งทะเลด้วย กำเนิดและวิวัฒนาการของเรือสัมพันธ์กับชุมชนชาวเรือซึ่งได้รับพัฒนาทักษะเกี่ยวกับการใช้เรือ การต่อเรือ ที่ใช้ในแม่น้ำและทะเลเป็นพาหนะใช้คมนาคมและใช้หาปลา หรือทรัพยากรทางน้ำอื่นๆ ในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมเรือ เป็นกลไกช่วยสร้างความเชื่อมโยงของชุมชนหลากหลายกลุ่มให้เกิดขึ้นแล้ว ยังนำไปสู่การเผยแพร่อารยธรรม และการแลกเปลี่ยนค้าขาย การเดินเรือของชาวเรือจึงจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับดิน ฟ้า อากาศ รู้จักเลือกเวลาเดินเรือ เพราะการเดินเรือไม่ว่าในแม่น้ำหรือทะเลมีภัยอันตรายตลอดเวลา ชาวเรือจึงการกำหนดและสร้างสัญลักษณ์ขึ้นเพื่อเป็นที่พึ่งพิงทางด้านจิตใจจากความเชื่อและแรงศรัทธาจากสิ่งที่เหนือธรรมชาติให้มีความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตขณะอยู่ในแม่น้ำหรือทะเล

ชาวประมงให้ความสำคัญกับเรือ เพราะเป็นพาหนะนำออกสู่ทะเล เพื่อประกอบอาชีพหาสัตว์น้ำเพื่อขายยังชีพ แต่ก็ไม่อาจทราบได้ว่าเมื่ออยู่ในทะเลจะประสบพบเจออะไรบ้าง ทำให้ชาวประมงและช่างต่อเรือต้องสร้างสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ จึงเกิดเป็นพิธีกรรม และการปฏิบัติในขั้นตอนต่างๆ ของการต่อเรือ พบว่าปัจจุบันนี้การต่อเรือในขั้นตอนวางกระดูกงูและประจุโชนเรือ ไม่ค่อยมีใครทำเนื่องจากผู้ทรงภูมิปัญญาทุกคนไม่ได้ผ่านการครอบครู แต่ผู้ต่อเรือที่จังหวัดระยองยังคงมีพิธีกรรมเหล่านี้อยู่บ้างมีบรรพบุรุษที่มีวิชาความรู้ด้านพิธีกรรมเช่น การทำนํ้ามนต์ธรณีศาลเป็นนํ้ามนต์สำหรับบรรจุโชนเรือ

จากการศึกษาพบว่าความเชื่อเกี่ยวกับเรือและการต่อเรือทั้งสามจังหวัด มีความเชื่อที่คล้ายๆ กัน โดยแยกเป็นประเด็นได้ดังนี้ ความเชื่อเกี่ยวกับเรือและอุปกรณ์ในเรือ ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้ามต่างๆ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้บางสิ่งยังคงมีการปฏิบัติอยู่แต่อาจลดขั้นตอนบางอย่างไป หรือความเชื่อบางสิ่งก็ไม่ค่อยมีการปฏิบัติกันแล้ว

2.4.1 ความเชื่อเกี่ยวกับการต่อเรือ

ความเชื่อเรื่องไม้ที่ใช้ต่อเรือ ถ้าเป็นไม้ตะเคียนเป็นไม้ที่มีนางไม้ศักดิ์สิทธิ์ประจำอยู่กับเรือบริเวณโชนเรือ และต้องให้ความเคารพ ความเชื่อเรื่องแม่ย่านางเรือนี้นี้มีการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ช่างต่อเรือทุกพื้นที่ให้การยอมรับว่าไม้ตะเคียนเป็นไม้เนื้อแข็ง ทนน้ำ มีอายุการใช้งานนานหลายสิบปี การบำรุงรักษาน้อย แต่เป็นไม้ที่มีราคาสูงและหายากในปัจจุบัน ด้วยเหตุผลข้างต้นที่กล่าวมา ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของ ญัฐธัญญา พรพรรณรัตน์ (2559: 38) ที่กล่าวว่า แม่

ย่านางเรือเปรียบเสมือนเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้มีความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยในการประกอบอาชีพ ประมง ในความเชื่อของชาวประมงพื้นบ้านและช่างต่อเรือเชื่อว่าแม่ย่านางเป็นผู้หญิง สถิตอยู่บนหัวเรือ เมื่อมีการหาต้นไม้มัที่นิยมใช้ต่อเรือคือ ไม้ตะเคียนซึ่งมีความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ ถ้ามีตาไม้จะนำมาสร้างเป็นหัวเรือ เนื่องด้วยมีความเชื่อว่าตาไม้เปรียบเหมือนดวงตาที่คอยปกป้องดูแลให้เกิดความปลอดภัยและช่วยคุ้มครอง ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับแม่ย่านางเรือนี้ผ่านการเรียนรู้จากเรื่องเล่าที่มีนางฟ้าถูกพระอินทร์สาปให้ลงมายังโลกมนุษย์ เนื่องจากการทำผิดกฎสวรรค์ เป็นเรื่องเล่าตกทอดกันมาจากรบพรหมที่แฝงความเชื่อเรื่องเทพเจ้าศาสนาฮินดู มาผสมกลมกลืนกับความเชื่อในวิถีชีวิตชาวบ้าน ทำให้เกิดความเข้าใจถึงความเชื่อที่เกิดขึ้นในสังคมไทยจากอดีต ที่มีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างพุทธ พราหมณ์ และผี ที่สร้างความมั่นคงด้านจิตใจให้ผู้คนในสังคมไทยมาจนถึงปัจจุบัน แต่มีพิธีกรรมแตกต่างกันหรือใกล้เคียงกันขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของชุมชนแต่ละภาคของประเทศไทยที่สร้างสรรคพิธีกรรมที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่สิ่งแวดล้อม ความเชื่อในชุมชนและศาสนา

ถ้าใช้ไม้ต่อเรือที่มีตาไม้ ต้องให้ตาไม้อยู่พื้นน้ำ หรือต้องคว้านไม้ที่ทับบริเวณตาไม้ ออก เพราะตาไม้เปรียบเหมือนดวงตาที่สามารถมองเห็นว่าบริเวณไหนมีสัตว์น้ำมาก หากวางงทาบตาไม้ อาจทำให้หากินไม่คล่อง ความเชื่อนี้อาจเป็นกุศโลบายว่า ไม้ที่มีตาไม้นั้นอาจทำให้ไม้ผุหรือแตกเป็นรูได้ง่าย จึงให้อยู่ในตำแหน่งที่พื้นน้ำ ก็เป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผล คือ ไม้ที่มีตาไม้จะผุง่ายกว่าส่วนอื่น จึงควรให้อยู่เหนือน้ำ ตาไม้นี้จะแตกง่ายจึงไม่ควรตอกลูกประสักลงไป ซึ่งสอดคล้องความความคิดที่ว่าหากตอกลูกประสักไปบนตาไม้จะทำให้เรือแตกได้

ความเชื่อของช่างต่อเรือในภาคตะวันออก พบว่า ช่างต่อเรือในภาคตะวันออกมีความคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการต่อเรือในเรื่องของการบูชาแม่ย่านางที่ช่างต่อเรือและชาวประมงให้ความเคารพนับถือ แม่ย่านางเรือจึงเปรียบเสมือนเป็นสัญลักษณ์ทางความคิดที่สะท้อนความเชื่อที่มีต่อวิถีชีวิตและการปฏิบัติของช่างต่อเรือและชาวประมง ช่างต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก มีความเชื่อว่าแม่ย่านางเรือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยคุ้มครอง ปกป้อง รักษาและเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจของช่างต่อเรือและชาวประมงเวลาออกทะเล นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในเรื่องของการทำหากินขอให้จับสัตว์น้ำให้ได้จำนวนมาก จากความเชื่อนี้จึงนำไปสู่วิธีการบูชาเพื่อแสดงความเคารพโดยการนำผ้าหลากสีต้องเป็นจำนวนคี่ 3 5 7 9 ผืน มาผูกไว้ที่หัวเรือประมงเพื่อเป็นสัญลักษณ์การให้ความเคารพบูชา นอกจากนี้ยังมีการประกอบพิธีบูชาแม่ย่านางเรือก่อนออกทะเลด้วยอาหารคาวหวานผลไม้ เมื่อชาวประมงและช่างต่อเรือมีความเคารพบูชาในแม่ย่านางเรือจึงมีหลักปฏิบัติและข้อห้ามต่างๆ ที่เป็นการลบหลู่แม่ย่านางเรือ เช่น ห้ามผู้หญิงมีประจำเดือนขึ้นเรือ ห้ามเหยียบโขนเรือ เป็นต้น ซึ่งความเชื่อและหลักปฏิบัติเหล่านี้เป็นสิ่งที่ดีที่แฝงอยู่ทำให้ผู้ปฏิบัติต้องเป็นคนดีเมื่ออัญเชิญแม่ย่านางมาสู่เรือของตนแล้ว

ความเชื่อว่าการวางกงเรือมิให้ทับศูนย์กลาง และไม่ได้ทับตาไม้ ในความหมายของช่างต่อเรือ และชาวประมงมีความเชื่อว่า ตาไม้เปรียบเสมือนดวงตาที่สามารถมองเห็นเส้นทางในท้องทะเล และสามารถเห็นแหล่งที่มีสัตว์น้ำชุกชุมได้ชัดเจน ทำให้ช่างต่อเรือต้องคว้านไม้หรือเว้นตำแหน่งที่มีตาไม้ไว้

2.4.2 พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการต่อเรือ

เรือเป็นพาหนะสำคัญสำหรับอาชีพประมงที่ต้องชอกทะเลจับสัตว์น้ำ เพื่อยังชีพหรือเพื่อขาย ในการต่อเรือไม้นั้นมีขั้นตอนและพิธีกรรมต่างๆ ในการต่อเรือ อาทิ การเชิญแม่ย่านางเรือ การขึ้นขัน หรือการยกขัน การประจุขัน การวางกงเรือ การนำเรือลงจากคาน ดังนี้

การวางกระดูกงูไม่ให้ทับศูนย์กลาง เป็นพิธีกรรมที่ทั้งสามจังหวัดมีความเชื่อเหมือนกัน คือ การวางกงตัวแรกตรงจุดศูนย์กลางที่วัดความยาวจากหัวเรือมาท้ายเรือ ให้วางกงเยื้องมาด้านหลังจุด ศูนย์กลาง เป็นความเชื่อที่สืบทอดของบรรพบุรุษจากการบอกเล่าต่อๆ กันมา ช่างต่อเรือเชื่อว่า หากวางกงทับศูนย์กลางจะทำให้เกิดเรื่องไม่ดีกับเจ้าของเรือ ช่างต่อเรือ หรือคนในครอบครัว อาจทำให้เจ็บ ปวด และทำให้หากินไม่ค่อยได้ จับสัตว์น้ำได้น้อย ดังที่นายยศธนา แสงเมฆ ช่างต่อเรือจังหวัดระยอง กล่าวว่า “ ห้ามเอากงทับศูนย์เพราะจะทำให้ช่างต่อเรือป่วยหรือมีเหตุที่ไม่ดีเกิดขึ้นกับตัวเอง เคยมีบาง คนไปทำเองแล้วไปตั้งกงทับศูนย์เลยเจ็บป่วย เขาเลยให้ผมแก้ไข ผมก็รู้แล้ววัดใหม่พบว่าเขที่ตั้งกงทับ ศูนย์ หลังจากนั้นเขาก็หายป่วย “ (ยศธนา แสงเมฆ, 2558: สัมภาษณ์)

“แต่เวลาผมทับไม่เคยตั้งกงทับศูนย์เลย เบียดได้แต่ห้ามทับ เพราะตาและพ่อสอนมา ไม่ให้ทับผมก็ไม่ทับ ” (ยศธนา แสงเมฆ, 2558: สัมภาษณ์)

“ การวัดก้งห้ามวางกงทับศูนย์กลาง โบราณเขาว่ามา ต้องเอากงวางหลังเส้นห้าม เอาไว้หน้าเส้น มันจะให้โทษกับเจ้าของเรือ หากินไม่ค่อยคล่อง ” (นายเสริม เจือสุวรรณ, 2557: สัมภาษณ์)

“ วางกงทับศูนย์ไม่ได้ ต้องวางเยื้องไปด้านท้ายเรือ ห้ามเยื้องไปด้านหน้า จะให้ช่างเรือ เจ็บป่วย กงชอยก็เหมือนกันทุกคนให้วางถอยมาข้างหลัง ห้ามวางไปด้านหน้า ถ้าวางไปด้านหน้าจะทำให้ คนต่อเรือก็ไม่ดี คนหากินก็หากินได้ไม่ดี เรื่องอย่างนี้มีการแก่งกันได้ ต้องให้ครูผู้มีวิชาเป็นคนแก้ ผมไม่ได้เรียนวิชามา แต่เป็นการเรียนด้วยการจำจากการช่วยพ่อตาต่อเรือ “ (ปรีชา พิรินยวง, 2558: สัมภาษณ์)

“ เรื่องของเรือนี้ทำทับศูนย์ไม่ได้นะ เกวียนทับศูนย์ได้ คือว่านี่คือจุดศูนย์กลาง เราจะ เอากงมาวางทับไม่ได้ ต้องให้เบี่ยงไปซ้ายหรือขวาก็ได้แต่ห้ามทับจุดศูนย์กลาง ถ้าวางทับศูนย์กลางไม่ เจ้าของเรือหรือช่างต่อเรือ ถ้าจะมาเปลี่ยนหมอนหรือจะรื้อเรือออกต้องเอาน้ำมนต์ธรณีศาลรดก่อน

ไม่เช่นนั้นจะมีอาการปวดหัว ผมเป็นคนทำน้ามนต์บรรจุชินเรือ “ (นายสมบุญ แสงเมฆ, 2558: สัมภาษณ์)

จากคำบอกเล่าข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความเคารพต่อแม่ย่านางและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น แต่ช่างต่อเรือยังคงทำตามคำสั่งสอนของบรรพบุรุษ เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ทำแล้วมีสิ่งดี ๆ เข้ามา

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมพบว่า ทั้งสามจังหวัดมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับย่านางเรือเหมือนกัน เพียงแต่อาจมีความแตกต่างกันเล็กน้อย ในเรื่องของของเซ่นไหว้ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเรือ และการต่อเรือผู้ประกอบการอาชีพประมง และช่างต่อเรือ มีความผูกพันและเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเกี่ยวกับเรือ การต่อเรือ และการใช้เรือ ช่างต่อเรือและชาวประมงถือว่า ส่วนสำคัญของเรือคือ ไชนหัวเรือ และท้ายเรือ โดยเฉพาะไชนหัวเรือเป็นส่วนประกอบที่ทำด้วยไม้ท่อนเดียว ตั้งขึ้นจากกระดูกงูของเรือ ส่วนใหญ่ไชนเรือจะทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตะเคียนทอง ทำหน้าที่ยึดกระดานต่อเรือในส่วนหัวเรือ จะต้องติดตั้งอย่างแข็งแรงที่สุด เนื่องจากเป็นส่วนที่ต้องรับแรงกระแทกจากคลื่น หรือการชน ปะทะกับสิ่งต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น และที่สำคัญคือถือว่าไชนหัวเรือเป็นที่สถิตของแม่ย่านางเรือ ซึ่งประจำเรือแต่ละลำมีหน้าที่ปกปักรักษาเรือให้ปลอดภัยจากภัยทั้งปวง และเอื้ออำนวยให้เรือที่ใช้ทำมาหากินประสบความสำเร็จเจริญรุ่งเรือง ดังนั้นช่างต่อเรือ และเจ้าของเรือจึงมีพิธีเซ่นไหว้ แม่ย่านางเรือ ในโอกาสต่าง ๆ เช่น เมื่อต่อเรือแล้วเสร็จ ก่อนนำเรือลงน้ำ หรือหลังจากนำเรือขึ้นคานเพื่อซ่อมแซม หรือทำพิธีก่อนออกเรือจับปลา ในฤดูกาลใหม่ หรือในฤดูกาลที่สามารถจับปลาได้มากเป็นพิเศษ

ของที่ใช้ในการเซ่นไหว้แม่ย่านางเรือ ประกอบด้วยอาหารคาวหวาน ส่วนเครื่องดื่ม มีน้ำ สุรา และน้ำผลไม้ต่าง ๆ ดอกไม้ ธูปเทียน อาจใช้ผ้าแดง ผ้าขาว หรือใช้ด้ายแดง ด้ายขาว ที่เป็นด้ายดิบสำหรับผูกไชนหัวเรือ เพื่อเป็นสิริมงคล อาจมีการนำผ้าเยื่อไม้สีต่าง ๆ เช่น สีแดง เขียว หรือเหลือง ผูกโยงกับไชนหัวเรือ ด้วยความเชื่อว่าเป็นการแต่งตัวเพื่อความสวยงามให้แก่แม่ย่านางเรือ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของ ชญาณี ประกอบชาติ. (2552: 55) ได้ศึกษาสัญลักษณ์และความหมายในพิธีกรรมการบูชาแม่ย่านางไว้ว่า ผ้าสามสี เป็นสัญลักษณ์ที่บอกให้รู้ว่าเรือลำใดมีแม่ย่านาง ซึ่งจะผูกด้วยผ้าสามสีที่หัวเรือตามฤกษ์ที่ดูมาของเรือแต่ละลำ เพื่อเป็นการแต่งตัวให้แม่ย่านางเรือ การทำพิธีส่วนใหญ่เจ้าของเรือเป็นผู้ทำพิธี

การตั้งไชนเรือ ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่สุด ช่างต่อเรือทุกคนให้ความสำคัญกับไชนเรือมาก เพราะมีความเชื่อว่าเป็นที่สถิตของแม่ย่านางเรือ ส่วนพิธีกรรมในการตั้งไชนเรือของทั้งสามอำเภอ ไม่มีพิธีกรรมอะไร เนื่องจากช่างต่อเรือไม่ได้ผ่านการครอบครู จึงไม่มีพิธีกรรมใด หากจะประกอบพิธีตั้งไชนเรือจะต้องมีครูผู้ประกอบพิธีหรือผู้มีวิชาเทานั้นที่จะสามารถทำพิธีได้ แต่ก็มีได้หมายความว่าผู้ที่ไม่ได้ครอบครูจะตั้งไชนเรือไม่ได้ เช่นที่ช่างต่อเรือจังหวัดชลบุรี ช่างต่อเรือก็ได้ผ่าน

การครอบครอง ก็สามารถตั้งโฉนดเรือได้เพียงแต่ทำพิธีไม่ได้เพราะไม่มีวิชาและไม่ได้รับมอบมา ซึ่งเป็นความเชื่อของแต่ละพื้นที่ไม่มีผิดไม่มีถูก ส่วนผู้ต่อเรือของจังหวัดระยองมีครูผู้มีวิชาในการตั้งโฉนดเรือ คือ นายสมบุญ แสงเมฆ บิดาของนายยศนา แสงเมฆ เป็นผู้มีวิชาหรือมีครู สามารถเป็นผู้ทำพิธีได้

“บนเรือมีส่วนที่ห้ามเหยียบคือหัวโชน ผมถือจริงๆนะ เราก็บอกแม่นางไม้ แม่นาโศบดี แม่ศรีธรา แม่จันทร์ แม่หอม แม่สร้อยระย้า จะออกหาปลาเวลากลางคืนกลางวัน ต้องบอกเขาหมด บอกแม่นางไม้ก่อนว่าเราขอไปทำมาหากิน ” (นายสมบุญ แสงเมฆ, 2558: สัมภาษณ์)

การวางกระดูกงู เป็นส่วนประกอบที่สำคัญเช่นกันเปรียบเสมือนกระดูกสันหลังคน ผู้ต่อเรือทั้งสามจังหวัดจะเลือกวันในการวางกระดูกงู เช่น ผู้ต่อเรือจังหวัดชลบุรีเลือกวันจันทร์และวันพฤหัสบดี เป็นวันดี จะไม่วางกระดูกงูในวันพุธ

“เลือกวันดีหน่อย เช่นวันจันทร์ วันพฤหัสบดี เพราะเป็นวันดี วันพุธไม่เลือกใช้เป็นวันไม่ดี หัวกุดท้ายเนาะอะไรทำนองนั้น ” (นายเสริม เจือสุวรรณ, 2557: สัมภาษณ์)

“การวางกระดูกงูต้องเลือกวันดี เช่นวันธงชัย ไม่ใช่วันอุบาทว์หรือวันโลกาวินาศแต่ละปีจะไม่เหมือนกัน ” (นายยศนา แสงเมฆ, 2558: สัมภาษณ์)

ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่มียุทธวิธีต่อการดำเนินการดำเนินชีวิตของช่างต่อเรือและผู้ประกอบอาชีพประมง เพราะเชื่อว่าหากนำไปปฏิบัติตามความเชื่อและพิธีกรรมอย่างถูกต้องแล้ว จะทำให้เกิดความปลอดภัยและประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพ ในทางตรงกันข้ามหากละเลย ไม่ปฏิบัติตามความเชื่อและพิธีกรรม หรือกระทำการใดๆ ที่เป็นการลบหลู่อาจทำให้เกิดปัญหา เกิดเรื่องไม่ดีที่เป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพต่อเรือและการดำเนินชีวิต ซึ่งการปฏิบัติตามความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวจึงยังมีการปฏิบัติอยู่ อาจเป็นความรู้สึกทางใจที่ทำแล้วรู้สึกสบายใจ มีความมั่นใจ มีกำลังใจที่ได้ทำในสิ่งที่ตนเชื่อถือ และเพื่อความป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ช่างต่อเรือทุกคนต้องการประสบความสำเร็จและมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครอง

3. คุณค่าของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

3.1 คุณค่าทางประวัติศาสตร์

ชายทะเลภาคตะวันออก เป็นบริเวณที่มีเรือพาณิชย์ต่างชาติไปมาค้าขายและจอดพักขนถ่ายสินค้า และมักถูกโจรสลัดปล้น ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ประกอบการอาชีพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เคยประสบกับพวกโจรสลัดที่บริเวณช่องแสมสาร สัตหีบ เมื่อคราวเสด็จประพาสจันทร์บุรี บางครั้งกงสุลต่างประเทศก็เรียกร้องให้ไทยจัดเรือปืนออกไปปราบโจรสลัด ปัญหาร้องโจรสลัดเข้ามาปล้นสะดมเรือพาณิชย์ เป็นเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัย และทรงหาทางแก้ไขปราบปราบ จึงโปรดเกล้าให้พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์จัดตั้งสถานี

ทหารเรือตามตำบลต่าง ๆ แถบชายทะเล ตั้งแต่ชลบุรี บางพระ บางละมุง เกาะเสม็ด ระยอง จันทบุรี ชลบุรี ตราด เกาะกูด ต่อมาพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ (กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์) ทรงให้รวบรวมกองทหารเรือจัดตั้งขึ้นเป็นกองฝึกซ้อมกระบวนกรสู้รบ ให้สามารถป้องกันรักษา น่านน้ำชายฝั่งทะเลตะวันออกได้ พระองค์ทรงเลือกพื้นที่ฝั่งทะเลบางพระเป็นสถานที่ตั้งสถานทหารเรือ และโรงเรียนพลทหารเรือ(ภารดี มหาฉันทน์, 2553: 16-17)

จากประวัติศาสตร์พบว่าพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกชลบุรี ระยอง และจันทบุรี เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญเกี่ยวกับเรือ จากการที่เคยเป็นที่ตั้งของโรงเรียนพลทหารเรือทำให้พื้นที่นี้เคยมีการต่อเรือของทหารเรือ มีประวัติความเป็นมาที่ผูกพันกับคนในชุมบางพระ ตะพง และคลองขุด อาจมีการสอนให้คนในชุมชนต่อเรือเป็นตั้งแต่ในอดีตมีการสืบทอดความรู้การต่อเรือมาสู่คนรุ่นหลังจนถึงปัจจุบัน ในประเด็นนี้จากการสัมภาษณ์นางนงเยาว์ กลิ่นสุคนธ์ ได้กล่าวว่า

“ เคยได้ยินเหมือนกันว่าเมื่อก่อนที่บางพระเราเคยเป็นที่ตั้งกองทหารเรือมาก่อนสัทธิบ เคยทำให้คนที่ไม่มีฝีมือทางด้านการต่อเรือ เมื่อก่อนพี่นึกเอาเองว่าที่เขาต่อเรือกันเก่งก็เพราะว่าที่นี่เป็นหมู่บ้านชาวประมง เขาก็เลยต่อเรือกันได้ง่าย แต่พอฟังจากแม่ จากพี่เล่าว่าที่บางพระตอนที่กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ทรงมาจัดตั้งกรมทหารเรืออย่างถาวรขึ้นที่บางพระ ตอนนั้นทหารเดินเข้าออกเยอะมาก มีการฝึกหัดทหารทุกรูปแบบ มีการต่อเรือกันเอง โดยช่างไม่มีฝีมือดีของที่นี่ เลยทำให้ต้องต่อเรือกันด้วยคนในชุมชนเราเลยมีฝีมือแล้วก็ถ่ายทอดกันมาเรื่อยๆ พอทำเยอะๆ เข้าก็เกิดความชำนาญ ฝีมือประณีต งานมีความละเอียดอ่อนและใช้งานได้นาน การเข้ามาฝึกทหารของกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ในครั้งนั้น เลยทำให้ชาวบางพระ และคนในชุมชนตลาดล่างบางพระมีฝีมือติดตัวในเรื่องของการต่อเรือ เป็นอีกอาชีพที่ทำกันมาจนถึงปัจจุบัน” (นงเยาว์ กลิ่นสุคนธ์, 2557: สัมภาษณ์)

3.2 คุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจ

สังคมและวัฒนธรรมมีความเป็นพลวัต การสืบทอดคุณค่าของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านให้คงอยู่ในชุมชน ต้องมีการร่วมกันอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงานอย่างต่อเนื่อง วิธีการหนึ่งคือการสร้างจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการสืบสานการต่อเรือและดำรงไว้ซึ่งอาชีพต่อเรือ รวมทั้งร่วมกันการสร้างชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อตอบสนองการเติบโตทางเศรษฐกิจ ถ้าชุมชนมีความร่วมมือร่วมใจกัน สิ่งที่มาคือมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมการต่อเรือทำให้เศรษฐกิจรอบชุมชนมีรายได้ สามารถสร้างความภาคภูมิใจทำให้ช่างต่อเรือและคนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้

การวิเคราะห์คุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน พบว่าการต่อเรือประมงพื้นบ้านเป็นสิ่งที่มีความค่า สิ่งของคนในชุมชนได้รับประกอบด้วย การเป็นแหล่งสร้างงาน

เป็นแหล่งสร้างรายได้ไม่ว่าจะเป็นรายได้เสริมหรือรายได้หลัก และเป็นงานอดิเรกสำหรับผู้สูงวัยที่ยังสามารถทำงานได้และมีประสบการณ์ในการต่อเรือทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ คนในชุมชนยังเห็นคุณค่าและมีทัศนคติที่ดีต่อเรือของนายเสริม เจือสุวรรณ ดังที่นายวินัย สามะกิจ กล่าวว่

“เทศบาลเคยจะมาไล่ที่อู่ลุงเสริมเพื่อให้ย้ายไปทำที่อื่น แต่ชาวชุมชนบางพระดิ่งๆกันไว้อยู่ เพราะว่าเหลือที่เดียวที่สามารถต่อเรือได้ก็ไม่อยากให้อ้ายไปไหน เพราะตรงนี้เป็นชุมชนชาวบ้าน โดยตรงหากินกับทะเล เรือก็ต่อจากตรงนั้นลงตรงนี้ได้เลย ถ้าย้ายไปที่อื่นก็เหมือนกับไปเริ่มใหม่ คนในชุมชนยังเห็นความสำคัญของอู่ลุงเสริมอยู่” (วินัย สามะกิจ, 2558: สัมภาษณ์)

ผลงานต่อเรือที่ปรากฏทำให้มีผู้สนใจขึ้นชอบทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศก็ซื้อผลงาน กลับประเทศตน ทำให้คนในชุมชนมีรายได้เลี้ยงครอบครัวเพิ่มขึ้น สามารถยึดเป็นอาชีพหลัก หรือ อาชีพรองได้ ทั้งนี้การที่จะทำให้ชุมชนมีลักษณะดังที่กล่าวมา ชาวชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้อง ช่วยกันสร้างความเข้มแข็งทางสังคมด้วยการทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเป็นอัตลักษณ์ ของท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของชุมชนที่แฝงไปด้วยจิตสำนึกท้องถิ่น และสร้างสังคมแห่งความเอื้อ ออาทร ส่งเสริมให้เยาวชนรุ่นมีความรักและภาคภูมิใจในภูมิปัญญาการต่อเรือ ร่วมกันอนุรักษ์และ พัฒนาภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านให้ยังคงอยู่คู่ชุมชนท้องถิ่นตลอดไป

3.3 คุณค่าทางภูมิปัญญาของครุภูมิปัญญาช่าง

ครุภูมิปัญญาช่าง คือผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์งานฝีมือช่าง การสืบสาน อนุรักษ์ ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านให้ยังคงอยู่ โดยมีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของ สังคมและวัฒนธรรม จากประสบการณ์ที่สั่งสมมาจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง จากการได้รับความรู้มา จากบรรพบุรุษ ทำให้ครุภูมิปัญญาช่างเกิดทักษะความชำนาญ ความสามารถเฉพาะตัวที่บางครั้งก็ไม่สามารถที่จะถ่ายทอดได้ ยกตัวอย่างเช่นการที่จะดูว่าเรือเมื่อต่อเสร็จแล้วจะเอียงหรือไม่เอียง ครุภูมิ ปัญญาช่างจังหวัดชลบุรีกล่าวว่า

“ผมมองด้วยสายตาว่ามันจะโคลงไหม เอียงไหม ซึ่งเชือกตั่งศูนย์ให้มันเท่ากัน ตั่งไขนปั้นรูปให้ มันขึ้นมาวัดให้เท่ากัน ไขนก็เป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้เรือเอียงหรือไม่เอียง โดยไม่ใช้เครื่องมือที่ไฮเทค เลย ก็มีเลื่อย กบไฟฟ้า” (นายเสริม เจือสุวรรณ, 2558: สัมภาษณ์)

“ตอนปั้นรูปต้องมองว่าท้องเรือมันตรงไหม ถ้ามันได้ระดับตรงกันจะไม่เอียงเวลาลงน้ำ ถ้า ตะแคงนิดนึงแสดงว่าเอียง ต้องดูให้ดีตอนนำกงวางกะไขน ตอนขึ้นแผ่นกระดานสามสี่แผ่นแรก แล้วถึง จะปั้นรูปเรืออีกทีหนึ่ง ว่าเขาเอากว้างเท่าไร สูงเท่าไร จะเอาหัวพองหัวลิบค้อยมาแต่งเอาแล้วแต่เจ้าของ ว่าต้องการหัวพองหรือหัวลิบ แต่หัวใหญ่จะสวยกว่า” (นายเสริม เจือสุวรรณ, 2558: สัมภาษณ์)

สิ่งเหล่านี้บางครั้งถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดไม่ได้ หรืออาจไม่เข้าใจ ต้องอาศัยการฝึกฝน ลงมือปฏิบัติเองจนเกิดความเชี่ยวชาญ ชำนาญ ต้องช่างสังเกต และต้องใช้เวลาจึงจะสามารถมองด้วยสายตาที่ทราบว่าจะเอียงหรือไม่เอียง

คุณค่าที่เกิดจากภูมิปัญญาครูช่าง ในการปั้นรูปเรือหรือขึ้นโครงเรือ ที่ต้องอาศัยประสบการณ์ และทักษะในการสร้างสมดุลของเรือความพิถีพิถันในการคำนวณ วัดระยะด้วยสายตาที่แม่นยำเพราะหากคำนวณด้วยสายตาไม่แม่นยำ อาจส่งผลให้เรือเสียสมดุล โคจรลงคลองได้ “ ผม ใช้ ความ ชำนาญเฉพาะตัวของผมในการเหลากระดูกงู ถ้าเป็นเรือยาวขนาดไหนผมมองก็รู้แล้วว่าต้องใส่ออกเท่าไร วิธีทำผมจะไปยืนเล็งอยู่ที่หัวหรือท้ายเรือถ้าเราผ่ายาวไปก็จะต้องใส่มตรงกลางทิ้งมากไปทำให้เสียของ คือถ้าเราเอาสั้นของไม่มีเสีย แต่ถ้าเราผ่ายาวเกินไป จะทำให้เสียทรงไปไม่ได้รูป พยายามผ่าให้สั้นไว้ก่อน “ (ยศธนา แสงเมฆ, 2558: สัมภาษณ์)

“ ผมใช้ความชำนาญเฉพาะตัวของผมในการเหลากระดูกงู ถ้าเป็นเรือยาวขนาดไหนผมมองก็รู้แล้วว่าต้องใส่ออกเท่าไร วิธีทำผมจะไปยืนเล็งอยู่ที่หัวหรือท้ายเรือถ้าเราผ่ายาวไปก็จะต้องใส่มตรงกลางทิ้งมากไปทำให้เสียของ คือถ้าเราเอาสั้นของไม่มีเสีย แต่ถ้าเราผ่ายาวเกินไป จะทำให้เสียทรงไปไม่ได้รูป พยายามผ่าให้สั้นไว้ก่อน “ (ยศธนา แสงเมฆ, 2558: สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ครูภูมิปัญญาช่างยังมีทักษะในการแก้ปัญหา เพื่อให้สามารถผลิตผลงานออกมาได้เร็วขึ้น โดยไม่ได้ลดขั้นตอนแต่อย่างใด แต่เป็นทักษะที่เกิดขึ้นเองเพื่อแก้ปัญหาเรื่องการใช้คนให้น้อยลง หรือสามารถทำขั้นตอนนี้คนเดียวได้และใช้เวลาน้อยลง ยกตัวอย่างขั้นตอนการติดตั้งแผ่นไม้กระดานข้างเรือของคู่อต่อเรือจังหวัดระยอง ครูภูมิปัญญาเล่าให้ฟังว่า

“ สมัยตามผมทำเวลาขึ้นกระดานต้องใช้คนถึง 3 คน เขาต้องมีคนกดหัวกดท้าย ปักไม้หลักค้ำข้าง แล้วเอาเชือกดึงไม้กระดานเข้าหากัน แต่ผมไม่ต้องใช้คนช่วยผมทำคนเดียวได้ผมมัดตัวนี้ลงเลย เป็นวิธีที่ผมคิดเองเพื่อที่จะทำคนเดียวได้ ตอนพ่อผมทำผมก็ช่วยพ่อทำผมอยู่หัว แม่อยู่ท้าย แล้วพ่อเป็นคนทำเขาใช้เวลาขึ้นกระดาน 1 วัน ไม่เสร็จนะ แต่วิธีผมใช้เวลาขึ้นกระดาน แค่ 1 -2 ชั่วโมงก็เสร็จแล้ว “

ครูภูมิปัญญาช่างเลือกใช้อุปกรณ์ที่บรรพบุรุษประดิษฐ์ขึ้นมา ใช้ในการหนีบจ้งแผ่นไม้กระดาน ซึ่งไม่ว่าเวลาจะผ่านไปนานเพียงใด อุปกรณ์ชิ้นนี้ยังคงมีคุณค่าสำหรับช่างต่อเรือเสมอ

“ ขั้นตอนการติดตั้งไม้กระดานต้องใช้อุปกรณ์คือ ตะเกียบ ตัววัดตะเกียบสมัยก่อนใช้หวายถักหรือเถาวัลย์ แต่ผมใช้สายพานรถยนต์มันแข็งดี ของตาเขาทำไว้ ใช้ตะเกียบเป็นอุปกรณ์สำหรับช่วยหนีบไม้กระดานให้เข้ารูป ”

ครูภูมิปัญญาช่าง นอกจากจะเป็นผู้ที่มีทักษะฝีมือ ความชำนาญในเชิงช่างในการผลิตผลงานแล้ว ยังต้องเป็นผู้ที่มีทัศนคติที่ดีต่อการสร้างสรรค์ผลงานอันทรงคุณค่า และสนองตอบความต้องการ

ของชุมชนและสังคมอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันโลกพัฒนาด้านเทคโนโลยีมีการสร้างเรือเหล็ก เรือเรซิน ออกมาจำนวนมาก แต่คงไม่สามารถเทียบได้กับเรือประมงพื้นบ้านที่ต่อด้วยไม้ซึ่งมีความแข็งแรงและคงทนหากได้รับการดูแลรักษา และยังไม่อาจเทียบได้กับคุณค่าทางภูมิปัญญาช่าง ที่ผลิตผลงานด้วยขั้นตอนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทั้งการลองผิดลองถูก คิดค้น ปรับปรุง พัฒนา ทำให้เรือประมงพื้นบ้านมีความคงทน รูปทรงสวย แข็งแรง สามารถใช้ในการประกอบอาชีพได้

คุณค่าทางภูมิปัญญาของครูภูมิปัญญาช่างต่อเรือประมงพื้นบ้าน มีสิ่งสำคัญที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ในด้านการสืบทอด การผลิต การอนุรักษ์ และการพัฒนา เพื่อให้เรือประมงพื้นบ้านได้รับการยอมรับในด้านประโยชน์ใช้สอย เพื่อการประกอบอาชีพ ด้วยการเลือกใช้วัสดุไม้ที่มีคุณภาพและมีความแข็งแรง จึงกล่าวได้ว่า คุณค่าของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ประกอบด้วย คุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงความเป็นมา คุณค่าทางสังคมและเศรษฐกิจที่สร้างทัศนคติและจิตสำนึกรักท้องถิ่นและภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน และคุณค่าของครูภูมิปัญญาช่าง ที่สนองตอบการใช้ประโยชน์มาอย่างยาวนาน และดำรงไว้จนถึงปัจจุบัน

4. การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

ผลการศึกษาทำให้ทราบถึงลักษณะของการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก ดังนี้

4.1 การสร้างความรู้

ผลการวิจัยพบว่า การสร้างความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ของครูภูมิปัญญาช่างในจังหวัดชลบุรี ได้รับความรู้เรื่องการต่อเรือโดยการเรียนรู้ด้วยตนเอง จากการฝึกฝน ทดลองซ่อมเรือใช้เอง โดยการลองผิดลองถูกจนเกิดเป็นความรู้และความชำนาญ ส่วนครูภูมิปัญญาช่างจังหวัดระยอง และจังหวัดจันทบุรี ได้รับความรู้เรื่องการต่อเรือจากบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย การสร้างความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเป็นการสร้างความรู้จากทักษะประสบการณ์ที่สั่งสมมา ความรู้เชิงทฤษฎีแทบไม่จำเป็นเลย ซึ่งปัจจัยดังกล่าวมีผลต่อการพัฒนาในการสร้างความรู้ใหม่ นำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาสถานการณ์ต่างๆ

4.2 การจัดเก็บองค์ความรู้

ผลการศึกษาพบว่า องค์ความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านไม่ได้เป็นองค์ความรู้ที่แน่นอนตายตัว กล่าวคือยังต้องมีการนำไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคม สภาพสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นองค์ความรู้ที่ต้องใช้ประกอบทั้งศาสตร์และศิลป์ การ

ถ่ายทอดความรู้ยังไม่มีความสะดวกที่จะจัดเก็บเพื่อการเรียนรู้ ยังต้องอาศัยครูภูมิปัญญาช่างที่มีความเชี่ยวชาญในการต่อเรือมาอธิบาย และต้องเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติประกอบกัน การจัดเก็บองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านของทั้งสามจังหวัด ส่วนใหญ่ไม่มีการจัดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นเพียงการจำเอาไว้ในตัวบุคคล ดังที่นายเสริม เจือสุวรรณ กล่าวว่

“ไม่เคยจดบันทึกไว้เลย สอนให้ลูกชายก็ทำให้ดูเลย ทำไปสอนไป ไม่ได้เขียนอะไรไว้”

(นายเสริม เจือสุวรรณ, 2557: สัมภาษณ์)

การที่ไม่มีการจัดเก็บเป็นลายลักษณ์อักษร อาจเนื่องมาจากครูภูมิปัญญาช่างส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน จบการศึกษาไม่สูง ทำให้ไม่สามารถจดบันทึกเป็นเรื่องราวต่างๆ ได้

4.3 การสืบทอดและการเผยแพร่ภูมิปัญญา

ผลการศึกษาพบว่า เยาวชนคนรุ่นใหม่ไม่ค่อยให้ความสนใจเรียนรู้สืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน เนื่องจากอาชีพที่ต้องอาศัยทักษะและสเปกการณการทำงานสูง การสืบทอดและการเผยแพร่ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ยังไม่มีการทำเป็นระบบของการสืบทอดหรือเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นที่แพร่หลาย เนื่องจากภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน เป็นอาชีพที่ใช้แรงงาน ทักษะฝีมือทางช่างขั้นสูง และสมองในการสังเกตและจดจำ และต้องมีความอดทน เยาวชนรุ่นหลังไม่ค่อยให้ความสนใจเรื่องการต่อเรือ

แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ต้นภูมิปัญญาจะมีได้จดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ การสืบทอดและเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านยังคงมีในลักษณะที่มีผู้สนใจเป็นพิเศษอยากมาเรียนรู้ก็จะสอนให้ได้

“...แต่ถ้าใครมาให้สอนก็จะสอนให้ หรือมาถามว่าทำอย่างไรก็จะบอก”

(นายเสริม เจือสุวรรณ, 2557: สัมภาษณ์)

บทที่ 5

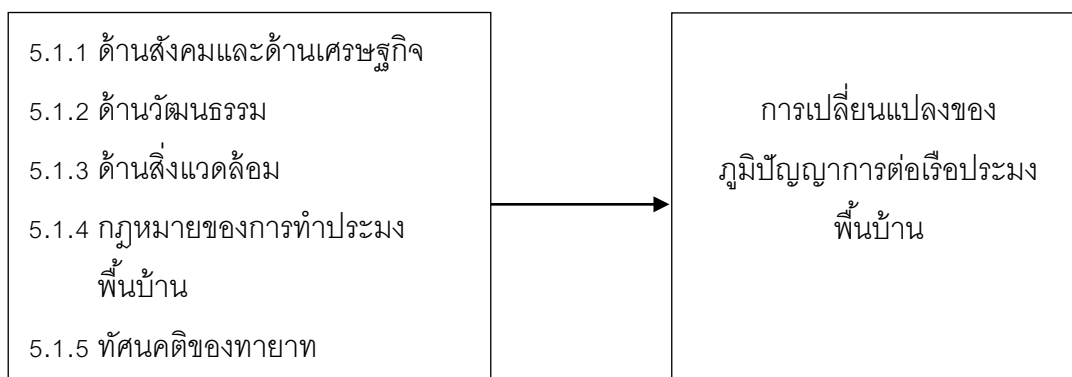
ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญา การต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

การศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้ต่อเรือประมงพื้นบ้านในจังหวัดชลบุรี ระยองและจันทบุรี พบว่ายังคงมีผู้ต่อเรือที่ประมงพื้นบ้านที่ยังคงดำเนินการอยู่ จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่าท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านยังคงดำรงอยู่ในวิถีชีวิตชุมชนชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกอย่างไร และปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ดังที่จะกล่าวในลำดับต่อไป

5.1 ปัจจัยที่ทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเปลี่ยนแปลงไป

จากสภาพการเปลี่ยนแปลงของโลกทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทางทะเลที่เปลี่ยนไป ทำให้ผู้ประกอบการอาชีพการต่อเรือประมงพื้นบ้านบางท่านได้เลิกอาชีพไป จากการเปลี่ยนแปลงได้ส่งผลให้วิถีชีวิตของชุมชนชายฝั่งทะเลตะวันออกเปลี่ยนแปลงไปด้วย เนื่องด้วยเยาวชนคนรุ่นใหม่ให้ความสนใจในภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านน้อยลง จึงส่งผลกระทบต่อผู้ที่มาสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านที่กำลังจะสูญหายไปในอนาคต จากสภาพปัญหาดังกล่าวเป็นประเด็นที่ควรศึกษาถึงปัจจัยการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยของการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

จากการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเปลี่ยนแปลงไป คือ ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศทางทะเล ปัจจัยด้านกฎหมายของการทำประมงพื้นบ้าน และปัจจัยด้านทัศนคติของทายาทวางแผนภูมิช่างล่าง

ภาพประกอบ 93 แผนภูมิปัจจัยที่ทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเปลี่ยนแปลง

5.1.1 การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคม

ภาคตะวันออกในพื้นที่ของจังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี เป็นภูมิภาคที่มีประชากรหลากหลายเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม และภูมิปัญญา สิ่งเหล่านี้จึงเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยเกิดการเปลี่ยนแปลงเรื่องของพื้นที่การทำประมง การทำเกษตรกรรม ได้ลดลงกลายเป็นพื้นที่ของโรงงานอุตสาหกรรมที่มีเพิ่มขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลกระทบต่อชุมชน ดังนี้

1) การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม การพัฒนาประเทศทำให้การคมนาคมสะดวกสบายขึ้น ส่งผลให้ขนาดของครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป จากครอบครัวใหญ่ เปลี่ยนเป็นครอบครัวเล็ก เด็กๆ ที่เคยได้รับการถ่ายทอดความรู้ หรือเลี้ยงดูจากปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ และญาติพี่น้องก็เปลี่ยนแปลงไป ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวมีน้อยลง สภาพเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป จากชุมชนที่ประกอบอาชีพต่อเรือและการทำประมง ซึ่งเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศของชุมชน แต่คนรุ่นใหม่นิยมไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมเนื่องจากสร้างรายได้ดีกว่าอาชีพต่อเรือ ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่สนใจที่จะเรียนรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน อีกทั้งพ่อแม่บางคนก็ไม่อยากให้ลูกหลานต้องมาลำบาก อยากให้ทำงานที่ดีจึงสนับสนุนให้ลูกทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน อีกทั้งค่านิยมของเยาวชน คนในวัยทำงานรุ่นใหม่ไม่เห็นความสำคัญของอาชีพต่อเรือ เนื่องจากเป็นอาชีพที่ลำบาก ได้เงินช้า

2) การเปลี่ยนแปลงด้านทางเศรษฐกิจ ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ เนื่องจากจำนวนผู้ต่อเรือในแต่ละพื้นที่มีน้อยมาก จึงทำให้ผู้ที่ประกอบอาชีพประมงยังจำเป็นต้องมาใช้บริการอยู่ เมื่อเปรียบเทียบกับกันอดีตที่มีอยู่จำนวนผู้ต่อเรือมากกว่านี้ โดยเฉพาะผู้ต่อเรือในจังหวัดชลบุรี ที่มีผู้มาว่าจ้างต่อเรือ

อย่างต่อเนื่องเฉลี่ยเดือนละ 4-6 ลำ ส่วนในจังหวัดระยองและจันทบุรี อาชีพต่อเรือประมงพื้นบ้านยังคงเป็นอาชีพรอง เนื่องจากจำนวนผู้มาจ้างต่อเรือต่อเดือนมีน้อยมากประมาณเดือนละ 1-2 ลำ บางเดือนไม่มีผู้มาจ้างต่อเลย อาชีพต่อเรือประมงพื้นบ้านในจังหวัดระยองและจันทบุรีจึงเป็นเพียงอาชีพเสริม อาชีพหลักคือการทำประมง จึงเป็นสาเหตุให้ผู้ที่เคยมีอาชีพต่อเรือประมงพื้นบ้านหลายหลายต้องหันเหเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้ดีกว่า ช่างต่อเรือมีรายได้แบบพอเพียง เนื่องจากรูปแบบของการผลิตเรือเป็นการผลิตเพื่อประโยชน์ใช้สอยกับวิถีชีวิต กลุ่มลูกค้าเป็นผู้ประกอบอาชีพประมง การผลิตจึงไม่เน้นปริมาณ แต่ผลิตตามการว่าจ้าง การคิดราคาค่าจ้างต่อเรือก็เป็นในราคามิตรภาพ เนื่องจากเห็นใจซึ่งกันและกันทั้งผู้ว่าจ้างต่อเรือและช่างต่อเรือ

5.1.2 การเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม

ความสัมพันธ์หญิงชายกับอาชีพการต่อเรือประมงพื้นบ้าน เรื่องของการมีทายาทหรือผู้สืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน กล่าวคือ หากบ้านไปไม่มีทายาทที่เป็นบุตรชาย หรือผู้สืบทอดที่เป็นผู้ชาย กิจกรรมการต่อเรือของครอบครัวนั้นจะเป็นอันสิ้นสุดลง ตัวอย่างเช่นคู่ต่อเรือในจังหวัดระยองของนายยศธนา แสงเมฆ ที่มีทายาทเป็นบุตรสาว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์หญิงชาย ดังที่ เลิศชาย ศิริชัย; และนฤทธิ ดวงสุวรรณ (2552: 105) กล่าวว่า ในหลายๆ วัฒนธรรมล้วนมีความแตกต่างกันของบทบาทผู้หญิงและผู้ชาย ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคมด้านต่างๆ ซึ่งมีเงื่อนไขมาจากความแตกต่างกันทางสรีระและทางอำนาจ ที่ผู้ชายมีความเข้มแข็งทางร่างกายมากกว่า ซึ่งเป็นฐานให้มีอำนาจทางสังคมตามมาด้วย ในสังคมที่การผลิตยังเป็นแบบแผนที่ต้องใช้พลังแรงงานสูงผู้ชายจะกลายเป็นผู้นำครอบครัวไปโดยปริยาย เพราะมีร่างกายที่เข้มแข็งกว่า ผู้หญิงจะเป็นผู้ตามผู้ชาย ในระบบความสัมพันธ์เกี่ยวกับการทำประมงและอาชีพต่อเรือยังเห็นกรณีนี้ได้ชัดเจน ดังจะพบว่าในการรับมรดกนั้นมีแต่ฝ่ายชายเท่านั้นที่พ่อแม่จะจัดการซื้อเรือและเครื่องมือประมง เครื่องมือต่อเรือ หรือยกกิจการต่อเรือให้เมื่อแต่งงานแยกครอบครัว แต่สำหรับฝ่ายหญิงแล้วจะไม่มีโอกาสได้รับสิ่งเหล่านี้เลย เพราะผู้หญิงถูกมองว่าเป็นผู้ที่ไปอยู่กับฝ่ายชาย ซึ่งต้องเป็นผู้ที่ดูแลหาเลี้ยงครอบครัว

ดังนั้นจึงพบว่ากิจกรรมทางสังคมต่างๆ ของครอบครัวนั้น ผู้ชายจะได้ชื่อว่าเป็นผู้นำครอบครัว และเป็นผู้ติดต่อกับผู้อื่นทั้งภายในและภายนอกชุมชน สามารถตัดสินใจได้ในนามครอบครัว ในขณะที่ฝ่ายหญิงจะทำงานอยู่ข้างหลัง เช่นการจัดเตรียมอาหาร การทำงานบ้าน การเลี้ยงดูลูก เป็นต้น

5.1.3 การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ

เกศินี แก้วนเจริญ และคณะ (2555: 64 – 65) ได้กล่าวถึงเรื่องความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศกับระบบสังคมมนุษย์ ว่าระบบนิเวศนั้นประกอบขึ้นจากองค์ประกอบย่อยต่างๆ และ

องค์ประกอบย่อยทั้งหลายต่างก็มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และมีพัฒนาการอยู่ตลอดเวลา ซึ่งองค์ประกอบย่อยทุกส่วนนั้นไม่ว่าจะเป็นสิ่งใดๆ ก็ตามในระบบนิเวศ ต่างก็มีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกันและเชื่อมโยงมาถึงมนุษย์ด้วย ดังนั้นมนุษย์จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ เพราะฉะนั้นการตัดสินใจของมนุษย์ย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นั่นก็เพราะว่าทั้งสองระบบมีความเชื่อมโยงกัน ที่ผ่านมามนุษย์พยายามแยกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศออกจากกัน ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดการปฏิบัติในทางที่ผิดในระบบความสัมพันธ์ ผลที่เกิดขึ้นตามมาคือทำให้ระบบนิเวศและธรรมชาติเกิดภาวะที่ไม่สมดุล เช่น การปล่อยน้ำเสียลงในทะเล เมื่อมีน้ำเสียย่อมส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำในทะเล ผลที่ตามมาคือ การลดลงของปริมาณและความหลากหลายของพันธุ์สัตว์น้ำ ซึ่งสัตว์น้ำเหล่านี้มีความสัมพันธ์โดยกับมนุษย์ ทั้งในแง่ของอาหารเพื่อการบริโภคและรายได้สำหรับการดำรงชีพ เมื่อปริมาณสัตว์น้ำลดลงหรือไม่เพียงพอต่อความต้องการก็จะเกิดการแย่งชิงสัตว์น้ำ อันปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในสังคม

การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศไม่ว่าจะเป็นระบบนิเวศทางทะเล และระบบนิเวศของทรัพยากรป่าไม้ในภาคตะวันออก ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปมากโดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ เนื่องจากวัสดุที่ใช้ในการต่อเรือส่วนใหญ่จะเป็นไม้ โดยเฉพาะไม้เนื้อแข็งเพราะเชื่อว่าจะมีความคงทน และมีอายุการใช้งานนาน มีจำนวนลดลงส่งผลให้บางช่วงมีการขาดแคลนไม้จึงต้องมีการนำเข้ามาจากต่างประเทศ และในส่วนของระบบนิเวศทางทะเลในสามจังหวัดภาคตะวันออก มีความสมบูรณ์ของสัตว์ทะเลลดลง ซึ่งทำให้มีผลกระทบต่อการประกอบอาชีพการต่อเรือประมงพื้นบ้าน มีประเด็นที่เกี่ยวข้องดังนี้

1) ด้านทรัพยากรป่าไม้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นหัวใจสำคัญของระบบนิเวศ มีคุณประโยชน์ต่อชีวิตมนุษย์ อุตสาหกรรมการต่อเรือประมงพื้นบ้านเป็นหนึ่งในอาชีพที่ต้องใช้ไม้เนื้อแข็งเป็นจำนวนมาก ซึ่งในอดีตปัญหาเรื่องการหาไม้เนื้อแข็งเพื่อต่อเรือไม่เป็นปัญหา สามารถหาได้ง่าย การต่อเรือหนึ่งลำจำเป็นต้องใช้ไม้เนื้อแข็งที่มีความยาวมาก ซึ่งปัจจุบันนี้สภาพป่าไม้ในประเทศมีจำนวนลดลงอย่างมากทำให้หาไม้เนื้อแข็งที่มีขนาดใหญ่ได้ยาก จึงจำเป็นต้องนำเข้ามาจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ประเทศลาว ประเทศกัมพูชา ประเทศมาเลเซีย โดยเฉพาะประเภทไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ ไม้มะค่า ไม้เหล่านี้นี้เป็นไม้ที่มีความคงทน อายุการใช้งานนานและเป็นไม้แปรรูปที่มีราคาสูง ทำให้ช่างต่อเรือมีต้นทุนค่าไม้ที่สูงขึ้น นอกจากนี้การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตเรือด้วยวัสดุอื่นๆ ซึ่งมีคุณภาพไม่ด้อยไปกว่าไม้จากธรรมชาติ อาทิเช่น เหล็ก ไฟเบอร์กลาส มีมากขึ้นหาซื้อง่าย และราคาถูกกว่า เรือต่อด้วยไม้ วัสดุดังกล่าวจึงอาจจะเป็นวัสดุทางเลือกอีกชนิดหนึ่งที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการต่อเรือประมง ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านมีแนวโน้มลดลง

...สมัยก่อนคนในชุมชนก็ยังต่อเรือประมงกันเอง เพราะสมัยก่อนไม่มันหาง่าย มีแต่ไม้ดี ๆ ไม่อ่อนปวกเปียกเหมือนในสมัยนี้ สมัยนี้ไม่แพงมาก แล้วยังไม่ดีอีก ลองไปดูเรือสมัยนี้สิ ไม้มันไม่ค่อยดีหรอกนะ มันจะบางๆ บางลำไม่มันบาง ทำให้เรือร้ง่าย...(นายเวยร์ กลิ่นสุคนธ์ :สัมภาษณ์)

จากคำบอกเล่าของนางนงเยาว์ กลิ่นสุคนธ์ แสดงให้เห็นว่าป่าไม้ในประเทศไทยลดน้อยลงไปมากจนถึงขั้นวิกฤต คำตอบนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของป่าไม้ในอดีตที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์

2) ด้านระบบนิเวศทางทะเล ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน การทำมาหากินและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในจังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี ซึ่งมีการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน หรือการประมงขนาดเล็ก เป็นฐานการดำรงชีพที่สำคัญ เป็นการทำประมงในแบบวิถีชีวิตพอเพียง พึ่งตนเอง กำลังได้รับความเดือดร้อนจากโรงงานอุตสาหกรรมที่ปล่อยของเสียไม่ว่าจะเป็นน้ำเสีย น้ำมันรั่ว และสารพิษต่างๆ จากโรงงานอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อความสมบูรณ์ของสัตว์ทะเล ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านเดือนร้อน ดังที่ชาวประมงในจังหวัดระยอง กล่าวว่า

“ ชาวประมงพื้นบ้านเรือเล็กในพื้นที่จังหวัดระยองกำลังตกอยู่ในสถานการณ์วิกฤตหนัก รายได้ลดลงจากที่เคยมีรายได้ เฉลี่ยวันละประมาณ 2,000 บาท ต่อลำ ปัจจุบันลดลงเหลือเพียง 200 บาทต่อลำ หรือประมาณเดือนละ 6,000 บาทเท่านั้น เนื่องจากจำนวนสัตว์น้ำในพื้นที่ทะเลระยองลดลงอย่างต่อเนื่อง เป็นผลจากการปล่อยมลพิษและกิจกรรมการพัฒนาของโรงงานอุตสาหกรรมมาบตาพุด คุณภาพน้ำทะเลระยองแย่มาก หลักจากที่ทั้งน้ำทิ้งและน้ำร้อนที่โรงงานปล่อยลงทะเลประมาณมากและต่อเนื่อง ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ทะเลลดลงอย่างชัดเจน ตามมาด้วยการถมทะเลทำอุตสาหกรรมที่ทำให้เราเสียพื้นที่หากินหลัก เป็นการทำลายและบุกรุกป่าชายเลนซึ่งมีประโยชน์ในการอนุบาลสัตว์น้ำ ” (นายจุตรัส เอี่ยมวรรณันตร์, 2557: สัมภาษณ์)

“ ทะเลระยองเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา โรงงานอุตสาหกรรมทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของทะเลลดลงอย่างต่อเนื่อง สัตว์น้ำทั้งหมึก ปู ปลา ซึ่งเป็นรายได้หลักของประมงเรือเล็กลดจำนวนลงมากอย่างชัดเจน เมื่อหากินใกล้ๆ ชายฝั่งจับสัตว์น้ำไม่ค่อยได้ ทำให้ต้องออกไปหาปลาไกลขึ้น แต่ถึงวันนี้ไม่ไหวแล้ว ” (นายจุตรัส เอี่ยมวรรณันตร์, 2557: สัมภาษณ์)

จากคำสัมภาษณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบจากการปล่อยของเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม ส่งผลให้ระบบนิเวศทางทะเลได้รับความเสียหาย สัตว์ทะเลมีจำนวนลดลงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านบางคนต้องเลิกอาชีพนี้ ขายเรือ เปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น เมื่อจำนวนเรือประมงพื้นบ้านลดลง จึงส่งผลกระทบต่อช่างต่อเรือทำให้การว่าจ้างต่อเรือประมงพื้นบ้านมีจำนวนลดลงไปด้วย สอดคล้องกับที่เกศินี แก้วนเจริญ และคณะ (2555: 40 - 43) กล่าวว่า ปัจจุบันทรัพยากรประมง

ไทยที่เคยอุดมสมบูรณ์ กำลังเผชิญกับปัญหาวิกฤต เมื่อมีการตัดทวงผลประโยชน์จากทะเลมาเกินพอดี ปริมาณการจับสัตว์น้ำลดลงทุกปี เนื่องจากการใช้เครื่องมือประมงที่เป็นอันตรายต่อสัตว์เล็กสัตว์น้อย เช่น อวนลาก อวนรุน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่จะกวาดเก็บสัตว์น้ำขนาดเล็กทั้งหมด นอกจากนี้พบว่า เรือประมงขนาดใหญ่จะมีอุปกรณ์ในการจับสัตว์น้ำที่ทันสมัยขึ้น เป็นผลให้จำนวนสัตว์น้ำมีจำนวนน้อยลง และการประมงอย่างไม่ถูกวิธี เป็นการทำลายแหล่งอาศัยและหากินของสัตว์ทะเล ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและสภาพเศรษฐกิจของชุมชนชายฝั่งเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน เนื่องจากการประกอบอาชีพของเขาเหล่านั้นต้องอาศัยทรัพยากรในท้องทะเลเป็นรายได้หลัก ส่งผลให้หลายชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงอาชีพหรืออพยพออกนอกพื้นที่เพื่อไปประกอบอาชีพอื่น นอกจากนี้ยังมีสาเหตุจากความเสื่อมโทรมและปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมบริเวณชายฝั่งทะเลด้วย นอกจากนี้คุณภาพน้ำทะเลชายฝั่งที่มีแนวโน้มเสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ ในปัจจุบัน คุณภาพน้ำทะเลชายฝั่งตะวันตกของอ่าวไทย และคุณภาพน้ำทะเลฝั่งอันดามันของกรมควบคุมมลพิษ พบว่าคุณภาพน้ำทะเลโดยทั่วไปอยู่ในระดับเดียวกัน คือ ระดับพอใช้ถึงระดับดี ยกเว้นบางบริเวณที่เป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม ชุมชนขนาดใหญ่ มักจะมีคุณภาพน้ำทะเลต่ำกว่ามาตรฐาน คือมีระดับการปนเปื้อนของแบคทีเรียสูงเกินมาตรฐานที่กำหนด

แม้ว่าอาชีพการต่อเรือและอาชีพประมงต้องเป็นของคู่กันอยู่แล้ว และมีสิ่งที่คล้ายกันคือเป็นอาชีพที่ต้องอาศัยความสามารถเฉพาะตัวที่มาจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ มีร่างกายที่แข็งแรง ตลอดจนมีการจัดการที่ดี ดังนั้นอาชีพการต่อเรือประมงพื้นบ้านจะยัง ☐ ขอยุ่ได้หากเรามีทรัพยากรชายฝั่งที่มีความสมบูรณ์

5.1.4 การเปลี่ยนแปลงด้านกฎหมายการทำประมงพื้นบ้าน

การเปลี่ยนแปลงด้านกฎหมายของการทำประมงพื้นบ้าน ชุมชนชายฝั่งทะเลตะวันออกทั้งสามจังหวัด ส่วนใหญ่ทำการประมงขนาดเล็กหรือที่เรียกกันว่า การทำประมงพื้นบ้าน หมายถึงการทำประมงตามบริเวณชายฝั่งและริมเกาะ โดยใช้เรือประมงขนาดเล็กที่ส่วนใหญ่มีความยาวไม่เกิน 10 วา และใช้เครื่องมือประมงหลักที่นิยมใช้กัน คือ อวนลอยกึ่ง อวนปู และอวนปลา รวมถึงเรือขนาดเล็กที่อาจมีหรือไม่มีเครื่องยนต์ ตลอดจนการทำประมงแบบเดินเท้า เช่น การเดินไปวางอวนกึ่งตามแนวชายฝั่งโดยไม่ต้องใช้เรือ

ในอดีตกฎหมายการทำประมงชายฝั่งมีมานานแล้ว แต่ปัจจุบันนี้รัฐบาลมีความเข้มงวดมากขึ้นในเรื่องของเครื่องมือการทำประมงมีการตรวจสอบเครื่องมือการทำประมงโดยมีข้อกำหนดว่า

“ห้ามมิให้ผู้ได้รับใบอนุญาตทำการประมงพื้นบ้าน ทำการประมงในเขตทะเลนอกชายฝั่ง” (ผลกระทบจากม.44 การทำประมงพื้นบ้าน, 2559: ออนไลน์) ทำให้ผู้ประกอบการอาชีพประมงส่วนหนึ่ง

ประสบปัญหาในการออกเรือจับสัตว์น้ำ เนื่องจากเครื่องมือในการทำประมงยังไม่ถูกต้องตามเกณฑ์ที่รัฐบาลกำหนด

ชาวประมงที่ตำบลอ่างศิลาเล่าให้ฟังว่า “ช่วงนี้เป็นช่วงที่ตนได้รับความลำบากเป็นอย่างมาก เพราะตั้งแต่มีกฎหมายออกมา ตนต้องหยุดทำประมง 5 วันต่อเดือน เนื่องจากมีการตรวจเข้มจากตำรวจน้ำ ตั้งแต่ก่อนออกเรือ ระหว่าง และหลังทำการประมง จึงต้องหาอาชีพเสริมเพื่อหารายได้เพิ่มอีกทาง เช่น รับจ้างขนของและรับจ้างขนปลา” (นายสุชาติ จอมทรัพย์, 2558: สัมภาษณ์)

เมื่อรัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนให้ชาวประมงอวนรุนเปลี่ยนเครื่องมือประมงไปเป็นชนิดอื่นที่ไม่ทำลายล้างชีวิตสัตว์น้ำเล็กๆ ประกอบกับรัฐมีการจับกุมที่เข้มงวดมากขึ้น เมื่อชาวประมงเลิกทำอวนรุน แทนที่จะเปลี่ยนไปทำประมงด้วยเครื่องมือชนิดอื่น ก็มักจะแก้ปัญหาโดยการขายเรือหรือเลิกทำประมงไปเลย หันไปประกอบอาชีพอื่นแทน เนื่องจากไม่คุ้นเคยกับเครื่องมือประมงแบบอื่น ประกอบกับช่วยนั้นทรัพยากรชายฝั่งยังไม่ฟื้นตัวจากความเสื่อมโทรมจนแทบไม่มีรายได้จากการจับสัตว์น้ำ เมื่อสถานการณ์เป็นเช่นนี้จึงส่งผลกระทบต่ออาชีพการต่อเรือ ทำให้มีผู้ว่าจ้างต่อเรือลดลงไปเรื่อยๆ

นอกจากนี้เมื่อรัฐบาลออกกฎหมายตามมาตรา 34 แห่งพระราชกำหนดการประมงพื้นบ้านบัญญัติว่า “ห้ามมิให้ผู้ได้รับใบอนุญาตทำการประมงพื้นบ้าน ทำการประมงในเขตทะเลนอกชายฝั่ง จากข้อห้ามนี้ทำให้ชาวประมงหลายรายที่ไม่มีใบอนุญาต ไม่สามารถประกอบอาชีพประมงต่อไปได้ เป็นเหตุให้ไม่สามารถจับสัตว์น้ำได้เมื่อไม่มีรายได้จึงต้องหันไปประกอบอาชีพอื่น บางรายต้องขายเรือประมงเพื่อทำเงินไปทำอาชีพอื่นต่อไป

ในอดีตเรือประมงพื้นบ้านไม่ต้องมีใบอนุญาตการทำประมงแต่ต้องจดทะเบียนเรือจากกรมเจ้าท่า ในปัจจุบันเรือประมงพื้นบ้านมีจำนวนมากขึ้นเนื่องจากชาวประมงสามารถต่อเรือเองได้ มีการพัฒนาเครื่องมือจับปลา และส่วนใหญ่น้ำที่จับได้นำมาจำหน่ายตามร้านอาหาร ซึ่งไม่ถูกต้อง การทำประมงพื้นบ้านจะห้ามจำหน่ายต้องทำเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น หากปล่อยทิ้งไว้อาจเป็นปัญหาการทำประมงภาพรวม กรมประมงจึงเตรียมออกประกาศควบคุมเรือประมงพื้นบ้าน โดยให้เรือประมงพื้นบ้านทั้งหมดต้องขอใบอนุญาตการทำประมงก่อน เพื่อควบคุมเรือประมงพื้นบ้านให้อยู่ในระบบเช่นเดียวกับเรือประมงพาณิชย์ซึ่งมีการควบคุมอยู่แล้ว (มติชนออนไลน์, 2 เมษายน 2560 www.matichon.co.th) การทำประมงพื้นบ้านไม่ได้ทำร้ายทะเลอยู่แล้ว เพราะจำกัดด้วยศักยภาพเรือ ปัญหาที่เกิดขึ้นเนื่องจากกลุ่มประเทศสหภาพยุโรป ได้ออกใบเหลืองให้แก่ประเทศไทย เนื่องจากปล่อยให้ทำประมงโดยผิดกฎหมาย โดยไม่มีการควบคุม จึงทำให้รัฐบาลไทยออกกฎหมาย

ค ว บ ค ม ก า ร

จดทะเบียนเรือประมงพื้นบ้าน ส่งผลให้ชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือประมงขนาดเล็กได้รับผลกระทบ

5.1.5 ทักษะชีวิตของทายาทต่อการสืบทอดอาชีพต่อเรือประมงพื้นบ้าน

เมื่อกล่าวถึงทัศนคติของช่างต่อเรือประมงพื้นบ้านต่ออาชีพการต่อเรือควรพิจารณาถึงประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ แม่และลูก ของครอบครัวช่างต่อเรือสมัยก่อน มีความแตกต่างไปจากความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกของช่างต่อเรือสมัยปัจจุบัน ในอดีตพ่อแม่จะเห็นคุณค่าของลูกแต่เรื่องแรงงาน ต้องการให้ลูกมาช่วยทำงานต่อเรือ เนื่องจากสมัยนั้นยังไม่มีอุปกรณ์เครื่องมือที่ทันสมัย และช่วยผ่อนแรงเหมือนในปัจจุบัน ครอบครัวที่มีลูกหลายคนจึงได้เปรียบ พ่อแม่ในสมัยนั้นต่างก็ให้ความสำคัญกับอาชีพการทำประมงและอาชีพต่อเรือ

ต่อมาเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนาประเทศโดยรัฐบาลเห็นความสำคัญของการศึกษาของเด็กและเยาวชน จึงจัดระบบการศึกษาแบบโรงเรียนชุมชนขึ้นมาเพื่อขยายโอกาสให้เด็กและเยาวชนในชนบทมีโอกาสเข้าถึงสถานศึกษาได้ง่ายขึ้น ชาวประมงหรือช่างต่อเรือส่วนมากไม่ได้ส่งลูกเข้าศึกษาในโรงเรียน แต่ต่อมาสถานการณ์ดีขึ้น เพราะพ่อแม่ส่งลูกเข้าเรียนในโรงเรียนชุมชนมากขึ้น ในขณะเดียวกันรัฐบาลได้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งแผนส่วนมากเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้ชุมชนเมืองขยายตัวอย่างรวดเร็ว จึงเกิดผลกระทบอย่างหนึ่งคือ การเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ มากมาย ทำให้คนรุ่นใหม่อยากมีอาชีพที่ทำงานสบาย เนื่องจากสมัยก่อนจะมีแต่อาชีพประมง ต่อเรือ เกษตรกรรม ฯลฯ ด้วยปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ความสัมพันธ์ของช่างต่อเรือรุ่นพ่อแม่ในปัจจุบัน มีทัศนคติต่อลูกๆ ต่างไปจากในอดีต กล่าวคือ พ่อแม่อยากให้ลูกทำงานสบาย ไม่ต้องเหนื่อยยากเหมือนพ่อแม่ ต้องการให้ลูกหลานมีอาชีพที่มีรายได้ดีกว่าการต่อเรือ

จากการสัมภาษณ์ทายาทของช่างต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก จำนวน 10 คน ทั้งที่ในอดีตพ่อเคยมีคู่ต่อเรือแต่ได้เลิกต่อเรือแล้ว และทายาทผู้ที่พ่อยังทำอาชีพต่อเรืออยู่ เกี่ยวกับทัศนคติในการสืบทอดอาชีพการต่อเรือประมงพื้นบ้าน พบว่าทายาทส่วนใหญ่ จำนวน 8 คน ไม่ต้องการสืบทอดอาชีพการต่อเรือประมงพื้นบ้าน โดยให้เหตุผลว่ารายได้น้อย และใช้เวลานานกว่าจะได้เงิน แต่รายได้ที่ได้จากการทำงานบริษัท ขายของ และอาชีพประมง มีรายได้ที่แน่นอนกว่า ดังภาพประกอบที่ 93

ตาราง 6 ทักษะชีวิตของทายาทช่างต่อเรือประมงพื้นบ้านต่อการสืบทอดอาชีพต่อเรือประมงพื้นบ้าน

ความคิดเห็นของทายาทช่างต่อเรือ	จำนวนคน
อยากทำอาชีพต่อเรือประมงพื้นบ้านจากพ่อ	3

ไม่ยอมทำอาชีพต่อเรือประมงพื้นบ้านจากพ่อ	7
---	---

เมื่อการสืบทอดอาชีพต่อเรือประมงพื้นบ้านจะยังคงอยู่ หรือจะสิ้นสุดลงหรือไม่ขึ้นอยู่กับผู้สืบทอดคือทายาทของช่างต่อเรือ พบว่า ทายาทช่างต่อเรือจำนวน 8 คน จาก 10 คน ไม่ต้องการประกอบอาชีพช่างต่อเรือประมงพื้นบ้าน เมื่อทายาทช่างต่อเรือประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ไม่ต้องการสืบทอดอาชีพต่อเรือของพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านของพื้นที่ภาคตะวันออกจะสูญหายในไม่ช้า เพราะช่างต่อเรือส่วนใหญ่อายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป ทายาทส่วนใหญ่นิยมทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม เพราะมีรายได้ที่แตกต่างจากการต่อเรือมาก

5.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

จากการศึกษาพื้นที่การต่อเรือประมงพื้นบ้านในสามจังหวัดภาคตะวันออก พบว่าสถานการณ์อาชีพการต่อเรือในปัจจุบันกับอดีตที่ผ่านมามีความแตกต่างกันในหลายๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของไม่สำหรับต่อเรือ เครื่องมือและอุปกรณ์ จำนวนผู้ต่อเรือ และสภาพสิ่งแวดล้อมในทะเลที่ยังคงอุดมสมบูรณ์ ชาวประมงยังคงทำมาหากินได้คล่องจับสัตว์น้ำได้เยอะ มีการหากินแบบยังชีพ เรือก็ไม่ต้องติดเครื่องยนต์ เพราะแค่หากินขายฝั่งก็จับสัตว์น้ำได้แล้ว แต่ในปัจจุบันสถานการณ์ไม่เป็นเช่นนั้น ปัจจุบันปริมาณสัตว์น้ำน้อยลงจับปลาแถวชายฝั่งไม่ได้ ต้องออกเรือไปไกล ทำให้ต้องมีเรือที่ติดเครื่องยนต์ อีกทั้งอาชีพต่อเรือยังไม่ค่อยได้รับความสนใจจากลูก หลานหรือคนรุ่นใหม่ทำให้ไม่มีทายาทในการดำเนินกิจการต่อ

จากการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ยังคงดำรงอยู่ในจังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดจันทบุรี คือ ทศนคติของคนในชุมชน ผู้สืบทอดภูมิปัญญา และทำเลที่ตั้ง ดังแผนภูมิข้างล่าง

ภาพประกอบ 94 แผนภูมิปัจจัยการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

5.2.1 ปัจจัยด้านทัศนคติของคนในชุมชนและช่างต่อเรือต่ออาชีพการต่อเรือ

คนในชุมชน ผู้ประกอบอาชีพประมง และช่างต่อเรือประมงพื้นบ้านยังคงเห็นความสำคัญ เห็นถึงคุณค่าของอาชีพการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ขึ้นมา มีใจรักในการประกอบอาชีพต่อเรือโดยมีความมุ่งมั่นในอาชีพต่อเรือ จะประกอบอาชีพนี้จนกว่าจะทำไม่ไหว และมีการปรับวิธีการต่อเรือให้ใช้สอยได้ตามยุคสมัยในด้านฝีมือเชิงช่าง ที่ยังคงดำเนินกิจการอยู่และมีงานรับจ้างอย่างต่อเนื่องมาตลอด ด้วยประสบการณ์ที่สั่งสมมานานทำให้มีความชำนาญ ความรู้ที่ได้จากการต่อเรือมีทั้งเรียนรู้ด้วยตัวเอง ลองผิดลองถูก ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษทำให้มีความเชี่ยวชาญในการต่อเรือขั้นสูง สอดคล้องกับแนวคิดของนายจิรวิทย์ เหมือนนิหาร กล่าวว่าศิลปะการทำเรือพื้นบ้านเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญ ต้องศึกษารายละเอียดของเรือรวมถึงวิธีการซ่อมบำรุงโดยช่างจะมีเทคนิคและทักษะในการต่อเรือสูง ประกอบกับมีความรู้ในเรื่องของพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรือ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน

ความผูกพันของคนในชุมชน ซึ่งสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540: 98) นักวิชาการทางสังคมวิทยา กล่าวถึง ความผูกพันกับชุมชนว่าเป็นปัจจัยหนึ่งของการมีส่วนร่วมในการที่จะอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ยั่งยืน ดังที่เห็นได้จากการที่คนในชุมชนอยู่ต่อเรือในตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี ที่รวมตัวกันขอให้เทศบาลตำบลบางพระเว้นที่สำหรับอยู่ต่อเรือให้ยังคงดำเนินการต่อได้ ในขณะที่พื้นที่อื่นรอบๆ อยู่ต่อเรือได้ถูกพัฒนาให้มีความสวยงามและเป็นระเบียบ สิ่งที่เกิดขึ้นนี้แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกรักของคนในชุมชนที่ต้องการอนุรักษ์อยู่ต่อเรือแหล่งสุดท้ายของตำบลบางพระ

ด้านสถานภาพของช่างต่อเรือจากการศึกษาสถานภาพของช่างต่อเรือทั้งสามจังหวัดมีความคล้ายคลึงกันคือ ช่างต่อเรือจะเป็นผู้ที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนคุ้นเคยหรือรู้จักเป็นอย่างดี เพราะจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในการว่าจ้างต่อเรือและการหาผู้ช่วยในการต่อเรือ จากการศึกษาพื้นที่ในจังหวัดชลบุรี พบว่าการก้าวสู่สถานภาพช่างต่อเรื่อนั้นต้องใช้ประสบการณ์เป็นพื้นความรู้ในการทำงาน โดยทำให้คนในชุมชนคุ้นเคยต่อการทำงาน สามารถนำประสบการณ์และทักษะในการต่อเรือของตนมาใช้ ดังที่นายเสริม เจือสุวรรณ ช่างต่อในจังหวัดชลบุรีเล่าว่า “...อยากอยู่บ้าน จะทำอยู่ต่อเรือไปจนกว่าจะทำไม่ไหว ..”นอกจากนี้อยู่ต่อเรือยังเป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับคนในชุมชนอีกด้วย อีกทั้งคนในชุมชนให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านที่เป็นผลมาจากการสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษและผู้สืบทอดรุ่นต่อๆ มา

ด้านการสร้างรายได้แก่ช่างและคนในชุมชน จากการศึกษาพบว่าทำให้เกิดการจ้างงานในชุมชนโดยผู้ที่เคยมีอาชีพต่อเรือหรือมีประสบการณ์ในการต่อเรือ จะถูกว่าจ้างมาเป็นผู้ช่วยต่อเรือเป็น

บางคราวในคราวที่ถ้ามีผู้ว่าจ้างมาจ้างต่อเรือจำนวนหลายลำ รายได้ที่เกิดจากการต่อเรือแม้จะไม่ได้มากมายอะไร แต่ช่างต่อเรือเหล่านี้ก็มีความพึงพอใจที่ไม่ต้องพึ่งผู้อื่นทั้งในด้านการผลิตและจำหน่าย ช่างต่อเรือสามารถดำเนินการเองได้

ช่างต่อเรือส่วนใหญ่ในจังหวัดชลบุรี ระยอง และจันทบุรี ต่างก็มีการดำรงชีวิตตามวิถีดั้งเดิม ตามลักษณะสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่มีความรักและยังเห็นความสำคัญของอาชีพการต่อเรือ ซึ่งในอนาคตหากทำกิจการต่อเรือต่อไปก็คงได้ไม่กี่ปีเนื่องจากทำไม่ไหว อีกทั้งบางคู่ไม่มีทายาทสืบทอด ผู้สูงอายุบางคนจึงหันไปประกอบอาชีพอื่น เนื่องจากอาชีพต่อเรือเป็นงานหนัก

5.2.2 ปัจจัยด้านผู้สืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของอาชีพต่อเรือ

การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ประกอบไปด้วยด้านทักษะ กระบวนการ เทคนิควิธีการต่อเรือ ในลักษณะการถ่ายทอดแบบไม่เป็นทางการ หรือแบบครูพักลักจำสู่ ทายาทหรือผู้สืบทอดรุ่นต่อไปตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากการวิจัยพบว่า เป็นการถ่ายทอดความรู้จาก คนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยมีการเรียนรู้ในลักษณะที่เรียนรู้จากสถานการณ์จริง ผู้ใหญ่ถ่ายทอด ความรู้จากเรื่องง่ายไปหายาก เช่น ฝึกให้ใส่ลูกประสัก ฝึกให้ผ่ากงเรือ จากนั้นจึงให้ลองให้ประกอบเป็น ลำเรือ จึงเป็นผลผลิตอันเกิดจากความคิด และจิตวิญญาณของบรรพบุรุษในท้องถิ่น ที่ถูกหล่อหลอมจน ตกผลึกเป็นภูมิปัญญาการต่อเรืออันทรงคุณค่า และได้กลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

การสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านใน 3 จังหวัด นั้นมีกระบวนการถ่ายทอดใน ลักษณะความรู้เฉพาะภายในครอบครัวหรือในชุมชนเป็นการถ่ายทอดอย่างไม่เป็นทางการ ไม่มีเอกสาร ประกอบการเรียนรู้ แต่เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยการจดจำ ฝึกปฏิบัติ และลงมือทำเกิดเป็นประสบการณ์ ลองผิดลองถูก และผู้ที่ได้รับการสืบทอดของทั้ง 3 คู่ ก็เป็นบุคคลที่มีใจรักที่อยากจะอนุรักษ์และสืบทอด ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการต่อเรือ จึงเป็นมรดกตกทอดที่บรรพบุรุษได้คิดค้นและ ถ่ายทอดมาสู่ลูกหลาน ในแต่ละพื้นที่ ชุมชน ท้องถิ่น เรือต่างก็มีรูปแบบ เอกลักษณะที่แตกต่างกันไป ดังนั้นจึงควรมีการจัดการความรู้ด้านขั้นตอนการต่อเรือ การนำความรู้ไปใช้ หรือในอีกแง่หนึ่งคือ ผลกระทบจากความรู้และกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้การต่อเรือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องทิศทางการพัฒนาหรือเป้าหมาย เพื่อเป็นการเก็บสิ่งที่มีคุณค่าทางด้านภูมิปัญญาที่เข้มแข็ง ย่อมสะท้อน ให้เห็นถึงการอนุรักษ์ที่ถูกต้องอย่างมีแบบแผน ดังนั้นการหาผู้สืบทอดภูมิปัญญาจึงควรส่งเสริมให้คน ในชุมชนท้องถิ่น ได้เข้ามามีส่วนร่วม และเป็นฟันเฟืองสำคัญในการสืบทอดภูมิปัญญาให้เห็นถึงคุณค่า และตระหนักถึงการจัดการความรู้ โดยใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาของตัวเองได้จริงในชีวิตประจำวัน และในการประกอบอาชีพ จากการศึกษาวิจัยพบว่า การอนุรักษ์เพื่อการสืบทอดภูมิปัญญาการต่อ

เรือประมงพื้นบ้านนั้นควรเกิดจากความร่วมมือกันของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และสถานศึกษา เพื่อให้การสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านยังคงสามารถดำรงอยู่ได้ มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

5.2.1.1 ปัจจัยด้านการถ่ายทอดความรู้และด้านการเรียนรู้ มีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการต่อเรือประมงพื้นบ้านตั้งแต่เรื่องการเลือกไม้ ขั้นตอนการต่อเรือ ตลอดจนความเชื่อและพิธีกรรมในการต่อเรือประมงพื้นบ้าน โดยผู้สืบทอดอาจเป็นเยาวชนหรือบุคคลทั่วไปก็ได้ที่มีความสนใจที่จะมาเรียนรู้ โดยวิธีการทำให้ดูเป็นตัวอย่างอย่างละเอียด

5.2.1.2 ปัจจัยด้านการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เนื่องจากการสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการสืบทอดแบบภายในครอบครัวจากพ่อสู่ลูกชาย หรือจากพ่อตาสู่ลูกเขย ซึ่งเป็นการถ่ายทอดให้กันภายในครอบครัว เพื่อเป็นการเปลี่ยนแนวคิดในการถ่ายทอดภูมิปัญญาจึงควรเกิดเป็นแนวคิดในการอนุรักษ์และสืบทอดเพื่อเป็นประโยชน์แก่คนรุ่นต่อไปซึ่งอาจเป็นใครก็ได้ที่มีใจคนในครอบครัว ที่มีความสนใจอยากเรียนรู้ โดยผ่านสื่อต่างๆ

5.2.1.3 ปัจจัยสำคัญคือที่ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ยังมีการช่างต่อเรือที่ยังคงทำงานต่อเรืออยู่ (แต่มิได้มีคู่ต่อเรือของตนเอง) ส่วนใหญ่เป็นผู้ช่วยช่างในคู่ต่อเรือของนายเสริม เจือสุวรรณ ผู้วิจัยพบว่าผู้ประกอบการอาชีพต่อเรือที่พบในตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรีนั้นมีอายุที่แตกต่างกัน ดังข้อมูลช่างต่อเรือที่จำแนกตามอายุดังนี้

ตาราง 7 แสดงอายุของช่างต่อเรือในตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี

ช่วงอายุ	จำนวนช่างต่อเรือ
41 – 50	1
51 - 60	7
61 - 70	3
71 - 80	1
รวม	12

ที่มา: (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยชลันดา พันธุ์พานิช)

จากข้อมูล ตาราง 7 แสดงช่วงอายุและจำนวนช่างต่อเรือในแต่ละช่วงอายุ ในตำบลบางพระ อำเภอสัตร์ราชา จังหวัดชลบุรี แสดงให้เห็นว่าช่วงอายุของช่างต่อเรืออยู่ในช่วงระหว่าง 41 – 80 ปี และในช่วงอายุ 51 – 60 ปี มีจำนวนช่างต่อเรือมากที่สุด คือ 7 คน และช่วงอายุ 41 – 50 ปี และ 71 – 80 ปี เป็นช่วงอายุที่มีจำนวนช่างต่อเรื่อน้อยที่สุด คือ 1 คน จากการศึกษาพบว่าการประกอบอาชีพช่างต่อเรือ ตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรีมีความสัมพันธ์กับความเป็นทายาท เครือญาติกัน และเป็นคนรู้จักที่เคยมีอาชีพต่อเรือ อยู่ต่อเรือของนายเสริม เจือสุวรรณ มีทายาทคือถวิล เจือสุวรรณ ซึ่งเป็นลูกชาย และมีแนวโน้มที่เป็นไปได้ว่าเป็นผู้สืบทอดกิจการต่อเรือแห่งนี้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวส่งผลให้อาชีพดังกล่าวยังคงดำรงอยู่ต่อไป

ตาราง 8 ตารางแสดงอายุของช่างต่อเรือในตำบลตะพง อำเภอมือง จังหวัดระยอง

ช่วงอายุ	จำนวนช่างต่อเรือ
41 – 50	1
51 - 60	4
61 - 70	2
71 - 80	1
รวม	8

ที่มา: (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยชลันดา พันธุ์พานิช)

จากข้อมูลตาราง 8 แสดงช่วงอายุและจำนวนช่างต่อเรือแต่ละช่วงอายุ ในตำบลตะพง จังหวัดระยอง แสดงให้เห็นว่าช่วงอายุของช่างต่อเรืออยู่ในระหว่าง 41 – 80 ปี และในช่วงอายุ 51 – 60 มีจำนวนช่างต่อเรือมากที่สุดคือ 4 คน

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่าในอดีตพื้นที่ตำบลตะพงมีช่างต่อเรือหลายสิบคน แต่ด้วยสภาพเศรษฐกิจ และด้วยอายุที่มากขึ้น ที่สำคัญคือลูกหลานไม่รับการสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือจึงทำให้ช่างต่อเรือหลายแห่งต้องปิดกิจการลง

ช่างต่อเรือของนายยศธนา แสงเมฆ ซึ่งได้สืบทอดกิจการต่อเรือจากบิดาเพราะมีอายุมากขึ้น ลักษณะกิจการต่อเรือเป็นแบบครอบครัว ไม่ต้องจ้างช่างต่อเรือหรือผู้ช่วยต่อเรือ เนื่องจากจำนวนการ

ต่อเรือในแต่ละเดือนไม่มาก ต่อมาเมื่อนายยศธนา แต่งงานมีครอบครัวและมีบุตรสาวหนึ่งคน จึงทำให้ไม่มีผู้สืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรืออีกต่อไป แต่ที่ยังคงดำรงอยู่ได้เนื่องจากเจ้าของอู่ต่อเรือยังมีใจรักที่ยังอยากประกอบอาชีพต่อเรืออยู่

ตาราง 9 ตารางแสดงช่วงอายุของช่างต่อเรือในตำบลคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

ช่วงอายุ	จำนวนช่างต่อเรือ
31 - 40	2
41 - 50	1
51 - 60	2
61 - 70	5
71 - 80	1
รวม	11

ที่มา: (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยชลันดา พันธุ์พานิช)

จากตาราง 9 ตารางแสดงช่วงอายุของจำนวนช่างต่อเรือในตำบลคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี แสดงให้เห็นว่าช่วงอายุของช่างต่อเรืออยู่ในช่วง 31 – 80 ปี และในช่วงอายุ 61 – 70 ปี เป็นช่วงอายุที่มีจำนวนมากที่สุด และที่น่าสนใจคือในช่วงอายุ 31 – 40 ปี มีจำนวนช่างต่อเรือจำนวน 2 คน สำหรับอู่ต่อเรือของนายปรีชา พิรินยวง เจ้าของอู่ต่อเรือในจังหวัดจันทบุรี นั้นได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือมาจากพ่อตา เมื่อนายปรีชา แต่งงานและมีบุตรชาย 1 คน และเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือนี้ด้วย จากลักษณะดังกล่าวทำให้ช่างต่อเรือนี้ยังคงดำรงอยู่ในอนาคต

จากข้อมูลข้างต้นที่แสดงจำนวนช่างต่อเรือในแต่ละพื้นที่พบว่า อาชีพช่างต่อเรือเป็นอาชีพที่อาศัยประสบการณ์ และทักษะในการต่อเรือขั้นสูง ดังนั้นในช่วงอายุระหว่าง 51 – 60 ปี จึงเป็นช่วงที่มีจำนวนช่างต่อเรือจำนวนมากที่สุดในทุกพื้นที่ คือคนรุ่นพ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย นี่เอง เป็นช่วงวัยที่มีความรู้ความชำนาญในการต่อเรืออย่างเต็มที่ และช่างต่อเรือบางคนพยายามที่จะถ่ายทอดความรู้การต่อเรือให้กับลูกหลานของตนแม้ลูกหลานจะไม่สนใจก็ตาม

ปัจจัยด้านทำเลที่ตั้งของอู่ต่อเรือ

“ในอดีตบางพระเป็นหนึ่งในบรรดาเมืองท่าชายทะเลตะวันออกที่มีการเดินเรือไปมาค้าขาย และมีการจอดพักขนส่งสินค้า บางพระในอดีตมีความสำคัญในด้านการทหาร เนื่องจากเคยเป็นที่ตั้ง

ของกองทัพเรือมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีการจัดตั้งกองโรงเรียนพลทหารเรือที่ 5 ที่ตำบลบางพระ ต่อมาถูกยุบเลิกไปจนกระทั่งกระทรวงทหารเรือได้จัดตั้งโรงเรียนจำเรือบางพระ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น กองโรงเรียนพลทหารประจำเรือบางพระต่อมาได้ถูกยกเลิกไป เนื่องจากประเทศขาดแคลนงบประมาณ กองทัพเรือจึงขอใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ตั้งกองพันต่อสู้อากาศยานที่ 12 กรมต่อสู้อากาศยานที่ 1” (ภารดี มหาขันธ์. 2553: หน้า 19)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าบางพระมีภูมิประเทศที่เคยเป็นท่าเรือมาก่อน ท่าเลที่ตั้งของอู่ต่อเรือ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ที่ตั้งของอู่ต่อเรือหากอยู่ติดริมทะเล และมีถนนตัดผ่านจะทำให้เคลื่อนย้ายเรือลงสู่ทะเลได้ง่ายเมื่อต่อเรือเสร็จแล้ว ดังอู่ต่อเรือที่ตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี การที่อู่ต่อเรืออยู่ริมทะเลและง่ายต่อการติดต่อ ทำให้เป็นศูนย์รวมของคนในชุมชนที่มักแวะเวียนมา ทำให้อู่ต่อเรือที่นี่มีชีวิตชีวา มีผู้คนแวะเวียนมาเยี่ยมชมบ่อยๆ มีผู้มาวางจ้างตลอดทั้งปี จากการสอบถามและพูดคุยกับเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลบางพระ นายสุรเชษฐ พักเชือก ได้เล่าว่า “ ทางเทศบาลตำบลบางพระมีแผนและนโยบายที่จะปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณชายทะเลบางพระ แต่ยังคงให้อู่ต่อเรือลงเสริมยังคงอยู่ที่เดิมได้ เนื่องด้วยเห็นว่าเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญของตำบลบางพระและเป็นอู่ต่อเรือสุดท้ายของที่นี่” (นายสุรเชษฐ พักเชือก, 2557: สัมภาษณ์) จะเห็นได้ว่าทางเทศบาลตำบลบางพระก็เห็นความสำคัญของอู่ต่อเรือ และด้วยความที่อู่ต่อเรื่อน้อยในพื้นที่ของรัฐซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ เทศบาลบางพระจึงจำเป็นต้องเข้ามาจัดระเบียบภูมิทัศน์ชายทะเลบางพระให้เป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงาม และน่าอยู่

เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่นๆ พบว่าท่าเลที่ตั้งของอู่ต่อเรือในจังหวัดชลบุรีมีความได้เปรียบที่สุด ต่างกับท่าเลที่ตั้งของอู่ต่อเรือที่ตำบลตะพง จังหวัดระยอง และตำบลคลองขุด จังหวัดจันทบุรี ที่มีการต่อเรือกันที่บ้าน ด้วยความที่พื้นที่อู่ต่อเรืออยู่ในเขตบ้านอาจมีความเป็นส่วนตัว ความเป็นชุมชนจะไม่มีเหมือนที่ตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี การที่มีอู่ต่อเรืออยู่ที่บ้านทำให้ยากต่อการเคลื่อนย้ายเรือออกไปทะเล เนื่องจากทางเข้าออกแคบ ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่เห็นได้ค่อนข้างชัดเจนว่าท่าเลที่ตั้งของอู่ต่อเรือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

ชุมชนหมู่บ้านแต่ละพื้นที่ ในอดีตเกิดขึ้นหรือเริ่มต้นด้วยการคำนึงถึงเงื่อนไขทางกายภาพหรือระบบนิเวศเป็นหลัก เพราะต้องอาศัยพื้นฐานจากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประกอบอาชีพ เพื่อความอยู่รอด นอกจากการมีพื้นที่ของความเป็นชุมชนและท่าเลที่ตั้งแล้ว ยังพบว่าการเชื่อมโยงเครือข่ายผู้มีอาชีพต่อเรือประมงที่อยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นเดียวกัน

ลักษณะของพื้นที่ชายฝั่งทะเลแต่ละจังหวัดก็มีผลต่อจำนวนของการต่อเรือ เช่นในพื้นที่อู่ต่อเรือจังหวัดชลบุรี มีท่าเลที่เหมาะสมกับการนำเรือมาจอด และขนถ่ายสินค้าขึ้นที่สะพานปลา อีกทั้งยังเป็น

ทำเลที่ไม่มีคลื่นลมแรง จึงทำให้เป็นแหล่งชุมชนของการจอดเรือทำให้มีเรือมาจอด มาต่อเรือได้สะดวกกว่าพื้นที่อื่น น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านยังดำรงอยู่

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน และวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดชลบุรี ระยองและจันทบุรี ประกอบด้วยองค์ประกอบหลักที่เกี่ยวข้อง 3 ประเด็น ได้แก่ กระบวนการและภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ปัจจัยการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

วิธีเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ จำนวน 10 คน (Interview Method) โดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ช่างต่อเรือในภาคตะวันออกทั้ง 3 แห่ง คือ นายเสริม เจือสุวรรณ เจ้าของอู่ต่อเรือตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี นายยศธนา แสงเมฆ เจ้าของอู่ต่อเรือตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง นายปริชา พิรินยวง เจ้าของอู่ต่อเรือตำบลคลองขุด อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ศึกษาปัจจัยการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในปัจจุบัน วิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้แนวการวิเคราะห์ พิจารณาจากบริบททางวัฒนธรรมร่วมด้วย ส่วนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน วิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาว่าแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกนั้นมีข้อเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ผลการศึกษวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านใน 3 จังหวัดภาคตะวันออกได้แก่ชลบุรี ระยอง และจันทบุรี พบว่า ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน มีขั้นตอนการเลือกเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ขั้นตอนการต่อเรือประมงพื้นบ้าน การวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน และความเชื่อและพิธีกรรมกับการต่อเรือประมง มีรายละเอียดดังนี้

การเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ ช่างต่อเรือทั้งสามจังหวัดมีแนวทางการเลือกไม้ที่ใกล้เคียงกัน คือ การเลือกไม้สำหรับทำกระดูกงู ทั้ง 3 อู่เลือกไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตะเคียน ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้มะหาด ไม้มะค่า ไม้เต็ง ไม้แสมสาร เพราะเป็นส่วนที่ต้องแช่น้ำตลอดเวลา เปรียบได้กับกระดูกสันหลัง

คน เป็นแกนกลางของเรือดั้งนั้นจึงต้องมีความแข็งแรงที่สุดและต้องเป็นไม้ท่อนเดียวตลอดไม่มีการต่อไม้

การเลือกไม้ทำทงเรือเป็นส่วนที่มีความสำคัญมากเนื่องจากเป็นส่วนที่ยึดติดของกระดูกงูและไม้กระดานข้างเรือ คู่ส่วนใหญ่เลือกใช้ไม้เนื้อแข็งเพราะต้องการความแข็งแรง หากทงไม้แข็งแรงอาจทำให้เรือบิดเบี้ยว หรือปริแยกได้

การเลือกไม้ทำโชนเรือ คือส่วนประกอบของหัวเรือและท้ายเรือที่โผล่สูงพ้นน้ำนำมาประกอบเข้ากับกระดูกงู ทั้ง 3 คู่เลือกใช้ไม้เนื้อแข็งเพราะเป็นส่วนที่สำคัญเช่นกัน

การเลือกไม้กระดานข้างเรือ คือส่วนประกอบที่ติดตั้งประกอบติดกับทงเรือสามารถใช้ไม้เนื้ออ่อนหรือไม้เนื้อแข็งก็ได้ ขึ้นอยู่กับงบประมาณถ้าใช้ไม้เนื้อแข็งจะมีราคาสูง คู่ต่อเรือส่วนใหญ่เลือกใช้ไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้กระถินณรงค์ ไม้กระบาก เป็นต้น

การเลือกไม้ทำลูกประสัก ลูกประสักคือหมุดสำหรับตรึงกับทงเรือใช้แทนตะปูต้องใช้ไม้เนื้อแข็งเท่านั้น เช่น ไม้ประดู่ ไม้แสมสาร ไม้พินิจ

การเลือกไม้ทำดาดฟ้าเรือ พื้นเรือ สามารถเลือกใช้ได้ทั้งไม้เนื้ออ่อนและไม้เนื้อแข็ง

2. ขั้นตอนการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

คู่ต่อเรือประมงพื้นบ้านทั้งสามจังหวัดมีขั้นตอนการต่อเรือทั้งหมด 9 ขั้นตอน เพียงแต่มีบางขั้นตอนที่สลับกันทำก่อนหรือหลัง

ในการขึ้นรูปเรือคือการวางกระดูกงู ติดตั้งทง ติดตั้งโชนเรือ การตัดทงเรือให้ได้ รูป ต้องเป็นผู้ที่มีความชำนาญขั้นสูง เพราะการที่เรือจะเอียง โค้งเคลงหรือไม่ขึ้นอยู่กับขั้นตอนเหล่านี้ทั้งสิ้น

คู่ต่อเรือในจังหวัดชลบุรีและจังหวัดจันทบุรี เมื่อช่างต่อเรือวางกระดูกและติดตั้งทงเสร็จแล้วขั้นต่อไปคือการติดตั้งแผ่นไม้กระดานข้างเรือ ช่างต่อเรือจะใช้หัวเป่าแก๊สมไปที่แผ่นไม้กระดานเพื่อให้ไม้อ่อนตัวโค้งเข้ารูปได้ง่าย ก่อนที่จะรวมไฟต้องนำน้ำมันเครื่องที่ใช้แล้วมาทาแผ่นไม้ก่อน เพื่อป้องกันมิให้ไม้ไหม้ไฟ

การดัดไม้กระดานข้างเรือของจังหวัดระยอง ใช้วิธีนำเชือกไนลอนดึงโดยการเจาะรูที่หัวและท้ายแผ่นกระดานข้างเรือ 2 รู ทั้งซ้ายและขวา จากนั้นนำเชือกมาร้อยในรูทั้งสองฝั่งแล้วดึงเชือกเข้ามาหากันเพื่อดึงไม้ให้โค้งเข้ารูปแล้วมัดให้แน่น

คู่ต่อเรือในจังหวัดระยองมีเครื่องมือที่บรรพบุรุษประดิษฐ์ขึ้นมาเองได้แก่ อุปกรณ์หนีบจับแผ่นไม้กระดาน ทำจากไม้เนื้อแข็งมีสายรัดทำจากหวายหรือสายพานรถยนต์

คู่ต่อเรือในจังหวัดจันทบุรีมีส่วนประกอบของเรือที่เรียกว่า โป๊ะหัว โป๊ะท้ายติดตั้งโดยเชื่อมต่อระหว่างกระดูกงูและหัวโชนเรือ เพื่อให้เรือมีความแข็งแรงขึ้น

3. การวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาในการรักษาสภาพเรือเพื่อให้เรือมีความคงทน และสวยงามคือการตอกหมัน โดยการนำด้ายดิบตอกเข้าไปในร่องระหว่างไม้กระดานเรือให้แน่นเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำซึมเข้าเรือ เหตุผลที่ใช้ด้ายดิบเนื่องจากมีคุณสมบัติที่แตกเป็นเส้นคล้ายปอ ทำให้อุดร่องได้แน่น จากนั้นจึงใช้ชันยาเรือผสมกับน้ำมันยาง ยาแนวในร่องและทำให้ทั่วบริเวณด้านนอกเรือเพื่อป้องกันเพรียงกินไม่ทำให้ผุเร็ว ในจังหวัดระยองอาจมีการหุ้มด้วยเรซินแต่ความทนทานไม่เท่าการทาชัน

4. ภูมิปัญญาด้าน ความเชื่อและพิธีกรรม

ช่างต่อเรือประมงพื้นบ้านและชาวประมงในภาคตะวันออก มีความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการต่อเรือและที่เกี่ยวข้องกับอาชีพประมง จากการเก็บข้อมูลสามารถจำแนกได้เป็น

ความเชื่อเกี่ยวกับเรือและอุปกรณ์ในเรือ ความเชื่อเรื่องไม้ที่นำมาใช้ต่อเรือ เช่นไม้ตะเคียนเป็นไม้ที่มีนางไม้สถิตอยู่ ช่างต่อเรือมีความเชื่อว่าหัวโขนเรือเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดต้องให้ความเชื่อถือให้ความเคารพ ความเชื่อเรื่องการวางกงเรือ ที่เป็นกงอันแรกตรงศูนย์กลางห้ามวางทับศูนย์กลางให้วางเยื้องไปด้านหน้าเส้นศูนย์กลาง ถ้าวางทับศูนย์กลางจะทำให้ทำมาหากินไม่คล่อง หรือทำให้คนในครอบครัวเจ็บป่วย ความเชื่อเรื่องวันที่จะเริ่มวางกระดูกงู จะต้องเป็นวันจันทร์หรือวันพฤหัสบดี เพราะเป็นวันดี เป็นความเชื่อที่ช่างต่อเรือได้รับฟังมาจากผู้รู้ วันพุธเป็นวันไม่ดีจะไม่วางกระดูกงูหรือเริ่มต่อเรือในวันนี้ ความเชื่อเกี่ยวกับไม้ที่ใช้ต่อเรือ ถ้าเป็นไม้ที่มีตาไม้ในส่วนของไม้ที่นำมาทำกระดูกงู การวางกงต้องไม่วางทับตาไม้ หรือถ้าเลียงไม้ได้จำเป็นต้องวางทับให้คว้านบริเวณตาไม้ไว้ เปรียบเสมือนดวงตาของเรือ ทำให้จับสัตว์น้ำได้มาก คู่ต่อเรือในจังหวัดระยองกรณีที่น่าเรือเก่านำมาซ่อมเพื่อ แก้ไขการวางกงใหม่ต้องทำพิธีนำน้ำมันธรรณิศาลรดก่อน ไม่เช่นนั้นช่างต่อเรือหรือเจ้าของเรือจะมีอาการป่วย วันที่จะเริ่มวางกระดูกงูจะต้องเป็นวันจันทร์หรือวันพฤหัสบดี เพราะเป็นวันดี วันพุธเป็นวันไม่ดีจะไม่วางกระดูกงูในวันนี้ ความเชื่อเรื่องหัวโขนเรือเป็นที่สถิตของแม่ย่านางเรือจึงห้ามเหยียบ ความเชื่อเรื่องการเอาเรือลงจากคานให้เลือกวันดี ฤกษ์ดี เช่น เดือนสี่ เดือนสิบสอง เดือนที่ฤกษ์ไม่ดีคือ เดือนสาม เดือนห้า เดือนเจ็ด ความเชื่อเรื่องการต่อเรือจะต้องหันหัวเรือลงทะเล

พิธีกรรมของช่างต่อเรือรวมไปถึงชาวประมงในภาคตะวันออกนั้นเป็นวิธีการที่ปฏิบัติขึ้นเพื่อให้มีความรู้สึกปลอดภัยมีผู้คุ้มครอง เช่น พิธีการบูชาแม่ย่านางเรือ เจ้าของเรือจะเป็นผู้บูชาแม่ย่านางเรือ ตอนเอาเรือลงน้ำ โดยการการผูกผ้าสี 3 5 7 ผืน จุดประทัด (เจ้าของเรือบางคนมีการนำอาหารคาวหวาน เช่น หัวหมู ไก่ต้ม ข้าวสุก กัลฉวย ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว น้ำ เหล้าขาว มาเซ่นไหว้) พิธีกรรมเหล่านี้มีผลต่อจิตใจของช่างต่อเรือและเจ้าของเรือ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่าจะปลอดภัย จับสัตว์น้ำได้มาก โดยการนำผ้าสีมาผูกหัวเรือ นำพวงมาลัยมาคล้อง พิธีบรรจุโขนเรือ ต้องเป็นผู้ที่ผ่านการครอบครูมาแล้วและมีวิชาในการทำน้ำมันธรรณิศาล ซึ่งเหลือผู้ที่สามารถทำพิธีได้น้อยมาก

การพัฒนาของประเทศด้านเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยี เป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน มีผลกระทบมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการพื้นที่ของชุมชนไม่ว่าจะเป็นเรื่องของระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมที่มีผลกับอาชีพการทำประมง ซึ่งส่งผลกระทบต่ออาชีพการต่อเรือประมงพื้นบ้านด้วย หากคนในชุมชนเข้าใจ เห็นความสำคัญและมีแนวคิดที่จะอนุรักษ์ภูมิปัญญานี้ไว้ก็จะทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านยังคงอยู่ได้

2. ผลการศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

จากการศึกษาด้านปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพบว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออกมีประเด็น ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและเศรษฐกิจ พบว่า ในด้านค่านิยมของเยาวชนคนรุ่นใหม่ไม่เห็นความสำคัญของอาชีพการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ในด้านรายได้จากอาชีพต่อเรือไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพเนื่องจากมีผู้มีว่างจ้างต่อเรื่อน้อย

2. การเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม ในสังคมของชาวประมงหรือช่างต่อเรือ ยังคงให้ความสำคัญกับทายาทที่เป็นผู้ชาย เนื่องจากธรรมชาติของอาชีพการต่อเรือเป็นอาชีพที่ต้องอาศัยความแข็งแรง และทำงานหนัก ดังนั้นบทบาทของผู้หญิงจึงไม่เหมาะที่จะทำอาชีพต่อเรือ

3. การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ จากการวิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศมี 2 ประเด็นคือ ด้านทรัพยากรป่าไม้ และด้านระบบนิเวศทางทะเล สำหรับด้านทรัพยากรป่าไม้เป็นวัตถุดิบที่สำคัญที่สุดสำหรับอาชีพการต่อเรือประมงพื้นบ้าน เนื่องจากต้องใช้ไม้จำนวนมากทั้งลำ อีกทั้งเป็นไม้เนื้อแข็งที่มีความยาวไม่น้อยกว่า 5 เมตร ขึ้นไป ซึ่งปัจจุบันสภาพป่าไม้ในเมืองไทยมีจำนวนลดลงอย่างมากทำให้หาไม้ได้ยากและมีราคาแพง ส่วนด้านระบบนิเวศทางทะเล เกิดจากการปล่อยของเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม จากบ้านเรือ ส่งผลให้ระบบนิเวศทางทะเล ได้รับความเสียหาย สัตว์น้ำมีจำนวนลดลง ทำให้ผู้ประกอบการประมงจับสัตว์น้ำได้น้อย รายได้ไม่พอเพียง จึงต้องขายเรือประมงเพื่อเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น

4. การเปลี่ยนแปลงด้านกฎหมายการทำประมงพื้นบ้าน ปัจจุบันรัฐบาลมีความเข้มงวดกับการทำประมงพื้นบ้านมากขึ้นคือ ห้ามมิให้ผู้ได้รับใบอนุญาตทำการประมงพื้นบ้าน ทำการประมงในเขตทะเลนอกชายฝั่ง เนื่องจากในพื้นที่ชายฝั่งมีสัตว์น้ำน้อย ทำให้ชาวประมงต้องออกเรือไปจับปลานอกชายฝั่ง ทำให้มีผลกระทบต่อ การจับปลาและบางรายก็เลิกอาชีพประมง

5. ทักษะคติของทายาทต่อการสืบทอดอาชีพต่อเรือประมงพื้นบ้าน ทายาทหรือลูกหลานของช่างต่อเรือไม่ค่อยให้ความสนใจที่จะสืบทอดอาชีพการต่อเรือ เพราะต้องการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม

ในด้านปัจจัยการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

จากการศึกษาพบปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน พบว่ามี 3 ประเด็น ดังนี้

ในด้านทัศนคติของคนในชุมชนและช่างต่อเรือ ต่ออาชีพการต่อเรือประมงพื้นบ้าน พบว่าการที่อาชีพการต่อเรือประมงพื้นบ้านจะยังคงดำรงอยู่ได้นั้น ทัศนคติของคนในชุมชนมีผลอย่างมากต่ออาชีพการต่อเรือ ประกอบกับความรักในอาชีพการต่อเรือของช่างต่อเรือที่ยังคงยืนยันที่จะทำอาชีพต่อเรือนี้ต่อไป จนกว่าจะทำไม่ไหว

ในด้านปัจจัยด้านผู้สืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ปัจจัยนี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะผู้สืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือจะต้องเป็นผู้ที่มีใจรักอาชีพนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นการสืบทอดจากบรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยด้านการถ่ายทอดความรู้และด้านการเรียนรู้ และปัจจัยด้านการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

ในด้านปัจจัยด้านทำเลที่ตั้งของอู่ต่อเรือ ชุมชนหมู่บ้านแต่ละพื้นที่ ในอดีตเกิดขึ้นหรือเริ่มต้นด้วยการคำนึงถึงเงื่อนไขทางกายภาพหรือระบบนิเวศเป็นหลัก เพราะต้องอาศัยพื้นฐานจากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประกอบอาชีพ เพื่อความอยู่รอด นอกจากการมีพื้นที่ของความเป็นชุมชนและทำเลที่ตั้งแล้ว ยังพบว่ามี การเชื่อมโยงเครือข่ายผู้มีอาชีพต่อเรือประมงที่อยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นเดียวกัน

ลักษณะของพื้นที่ชายฝั่งทะเลแต่ละจังหวัดก็มีผลต่อจำนวนของการต่อเรือ เช่นในพื้นที่อู่ต่อเรือจังหวัดชลบุรี มีทำเลที่เหมาะสมกับการนำเรือมาจอด และขนถ่ายสินค้าขึ้นที่สะพานปลา อีกทั้งยังเป็นทำเลที่ไม่มีคลื่นลมแรง จึงทำให้เป็นแหล่งชุมชนของการจอดเรือทำให้มีเรือมาซ่อม มาต่อเรือได้สะดวกกว่าพื้นที่อื่น

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

การศึกษาภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออกทั้ง 3 แห่ง พบว่าองค์ความรู้การต่อเรือประมงพื้นบ้านแต่ละพื้นที่ มีทักษะและฝีมือเชิงช่างที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับอุดมการณ์และความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ มีกระบวนการและขั้นตอนการต่อเรือที่ไม่แตกต่างกันมาก องค์ความรู้เรื่องขนาดของเรือจะมีขนาดใหญ่หรือเล็กขึ้นอยู่กับความยาวของกระดูกงูและขนาดกง ถ้าต้องการ

สร้างเรือที่มีขนาดใหญ่จะต้องมีกระดูกงูที่มีความยาวและมีกิ่งเรือที่กว้าง หากต้องการเรือที่มีขนาดเล็ก ต้องมีกระดูกงูที่ไม่ยาวมากนัก ขนาดกึ่งเล็กกลางทำให้มีระยะแคบ การวางกระดูกงูและติดตั้งกึ่งมีความสำคัญยิ่ง เนื่องจากเรือจะเอียงหรือไม่โคลงเคลง อยู่กับการติดตั้งกึ่งเรือต้องวางให้ได้ระยะไม่ผิดเพี้ยน การติดตั้งแผ่นไม้กระดานข้างเรือหากต้องการดัดไม้ให้เข้ารูปตรงบริเวณหัวเรือและท้ายเรือให้ใช้ไฟลน และก่อนนำไฟมาลนต้องทาน้ำมันเครื่องที่ใช้แล้วบริเวณที่จะลนไฟก่อน เพื่อป้องกันมิให้ไหม้ไฟ การอุดแนวร่องระหว่างแผ่นไม้กระดานโดยใช้ด้ายดิบอัดไปในร่องแล้วใช้ชันผสมกับน้ำมันยาง ยาวแนวร่องเรือและยาแนวปิดหัวลูกประสักเพื่อป้องกันมิให้น้ำซึมเข้าเรือ หรืออาจใช้ชันทาบริเวณท้องเรือและส่วนที่ต้องแช่น้ำทะเลตลอดเพื่อป้องกันเพรียงกินจะทำให้ไม่ผุเร็ว

องค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านอันเกิดจากประสบการณ์ที่สั่งสมกันมาแต่บรรพบุรุษของจังหวัดระยองคือขั้นตอนการติดตั้งแผ่นไม้กระดานข้างเรือ ในการดัดไม้ให้โค้งเข้ารูปใช้วิธีเจาะรูที่ไม้กระดานบริเวณหัวและท้ายเรือ 2 ตำแหน่งซ้ายและขวา จากนั้นใช้เชือกในล่อนร้อยเข้าไปในแผ่นไม้ของ 2 ข้างเรือ แล้วดึงเชือกเพื่อโน้มให้ไม้เข้าหากัน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาเฉพาะถิ่นจังหวัดระยองเท่านั้น นอกจากนี้ขั้นตอนการติดตั้งไขนเรือของจังหวัดจันทบุรี มีการติดตั้งโป๊ะหัวโป๊ะท้ายเรือ ซึ่งเป็นส่วนที่เชื่อมต่อระหว่างหัวไขนเรือและไขนท้ายเรือให้มีความแข็งแรงยิ่งขึ้นอีกด้วย ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาเฉพาะถิ่นของแต่ละจังหวัด ที่เกิดจากความคิดประดิษฐ์สิ่งที่มีคุณค่าด้านการต่อเรือที่ยังปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้เป็นความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะกลุ่ม มีความโดดเด่นเฉพาะถิ่น

จากการศึกษาสามารถวิเคราะห์ได้ว่าที่มาขององค์ความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านทั้ง 3 จังหวัด พบว่าลักษณะที่สำคัญของความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน 2 ประการที่สำคัญคือ 1) เป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ 2) เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลที่มีการฝึกฝนและปฏิบัติด้วยตนเอง

ประเด็นการจัดเก็บองค์ความรู้พบว่าความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านทั้ง 3 จังหวัด ยังไม่มีการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ และเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลที่มีการฝึกฝนและปฏิบัติด้วยตัวเอง

ประเด็นการสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก พบว่า พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย จะเป็นผู้ให้ความรู้ เกิดเป็นประสบการณ์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนสามารถพัฒนาเป็นองค์ความรู้เป็นความชำนาญเชี่ยวชาญทางอาชีพ ซึ่งเป็นผลจากการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริง โดยเริ่มจากการสังเกตบุคคลในครอบครัวปฏิบัติงาน วิธีการปฏิบัติ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ ตลอดจนเทคนิควิธีการปฏิบัติเข้าไปซ้ำมาจนทำให้จำขึ้นใจ เมื่อผู้ใหญ่เห็นว่ามีความเข้าใจแล้วก็จะให้หัดเลียนแบบโดยเริ่มจากขั้นตอนการต่อที่ง่าย ๆ ก่อน เช่น ให้ตอกลูกประสัก ให้หัดเหลากงเรือ เป็นต้น ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์การต่อเรือของคนในครอบครัว เป็นการถ่ายทอดความรู้ที่

เกิดจากประสบการณ์ นำไปสู่การลงมือปฏิบัติจริงโดยมีผู้ใหญ่คอยให้คำแนะนำ จึงมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเช่นกัน

อภิปรายผล

ในการศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก มีประเด็นที่นำมาอภิปรายผลดังนี้

การวิจัยเรื่องภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก พบว่าครุภูมิปัญญาช่าง 3 คน มีอายุระหว่าง 48 – 79 ปี มีระยะเวลาและประสบการณ์ในการประกอบอาชีพการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ตั้งแต่ 17 – 39 ปี มีผลงานการต่อเรือประมงพื้นบ้านที่โดดเด่น และเป็นที่ยอมรับของผู้ประกอบอาชีพประมงไม่เฉพาะในจังหวัดของตนเท่านั้น ยังมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักในจังหวัดอื่นด้วย แต่ละท่านต่างก็มีประสบการณ์ ทักษะ ความเชี่ยวชาญในแต่ละพื้นที่ของตนเอง โดยพบว่าครุภูมิปัญญาช่างทั้ง 3 ท่านนี้ได้รับความรู้ทางภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ จากเครือญาติ และเกิดจากประสบการณ์ตรงของช่างที่เกิดจากความสนใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง และความศรัทธาในภูมิปัญญาการต่อเรือนั้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุรินทร์ภรณ์ ศรีอินทร์ และคณะ (2533: 27) ที่พบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีแหล่งกำเนิดที่สำคัญจาก 3 ส่วน คือ จากการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ การประดิษฐ์คิดค้นจากประสบการณ์ของตนเอง และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเดิม มีการนำภูมิปัญญาไปใช้ในครอบครัว และชุมชนในโอกาสต่างๆ ปัจจุบันผู้ที่สนใจจะศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาอย่างแท้จริงมีค่อนข้างน้อย อย่างไรก็ตามผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนก็พยายามช่วยกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้ไว้ แต่อีกระยะเวลาไม่นานในอนาคตหากไม่มีผู้สนใจที่จะมาสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้ก็จะค่อยๆ เลือนหายไปจากชุมชน

จากการศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก พบว่ามีภูมิปัญญา 4 ด้านได้แก่

ภูมิปัญญาในการเลือกไม้วัสดุ พบว่าช่างต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก มีการเลือกไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ ไม้เต็ง ในส่วนประกอบของเรือ คือ กระดูกงู กงเรือ โขนเรือ และโปะหัว โปะท้าย เนื้อไม้ที่กล่าวมานี้มีคุณสมบัติพิเศษคือไม่ผุง่าย การใช้ชันสำหรับยาเรือเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำรั่วเข้าเรือ ปัจจุบันใช้ชันผงแทนชันที่มาจากธรรมชาติเนื่องจากไม่มีผู้ผลิต ทำให้ช่างต่อเรือต้องใช้ชันผงแทน การใช้ด้ายดิบสำหรับตอกอุดในร่องระหว่างแผ่นไม้กระดานเรือแทนการใช้หมันซึ่งเป็นเปลือกจากต้นหมันปัจจุบันไม่มีผู้ผลิตแล้ว ในส่วนของการเลือกไม้สำหรับต่อเรือจะเลือกไม้เนื้อปานกลางที่มีความแข็งแรง ความยืดหยุ่นดี ตอกตะปูแล้วยึดติดดี สามารถดัดไม้ให้โค้งงอได้ ไม่แตก

และมีน้ำหนักเบา แทนการใช้ไม้เนื้อแข็งเช่นไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ ไม้เต็ง ฯลฯ ซึ่งเป็นไม้ที่หายากและมีราคาแพง

ภูมิปัญญาในการขึ้นรูปทรงเรือและอุปกรณ์พิเศษ ขั้นตอนการขึ้นรูปทรงเรือนี้ถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด หากมีการขึ้นรูปที่บิดเบี้ยวเพียงนิดเดียวก็อาจทำให้เรือเอียง หรือมีความไม่มั่นคงเมื่อปะทะกับคลื่นลมแรงๆ ได้ ดังนั้นช่างต่อเรือที่จะสามารถขึ้นรูปเรือได้จึงต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ ทักษะ และความเชี่ยวชาญขั้นสูง ซึ่งในแต่ละพื้นที่ก็มีวิธีการขึ้นรูปทรงเรือที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม ประสบการณ์ และความถนัดของช่างต่อเรือแต่ละคน ทำให้เรือแต่ละพื้นที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง

รูปแบบเรือแต่ละที่สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของช่างต่อเรือที่ต้องต่อเรือให้เหมาะสมกับสภาพท้องทะเลดังเช่นที่จังหวัดชลบุรีและจังหวัดจันทบุรี รูปทรงเรือส่วนใหญ่จะมีความมั่นคงและมีน้ำหนักมาก เพราะไม่ต้องนำเรือขึ้นมาจอดบนบกหรือริมฝั่งชายทะเลเหมือนเช่นที่จังหวัดระยอง รูปทรงเรือของจังหวัดระยองจะมีเอกลักษณ์คือแล่นได้เร็วและน้ำหนักเบา มีความคล่องตัว เนื่องจากพื้นที่จอดเรือในจังหวัดระยองไม่มีอ่าวหรือแหลมสำหรับกันคลื่นลม ทำให้ทะเลมีคลื่นแรงหากจอดเรือไว้ในทะเลอาจทำให้เรือจมเสียหายได้ จากลักษณะพื้นที่ดังกล่าวจึงมีผลทำให้ช่างต่อเรือจึงต้องออกแบบเรือให้มีน้ำหนักเบา เพื่อให้ชาวประมงสามารถลากเรือมาจอดบนบกหรือชายฝั่งได้ นอกจากนี้ช่างต่อเรือในจังหวัดระยองยังมีอุปกรณ์พิเศษ ที่ใช้ในการยึดจับกระดานข้างเรือ ซึ่งเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่บรรพบุรุษสร้างไว้และใช้สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถของสมัยก่อนที่มีความคิดสร้างสรรค์ในการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือขึ้นเพื่อความสะดวกในการประกอบอาชีพ

การใช้ประโยชน์จากเรือประมงในอดีตกับปัจจุบันนี้มีลักษณะต่างกันคือ ในอดีตระบบนิเวศทางทะเลยังมีความอุดมสมบูรณ์ ปลอดภัยจากโรงงานอุตสาหกรรมทำให้ชาวประมงสามารถออกเรือหาปลาได้บริเวณชายฝั่งโดยใช้เรือขนาดเล็กที่มีความยาวไม่เกิน 6 เมตร และไม่ต้องติดเครื่องยนต์ เนื่องจากไม่ต้องออกทะเลไปไกล ก็สามารถจับปลาเพื่อกินในครอบครัว ถ้าเหลือจึงนำไปขาย แต่ในปัจจุบันระบบนิเวศทางทะเลเสื่อมโทรมลงไปมาก ทำให้สัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งหายาก เมื่อจับปลาบริเวณชายฝั่งไม่ได้จึงต้องออกทะเลไปไกล จึงส่งผลให้ต้องสร้างเรือที่มีขนาดใหญ่ขึ้นเพื่อให้สามารถเดินทางนอกทะเลได้และสามารถจับสัตว์น้ำได้เยอะ จึงส่งผลให้รูปแบบและขนาดเรือใหญ่ขึ้นและมีการติดตั้งเครื่องยนต์

ภูมิปัญญาในการรักษาสภาพเรือเพื่อให้เรือมีความคงทน และสวยงามคือการตอกหมัน โดยการนำด้ายดิบตอกเข้าไปในร่องระหว่างไม้กระดานเรือให้แน่นเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำซึมเข้าเรือ จากนั้นจึงใช้ชันยาเรือผสมกับน้ำมันยาง ยาแนวในร่องและทำให้ทั่วบริเวณด้านนอกเรือเพื่อป้องกันเพรียงกินไม้ ทำให้ผุเร็ว ในจังหวัดระยองอาจมีการหุ้มด้วยเรซินแต่ความทนทานไม่เท่าการทำชัน

ในด้านความเชื่อและพิธีกรรมในการต่อเรือประมงพื้นบ้านพบว่าความเชื่อเกี่ยวกับเรือและการต่อเรือทั้งสามจังหวัด มีความเชื่อที่คล้ายๆ กัน โดยแยกเป็นประเด็นได้ดังนี้ ความเชื่อเกี่ยวกับเรือและอุปกรณ์ในเรือ ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้ามต่างๆ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้บางสิ่งยังคงมีการปฏิบัติอยู่แต่อาจลดขั้นตอนบางอย่างไป หรือความเชื่อบางสิ่งก็ไม่ค่อยมีการปฏิบัติกันแล้ว ดังเช่นพิธีบรรจุเรือ ที่ปัจจุบันนี้ไม่นิยมทำกันแล้วเนื่องจากหาครูผู้มีวิชาความรู้เกี่ยวกับการบรรจุเรือไม่ค่อยได้แล้ว จึงทำให้พิธีกรรมเหล่านี้ค่อยๆ สูญหายไป ส่วนความเชื่อช่างต่อเรือและชาวประมงทุกคนให้ความเคารพบูชาคือแม่ย่านางเรือ ที่ชาวเรือและช่างต่อเรือให้ความนับถือ แม่ย่านางเรือจึงเปรียบเสมือนเป็นสัญลักษณ์ทางความคิดที่สะท้อนความเชื่อที่มีต่อวิถีชีวิตและการปฏิบัติของช่างต่อเรือและชาวประมง ช่างต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก มีความเชื่อว่าแม่ย่านางเรือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยคุ้มครอง ปกป้อง รักษาและเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจของช่างต่อเรือและชาวประมงเวลาออกทะเล นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในเรื่องของการทำหากินขอให้จับสัตว์น้ำให้ได้จำนวนมาก

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก มีการจัดการความรู้ คือ มีการสร้างความรู้ การจัดเก็บองค์ความรู้ และการสืบทอดองค์ความรู้ การนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

การสร้างองค์ความรู้ ในการต่อเรือประมงพื้นบ้านของช่างต่อเรือมีในลักษณะที่เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นการสั่งสมประสบการณ์จากการเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน ลองผิดลองถูก และนำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนเกิดความชำนาญ การเรียนรู้จากบรรพบุรุษโดยได้รับการสอนจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย แต่องค์ความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงนี้ยังคงไม่ได้รับการจัดเก็บจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การเรียนรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านจะไม่สามารถนำไปต่อยอดหรือนำไปใช้เพื่อการดำรงชีวิตได้ หากไม่มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรช่วยกันส่งเสริมให้เยาวชนเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาการต่อเรือนี้ ด้วยการสร้างจิตสำนึกในการหวงแหน และส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในชุมชนเพื่อปลูกฝังให้เยาวชนเห็นคุณค่า โดยการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

การจัดเก็บองค์ความรู้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาใช้ในการจัดระบบและพัฒนาฐานข้อมูล โดยเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเพื่อให้เข้าถึงข้อมูลได้ง่ายและสะดวกในการสืบค้นข้อมูล และอาจทำหนังสือพร้อมรูปภาพประกอบ หรือทำเป็นบทเรียนอิเล็กทรอนิกส์ (E – Learning)

การสืบทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญา เมื่อมีข้อมูลภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านจัดเก็บไว้ในฐานข้อมูลอย่างเป็นระบบแล้ว ข้อมูลเหล่านี้จะต้องง่ายต่อการเข้าถึง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการจัดตั้งเครือข่ายชุมชนการต่อเรือประมงพื้นบ้าน เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้ในการต่อเรือประมงพื้นบ้าน และเพื่อให้องค์ความรู้นี้มีการดำรงอยู่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายสร้างความเข้มแข็งให้เกิดกลุ่มอาชีพการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน จากแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การยูเนสโก ที่กำหนดว่าเพื่อให้บรรลุตามความต้องการของมนุษย์และส่งเสริมคุณภาพชีวิตเป็นสำคัญ โดยจะเป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน และความสัมพันธ์ระหว่างนิเวศวิทยา เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและจริยธรรม เพื่อส่งเสริมค่านิยมและพฤติกรรมของบุคคลอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน มีเป้าหมายหลักเพื่อพัฒนาคนให้มีความรู้ (knowledge) ทักษะ (skill) มุมมอง (perspectives) ค่านิยม (values) ให้สามารถดำเนินชีวิตตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่สมดุลและยั่งยืน (UNESCO – APNIEVE, 1998)

จากการศึกษาภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วิเคราะห์ได้ว่าการนำความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านมาบริหารจัดการความรู้เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ควรมีกระบวนการดังนี้

1. กระบวนการและขั้นตอนการผลิตองค์ความรู้การต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การสร้างความรู้แบบยั่งยืนต้องมีการวางแผนการดำเนินงาน ประชาสัมพันธ์ให้โรงเรียนและผู้สนใจทราบ จัดทำเอกสารและจัดพื้นที่ต่อเรือให้เป็นแหล่งศึกษาดูงานสำหรับนักเรียน นักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป

2. การถ่ายทอดความรู้ เริ่มจากการถ่ายทอดจากคนในครอบครัว บุตร และญาติพี่น้อง จากนั้นค่อยๆ ให้คนในชุมชนที่มีความสนใจเข้ามาศึกษา โดยเฉพาะเยาวชนคนรุ่นใหม่ เป็นกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการให้มาร่วมศึกษาเรียนรู้การต่อเรือ

3. การบริหารจัดการชุมชนชายฝั่ง การบริหารจัดการชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านให้เป็นพิพิธภัณฑ์ หรือชุมชนการเรียนรู้การต่อเรือเพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้และสืบทอดต่อไป โดยมีแนวทางดังนี้ จัดตั้งคณะกรรมการบริหารชุมชนในพื้นที่ที่มีการต่อเรือประมงพื้นบ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลให้ความร่วมมือและสนับสนุนในการจัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในด้านการวิเคราะห์ปัจจัยการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

ปัจจัยที่ทำให้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง มีจำนวนลดลง จากการศึกษาพบว่ามิดังนี้ ปัจจัยด้านความขาดแคลนและราคาไม้แปรรูปสำหรับต่อเรือ เนื่องจากการต่อเรือหนึ่งลำต้องใช้ไม้ที่มีความยาวมาก ซึ่งปัจจุบันนี้สภาพป่าไม้ในประเทศมีจำนวนลดลง ทำให้หาไม้ที่มีขนาดใหญ่ได้ยาก โดยเฉพาะประเภทไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ ไม้มะค่า เนื่องจากไม้เหล่านี้เป็นไม้ที่มีความคงทน อายุการใช้งานนานและเป็นไม้แปรรูปที่มีราคาสูง ปัจจัยด้านการสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านของลูกหลาน การที่อาชีพการต่อเรือจะดำรงอยู่ได้ต่อไปในอนาคต โดยลูกหลานของตน หรือคนในชุมชนเอง ผู้สืบทอดหรือทายาทที่จะสืบสานภูมิปัญญาจึงต้องเป็นผู้ที่มีใจรักและมีความอดทน พบว่าในจังหวัดชลบุรีและจังหวัดจันทบุรีมีผู้สืบทอดอาชีพต่อเรือ แต่ในจังหวัดระยองพบว่าไม่มีผู้สืบทอดแล้วเนื่องจากมีบุตรสาว ปัจจัยด้านแรงงาน อาชีพต่อเรือประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพที่ต้องใช้ทักษะและประสบการณ์ในการชิงช่างค่อนข้างสูง คนรุ่นใหม่ไม่นิยมประกอบอาชีพต่อเรือเนื่องจากต้องทำงานกลางแดด คนรุ่นใหม่นิยมทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่า ผู้ที่ประกอบอาชีพต่อเรือส่วนใหญ่เป็นผู้สูงวัย ปัจจัยด้านรายได้ อาชีพการต่อเรือเป็นอาชีพที่ได้เงินช้า เนื่องจากการต่อเรือหนึ่งลำใช้เวลา 1 เดือนหรือมากกว่านั้น บางครั้งเจ้าของเรือต้องลงทุนซื้อไม้มาล่วงหน้า ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้หมุนเงินไม่ทัน ปัจจัยด้านกฎหมายของการทำประมงชายฝั่ง ในอดีตกฎหมายการทำประมงชายฝั่งมีมานานแล้ว แต่ปัจจุบันนี้รัฐบาลมีความเข้มงวดมากขึ้นในเรื่องของเครื่องมือการทำประมงมีการตรวจสอบเครื่องมือการทำประมงอย่างเข้มงวด ทำให้ผู้ประกอบการประมงส่วนหนึ่งประสบปัญหาในการออกเรือจับสัตว์น้ำ เนื่องจากเครื่องมือในการทำประมงยังไม่ถูกต้องตามเกณฑ์ที่รัฐบาลกำหนด เมื่อชาวประมงไม่สามารถออกเรือได้จึงไม่มีรายได้ ทำให้ชาวบางรายต้องเลิกอาชีพประมงชายเรือเพื่อไปประกอบอาชีพอื่น จึงมีผลต่อกระทบต่ออาชีพการต่อเรือ ทำให้มีผู้ว่าจ้างต่อเรือประมงลดลง

สภาพการสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก พบว่า การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการต่อเรือประมง รวมไปถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับเรือ ไม่มีการจัดทำเป็นเอกสารหรือตำรา การถ่ายทอดเป็นลักษณะการเรียนรู้ด้วยตนเอง การจดจำ และการสอนโดยบรรพบุรุษ ซึ่งเกิดจากการจำ และทำบ่อยๆ จึงเกิดความเชี่ยวชาญ ซึ่งความรู้เหล่านี้จะอยู่กับช่างต่อเรือ หากช่างต่อเรือเลิกประกอบอาชีพหรือเสียชีวิต ความรู้ในการต่อเรือประมงพื้นบ้านก็จะสูญหายไปด้วย ดังนั้นจึงควรมีการนำความรู้การต่อเรือประมงพื้นบ้านมาจัดระบบให้สามารถสืบทอดได้

ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกิดจากความรู้ ความชำนาญ และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน ความรู้ในการ

ดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ และมีการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น และมีการปรับเปลี่ยน ประยุกต์วิธีการต่อเรือบางขั้นตอนให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปตามสมัย จากที่กล่าวมาจึงควรมีการจัดเก็บ หรือการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน ที่มีแนวโน้มและโอกาสสูญหายไปกับยุคสมัย เมื่อปัจจัยในการดำรงชีวิต สิ่งแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นเพื่อให้ หากจะให้ภูมิปัญญาการต่อเรือนี้ยังคงอยู่จะต้องส่งเสริมและรักษาสืบต่อไปนี้ 1) กลุ่มช่างต่อเรือที่มีความเชี่ยวชาญชั้นสูงระดับชำนาญการเป็นบุคคลหลักสำคัญที่ต้องรักษาไว้ให้ได้ 2) จัดการฝึกอบรมเยาวชนที่สนใจภูมิปัญญาการต่อเรือประมงเพื่อเพิ่มทักษะความรู้ 3) เก็บข้อมูลภูมิปัญญาการต่อเรือเป็นลายลักษณ์อักษรให้เป็นระบบและมีการเผยแพร่บนสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านยังคงอยู่และยั่งยืน

การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นในภาคตะวันออก

ผลงานวิจัยนี้พบว่าปัจจัยด้านทัศนคติของคนในชุมชนต่ออาชีพการต่อเรือ ผู้ประกอบอาชีพประมง และช่างต่อเรือประมงพื้นบ้านยังคงเห็นความสำคัญของอาชีพดั้งเดิม มีใจรักในการประกอบอาชีพต่อเรือและมีการปรับวิธีการต่อเรือให้ใช้สอยได้ตามยุคสมัยในด้านฝีมือเชิงช่าง ที่ยังคงดำเนินกิจการอยู่และมีการรับจ้างอย่างต่อเนื่องมาตลอด ด้วยประสบการณ์ที่สั่งสมมานานทำให้มีความชำนาญ ความรู้ที่ได้จากการต่อเรือมีทั้งเรียนรู้ด้วยตัวเอง ลองผิดลองถูก ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษทำให้มีความเชี่ยวชาญในการต่อเรือขั้นสูง สอดคล้องกับแนวคิดของนายจิรัฐ เหมือนวิหารกล่าวว่าศิลปการทำเรือพื้นบ้านเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญ ต้องศึกษารายละเอียดของเรือรวมถึงวิธีการซ่อมบำรุงโดยช่างจะมีเทคนิคและทักษะในการต่อเรือสูง ประกอบกับมีความรู้ในเรื่องของพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรือ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ปัจจัยด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาการต่อเรือ การถ่ายทอดความรู้ด้านทักษะ กระบวนการ เทคนิควิธีการต่อเรือในลักษณะการถ่ายทอดแบบไม่เป็นทางการ หรือแบบครูพักลักจำสู่ทายาทหรือผู้สืบทอดรุ่นต่อไป ปัจจัยด้านความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในทะเล เมื่อสัตว์น้ำในทะเลมีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวประมงมีรายได้จากการจับสัตว์น้ำ มีรายได้อย่างต่อเนื่อง จึงส่งผลให้จำนวนผู้ประกอบอาชีพประมงยังดำรงอยู่ได้ ถึงแม้จะแม้จำนวนเรือประมงจะมีลดลงก็ตาม ทำให้ยังคงมีผู้ใช้เรือประมง จึงทำให้ผู้ประกอบอาชีพต่อเรือยังคงอยู่ได้

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ควรมีการศึกษากระบวนการถอดบทเรียนภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์ในรูปแบบของสื่อประสมและเผยแพร่ในสื่ออิเล็กทรอนิกส์

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเป็นหลักสูตรสถานศึกษา เพื่อเป็นอัตลักษณ์ให้กับสถานศึกษาและชุมชน
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดทำหรือรวบรวมข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านเพื่อเป็นฐานข้อมูลของจังหวัดที่สามารถสืบค้นได้
3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน เข้าไปอยู่ในแผนปฏิบัติการการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
4. ปลุกจิตสำนึกให้เกิดในชุมชน เพื่อส่งเสริมด้านการศึกษา ตระหนักถึงคุณค่าภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน และให้สถานศึกษาในชุมชนนำองค์ความรู้ภูมิปัญญานี้ไปจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้สถานศึกษาควรให้ความสำคัญกับสัมพันธ์ และวิถีการดำเนินชีวิต วิถีคิด ระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองและชุมชนท้องถิ่น ที่สอดคล้องกับสภาพพื้นฐานบริบทชุมชน เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2556) พระราชบัญญัติว่าด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่
จับต้องไม่ได้ พ.ศ. 2556. กรุงเทพมหานคร สถาบันวัฒนธรรมศึกษา กระทรวงวัฒนธรรม.
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2557). ประเภทของภูมิปัญญาไทย. สืบค้นเมื่อวันที่
3 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2557. จากเว็บไซต์
<http://www.baanmaha.com/community/thread279>
- กาญจนา คุณารักษ์. (2540). หลักสูตรและการพัฒนา. นครปฐม. โครงการส่งเสริมการผลิตตำรา
และเอกสารการสอนคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กานต์ทิศา สีนากสุข. (2558). วิเคราะห์ปัจจัยการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงความเชื่อใน
พิธีกรรมของไทยทรงดำ: กรณีศึกษาเขตตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี.
วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท (ไทยศึกษา). ชลบุรี: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา.
- กามินี วิเศษสุริยา. (2551). “ความรู้ทางสถาปัตยกรรม ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้”
รายงานการประชุมสัมมนานานาชาติ การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและแนวคิด
จากนานาชาติ”. กรุงเทพมหานคร. กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.
- กิตติพร ใจบุญ และกิ่งทอง มหาพรไพศาล. (มปป). การประชุมเชิงปฏิบัติการระดับอนุภูมิภาคเอเชีย
เรื่อง มรดกร่วมทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้. วารสารวัฒนธรรมไทย.
- เกศินี แก้วนเจริญ และคณะ. (2555). ชุมชนจัดการตนเองบนฐานระบบนิเวศ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อ
การพัฒนาที่ยั่งยืน.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. คู่มือแนวทางการดำเนินงานเรื่องการปกป้องคุ้มครอง
ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่ง
ประเทศไทย.
- เครือวัลย์ มีเกียรติ. (2548). ภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร. ศูนย์ส่งเสริมอาชีพ.
- จินตนา กระบวนแสง. (2544). เรือ: วิถีชีวิตริมน้ำภาคกลาง. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร
จังหวัดชลบุรี* (2558). ทรัพยากรธรรมชาติ. สืบค้นเมื่อ 3 พฤศจิกายน 2558,
จาก www.chonburi.go.th)
- ฉลาด จันทสมบัติ. (2548). การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน. ดุษฎีบัณฑิต
กศ.ด. มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.

- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2537). *ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวไทยในประเทศไทย*. นนทบุรี.
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2534). *วัฒนธรรมไทยกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม*. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชญานี ประกอบชาติ และ สุภาพร หายมุง. (2552). *พิธีกรรมการบูชาแม่ย่านางเรือในกลุ่มชาวประมง
พื้นบ้านตำบลปากน้ำปราณ อำเภอบางละมุง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์*. วิทยานิพนธ์ ศศ.บ.
(สาขาวิชาการจัดการชุมชน) กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย คณะวิทยาการจัดการ.
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (2542). *เรือ ความผูกพันระหว่างคนไทยกับสายน้ำ*. กรุงเทพมหานคร.
บริษัท เอส.ที.พี. เวิลด์ มีเดีย จำกัด.
- ณัฐวุฒิ เรียบเรียง. (2541). *เรือ*. กรุงเทพมหานคร: สุานการพิมพ์ จำกัด.
- ณัฐธินิชา พรหมรัตน์. (2559, กันยายน – ธันวาคม). การสร้างความหมายเกี่ยวกับ “แม่ย่านางเรือ”
ของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสงขลา. วารสารมหาวิทยาลัยธนบุรี. 10 (23): 35, 38
- ทองศิริ สาประเสริฐ. (2542). *ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน*. วิทยานิพนธ์
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ทิพวรรณ คำมา. (2546). *การดำรงอยู่ของความเชื่อเรื่องผีของกระเหรี่ยงคริสต์*. วิทยานิพนธ์. กศ.ม.
(การศึกษานอกระบบ). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เทศบาลตำบลบางพระ อำเภอสัตร์ราชา. (2555). *ประวัติตำบลบางพระ*. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม
พ.ศ. 2555. จากเว็บไซต์ <http://bangphrachon.go.th>.
- ธนิช เลิศชาญฤทธิ. (2554). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร.
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (องค์การมหาชน)
- นิตยพรณ วรรณศิริ. (2540). *มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บดินทร์ วิจารณ์. (2547). *การจัดการความรู้สู่ปัญญาปฏิบัติ*. กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- บุญเดิม พันธอบ. (2537). *อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวประมงภาคตะวันออก*. วารสารมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์. ปีที่ 3 (ฉบับที่ 2) : 23-31.
- ประกาศิต หงษ์วิเศษ. (2545). *การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรบน
ที่สูง : กรณีศึกษาบ้านห่อไย ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย*. วิทยานิพนธ์
มหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประคอง นิมนานเหมินทร์. (2521). *ขวัญและคำเรียกขวัญ ในลำนนาไทยคดี*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญวิทยการพิมพ์.

ประจวบ จันทรหมื่น. (2552). ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองกับบทบาทของประชาสังคมในระบบการเมืองท้องถิ่น: กรณีศึกษาตำบลเสียว อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ. วิทยานิพนธ์. รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

ประทีป ขาวมาลา. (2546). *ประวัติและวิวัฒนาการของเรือประมงไทย*. กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ประมงจังหวัดชลบุรี. (2558). *ข้อมูลประมงจังหวัดชลบุรี*. สืบค้นเมื่อ 2 กันยายน 2558.
จาก www.fisheries.go.th

ประมงจังหวัดระยอง. (2558). *ข้อมูลประมงจังหวัดระยอง*. สืบค้นเมื่อ 23 พฤษภาคม 2558.
จาก www.fisheries.go.th/fpo-rayong.

ประเวศ วะสี. (2547). *ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมกับการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.

_____. (2536). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

เปรมรศมี ธรรมรัตน์, อิศักดี อุณาภรณ์เลิศ. (2553. มกราคม – มิถุนายน) การวิเคราะห์คุณค่าและการดำรงอยู่ของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีศึกษาหนังใหญ่วัดขนอน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี. วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย. 1(2): 140.

ผจงจิตต์ อธิคมนันทะ. (2520). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. (2521). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พทยา สายหนู. (2540). *กลไกทางสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาวดี มหาจันทร์. (2552). *พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชลบุรี*. กรุงเทพมหานคร: หจก.องศาบายดี.

_____. (2538). *บริษัทศรีมหาราชาจำกัด: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของบริษัททางธุรกิจแห่งแรกในภาคตะวันออก*. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

_____. (2555). *การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออก ยุคปรับปรุงประเทศตามแบบสมัยใหม่ถึงปัจจุบัน*. กรุงเทพมหานคร: หจก.องศาบายดี.

_____. (2554). *การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกยุคต้น (ยุคก่อนประวัติศาสตร์-รัตนโกสินทร์ตอนต้น)*. กรุงเทพมหานคร: หจก.องศาบายดี.

มูลนิธิสถาบันวิจัยกฎหมาย. (2552). *โครงการศึกษาวิจัยและจัดทำกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2550). *ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ*.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ยศ สันตสมบัติ. (2542). *ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 1. เชียงใหม่. นพบุรีการพิมพ์.

ยุวณัฐ ทินนะลักษณ์. (2549). *การสร้างความรู้ในสังคมไทยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : ปริศนาแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิถีทรรศน์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.

โรงเรียนสตรีมารดาพิทักษ์. (2559). ประวัติจังหวัดจันทบุรี. สืบค้นเมื่อ 23 มกราคม 2559, จาก <http://www.sm.ac.th>

เลิศชาย ศิริชัย และณฤทธิ์ ดวงสุวรรณ. (2557). *ประมงพื้นบ้านลุ่มทะเลสาบสงขลา: วิถีและการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว).

วิกิพีเดียสารานุกรมออนไลน์. (2557). รายชื่อจังหวัดในประเทศไทยเรียงตามพื้นที่. สืบค้นเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2557, จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/รายชื่อจังหวัดในประเทศไทยเรียงตามพื้นที่>.

ศกุนตลา เหลืองสกุล. (2543). *กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษา จังหวัดขอนแก่น*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาการศึกษาผู้ใหญ่, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2547). *ธรรมชาติของสรรพสิ่ง : การเข้าถึงความจริงทั้งหมด “ความเป็นมนุษย์กับพัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรม”*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี – สฤษดิ์วงศ์.

ศิริโชค เลิศยะโส. (2551). *สตีฟ แวน บีก ผู้ชายกับสายน้ำ*. กรุงเทพมหานคร: National Geographic ฉบับภาษาไทย 8, 85(สิงหาคม): 32-34.

ศูนย์กลางความรู้แห่งชาติ. สืบค้นเมื่อ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2555. จาก <http://www.tko.go.th/index.asp?pageid=110&parent>.

สนธยา พลศรี. (2529). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สนิท สมัครการ. (2538). *การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับพัฒนาการของสังคม*. กรุงเทพฯ: โครงการส่งเสริมเอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2539). *ภูมิปัญญาไทย. สัมมนาทางวิชาการภูมิปัญญาไทย : มิติใหม่ในการพัฒนาที่ยั่งยืน*. สำนักส่งเสริมและบริหารสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล.

_____. (2534). *ทฤษฎีทางสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สภากาชาดธรรมด้าบปางพระ. (2553). *บางพระของเรา*. กรุงเทพมหานคร. โรงพิมพ์เดือนตุลา.

เสริม เจือสุวรรณ. (2557, 10 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย ชลันดา พันธุ์พานิช ที่ หมู่ 1 ต.บางพระ อ.ศรีราชา จังหวัดชลบุรี.

สายนต์ ไพเราะเจริญจิตร และคณะ. (2549) *รายงานการวิจัยโครงการกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร : มปท.

เสรี พงศ์พิศ. *แนวคิด แนวปฏิบัติ ยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2551

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2544). *ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 1 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2542). “*แนวคิดและกรณีศึกษาเรื่องแนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาในต่างประเทศ*” สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : ทีพีพรินท์จำกัด.

สำนักหอพรรณไม้. (2559) พันธุ์ไม้ในประเทศไทย. สืบค้นเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2559, จาก <http://web3.dnp.go.th/botany/today>

สุพัตรา โอทาศรี. (2554). *การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย : กรณีศึกษาชาวนาจังหวัดลพบุรี*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (การบริหารการพัฒนาสังคม). กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สุทัศน์ ยกส้าน. (2557). *เรือในอาหรับดำนนน้ำท่วมโลก*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2560. จาก [http://www.manager.co.th/Science/View News.aspx?](http://www.manager.co.th/Science/View%20News.aspx?)

สุเทพ สุนทรภัสส์. (2540). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: การศึกษาประวัติศาสตร์ระดับจุลภาค*. กรุงเทพฯ: สุทธการพิมพ์.

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก จันทบุรี. (2558). *ประวัติเมืองจันทบุรี*. สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2558. จาก www.finearts.go.th/chantaburilibrary

เห็ดโคน. (2555). *ตำนานแม่ย่านาง*. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2555. จากเว็บไซต์ http://www.praphansarn.com/new/c_town/denail.

อบเชย แก้วสุข. (2543). รายงานผลการดำเนินงานประชุมปฏิบัติการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเผยแพร่ความรู้ของสื่อมวลชน. อุบลราชธานี: ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (2544). มิติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อัจฉรา รักยุติธรรม. (2554, กรกฎาคม-ธันวาคม). การพัฒนาทางเลือกกระแสหลัก. วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา. 30(2): 16.

อนุমানราชธน, พระยา. (2532). วัฒนธรรมประจำชาติ. กรุงเทพมหานคร. อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

อุมารินทร์ ตูลารักษ์. (2550). วรรณศิลป์และสหบทในบททำขวัญเรือของชาวไทยภาคใต้.

วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยขอนแก่น). ปีที่ 24 ฉบับที่ 3

(กันยายน – ธันวาคม 2550) หน้า 51-67.

อมร โสภณวิเศษฐวงศ์. (2536). ปรักฎาเบื้องต้น. นครปฐม. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ. (2546) ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้. พิมพ์ครั้งที่ 1,

กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2546). ภาพรวมภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้ง.

_____. (2540). ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของ

ชาวบ้านไทย. กรุงเทพมหานคร: โครงการกิติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

UNESCO. (2005). United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014): International implementation scheme Paris: UNESCO.

การสัมภาษณ์

เสริม เจือสุวรรณ. (2558. 19 มกราคม). สัมภาษณ์โดย ชลันดา พันธุ์พานิช ที่อู่ต่อเรือตำบล

บางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

ยศธนา แสงเมฆ. (2558. 5 มีนาคม). สัมภาษณ์โดย ชลันดา พันธุ์พานิช ที่อู่ต่อเรือตำบลตะพง

อำเภอเมือง จังหวัดระยอง.

ปรีชา พิรินยวง. (2558. 11 มิถุนายน). สัมภาษณ์โดย ชลันดา พันธุ์พานิช ที่อู่ต่อเรือตำบลคลองขุด

อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี.

นางเยาว์ กลิ่นสุคนธ์. (2557. 5 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย ชลันดา พันธุ์พานิช หมู่ 2 ตำบล

บางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

นายจัตุรัส เขียววรนิรัตน์. (2557. 20 เมษายน). สัมภาษณ์โดย ชลันดา พันธุ์พานิช ตำบลประแสร์

จังหวัดระยอง

นายสุชาติ จอมทรัพย์. (2558. 22 มกราคม). สัมภาษณ์โดย ชลันดา พันธุ์พานิช ตำบลคลองขุด

อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

นายสุรเชษฐ พักเชือก. (2557. 6 เมษายน). สัมภาษณ์โดย ชลันดา พันธุ์พานิช ตำบลบางพระ

อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

ภาคผนวก

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ครูภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน เพื่อวิเคราะห์ขั้นตอนการต่อเรือประมงพื้นบ้านในภาคตะวันออก

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัวของครูภูมิปัญญา

- 1.1 ชื่อ – สกุล
- 1.2 อายุ
- 1.3 ที่อยู่ปัจจุบัน
- 1.4 ประสบการณ์การทำงาน

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการต่อเรือประมงพื้นบ้าน

- 2.1 ท่านได้รับความรู้และประสบการณ์นี้จากใคร และเรียนรู้โดยวิธีใด
- 2.2 ท่านได้ถ่ายทอดภูมิปัญญานี้ให้แก่ใครบ้าง
- 2.3 ท่านมีวิธีการถ่ายทอดอย่างไร
- 2.4 ขั้นตอนการต่อเรือมีอะไรบ้าง
- 2.5 วัสดุที่ใช้ต่อเรือมีอะไรบ้าง
- 2.6 เรือมีกี่รูปแบบ
- 2.7 ใน 1 เดือนมีผู้มาว่าจ้างต่อเรือมากน้อยแค่ไหน
- 2.8 มีทายาทที่จะมาสืบทอดภูมิปัญญานี้ไหม
- 2.9 เหตุผลที่ยังทำอาชีพต่อเรือประมงพื้นบ้าน
- 2.10 คิดว่าจะทำอาชีพต่อเรืออีกนานแค่ไหน
- 2.11 หน่วยงานภาครัฐเข้ามาช่วยเหลือไหม

แบบสัมภาษณ์ช่างต่อเรือและคนในชุมชนเกี่ยวกับการต่อเรือประมงพื้นบ้าน เพื่อวิเคราะห์

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้านใน
ภาคตะวันออก

แนวประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล

- 1.1 ชื่อ – สกุล
- 1.2 อายุ
- 1.3 ประสบการณ์ในการต่อเรือ

ส่วนที่ 2 แนวคำถามในการสัมภาษณ์

- 2.1 ความแตกต่างระหว่างการต่อเรือในอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกันอย่างไร
- 2.2 จำนวนช่างต่อเรือในอดีตกับปัจจุบันต่างกันหรือไม่ อย่างไร
- 2.3 อะไรเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาการต่อเรือประมงพื้นบ้าน
- 2.4 ช่างต่อเรือส่วนใหญ่มีปัญหาอะไรในการต่อเรือบ้าง
- 2.5 อยากให้ลูกหลานสืบทอดภูมิปัญญาการต่อเรือหรือไม่ อย่างไร
- 2.6 อะไรเป็นปัจจัยที่ทำให้การต่อเรือประมงพื้นบ้านยังคงดำรงอยู่
- 2.7 ถ้าอยากให้ภูมิปัญญาการต่อเรือยังคงอยู่ ท่านมีแนวคิดอย่างไรบ้าง
- 2.8 ในอนาคตคิดว่าภูมิปัญญาการต่อเรือจะเป็นอย่างไร
- 2.9 คุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ในปัจจุบันกับอาชีพการต่อเรือประมงเป็นอย่างไรบ้าง

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นางสาวชลันดา พันธุ์พานิช
วัน เดือน ปีเกิด	4 มิถุนายน 2514
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	51 ถนนบางแสนล่าง ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี
ตำแหน่งหน้าที่งานปัจจุบัน	นักวิชาการโสตทัศนศึกษา
สถานที่ทำงานในปัจจุบัน	คณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2536	ปริญญาตรี วิชาเอกเทคโนโลยีทางการศึกษา (ศษ.บ) จาก มหาวิทยาลัยบูรพา
พ.ศ. 2539	ปริญญาโท วิชาเทคโนโลยีทางการศึกษา (ศษ.ม) จาก มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พ.ศ. 2560	ปริญญาเอก ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ